

**Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Інститут культурології
Національної академії мистецтв України**

**Ministry of Education and Science of Ukraine
Rivne State University of the Humanities
Institute of Culturology
of the National academy of Arts of Ukraine**

**УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА:
МИНУЛЕ, СУЧАСНЕ, ШЛЯХИ РОЗВИТКУ
Науковий збірник**

**UKRAINIAN CULTURE:
THE PAST, MODERN WAYS OF DEVELOPMENT
Scientific journals**

**Напрямок: *Культурологія*
Branch: *Culturology***

**За загальною редакцією *В.Г. Виткалова*
Editor-in-Chief *V. Vytkalov***

**Засновано у 1995 році
Founded in 1995**

***Випуск 37*
*Issue 37***

**Рівне: РДГУ, 2021
Rivne: Rivne State University in the Humanities, 2021**

ББК 63.3(4Укр)-7

У45

УДК 94(477)

Співзасновники: Рівненський державний гуманітарний університет та Інститут культурології Національної академії мистецтв України; видавець: Рівненський державний гуманітарний університет

Збірник перерестрований МОН України як фахове видання з культурології (Додаток 4 до наказу Міністерства освіти і науки України 02.07.2020 № 886) і входить до категорії «Б»

Друкується за рішенням вчених рад РДГУ (протокол № 10 від 24 грудня 2020 р) та Інституту культурології НАМ України (протокол № 5 від 27 жовтня 2020 р.)

Видання зареєстровано ISSN International Centre (Paris, FRANCE): ISSN № 2518-1890 (Print)

Видання індексується: Index Copernicus (Польща), Google Scholar, Cosmos (США) та Research Gat», Research Bible (Німеччина); CEEOL; Cite factor; European Reference Index for the Humanities (ERIH) to NSD

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації видано Міністерством юстиції України, серія КВ № 22258-12158 ПР від 20.05.2016 р.

Головний редактор:

Muszkiet Radoslaw – prof. UMK profesor uniwersytetu Katedra Kultury Fizycznej Nicolaus Copernicus University, Toruń, експерт Міністерства національної освіти (Республіка Польща).

Виткалов Сергій Володимирович – доктор культурології, професор кафедри культурології та музеєзнавства Рівненського державного гуманітарного університету, заступник головного редактора (Україна).

Редакційна колегія:

Чміль Ганна Павлівна – доктор філософських наук, дійсний член (академік) Національної академії мистецтв України, директор Інституту культурології Національної академії мистецтв України (голова ред. колегії).

Афоніна Олена Сталівна – доктор мистецтвознавства, професор, професор кафедри академічного і естрадного вокалу та звукорежисури, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв (Україна).

Виткалов Володимир Григорович – кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри культурології та музеєзнавства, Рівненський державний гуманітарний університет, відповідальний секретар (Україна).

Гончарова Олена Миколаївна – доктор культурології, професор, професор кафедри івент-менеджменту та індустрії дозвілля, Київський національний університет культури і мистецтв (Україна).

Герчанівська Поліна Евальдівна – доктор культурології, професор, завідувач кафедри культурології та інформаційних комунікацій, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв (Україна).

Душний Андрій Іванович – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри народних музичних інструментів та вокалу, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (Україна).

Копієвська Ольга Рафаїлівна – доктор культурології, професор, завідувач кафедри арт-менеджменту та івент-технологій, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв (Україна).

Мартич Руслана Василівна – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, Київський університет імені Б. Грінченка (Україна).

Петрова Ірина Владиславівна – доктор культурології, професор, завідувач кафедри івент-менеджменту та індустрії дозвілля, Київський національний університет культури і мистецтв (Україна).

Скорик Адріана Ярославівна – доктор мистецтвознавства, професор, проректор з наукової роботи, Національна музична академія України імені П. І. Чайковського (Україна).

Сташевська Інна Олегівна – доктор педагогічних наук, заслужений діяч мистецтв України, професор, Харківська державна академія культури (Україна).

Сташевський Андрій Якович – доктор мистецтвознавства, професор, заслужений діяч мистецтв України, завідувач кафедри народних інструментів, Харківська державна академія культури (Україна).

Татарнікова Анжеліка Анатоліївна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри хорового диригування, Одеська національна музична академія імені А. В. Нежданової (Україна).

Шабанова Юлія Олександрівна – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії і педагогіки, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка» (Україна).

Zukow Walerj – Associative professor, Department of Spatial Management and Tourism, Nicolaus Copernicus University in Torun, Torun (Poland).

Андрущенко Тетяна Іванівна – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри етики та естетики, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (Україна)

Жукова Наталія Анатоліївна – доктор культурології, доцент, заступник директора з наукової роботи Інституту культурології Національної академії мистецтв України (Україна).

Личковах Володимир Анатолійович – доктор філософських наук, професор, заслужений працівник освіти України, професор кафедри гуманітарних дисциплін, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв (Україна)

Українська культура : минуле, сучасне, шляхи розвитку : наук. зб. Вип. 37 / упоряд. і наук. ред. В. Г. Виткалов ; редкол.: Г. П. Чміль, В. Г. Виткалов, П. Е. Герчанівська та ін. ; наук.-бібліогр. редагування наукової бібліотеки РДГУ. Рівне : РДГУ, 2021. 167 с.

ISSN 2518-1890

Редагування англomовного тексту анотацій – канд. пед. наук, доц. кафедри практики англійської мови РДГУ **Фрідріх А.В.**

Рецензент: **Панченко В.І.** – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри етики, естетики і культурології Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка; **Демчук Р.В.** – доктор культурології, професор кафедри культурології Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Редакційна колегія не завжди поділяє точку зору авторів.

У збірнику вміщено статті науковців вищих навчальних закладів, присвячені розгляду історико-культурологічної проблематики переважно західноукраїнських теренів. Певна частина матеріалу висвітлює різні бічні грані теоретико-методологічних проблем української культури. Окремий розділ складають повідомлення, огляди та рецензії.

Для науковців, студентів, аспірантів та усіх тих, хто цікавиться вітчизняною історико-культурною спадщиною.

ISSN 2518-1890

**Розділ I. ДИНАМІКА КУЛЬТУРИ. КУЛЬТУРНА ПАМ'ЯТЬ.
КУЛЬТУРА ТА ТРАДИЦІЇ**

**Part I. DYNAMICS OF CULTURE. CULTURAL MEMORY.
CULTURE AND TRADITIONS**

УДК 008.130.2

СТРУКТУРА І СЕМАНТИКА ОРНАМЕНТІВ РУКАВІВ НАРОДНИХ ЖІНОЧИХ СОРОЧОК

Причепій Євген Миколайович – доктор філософських наук, професор,
в.о. завідувача відділу культурної антропології, Інститут культурології
Національної академії мистецтв України, м. Київ
<http://orcid.org/0000-0002-5363-1004>
DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpm.vi37.433>
sharapann@ukr.net

Розглянуто два принципи моделювання Тіла Богині в архаїчній символіці – трьома символами (ромбами), що позначають сідниці, живіт і голову, та чотирма символами, що позначають сідниці, двійку грудей і голову. Проаналізовано модель із чотирма символами на зображеннях жінки-Богині пізнього палеоліту і таку ж модель у народних орнаментах. Порівняно розташування символів на Тілі архаїчної Богині і орнаментів на народному одязі жінки. Висунуто гіпотезу, за якою *орнамент на рукавах жіночих сорочок заміщує символіку, що розміщувалася на грудях архаїчних Богинь*. Із гіпотези випливає, що сім символів на грудях Богині, що передавали сім сфер Космосу, мають бути присутні і в структурі орнаментів на рукаві. Аналіз смуг орнаментів на рукавах сорочок із Поділля, Буковини і Прикарпаття показав, що їм притаманне відтворення сфер Космосу – простежується наявність смуг, що передають підземелля, сферу життя і небеса. Проведений аналіз свідчить про глибоку укоріненість структур орнаментів на рукавах жіночих сорочок у структурі архаїчної символіки.

Ключові слова: семантика орнаментів, структура і семантика орнаментів рукава жіночої сорочки.

Постановка проблеми. В народних жіночих сорочках України та інших країн найбільший за розміром орнамент розміщений на рукавах. На перший погляд, це зумовлено тим, що рукави не покривалися легким верхнім одягом (типу камізелка), завдяки чому орнамент було видно. Однак цим не можна пояснити провідну роль даного орнаменту в жіночій сорочці. Орнамент є сакральним явищем. Тому закономірно виникає питання, чи не існує більш вагома підстава, що зумовила його пишність і розміщення на рукаві.

Ще одна проблема, пов'язана з цим орнаментом, стосується його структури і семантики. Цей орнамент, як правило, складається з ряду смуг, на яких зображені символи різного роду. У зв'язку з цим виникають питання, що приховується за цими смугами, яка їх семантика.

Останні дослідження та публікації. Орнаменти жіночих сорочок останнім часом досліджували Т. Кара-Васильєва [4], Р. Захарчук-Чугай [3], Л. Булгакова-Ситник [1], М. Селівачов [7] та ін. Вони, як правило, давали описовий аналіз матеріалу: відмічали техніки вишивання орнаментів, аналізували розміщення орнаментів у композиції складових частин рукава сорочки, розглядали народні назви окремих орнаментальних символів. Іноді (Булгакова-Ситник Л., Селівачов М.) робили спроби проникнути до семантики деяких символів. Позитивно оцінюючи проведену роботу, відзначимо, що вона в основному зводилась до збору і опису фактів. Названі та інші автори, як правило, не вдавались до теоретичного дослідження орнаментів, яке пояснювало б сферу фактів, виходячи з певних загальних ідей і принципів. У цій статті автор робить спробу розглянути сутність орнаменту рукавів жіночих сорочок, виходячи з ідеї, що він відтворює світоглядні уявлення давніх людей.

Виклад матеріалу дослідження. Наш аналіз даних орнаментів засновано на ідеях концепції праміфу, викладених в монографії [6] та статтях, що вийшли в цьому журналі. Для розуміння наступного матеріалу необхідно викласти суть цієї концепції. Вважаємо, що за архаїчною символікою (символами, що містяться на археологічних артефактах пізнього палеоліту та неоліту) та народними орнаментами приховані уявлення давніх людей про світ (Космос). Первісні люди ділили Космос на сім сфер. Думка про семичленний Космос не є оригінальною, вона трапляється у працях ряду дослідників. Зокрема, відомий релігієзнавець М. Еліаде писав, що у сибірських народів Світова Гора – символ Космосу, часто мала сім сфер: «...у сибірських татар Світова Гора має сім ярусів, якутський шаман у своїй містичній подорожі піднімається на семиярусну гору [8; 25, 238]. Однак

дослідники не дають аналізу цих сфер: не відокремлюють основних і неосновних, не ідентифікують їх із певними явищами навколишнього світу і не пов'язують із божествами.

Нам на основі дослідження архаїчної символіки та орнаментів вдалось конкретизувати ці сфери – розмежувати їх на чоловічі і жіночі та ідентифікувати з певними рівнями Космосу. Згідно з нашою гіпотезою, першою сферою (1 sph від лат. sphere – сфера) були підземні води. Це найнижча, чоловіча (Ч) сфера. 2 sph – підземелля (жіноча – Ж), 3 sph – поверхня землі, гори (Ч), 4 sph – сфера життя (Ж), 5 sph – піднебесся (Ч), 6 sph – сім планет давніх людей, включно з Сонцем і Місяцем (Ж) і 7 sph – зоряне небо (Ч). Жіночі сфери були основними; вони позначались широкими смугами, а чоловічі – вузькими смугами і могли взагалі випускатись. Тоді Космос ставав тричленним.

Прикладом семичленного Космосу може бути орнамент цього трипільського горщика з Майданецького (рис. 1). Тут пуста найнижча смуга є 1 sph. Широка орнаментована смуга, що розташована вище – 2 sph. Це – підземелля (Ж), тому вона темна на тлі інших сфер. Вузенька смужка у вигляді драбинки – 3 sph – поверхня землі. Широка смуга вище, на якій зображене дерево, символізує сферу життя – 4 sph. Наступна драбинка – піднебесся 5 sph (Ч). Широка пуста смуга вище символізує сферу семи планет – 6 sph (Ж). Вузька найвища смуга передає зоряне небо 7 sph (Ч). Для дальшого дослідження важливо відзначити, що 3 і 5 sph Космосу часто позначались однаковими символами – тут драбинками.

Космос давні люди ототожнювали з Тілом Великої Богині, яке вони також ділили на сім сфер. Такий поділ видно на жіночій фігурці з Кносу (рис. 2). Ноги Богині втілюють 1 sph, сідниці і жіночий дітородний орган – 2 sph, пояс – 3 sph, живіт і груди – 4 sph, шия і руки – 5 sph, обличчя (голова) – 6 sph, верхня частина голови (череп, коси) – 7 sph. (Тут 3 sph – пояс і 5 sph – руки також позначені однаково. Основними жіночими сферами були сідниці (стегна і вульва), живіт (пупець і груди) та голова (рот і очі).

Ототожнення Космосу з Тілом Богині відкривало можливість передавати сфери Космосу через відповідні частини Тіла. Так, голова Богині втілювала небеса, живіт і груди – сферу життя, а сідниці – підземелля. В архаїчній символіці сім сфер Космосу і відповідні їм частини Тіла Богині та сімка божеств передавались кругами, овалами або ромбами. Поступово серед цих символів завдяки спрощеній формі зображення найбільшого поширення набув ромб. Ним позначали сфери Космосу і божества. Оскільки основним божеством була жінка, то ромб набув значення жінки-богині. За допомогою ромбу позначали жіночі сфери Космосу (підземелля, сферу життя і небеса) і жіночі частини (сідниці, живіт і груди та голову) Тіла Богині.

Існувало дві моделі передачі Космосу за допомогою Тіла Богині. За першою Богиня зображувалась трьома жіночими символами (як правило, ромбами), що розташовувались вертикально. Таке зображення можна бачити на горщику з Малої Азії (рис. 3). Тут три вертикальні ромби передають жіночі сфери Космосу і три жіночі частини Тіла Богині. Концентричні ромби, розміщені з обох боків, свідчать про те, що кожна з богинь – ромбів поділилась на свою меншу сімку (Богині Дочки подібно Великій Богині ділились на свої сімки). Контур посудини надає додатковий аргумент стосовно того, що за трьома ромбами приховується Богиня. У народній вишивці конститування Богині з трьох ромбів можна бачити в орнаменті з Буковини (рис. 4).

У другій моделі Космосу Тіло Богині конституювалось із чотирьох жіночих символів. Таку модель можна бачити на рисунку з Ірану (рис. 5). Тут частини Тіла Богині позначені не ромбами, а відповідними реальними частинами. Але суті це не міняє. Для нас важливо те, що замість одного жіночого символу, що позначав живіт, зображена двійка грудей. Аналогічну модель Богині, в якій живіт позначений двома символами (ромбами) можна бачити і в народній вишивці з тієї ж Буковини (рис. 6)

Очевидно за подвоєнням середніх символів приховується двійка грудей, кожній з яких надали статус богині. Те, що це подвоєння символізує груди, впливає також із того, що ці дві богині часто зображувались в одній сфері – в одному овалі або в подвоєному ромбі.

При дослідженні архаїчної символіки нами помічено, що образ Богині, в якому частини Тіла (сідниці, двійка грудей і голова) фігурують як богині (свідченням чого є їх поділ на сімку), сформувався уже в пізньому палеоліті. Ці риси простежуються уже в Моравській Богині (рис. 7, Чехія, 20 тис. р. до н. е.). Образ вигравіюваний на кістці мамонта. Тіло Богині сконструйоване з ряду концентричних еліпсів, «драбинок» і голови-сектора. Відчувається, що автор при формуванні образу керувався певною інтелектуальною схемою. По суті це не відтворення образу, а його конструювання на основі певних ідей. І це робить його надзвичайно цікавим для дослідження. На жаль частину артефакту втрачено. Однак загальна схема конструювання образу до певної міри зрозуміла.

В образі Богині, хоча і не зовсім чітко, простежується поділ на сім частин (сфер): 1 sph – умовні ноги (підземні води) внизу; 2 sph – сідниці (підземелля), утворені з семи еліпсів; 3 sph – група паличок між сідницями і животом – пояс Богині (поверхня землі); 4 sph – живіт і груди (сфера життя) утворені сімома символами – еліпсом живота і двома концентричними еліпсами грудей та чотирма

«драбинками», зображеними обабіч цих еліпсів; 5 sph – шия позначена лінією, що дублює контур голови (піднебесся); 6 sph – голова, утворена дугами, розміщеними в секторі (сім планетних сфер). І найвища дуга – «драбинка» позначає бога сьомої сфери Космосу (7 sph) – зоряне небо [5; 50-54).

Головне місце при конструюванні образу приділено жіночим сферам. Сідниці (підземелля) складаються з семи еліпсів. Про те, що підземелля в уявленні давніх людей складається з семи сфер, свідчать як міфологічні дані (сім воріт підземного царства Ерешкігал у месопотамській міфології), так і етнографічні дані народів Сибіру, які, за даними М. Еліаде (там же), ділили підземелля на сім сфер. Ця сімка зумовлена тим, що богиня підземелля, будучи іпостассю Великої Богині, подібно до Матері ділилась на сімку (складалась із семи сфер).

Нас у цьому образі найбільше цікавить логіка розташування символів, що утворюють сферу життя (4 sph) – живота і грудей. Ця сфера, як уже зазначено, складається з семи символів. Еліпс живота, утворений двома «драбинками», і два концентричні еліпси грудей є трьома жіночими символами сімки, а чотири «драбинки» – чоловічими символами. Ця сімка позначає богиню даної сфери. Однак у цьому випадку не прийнято до уваги той факт, що кожна з грудей складається з п'яти еліпсів. Якщо ж врахувати цей факт, то кожна з грудей постане як сімка, утворена з п'яти еліпсів і двох «драбиною», розміщених обабіч цих еліпсів, тобто кожна з грудей постане як богиня. Отже, за одного підходу до цього комплексу символів, коли еліпси живота і грудей приймаються як жіночі символи, тобто як одиниці, а чотири драбинки як чоловічі, весь комплекс утворює одну сімку (одну богиню), за іншого, коли враховується п'ять еліпсів кожної з грудей, комплекс символів утворює дві сімки (дві богині). Таким чином, сфера живота могла фігурувати як одна богиня (одна сімка) і як дві богині (дві сімки). В останньому випадку в якості богинь виступали груди.

Оминаючи аналіз, як конституювалась сімка символів голови (неба), наголосимо лише на тому, що образ Богині-Космосу утворювався з трьох (в одному випадку – рис.3, 4) і чотирьох (у другому випадку рис.5, 6) сімок (богинь), і цими сімками (богинями) були сідниці, живіт (або двійка грудей) і голова.

Феномен подвоєння богинь, що позначали груди, спостерігається і на пізніших артефактах. Так, орнамент на цій посудині з Месопотамії (рис. 8, 3 тис. до н.е.), на наш погляд, моделює Космос-Богиню. Нижня і верхня горизонтальні смуги передають підземелля і небеса (Останні позначені умовними очима, оскільки небеса збігались із головою Богині). На середній сфері присутні три символи – ланцюжок ромбів і два круги обабіч, в яких розміщені восьмипелюсткові зірки. Ці три символи, як і трійка овалів Моравської Богині, моделюють сферу життя Космосу (живіт та груди Богині). Ланцюжок ромбів символізує дерево життя Космосу (Gimbutas M. February 2001, p. 222-223) і живіт Богині, а восьмипелюсткові зірки – груди. Такий висновок можна зробити на підставі їх місця в структурі символів. Крім цього зірка у кругові позначає богиню. (Число вісім, як і сімка в архаїчній символіці позначає богиню). Отже, структура символів на посудині цілком аналогічна структурі символів на Моравській Богині. Відмінність полягає лише в тому, що на орнаменті посудини передані одні жіночі символи. Чоловічі символи, якими на богині палеоліту були «драбинки», випущені. Тому трійка (два кружки – умовні груди і ланцюжок-пупець) заміщує сімку. Звідси випливає, що цю структуру можна розглядати як одну богиню, яка передана трійкою символів, або як дві богині, яких символізує двійка грудей. В останньому випадку ланцюжок ромбів не приймається до уваги. Отже, порівняння структури символів Богині-Космосу палеоліту і Богині на артефакті з 3 тис. р. до н. е. свідчить про збереження структури розміщення символів, хоча форма символів могла і мінятися.

Нам може здатися дивним, але структуру символів жінки-Богині, що склалася в пізньому палеоліті, можна простежити і в традиційному, зокрема українському жіночому костюмі, що існував у побуті до середини ХХ ст. Орнаменти одягу і прикраси на тілі жінки продовжували функціонувати як засоби моделювання Космосу. Можна навести чимало прикладів, що свідчать про те, що частина одягу, розміщена на сідницях, передавала сім (або просто множинність) сфер підземелля. Про це свідчать багатоярусні горизонтальні конструкції цієї частини одягу жінок, а також орнаменти на фартухові. Вони мають вигляд горизонтальних смуг (рис. 9). Як правило, їх три. Так моделюється три жіночі сфери підземелля, чоловічі сфери могли випускати.

Небеса (6 sph) передавались за допомогою прикрас на обличчі жінки. Тут певним чином виділяли (підкреслювали) рот і очі, які фігурували в якості трійки жіночих символів, і брови та вуха, які втілювали четвірку чоловічих символів. Традиція виділення жінками цих частин обличчя (підкрашування рота і очей, надання тонкої форми бровам, прикрашання вух) існує по цей день.

Про те, що в давні часи частини обличчя жінки розглядались як чоловічі і жіночі символи (по суті розподіляли між божествами сімки) може свідчити рисунок на вазі з Кносу (рис.10, 14 ст. до н.е.). Ваза загалом символізує Космос (його сфери) і водночас Тіло Богині. Дві нижні широкі білі смуги символізують жіночі сфери 2 і 4 sph, а чорні лінії – чоловічі. Верхня широка смуга передає небеса (сімку

небес – планетних сфер) і найвища смуга, утворена з цяток, символізує зоряне небо). Верхня широка смуга, що передає небеса, водночас символізує голову (обличчя) жінки. Очевидно, що три пташки, позначені на місці очей і умовного рота, є символами богинь. Про це свідчить те, що вони видирають зі свого тіла смуги, які по ідеї є сферами Космосу. Так передано процес творення світу трьома богинями неба. (Тут по суті передана ідея тотожності Богині і Космосу: смуги Тіла Богині стають сферами Космосу). Чоловічими символами сімки є смуги, якими передані брови. Двома іншими богами ймовірно є вуха. Про те, що умовні брови є символами богів, свідчить верхня горизонтальна смуга, яка передає чоловічу 7 sph (сферу зоряного неба). Брови передані такими ж групами крапок як і зоряне небо. Так підкреслена їх «чоловіча» сутність брів. Отже, і підземелля (сідниці) і небеса (голова) позначені сімкою символів, що свідчить про те, що за ними приховуються богині (Дочки Великої Богині).

Ми розглянули сфери підземелля і небеса Космосу досить побіжно, оскільки вони знаходяться на периферії нашого інтересу. Нас цікавить, яку сферу Космосу і частину тіла Богині передають орнаменти на рукавах сорочки жінки. Загалом орнаменти жіночої сорочки, як правило, складаються з трьох частин: двох смуг символів (часто ромбів), що простягаються по животу через груди (звідси назва «погрудки») до верху сорочки (рис. 11, 12) і двох орнаментів на рукавах. Аналізуючи структуру цих орнаментів, ми дійшли висновку, що вона аналогічна структурі, що передає сферу життя Космосу (і водночас живіт і груди) Моравської Богині (рис. 7) і відповідні сфери орнаменту на посудині з Месопотамії (рис. 8). І на археологічних артефактах, і на орнаментах жіночих сорочок сфера життя (живіт і груди) позначаються трійкою символів. На сорочках ними є два орнаменти на рукавах і двійка «погрудків». Ця двійка може фігурувати і як одиниця. Так на керсетці (рис. 13), що одягалась поверх сорочки і дублювала її орнаменти, на животі зображена одна широка орнаментальна смуга (До речі, нижня горизонтальна смуга на цій керсетці символізує сідниці і підземелля). Що стосується двох орнаментів на рукавах, то вони, якщо йти за аналогією з рис. 7 і 8, мають позначати *груди*. Це досить суттєва думка, яка може стати ключем до розгадки семантики цих орнаментів. Вона може здатися гіпотетичною, однак існують факти, які її підсилюють. Груди, що символізували богинь, як бачимо на Моравській Богині, ділились на сімки. Це зумовлено тим, що в архаїчному світогляді Дочки Великої Богині, у свою чергу, ділились на сімки богів меншого рангу. Отже, якщо орнамент на рукаві сорочки має відношення до грудей (тобто, символізує богиню), то він має ділитися на сімку символів.

Розглянемо орнаменти на рукавах, виходячи з цієї ідеї. Перше, що впадає в очі при аналізі цих орнаментів, – поділ їх на окремі смуги. Цей поділ притаманний сорочкам зі всіх регіонів України. Причому у деяких випадках спостерігається чергування широких і вузьких смуг. Якщо допустити, що за орнаментом приховувалась сімка сфер Космосу, то цілком вірогідно, що таким способом позначались чоловічі і жіночі сфери.

Може виникнути питання, чому сімка символів на рукавах передає Космос, який по ідеї має передавати Тіло Богині загалом? На наш погляд, це зумовлено тим, що у первісному світогляді жіночі сфери – підземелля, сфера життя і небеса, уявлялись таким же Космосом, тільки в меншому вимірі (мікрокосмом). Менші світи повторювали великий світ, у них була своя сімка аналогічних сфер і божеств. Тому орнамент рукава, якщо він втілює богиню грудей (сфери життя), має моделювати Космос. Оскільки сфери Космосу розташовувались у певному порядку (від підземелля до небес), то цей порядок розташування має бути і на орнаментах рукава. Наші дослідження цих орнаментів показали, що поруч із шиєю, розташовані смуги з орнаментами більш темного кольору (рис. 15, 16), а на периферії – більш світлого. У випадку орнаментів, вишитих одним кольором, смуги розміщені біля шиї більш насичені фарбою, що створює темніше тло, а смуги в бік кисті руки менш насичені, що створює світліше тло (рис. 11, 12, 14). Це привело до думки, що смуга біля шиї позначає підземелля, а смуга, розміщена на протилежному кінці, – небеса. Хоча структура орнаментів рукавів із часом зазнавала змін, однак зберігся ряд елементів структури, які дають підставу вважати висунуту думку такою, що має рацію.

Проаналізуємо під цим кутом орнаменти деяких сорочок Поділля. Так, ці три орнаменти (рис. 11, 12, 14) мають однакову структуру. Якщо йти від шиї, то вони складаються з неширокої стрічки, що утворена з окремих фігурок, далі розташована суцільна лінія (бордюр), за нею широка смуга, в якій досить часто розміщений ланцюжок ромбів з фігурами всередині. За цією смугою протяглась суцільна лінія (бордюр), аналогічна попередній лінії. За нею розміщені або рядок окремих фігур (рис. 12), або кафасор (розріджений орнамент, вишитий своєрідною технікою (рис. 14), або горизонтальне дерево (рис. 11). Останні орнаментальні смуги, на наш погляд, символізують небеса. Умовне дерево може символізувати небесне дерево, окремі фігури-ромбики можуть передавати богинь-планет, кафасор символізує присутність «повітря».

Про те, що порядок розташування смуг орнаменту відтворює порядок сфер Космосу в архаїчній символіці, яскраво свідчить широка смуга, що з обох боків обмежена смугами бордюрів. Ця трійка

смуг присутня майже на всіх орнаментах Поділля. На наш погляд, вона аналогічна трійці сфер на деяких артефактах архаїчної символіки, що моделювали Космос. Ми при аналізі сфер на трипільському горщику (рис. 1) звернули увагу на те, що широка сфера, на якій позначено дерево, тобто сфера життя (4 sph), з обох боків обмежена однаковими вузькими смугами «драбинками» – чоловічими сферами 3 sph і 5 sph, що позначали поверхню землі і піднебесся. Щось подібне можна бачити і на зображенні Богині з Кносу (рис. 2), що моделює Космос, її пояс і руки (3 sph і 5 sph), що символізують ці ж сфери, також позначені майже однаковими символами. Прикладів подібності символів, що позначали 3 і 5 sph, при моделюванні Космосу є достатньо. Подібність трійки символів у архаїчній символіці і в орнаментах на рукаві дає підставу для їх ототожнення та ідентифікації як поверхні землі (3 sph), сфери життя (4 sph) та піднебесся (5 sph).

Залишається визначити, що позначала невелика за розміром смуга, розміщена найближче до шиї. В орнаменті (рис. 12) ця смуга утворена з ряду фігурок, які в народі називають «оленьчими рогами». Нами [6] було встановлено, що за цією фігурою приховується богиня-олень. Вона сформована з двох перехрещених «ріг», ромбику-голови (між «рогами» зверху), і трьох символів внизу між «рогами» (на інших орнаментах такого типу тут розміщено ромбик або трикутник – символи богині). Крім цього, два подібні ромбики утворені при сполученні «ріг» даної фігури з сусідніми «рогами». Верхній і нижній ромбики позначають голову і сідниці, а два бокові – двійку грудей. Чотири ромбики символізують богиню. Отже, ця середня за розміром смужка утворена з ряду фігурок, що символізують богинь. (Слід гадати, що фігурки на подібній смужці в орнаментах (рис. 11 і 14) також символізують богинь). Виходячи з цього можемо ідентифікувати дану смужку як сферу богині і за логікою розташування сфер визначили її як богиню підземелля (2 sph). Певним аргументом для такого визначення є те, що голови богинь-олень спрямовані у напрямі протилежному до тієї смуги, яку ми визначили як небо. На ряді орнаментів голови богинь підземелля (і дерева) часто зображувались повернутими до низу.

Чіткий поділ орнаментів рукавів на три відмінні смуги можна спостерігати на жіночих сорочках Тернопільської (рис. 15) та Чернівецької (рис. 16) областей. Таким способом, на наш погляд, передані три жіночі сфери. Найближча до шиї смуга орнаменту, яку раніше ідентифікували як підземелля, на цих сорочках, як правило, позначена темним кольором. На рис. 15 ця смуга поділена на три однакових частини, розмежовані тонкими смугами, утвореними трьома лініями. Так виражено поділ підземелля на свою сімку сфер. На рис. 16 чітко позначений поділ цієї смуги на три однакові орнаментальні смуги, які, очевидно, символізують три жіночі сфери підземелля (чотири чоловічі ймовірно випущені). Звичайно, такий чіткий поділ на сімку сфер, присутній на рис. 15, трапляється не часто. Однак поділ цієї смуги на менші смуги притаманний майже кожній сорочці. Це може слугувати одним із додаткових аргументів стосовно того, що ця частина орнаменту символізує підземелля. Тільки цю сферу позначали темними горизонтальними смугами.

Наступна світліша смуга, в якій як правило присутні ромби (у темній частині – підземеллі – вони відсутні), на нашу думку, символізує 4 sph (сферу життя). Ця думка висновується з середнього місця цієї сфери в структурі сфер Космосу. Крім того, вона підсилюється присутністю ромбу в цій сфері. В ній як правило розміщували антропоморфну богиню або ж ромб.

Третя частина орнаменту, що розташована ближче до кисті руки, в сорочках цих областей складається або з окремих косих смуг, приєднаних до середньої смуги, або має вигляд дерева (гілки), що «росте» від кисті до плеча. На наш погляд, косі паралельні смуги символізують небесні сфери (сфери планет), а умовне дерево ймовірно є небесним деревом, яке може рости як у бік неба, так і з неба у бік землі. Смуги і умовне дерево займають лише частину простору цієї сфери, більша частина її вільна. Очевидно так передано те, що ця сфера символізує небо.

Таким чином, на орнаментах рукавів жіночих сорочок Поділля, Буковини і Прикарпаття спостерігається поділ на вузькі і широкі смуги, які можна ідентифікувати як чоловічі і жіночі сфери, що моделюють Космос. Виходячи з того, що в архаїчній символіці подібне моделювання сімки розміщувалось на грудях Богині (груди фігурували як Дочки Богині, що ділились на сімки), можна вважати, що орнаменти на рукавах замістили символіку на грудях.

Для розуміння орнаменту на жіночих рукавах може мати значення і те, що в світогляді первісних людей зі сферою життя співвідносилось Сонце. Уже давні люди усвідомили зв'язок життя і цього світила. Тому на 4 sph Тіла Богині іноді розміщували символ Сонця. Деякі народи ділили цикл Сонця на зимовий і літній період. «У індійській космогонії існувало поняття про рух сонця – півроку на південь і півроку на північ. У народному календарі таджиків відлік часу вівся півроку «вгору» і півроку «вниз» [2; 132]. Звідси походить символ двох сонць. Оскільки в архаїчній символіці мав місце збіг Сонця і сфери життя (тобто живота і грудей Богині), то, не виключено, що кола на грудях Богині могли символізувати два сонця.

Щось подібне бачимо на рис 8, на якому два кола з восьмипелюстковими квітами всередині, позначали груди. Цілком можливо, що тут присутній збіг грудей Богині і двох Сонць. Якщо допустити, що груди символізували не тільки богиню, а й Сонце, тоді стає зрозумілою пишність орнаментів рукавів, як символу цього світила.

Порядок сфер Космосу на рукаві навів і на таку думку. Розміщення сфери підземелля поблизу шиї, а сфери небес на кінці рукава передбачає те, що жінка повинна тримати руки вгору для того, щоб відповідати порядку Космосу (небо вгорі, підземелля внизу). А поза жінки з руками вгору називається *оранта* (та, що молиться). Виникає питання, чи не закладена в порядок сфер орнаменту на рукаві ідея пози оранта? Залишимо це питання для майбутніх дослідників.

Висновки Орнамент на рукаві жіночої сорочки містить значне семантичне навантаження, яке зумовлене тим, що він заміщує символіку грудей первісної Богині. Оскільки груди символізували Дочок Богині, вони як і Матір моделювали Космос (ділились на сімку символів). Про цей поділ свідчить наявність в орнаменті смуг і певний порядок їх розташування. На наш погляд, запропонована гіпотеза, за якою цей орнамент заміщує символіку грудей, відкриває нову перспективу аналізу структури і семантики орнаментів на рукавах жіночих сорочок.

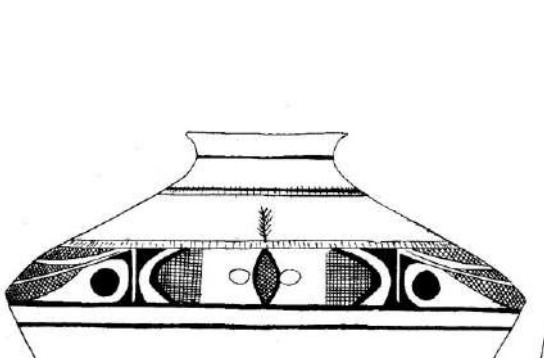

Рис. 1

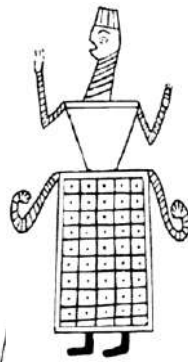

Рис. 2

Рис. 3

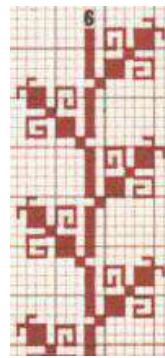

Рис. 4

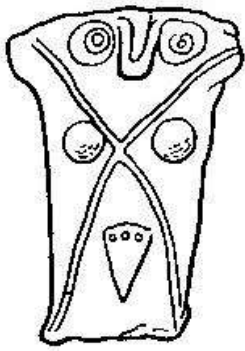

Рис. 5

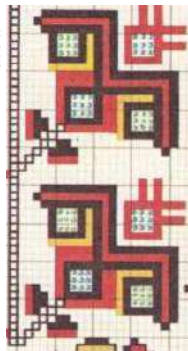

Рис. 6

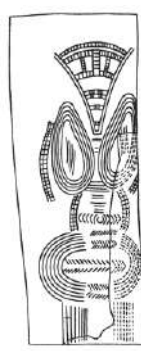

Рис. 7

Рис. 8

Рис. 9

Рис. 10

Рис. 11

Рис. 12

Рис. 13

Рис. 14

Рис. 15

Рис. 16

Рисунки подані за джерелами:

1. Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка. Етнографічний аспект (з іл.) О.Козакевич (ред.) Львів, НАН України Ін-т народознавства, 2005 (рис. 9, 13, 14)
2. Голан А. Миф и символ. (2-е изд.). (з іл.). Москва : Русслит, 1994 (рис.3, 5, 8).
3. Кара-Васильєва Т. Українська вишивка. Київ : Мистецтво, 1993 (рис. 15, 16)
4. Кольбенгайер Е. *Взори вишивок домашнього промислу на Буковині* (Перевид. 1974 р. Східним комітетом української жіночої асоціації Канади).(рис. 4, 6)
5. Мицик В. Ф. *Священна країна хліборобів*. Київ : Такі справи, 2006. 264 с.: іл (рис. 1)
6. Причепій Є., Причепій Т. Вишивка Східного Поділля (з іл.). Київ : Родовід, 2007 (рис. 11, 12)
7. Gimbutas M. (February 2001). *The Language of Goddess*. (1st edition). New York: Thames & Hudson (fig. 2, 7, 10).

Illustrations are taken from books:

1. Bulhakova-Sytnyk L. (2005). *Podilska narodna vyshyvka: Etnohrafichnyi aspekt [Podolian Folk Embroidery: Ethnographic Aspect]*. O. Kozakevych (Ed.). Lviv: NAN Ukrainy, Instytut narodoznavstva. (in Ukrainian) (fig. 4, 5, 6)
2. Golan, A. (1994). *Mif i simvol [Myth and Symbol]*. (2nd edition). Moscow: Russlit. (in Russian) (fig. 4, 5, 6)
3. Kara-Vasyleva T. (1993). *Ukrainska vyshyvka*. Kyiv: Mystetstvo (z il.) (in Ukrainian) (fig. 4, 5, 6).
4. Kolbenheier, E., & Ukrainian Women's Association of Canada. (1974). *Vzory vyshyvok domashnoho promyslu na Bukovyni [Ukrainian Bukovinian cross-stitch embroidery = Broderie aux points de croix ukrainiens bukoviniens]*. Windsor, Ont.: Eastern Executive of the Ukrainian Women's Association of Canada. (in Ukrainian) (fig. 1–21; 24–35; 38–42)
5. Mytsyk V. F. *Sviashchenna kraina khliborobiv*. Kyiv, Taki spravy, 2006. 264 s. (in Ukrainian) (fig. 4, 5, 6)
6. Prychepii Ye., Prychepii T. (2007) *Vyshyvka Skhidnoho Podilla*. (z il.), Kyiv, Rodovid. (in Ukrainian) (fig. 4, 5, 6)
7. Gimbutas, M. (February 2001). *The Language of Goddess*. (1st edition). New York: Thames & Hudson (fig. 2, 11, 12)

Список використаної літератури

1. Булгакова-Ситник Л. (2005) Подільська народна вишивка. Етнографічний аспект (з іл.) О. Козакевич (ред.) Львів : НАН України, Ін-т народознавства, 2005.
2. Голан А. Миф и символ. (2-е изд.). Москва : Русслит, 1994.
3. Захарчук-Чугай Р. В. Українська народна вишивка (західні області України). Київ : Наук. думка, 1988.
4. Кара-Васильєва Т. В. Полтавська народна вишивка. Київ.: Наук. думка, 1983.
5. Причепій Є. М. Богиня-Космос і сімка божеств первісних міфологічних уявлень. Київ : Ін-т культурології НАМ України, 2018.

6. Причепій Є. М. Образ «богині оленя» в геометричних орнаментах жіночих сорочок Поділля». *Культурологічна думка*, 2019. С. 110-127.
7. Селівачов М. Лексикон української орнаментики. Київ : «АНТ», 2005. 399 с, з іл.
8. Элиаде М. Шаманизм: архаические техники экстаза. Киев, 2000. 408 с.
9. Gimbutas M. (February 2001). *The Language of Goddess*. (1st edition). New York: Thames & Hudson (мал. 7, 11, 12)

References

1. Bulhakova-Sytnyk L. (2005). *Podilska narodna vyshyvka: Etnohrafichnyi aspekt [Podoian Folk Embroidery: Ethnographic Aspect]*. O. Kozakevych (Ed.). Lviv: NAN Ukrainy, Instytut narodoznavstva. (in Ukrainian)
2. Golan, A. (1994). *Mifi i simvol [Myth and Symbol]*. (2nd edition). Moscow: Russlit. (in Russian)
3. Zakharchuk-Chuhai R.V. (1988). *Ukrainska narodna vyshyvka (zakhidni oblasti Ukrainy)*. – Kyiv.: Nauk. Dumka. (in Ukrainian)
4. Kara-Vasyliieva, T.V. (1983). *Poltavska narodna vyshyvka [Poltava Folk Embroidery]*. Kyiv: Naukova dumka. (in Ukrainian)
5. Prychepii Ye. (2018). *Bohynia - Kosmos i simka bozhestv u pervisnykh mifolohichnykh uivlenniakh*. Kyiv, Instytut kulturolohii NAMU. (in Ukrainian)
6. Prychepii Ye. (2019). *Образ «богини оленя» в геометричних орнаментах жіночих сорочок Поділля» (S. 110-127) - The Culturology Ideas*, 16_(in Ukrainian). DOI: <https://doi.org/10.37627/2311-9489-16-2019-2.110-127> (in Ukrainian)
7. Selivachov, M. (2005). *Leksykon ukrainskoi ornamentyky [Ukrainian Ornamentation Lexicon]*. Kyiv: Redaktsiia visnyka «ANT». (in Ukrainian)
8. Eliade M. (2000). *Shamanizm: arkhaischeskie tekhniki ekstaza*. Kyiv, 408 s. (in Russian)
9. Gimbutas M. (2001, February). *The Language of Goddess*. (1st edition). New York: Thames & Hudson. (in English)

СТРУКТУРА И СЕМАНТИКА ОРНАМЕНТОВ РУКАВОВ ЖЕНСКИХ НАРОДНЫХ СОРОЧЕК

Причепий Евгений Николаевич – доктор философских наук, профессор, и.о. заведующего отделом культурной антропологии, Институт культурологии Национальной академии искусств Украины, г. Киев

Рассмотрено два принципа моделирования Тела Богини в архаической символике – тремя символами (ромбами), которые обозначают ягодицы, живот и голову, и четырьмя символами, которые обозначают ягодицы, груди и голову. Проанализировано модель из четырьмя символами в изображении женщины-Богини позднего палеолита и такую же модель в народных орнаментах. Проведено сравнение размещения символов на Теле архаической Богини и орнаментов на народной женской одежде. Выдвинута гипотезу, согласно которой *орнамент на рукавах женских сорочек подменяет символику, которая размещалась на груди архаических Богинь*. Из гипотезы следует, что семь символов на груди Богини, которые передавали семь сфер Космоса, должны присутствовать и в структуре орнаментов на рукаве. Анализ полос орнаментов на рукавах сорочек из Подолья, Буковины и Прикарпатья показал, що им присуще моделирование сфер Космоса – прослеживается наличие полос, которые передают подземелье, сферу жизни и небеса. Проведенный анализ свидетельствует о глубокой укорененности структур орнаментов на рукавах женских сорочек в структуры архаической символики.

Ключевые слова: семантика орнаментов, структура и семантика орнаментов на рукаве женской сорочки.

STRUCTURE AND SEMANTICS OF ORNAMENTS OF SLEEVES OF FOLK WOMEN'S SHIRTS

Prychepii Yevhen – Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Institute for Cultural Research, National Academy of Arts of Ukraine, Kyiv

There are considered two principles of modeling of the Body of the Goddess in archaic symbolism – three symbols (rhombuses), that denote the buttocks, abdomen and head, and four symbols, that denote the buttocks, two breasts and head. The four symbols model of the woman-Goddess image of the Late Paleolithic has been analyzed as well as the model in folk ornaments too. A comparison is made between the placement of symbols on the Body of an archaic Goddess and ornaments on folk women's clothing. It is hypothesized that the ornament on the sleeves of women's shirts replaces the symbolism that was placed on the breasts of archaic Goddesses. It follows from the hypothesis that the seven symbols on the breasts of the Goddess, which conveyed the seven spheres of the Cosmos, must also be present in the structure of the ornaments on the sleeve. The analysis of the bands of ornaments on the sleeves of shirts from Podillia, Bukovina and Prykarpattia showed that they are inherent in the modeling of the spheres of Space – the presence of bands that convey the dungeon, the sphere of life and the sky is traced. The analysis shows that the patterns of ornaments on the sleeves of women's shirts are deeply rooted in the structures of archaic symbolism.

Key words: semantics of ornaments, structure and semantics of ornaments on the sleeve of a woman's shirt.

Надійшла до редакції 22.06.2021 р.

УДК 437.029.3

СПЕЦІАЛЬНІ МЕБЛІ ДЛЯ НЕМОВЛЯТ В ІНТЕР'ЄРІ ПОЛІСЬКОЇ ХАТИ

Підцерковна Ярослава Йосипівна – старший викладач кафедри образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва,

Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

<http://orcid.org/0000-0002-1607-4982>

Doi: <https://doi.org/10.35619/ucpm.vi37.434>

kafedradpm@ukr.net

Статтю присвячено виявленню та обґрунтуванню у традиційній культурі поліщуків низки спеціальних засобів, спрямованих на сприяння гармонійного розвитку дитини, її духовного й фізичного здоров'я. Поставлені і охарактеризовані технологічні аспекти виготовлення спеціальних меблів як особливого різновиду декоративно-прикладного мистецтва, для дітей немовлячого віку, щоб привчити їх самостійно сидіти, стояти, ходити. Досліджено систему формування житлового інтер'єру поліської хати з урахуванням чіткої організації соціокультурного простору.

Ключові слова: поліська хата, регіональна культурна практика, інтер'єр, дитина-немовля, особливі меблі: сидячка, стоячка, ходунки.

Актуальність проблеми. В останні роки у світі з'явився такий термін як «комп'ютерна смерть». Це не смерть фізична, швидше – духовна. Проте, вона має безпосередній вплив на сферу фізичного життя людини: діти від народження просиджують перед комп'ютером, мобільним телефоном, приставками, виконують мінімальну кількість фізичних вправ – рухів, що призводить до аномалії в їх розвитку. Завдяки технологізації і комп'ютеризації соціального довкілля і домашнього штучного інтер'єру створюються загрозові передумови для появи наступного нездорового покоління: без слова, власних думок, без батьківської опіки, нерухомого у фізичному розвитку, замкнутого у постійному існуванні у просторі віртуального світу культури.

Відірваність від світу реального з його традиційним надбанням, усталеними нормами і правилами щоденного виховання дитини, адаптованість до свого рідного, звичного краю – батьківщини – «поліської доли» виокремлює в особливі національні рамки підняту проблему виховання немовлят у поліській хаті шляхом використання особливого інтер'єру через застосування немовлячих дерев'яних рукометел – сидячок, стоячок, ходунів – ще однієї надзвичайно важливої складової народної культурної творчості.

Заявлена тема обрана не випадково. На її користь, насамперед, свідчить надзвичайно мізерна дослідженість окресленої проблеми у науковому світі. Якщо в цілому з етнографії дитинства, з етнопедagogіки в регіоні Полісся є чималий корпус наукових досліджень, то про мистецький доробок спеціальних пристроїв – меблів для немовлят у контексті духовної практики поліщуків заявлено дуже і дуже мало.

Однією з малодосліджених ділянок у мистецтві, чи регіональній культурній практиці Полісся залишається дитячий інтер'єр народного житла, з об'єктивних і суб'єктивних причин значна кількість його елементів із дерева під впливом несприятливих чинників (природних, соціальних) і наявній високій камерності, пов'язаній із вихованням малят, зазнали руйнування, а ті, що збереглися, нагально потребують вивчення, обліку і охорони.

Окрім цього, означена проблема загалом надзвичайно важлива для розуміння системи облаштування немовлячого побуту у поліській хаті в минулому, оскільки саме той час закладав підвалини – основи української культури і мистецтва, зокрема, культури розуміння дитинства і його сприйняття з урахуванням локальних особливостей Полісся. Усвідомити яка саме культура розуміння дитинства довербального віку домінувала у поліській родині, методом аналізу застосування у дитячому інтер'єрі спеціальних дерев'яних пристроїв – сидячок, стоячок, ходунів для малят – є *метою даного дослідження*.

Мистецький аспект побутування спеціальних меблів для немовлят, як засобів духовного і фізичного розвитку дитини в сім'ї поліщука, набуває особливого значення для пошуку й інтерпретації минулих знань і актуалізує окреслену проблему.

Слід зазначити, що ця публікація не претендує на вагомий відкриття й узагальнення. Це, радше, висвітлення прихованих, але й вагомих знахідок у наявних народних джерелах.

Огляд досліджень і публікацій. Дитина як об'єкт дослідження до поля зору науковців в Україні потрапила у другій пол. XIX ст. До цього часу ці дослідження мали випадковий характер щодо означення дитячого побуту, «оскільки... в цілому стосувались побуту дорослих» [15; 13].

Причина в тому, що дослідники не ставили завдань спеціально вивчити соціалізацію дитини в середовищі поліської хати з облаштуванням у її фізичному розвитку особливих дерев'яних пристроїв для дітей немовлячого віку. Тогочасна джерельна база здебільшого торкалась питань родинних звичаїв, свят і обрядів, сімейної педагогіки, дитячої народної медицини, оминаючи таким чином проблему трансмісії спеціальних дитячих меблів в інтер'єрі поліської хати (окрім колиски), їх трансформації нарівні з інтер'єрними меблями дорослих.

Слід також зазначити, що камерний характер дослідження світу малої дитини, особливо немовлячого віку, не давали можливості отримання достовірної фактологічної інформації від сільських жителів. І лише з другої пол. XIX ст., коли предметом вивчення стала національна культурна практика, вчені підняли проблему етнографії дитинства в поліському краї. А. Онищук, В. Кравченко, Ф. Вовк, Д. Лепкий, П. Чубинський стверджували, що дитяче буття має свій уклад, своє коло знань, власну своєрідну мову, навіть своє мистецтво.

У 20-х роках XX ст. українські вчені-педагоги – Є. Грицак, С. Чехович, Н. Заглада досліджують дитячий побут і вікову періодизацію дитинства. Зокрема Н. Заглада до «першої верстви» відносить дітей, які вимагають догляду і цілковитої уваги родини.

«Всі старання батьків коло дітей, відколи ті народяться до третього більше-менше року життя зводяться до того, щоб сприяти корисну, насамперед для родини, а тоді й для громади одиницю. За виразний досвід на це є ціла низка заходів і пристосувань, що мають сприяти фізичному розвитку молодого організму (колиска, стояка, сидячка, ходячка... тощо), «щоб дитина не виросла калікою» [7; 27].

В аспекті вивчення заявленої теми заслуговують на увагу праці й російських дослідників – Г. Волкової, В. Виноградової, О. Капіци, К. Зеленіна. Особливо важливою є розвідка Є. Бломквіст «Крестьянские постройки русских, украинцев и белорусов», в якій дослідниця представляє технологію виготовлення дитячих меблів для немовлят – «сиделок», «стоялок», «ходунков» [2; 3-458].

Маючи численні, апробовані часом способи і методи виховання дитини, українські науковці XX ст. – З. Кузеля, М. Грушевський у праці «Дитина у звичаях і віруваннях українського народу», використовуючи зібраний фактологічний матеріал з півдня Київщини, підносять проблему соціалізації немовлят у селянському середовищі, аналізують процес виховання дитини засобами декоративно-ужиткового мистецтва із застосуванням спеціальних меблів для малят [4; 41-51].

Дослідження Н. Заглади та М. Грушевського можна вважати методологічною основою народження спеціальної галузі – етнології дитинства. Це створило можливість серед науковців вести мову про побут української дитини як окрему ланку народного побуту Полісся, важливу складову етнокультурної практики, приділивши увагу задаткам і перспективам розвитку немовлят засобами дерев'яних рукомесел.

У другій пол. XX ст. ця тема частково привернула до себе увагу педагогів-етнографів – О. Батухтіної, М. Стельмаховича, Є. Сявакко, Н. Сивачук; етнографів – В. Борисенко, Н. Гаврилюк, С. Гвоздевич, М. Гримич, І. Ігнатенко.

У рамках досліджуваної проблеми сьогодні цьому сприяють наукові праці Р. Свирид, Т. Окольнічої, О. Радул, В. Масненка, В. Сивака, М. Матійчука, В. Могилевського.

Виклад основного матеріалу дослідження. Звернення до забутої спадщини діячів науки, культури і мистецтва, усвідомлення закономірностей суб'єктивного трактування різних подій, особливостей і явищ – усе це дає змогу по-новому оцінити аспекти минулого поліського родинного життя, виокремити в особливу систему хатне умеблювання – таке статичне, просте і водночас, поліфункціональне. Все в ньому вражає увагу відсутністю розкоші і млості, фабрикації і меркантильності, нехитре часів давно минулих. Причини цього консерватизму – суто місцеві. Саме позиція консервації поліського краю завдяки його географічному розміщенню, недоторканість урбанізованого середовища до болотистої лісової землі укорінено зберегла донині традиційні риси хатнього інтер'єру поліського обійстя і забуті дитячі дерев'яні пристрої для сидіння, стояння, ходіння.

Відомо, що організація інтер'єру поліської хати була відносно проста і відповідала побутовим потребам. Проріз дверей був низький, що допомагало зберегти тепло і, коли відкривалися двері, захищало від холоду дітей, що грались на долівці.

Поріг зазвичай робили високим, що також допомагало зберігати тепло. Піч займала внутрішній кут із боку вхідних дверей і була обернена своїм отвором до фасадної стіни. Навпроти неї – мисник із полицями. По діагоналі від печі розташоване покуття. Біля столу, попід стінами, ставили лави, зліва від столу знаходилась скриня. Уздовж тильної стіни, між піччю і причілковою стіною, влаштовували піл, на якому спали. Над ним, на сволиці, висіла колиска, яку поліщуки ніколи не знімали, «...навіть тоді, коли в домі не було немовляти. В цей час розміщували ляльку-мотанку, яка за переконаннями язичників, мала ті ж властивості, що й немовлята – була втіленням нового життя й символізувала безсмертя роду» [3; 88].

Зазвичай, між покуттям і мисником виконувалися хатні господарські роботи. Тут ставили ткацький верстат, а поруч «посвіт» (стійка із зажимом, в яку встромляли «лучину») [1; 7].

Непотрібних речей в хаті не було. Кожна річ інтер'єру служила для конкретної справи і була наповнена любов'ю і великим змістом служби матеріального духовному. Залишкова річ уже створювала хаос непотрібну опіку над собою.

Усі меблі були створені з екологічно чистих матеріалів (здебільшого, дерева), які дихали, були придатними для здоров'я, а коли в них ще закладені при виготовленні енергетичні зусилля й духовний зміст, то при правильному і поважному поводженню з ними поліщуки отримували позитивні емоції і заряди доброї енергії.

Хатні меблі, трохи суворі на вигляд, монументальні і важкі обрамлювали себе якоюсь таємничою силою, з дивовижною чіткістю виявляли людську сутність, особливість господарів, їх звички. Ніби сама природа знаходилася в хаті поліщука, втілена у матеріальні композиційні образи. Тому й покривали поліщуки меблі рідко, лише у свята.

Дерево – воістину магічний матеріал, вписувалось в екостиль поліського інтер'єру і занурювало хату в атмосферу домашнього тепла і затишку. Унікальність кольору, фактури і малюнка від самої природи робили хату ексклюзивною, забезпечували особливий мікроклімат в оселі, очищали повітря, підтримували комфортну температуру. «Народні дизайнери» – майстри вміли грамотно і обережно використовувати різні властивості матеріалу і володіли певними художньо-проектними здобутками у роботі з деревом. «Деталі обробляли тонше, бо їх можна було розглядати зблизька. Поверхні хатніх меблів поступово відполіровувалися в ході експлуатації, виявляючи ніби «з глибини», красу текстурного малюнка. Природний колір темного дуба, смугастої сосни, світлої липи, рожевої верби м'яко гармоніював із ...стінами...» [19; 92].

Поліська хата за звуковим сприйняттям схожа на базар. Недаремно й донині чути популярний вислів – «Хата з дітьми – базар, а без них – пустка». Мати – поліщучка щонеділі з погордою несла до храму Божого, йдучи на службу, «сім'ю на грудях» у вигляді низок коралового намиста, де кожна низка – син чи дочка. Важка й приємна була ця ноша, важке й приємне було її багатодітне материнство.

Відповідно традиційним віруванням – дитинство – початковий етап життєвого шляху людини, який починається з моменту народження і триває до двох років, до того часу, поки дитина не почне самостійно ходити, їсти, говорити. До цієї верстви Н. Заглада відносить дітей, «які потребують уваги всієї сім'ї» [7; 27].

Народний досвід поліщуків чітко вказує коли має починатися виховання здорової дитини: «Коли дитину не навчили в пелюшках, то не навчите в подушках [20; 4].

Мати-поліщучка, здебільшого доглядала дитину до того часу, поки їй потрібно було годувати. Потім догляд за дітьми перебирали старші брати і сестри. «Ледве дитя залишить висохлі груди матері і почне повзати, як його віддають на руки трохи старшій сестрі або братові [10; 93].

Таким чином, немовлячий вік для поліської дитини, коли поруч є мама, був досить коротким, а тому все виховання зводилось до пришвидшеного дорослішання немовлят, «щоб швидше стояла і добре м'язи тримала». В уявленні поліщуків – рухатися, сидіти, стояти, ходити – значить жити. Рух і ритм доповнював фізичний розумовий розвиток немовляти, а різноманітні дитячі пристрої для сидіння, стояння, ходіння від найпростіших загород до рухливих конструкцій сприяли доброму самопочуттю дитини, радісному настрою пристосувавшись до невибагливого домашнього інтер'єру поліської хати.

Дитячі спеціальні меблі – сидячки, стоячки, ходунки відносяться до найдавніших створених людиною предметів побуту і є частиною рухомої обстановки інтер'єру поліської хати. За твердженнями Р. Захарчук-Чугай, С. Антоновича такі «меблі підпорядковані прийнятому членуванню прямокутного простору хати» [8; 205]. Спеціальні дитячі меблі розміщувались на різних рівнях від землі, виступаючи в об'ємному просторі хати горизонтальними ярусами. На нижчому (біля порогу) розміщували дитячі стоячки, ходунки, візочки; на середньому ярусі (біля печі) – меблі для сидіння і снання – сидячки і колиску.

Така композиція в інтер'єрі поліської хати засвідчувала з одного боку помісячну соціалізацію дитини немовлячого віку: до 6 місяців – меблі; які стимулювали рухи немовлят (коліска); від 6 до 12 місяців – просторову рухову орієнтацію (сидячка, стоячка, ходунки); від 12 до 18 місяців – меблі, які сприяли ходьбі, бігу, розвивали координацію руху, дитяче орієнтування (бігунці, візочки); з іншого боку засвідчувала раціональне використання житлової площі.

Якщо колиска була обов'язковим атрибутом кожної дитини, то спеціальні дерев'яні меблі вносились у поліську хату залежно «від потреби».

Сидячка – народна назва пристрою для навчання дітей сидіти. Його «видовбують із колоди подібно до невеликого крісла із спинкою спереду; щоб дитина не випала, вставляють прутик» [6; 205].

Поліська сидячка відносилась до групи об'ємних предметів, позначена простотою форми, позбавлена складності та вибагливої орнаменталії. Вона була довбана з колодки і призначена для пришвидшення сидіння дитини. Сидячку виготовляли з липи чи клена, стосовно статі дитини. Ці дерева поліщуки вважали «хорошими і навіть священними» [13; 57]. Зазвичай, сидячку робив батько дитини. Дерево попередньо готували, обтесували сокирою. Чоловік ніколи не користувався лінійкою, довіряючи руці, зорові, відчуттю. Обрубок колоди довжиною 40 см видовбував з одного кінця до середини, зверху на чверть углуб, і вирізав стінку з одного боку, утворюючи своєрідне крісельце.

Зарубіжна дослідниця народного побуту Є. Бломквіст зазначає, що через кути стінок біля вирізу через невеликі отвори пропускали горизонтальний прут – «запор», щоб дитина не випала. Сидячку виготовляли відповідно росту дитини, щоб вона, стоячи на ній, могла вільно класти ручки на край колодки, а ніжками спиратися на лавку, на якій стояла сидячка. Іноді колодку видобували повністю. Залишаючи тільки дно, а для сидіння вставляли посередині дощечку – лавочку [2; 434-435].

Сидячці властива нетипова масштабність, спрощення конструкцій, потовщеність, важкість, малоприсадибність для переміщення, «щоб дитя не падало». Взимку сидячку встановлювали на «полу», ближче до печі, «щоб тепло було».

Виконана простим стругом сидячка фіксувала народне розуміння надійності такого виду дитячих меблів. Переважно поверхню сидячки залишали чистою. Тільки на «запор» поліщук іноді наносив неглибокі «порізки», щоб немовля могло «поточити ясна». Для підсилення художніх якостей і безпечності сидячку натирали бджолиним воском, що надавало їй гладкості і приємного полиску.

Сидячку зазвичай ставили на лавку, до «запору» прив'язували саморобні іграшки та брязкальця; дитина гралася і не заважала мамі працювати. За спинку дитині мостили подушечку, щоб вона не вдарилась об сидячку потилицею.

Навчившись добре сидіти, немовля спиралось на лавку, на якій розміщували сидячку і піднявши ніжку, намагався перелізти через «запор». Це було першою ознакою, що дитина справилась з функцією сидіння і потребувала якоїсь зміни.

Давні дослідження інтер'єру традиційної поліської хати зарубіжними та вітчизняними вченими виокремлюють ще одне дерев'яне приладдя для навчання дитини стояти – «стоячку». «Стійка – народна назва пристрою для навчання дітей стояти. Складається з двох дощок, з'єднаних між собою чотирма ніжками висотою до грудей дитини. У верхній дошці вирізують отвір для дитини» [6; 223].

Враховуючи надзвичайно пізнавальний характер немовлят, нагальну потребу бачити світ «із висоти» виявляли необхідність з боку батьків допомогти дитині впевнено стояти. За віруваннями поліщуків здатність дитини самостійно стояти була одним із показників переходу її з категорії «колискової» (дитини, яка ще не стала остаточно справжньою людиною) у стадію власне дитинства [18; 119].

Ще у XIX ст. російський педіатр-психолог Є. Покровський наголошував, що у віці «до року», вирушаючи на польові роботи, матері ставили свою дитину в «стоюнку» і залишали її вдома саму. Залишена в цій «стоюнці» на великий термін дитина, іноді наплакавшись вдосталь, тут же засинає... [16].

Презентація поліської стоячки найбільш вдало представлена на початку XX ст. В. Кравченком. Цей факт зазначений у дистанційному дослідженні. Т. Окольнічої. Стоячка являла собою два обрізки дошки, з'єднані між собою чотирма стоячками, висотою по груди дитини. У верхній дошці вирізався круглий отвір, куди ставили дитину. Кути у стоячці відшліфовувались чи обкладались м'якою матерією [14; 314]. Дитина могла стояти, спираючись ручками і грудьми на дошку, нижня дошка, на якій стояло немовля, трохи більша за верхню для стійкості [17; 110].

На Волинському Поліссі траплялися комбіновані «сиділки-стоячки» [21; 165]. Для зручності дитини прикріплювали на середній висоті стоячки «лавочку» для сидіння – вузьку дощечку, щоб дитина постоявши, могла сісти і відпочити. А потім знову встати, хапаючись руками за верх.

Якщо дитина сідала, то їй повинно бути абсолютно комфортно і при цьому її ступні рівно стояли на нижній дошці повністю усією підошвою. Цей факт вимагав від майстра особливих знань про те, що між гомілкою і стегном сидячої дитини мав бути прямий кут. Якщо кут занадто великий, то майстер опускав «лавочку» нижче, і, навпаки, якщо кут гострий – «лавочка» потрібна вище.

Як і сидячці, поліській стоячці властива простота і зручність. Для неї не характерні ні личкування, ні інкрустація, ні левкас. Майстри цінували природну красу дерева, його колір і фактуру, товщину і масивність. Переконавши, що нетипова масивність, спрощення конструкції, відсутність декору вказують на давність походження стоячки, надійність в експлуатації і нетрадиційність як особливого виду меблів для немовлят.

Поліська стоячка – це група об'ємних меблів, де основна увага була зосереджена на рухові дитини. За свідченнями старожилів вона мала тісний зв'язок із немовлям. З одного боку, коло-отвір, в якій поміщали дитину, виражав репродуктивну, жіночу семантику, яка символізувала своєрідну перепону для

чогось чужого, захищаючи немовля. З іншого боку, в контексті традиційної культури здатність стояти є невід'ємною рисою людини і викликала зв'язок рівності між словами «стояти» і «жити» [9; 371].

Стоячка, насичена буттєвою та історичною інформацією, комунікативно була близька дитині через дотик і запах деревини. Освоєння її формувало перші уявлення немовля про світ рідної домівки з висоти дитячого росту, додавало сили руху, чуття свого тіла. Вона, як спеціальний пристрій для немовлячого віку (6-7 місяців) містила обмаль зовнішніх атрибутів автентичної належності, використовувалась тільки «за потребою». Іноді стоячка була єдина на всю вулицю і батькам немовлят приходилось дотримуватись черги на її експлуатацію.

Як відомо, у перший рік життя дитина розвивається дуже швидко. У три місяці – в'язи тримає, у півроку – сидить, ще через місяць – лазить, а до року вже й ходити починає [5; 137]. Зробити перші кроки дитині допомагали ходуні. За описом М. Грушевського «посередині хати забивають стовпець, а на верх його ставлять «колісце», щоб крутилось на стовпці, а в колісці є дві спиці. От дитину поставлять коло спиці, вона візьметься за неї руками і ляже на неї, колісце почне крутитись помалу, а дитина за ним ходить. Як дитина скоріш налягає на спицю, то колесо скоріше крутиться, дитина за ним буде поспішати, як втомиться, то стане [11; 46].

Презентація опису дерев'яного пристрою для пришвидшення ходіння дитини немовлячого віку прив'язана звільнити, «розв'язати» тіло, а також моторні, рухові і інтелектуальні здібності дитини, закласти той фізичний резерв, який знадобиться у дорослому житті до подолання перешкод, коли постане питання вибору шляху та напрямку руху людини. Така належність ходунів становила її образну і змістовну сутність в інтер'єрі хати.

Як засіб дитячого розвитку поліські ходунці у розмаїтті українського декоративного мистецтва займають чільне місце. Для них характерні специфічні техніки виконання. Майстри з покоління у покоління відшліфовували витвори своїх попередників, розвиваючи і вдосконалюючи їх.

Поліські ходуні позбавлені декору, відзначаються домінантом форми як основного носія естетико-мистецького начала. Матеріали експедиції «Деякі конструктивні та художні знахідки з традиційного побуту Чорнобильського Полісся М. Матійчука і В. Могилевського у с. Мала Чернігівка Овруцького р-ну Житомирської обл. є прямим фактом доказу наявності дитячих ходунів в обстежуваному районі Полісся. «Ходун – загострений липовий стояк висотою 235 см верхнім кінцем вставлявся у спеціальне заглиблення у сволюкові, в нижньою – у глинобитну долівку. На висоті 40 см від підлоги у стоякові зроблено скрізний прямокутний отвір, у який вставлено 60-сантиметрову планку – брус із дугою, виготовленою з ліщини на кінці. У дугу «заправляли» малюка, який рухався по колу, не випадаючи з дуги, а жінка могла спокійно займатися хатніми справами» [12; 126-136].

Ходун із Малої Чернігівки, за твердженням авторів, може слугувати прикладом художньо-естетичного осмислення конструкції і, як це не видається парадоксальним, реального втілення засад конструктивізму. «Максимальна простота конструкції, самодостатність краси форми, що повною мірою виражають її функціональне призначення є прикметно-визначальними рисами малочернігівського ходуна» [12; 126-136].

Грамотно спланований інтер'єр поліської хати найбільш проявлявся у спеціальній організації дитячого простору – величині, способах роздібленості та поєднання, пластичності та конфігурації, зв'язку з оточенням дорослих. Поліщуки, створюючи розвиваюче середовище для немовлят, вдавалися до формотворення дитячого простору і на «теплому місці». З цією метою, «уживали ходячки з короткими жердинами», прилаштовуючи їх на полу, щоб дитині не доводилось ходити долі [22; 129].

Спеціальні меблі для немовлят в інтер'єрі поліської хати були тісно пов'язані з першим роком життя дитини і являли собою комплекс знарядь, направлених на надання їй «людських» якостей (правильна форма тіла), властивість бачити, чути, сидіти, стояти, ходити.

Родинно-ужиткова річ із відсутньою декоративністю відображала естетичний колорит побуту поліської дитини, уміння виробляти найперші рухові вправи, знайомила з моторикою у процесі застосування дитячих меблів «за потребою». Утилітарні за своєю суттю вироби з дерева проникали в усі сфери домашнього побуту і життя дитини, несучи в собі функцію захисту, цілісності, завершеності у світі поліської хати, формуючи мистецько-образну функцію в її інтер'єрі.

Список використаної літератури

1. Арабей В. Г., Сергачёв С. А. Своя хатка, як родная matka. *Народное зодчество Беларуси*. 2009. № 4. 14 с. <https://soche.ac.uk/download/pdf> (дата звернення 11.07.2020).
2. Бломквист Е. Э. Крестьянские постройки русских, украинцев и белорусов (поселения, жилища и хозяйственные построения). *Востоочнославянский этнографический сб. Очерки народной материальной культуры русских, украинцев и белорусов в конце XIX – начале XX в.* Москва : АН СССР, 1956. С. 3-458.

3. Богомолец О. В. Символи та обереги сакрального простору українського дому. *Вісник Черкаського ун-ту. Серія «Філософія»*. Черкаси. 2016. № 1. С. 84-91.
4. Грушевський М. С. Дитина у звичаях і віруваннях українського народу. Київ : Либідь, 2006. 256 с.
5. Дарміць Р. Народні гігієнічні знання і повір'я, пов'язані з народженням і вихованням дитини за матеріалами з сільського побуту Карпат. *Вісник Львів. ун-ту. Серія «Історія»*. 2012. Вип. 47. С. 123-141.
6. Декоративно-ужиткове мистецтво. Словник. Т. 2. / Запаско Я. П. Львів : Афіша, 2000. 4000 с. 279 іл.
7. Заглада Н. Б. Побут селянської дитини. Київ : Держтрест «Київ - Друк», 1928. 180 с.
8. Захарчук-Чугай Р. В., Антонович Є. А. Українське народне декоративне мистецтво: навч. посіб. Київ : Знання, 2012. 342 с., ХХХІІ с. кольор.іл.
9. Зубец И. З. Символизм предметов в народной культуре. *История и культура ростовской земли*. 2007. Ростов, 2008. С. 361-374.
10. Крашевський Ю. І. Повісті / Пер. з польсь. В. П. Іванисенка. Київ : Дніпро, 1979. 427 с.
11. Матеріали до українсько-руської етнології: [в 22 т.] / НТШ у Львові; коміс. етногр. Львів: З друк. НТШ, 1899-1929. Т. 9. Дитина у звичаях і віруваннях українського народу: матеріали з полудневої Київщини / зібрав М. Грушевський; обробив З. Кузеля. 1907. ХХІІІ, 144 с. Сайт irbis-nbus/ go. Ua /ulib/item/UKR 0001202 (дата звернення 17.08.2020).
12. Матійчук М., Могилевський В. Селянський побут поліщуків. Перспективні напрями проектування житлових і громадських будівель. *Зб. наук. праць. Спец. вип.: Засоби монументально-декоративного мистецтва та дизайну в міському середовищі*. Київ, 2006. С. 126-136.
13. Ощественный семейный быт и духовная культура населения Полесья / под ред. В. Бондарчика. Минск : Наука и техника, 1987. 376 с.
14. Окольніча Т.В. Східнослов'янська педагогіка в дослідженнях етнографів (XIX – перша чверть XX століття): дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Центральноукр. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. Кропивницький, 2019. 314 с.
15. Побірченко Н. С. Етнографія дитинства як предмет наукової рефлексії 20-х років. *Історико пед. альм.* 2012. Вип. 2. С. 13-17 (http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipa_2012_2_4 (дата звернення 23.08.2020)).
16. Покровский Е. А. Физическое воспитание детей у разных народов, преимущественно, России. *Засоби пересування українців в минулому. Етнографія та побут народів світу. Обстановка в життю у слов'ян*. Ч. 2. 04 com.ua /... 3528 – obstanovka – v – zhilische – u – slayan – chast 2 (дата звернення 17.08.2020).
17. Свирида Р. Від колосочки – до візочка. *Українська родина: родинний і громадський побут* / Упоряд. Лідія Орел. Київ : Вид-во ім. О. Теліги, 2000. 424 с.: іл., нот.
18. Русская изба (иллюстрированная энциклопедия). Санкт-Петербург : Искусство, 1999. 259 с.
19. Селівачов М. Р. Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія). *Передм. акад. М. Поповича*. 2-ге вид. Київ : Ред. вісника «Ант», 2009. ХVІ, 408 с. іл..
20. Стельмахович М. Г. Українська родинна педагогіка. *Початкова школа*. № 8. 1995. С. 4.
21. Тарасюк І. І. Принципи архітектурного формування сільських садиб Волині ХІХ – поч. ХХ століття та їх розвиток в сучасних умовах : дис. ... канд. архітектури: 18.00.01 / Нац. ун-т «Львів. політехніка». Львів, 2015. 267 с.
22. Шульгига Д. Фізичне виховання немовлят. *Хрестоматія з українського дитинознавства* / укл. Йовенко Л. І. Умань : АЛМУ, 2011, 156 с

References

1. Arabei V. H., Serhachëv S. A. Svoia khatka, yak rodnaia matka. *Narodnoe zodchestvo Belarusy*. 2009. № 4. 14 s. <https://coche.as.uk/download/pdf> (data zvernennia 11.07.2020).
2. Blomkvyst E. Э. Krestianskiye postroyki russkikh, ukraintsev y belorusov (poseleniya, zhylyshcha y khoziaistvennye postroyeniya. *Vostochnoslavianskiy etnograficheskiy sb. Ocherky narodnoi materyalnoi kul'tury russkikh, ukraintsev y belorusov v kontse XIX – nachale XX v. Moskva : AN SSSR, 1956. S. 3-458.*
3. Bohomolets O. V. Symvoly ta oberehy sakralnogo prostoru ukrainskoho domu. *Visnyk Cherkaskoho un-tu. Seriya «Filosofiiia»*. Cherkasy. 2016. № 1. S. 84-91.
4. Hrushevskiy M. S. Dytna u zvychaiakh i viruvanniakh ukrainskoho narodu. Kyiv : Lybid, 2006. 256 s.
5. Darmits R. Narodni hihienichni znannia i poviria, poviazani z narodzhenniam i vykhovanniam dytny za materialamy z sil'skoho pobutu Karpat. *Visnyk Lviv. un-tu. Seriya «Istoriia»*. 2012. Vyp. 47. S. 123-141.
6. Dekorativno-uzhytkove mystetstvo. Slovyk. T. 2. / Zapasko Ya. P. Lviv : Afisha, 2000. 4000 s. 279 il.
7. Zahlada N. B. Pobut selianskoi dytny. Kyiv : Derzhtrest «Kyiv - Druk», 1928. 180 s.
8. Zakharchuk-Chuhai R. V., Antonovych Ye. A. Ukrainske narodne dekorativne mystetstvo: navch. posib. Kyiv : Znannia, 2012. 342 s., KhKhKhII s. kolor.il.
9. Zubets Y. Z. Symvolizm predmetov v narodnoi kulture. Ystoriya y kultura rostovskoi zemly. 2007. Rostov, 2008. S. 361-374.
10. Krashevskiy Yu. I. Povisti / Per. z pols. V. P. Ivanysenka. Kyiv : Dnipro, 1979. 427 s.
11. Materialy do ukrainsko-ruskoi etnologii: [v 22 t.] / NTSh u Lvovi; komis. etnohr. Lviv: Z druk. NTSh, 1899-1929. T. 9. Dytna u zvychaiakh i viruvanniakh ukrainskoho narodu: materialy z poludnevoi Kyivshchyny / zibrav M. Hrushevskiy; obrobyv Z. Kuzelia. 1907. KhKhIII, 144 s. Sait irbis-nbus/ go. Ua /ulib/item/UKR 0001202 (data zvernennia 17.08.2020).
12. Matiichuk M., Mohylevskiy V. Selianskiy pobut polishchukiv. Perspektyvni napriamy proektuvannia zhytlovykh i hromadskykh budivel. *Zb. nauk. prats. Spets. vyp.: Zasoby monumentalno-dekorativnoho mystetstva ta dizainu v miskomu sere dovishchi*. Kyiv, 2006. S. 126-136.

13. Oshchestvennyi semeinyi byt y dukhovnaia kultura naseleniia Polesia / pod red. V. Bondarchyka. Mynsk : Nauka y tekhnika, 1987. 376 s.
14. Okolnych T.V. Skhidnoslovianska pedahohika v doslidzhenniakh etnohrafiv (KhIKh – persha chvert KhKh stolittia): dys. ... d-ra ped. nauk: 13.00.01 / Tsentralnoukr. derzh. ped. un-t im. V. Vynnychenka. Kropyvnytskyi, 2019. 314 s.
15. Pobirchenko N. S. Etnohrafiia dytynstva yak predmet naukovoi refleksii 20-ky rokiv. Istoryko ped. alm. 2012. Vyp. 2. S. 13-17 (http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipa_2012_2_4 (data zvernennia 23.08.2020)).
16. Pokrovskiy E. A. Fyzycheskoe vospytanye detei u raznykh narodov, preymushchestvenno, Rossyy. Zasoby peresuvannya ukrainsiv v mynulomu. Etnohrafiia ta pobut narodiv svitu. Obstanovka v zhytlo u slovia. Ch. 2. 04 com.ua /... 3528 – obstanovka – v – zhytshe – u – slayan – chast 2 (data zvernennia 17.08.2020).
17. Svyryda R. Vid kolysochky – do vizochka. Ukrainska rodyna: rodynnyi i hromadskiy pobut / Uporiad. Lidia Orel. Kyiv : Vyd-vo im. O. Telihy, 2000. 424 s.: il., not.
18. Russkaia yzba (ylliustryrovannaia entsyklopedyia). Sankt-Peterburh : Yskusstvo, 1999. 259 s.
19. Selivachov M. R. Leksykon ukrainskoi ornamentiiky (ikonohrafiia, nominatsiia, stylistyka, typolohiia). Peredm. akad. M. Popovycha. 2-he vyd. Kyiv : Red. visnyka «Ant», 2009. KhVI, 408 s. il..
20. Stelmakhovych M. H. Ukrainska rodynna pedahohika. Pochatkova shkola. № 8. 1995. S. 4.
21. Tarasiuk I. I. Pryntsyipy arkhitekturnoho formuvannya silskykh sadyb Volyni KhIKh – poch. KhKh stolittia ta yikh rozvytok v suchasnykh umovakh : dys. ... kand. arkhitektury: 18.00.01 / Nats. un-t «Lviv. politekhnika». Lviv, 2015. 267 s.
22. Shulhyha D. Fyzychne vykhovannya nemovliat. Khrestomatii z ukrainskoho dytynoznavstva / ukl. Yovenko L. I. Uman : ALMU, 2011, 156 s.

СПЕЦИАЛЬНАЯ МЕБЕЛЬ ДЛЯ НОВОРОЖДЕННЫХ В ИНТЕРЬЕРЕ ДОМА НА ПОЛЕСЬЕ

Подцерковная Ярослава Иосифовна – старший преподаватель кафедры изобразительного и декоративно-прикладного искусства,
Ривненский государственный гуманитарный университет, Ривне

Статья посвящена выявлению и обоснованию в традиционной культуре полешуков ряда специальных средств, спрямовании на содействие гармоничному развитию ребенка, его духовного и физического здоровья. Поставленные и охарактеризованы технологические аспекты изготовления специальной мебели, как особой разновидности декоративно-прикладного искусства, для детей младенческого возраста чтобы приучить их самостоятельно сидеть, стоять, ходить. Исследована система формирования жилого интерьера полесской дома с учетом четкой организации социокультурного пространства.

Ключевые слова: полесский дом, региональная культурная практика, интерьер, ребенок-ребенок, особая мебель: сидячка, стоячка, ходунки.

INFANTS' SPECIAL FURNISHING IN POLISSIA HUT INTERIOR

Pidtserkovna Yaroslava – senior lecturer of the Department of Fine, Applied and Decorative Arts Rivne State University for the Humanities, Rivne

The study gives the rationale for a wide range of special means to support children's harmonious development, their spiritual and physical health in Polissia traditional culture. The paper characterizes technological aspects of special furnishing making as a special type of applied and decorative arts for infants to teach them to sit, stand and walk by themselves. The author researches a system of housing interior development in Polissia hut considering well-managed spacing.

Key words: Polissia hut, interior, child-infant, special furnishing: seated walker, sit-to-stand walker, baby walker.

UDC 437.029.3

INFANTS' SPECIAL FURNISHING IN POLISSIA HUT INTERIOR

Pidtserkovna Yaroslava – senior lecturer of the Department of Fine, Applied and Decorative Arts Rivne State University for the Humanities, Rivne

The study concerns with the issues of sustainable interior changes in Polissia hut during the centuries. This changes deal with the appearance of an infant – a child of preverbal age – in peasant's family. Every time a «new» child made Polissia families appreciate their accommodation in a special way. The author states that the hut was characterized with new beat and rhythm where calmness was mixed with the anxiety about child's life. A cradle that was hung up to a joist was moving, mother's lullaby was sung, and it was smelled with milk. All these things were accumulated day by day. Therefore, against one's will, it taught family to deeply-rooted living order and automatism, attention to the child, accurateness and cleanliness.

The author states that hut furnishing seemed to move with the aim to set free space for special child furnishing. On the one hand, in infant's age this furnishing served as successful means to strengthen children's body, their muscles' structure, motor ability, motility. On the other hand, this furnishing gives a possibility for child's mother constantly to keep an eye on them doing house hold chores.

Finally, in Polissia hut infants' special furnishing required from village community makers to be properly involved in a system of upbringing “the first population stratum” of child's age by creation wooden devices considering traditional technological aspects. These wooden devices are presented with seated walkers, sit-to-stand walkers, baby walkers. The study

reveals that these ones were adapted to the living of Polissia family. The author emphasizes that this furnishing was firstly presented in sustainable sedentary adult's interior as a changeable formula of moving interior for infants.

Key words: Polissia hut, interior, child-infant, special furnishing: seated walker, sit-to-stand walker, baby-walker.

Надійшла до редакції 2.02.2021 р.

УДК [271.2:2-737] «18/19» (477.53)

ДІЯЛЬНІСТЬ ЦЕРКОВНИХ ПРАВОСЛАВНИХ БРАТСТВ ПОЛТАВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ : СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ВИМІР (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

Маслак Володимир Іванович – доктор історичних наук, професор кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва, Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського, м. Кременчук
<http://orcid.org/0000-0002-2898-2400>
vimaslak2017@gmail.com

Федоренко Світлана Анатоліївна – кандидат історичних наук, доцент кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва, Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського, м. Кременчук
<http://orcid.org/0000-0002-6999-4926>,
svfedor70@gmail.com

Бутко Лариса Валентинівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва, Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського, м. Кременчук
<http://orcid.org/0000-0002-8817-3381>,
larysabutko@gmail.com

Василенко Дар'я Павлівна – старший викладач кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського, м. Кременчук
<http://orcid.org/0000-0001-9052-8287>
DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpm.vi37.435>
dvoloshka05@gmail.com

Проаналізовано особливості діяльності церковних православних братств, що функціонували в Полтавській єпархії в другій половині ХІХ – початку ХХ століття. Зазначено, що у межах Полтавської єпархії у досліджуваний період функціонувало два православних братства, умови започаткування та напрями діяльності яких зумовлені були існуючою урядовою політикою Російської імперії.

Підкреслено, що обидва братства (Полтавське Єпархіальне Свято-Макар'ївське та Лубенське Спасо-Преображенське) охопили мережею своїх відділень усю територію губернії. Наголошено на важливій ролі православних братств у соціокультурному розвитку Полтавської губернії, адже їм вдалося виконувати не лише духовно-просвітницьку місію на засадах православних морально-етичних цінностей, але й сприяти поширенню освіти серед населення.

Ключові слова: православна церква, церковні православні братства, Полтавська єпархія, духовно-просвітницька діяльність, соціокультурний вимір.

Постановка проблеми. Зі здобуттям Україною державної незалежності розпочалася переоцінка важливих подій української історії, зокрема ролі та внеску православної церкви в розбудову держави й нації, відновлення авторитету національних духовних цінностей та їхнього впливу на смислові змістовні сегменти життя людей, відмова від стереотипів абсолютного заперечення значного внеску духовенства у вітчизняну культуру.

Важливе місце в історії православної церкви другої половини ХІХ – початку ХХ століття посідають, як відомо, церковні православні братства як церковно-громадські організації, мета яких полягала у благодійницькій, релігійно-просвітницькій та місіонерській діяльності.

Окреслення особливостей становлення, функціонування та провідних напрямів діяльності православних братств нової доби історії України, визначених магістральною політикою уряду Російської імперії – зміцнення трьох принципово важливих суспільних основ: самодержавства, православ'я, народності – дозволяє проаналізувати провідну діяльність цих об'єднань крізь призму історичної специфіки регіону та першочергових соціально-культурних потреб населення, що й на сьогодні належить до недостатньо вивчених питань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основу вивчення означеної теми статті становить аналіз дореволюційної історіографії, історіографії радянської доби та сучасної.

Історіографія дореволюційного періоду характеризується передусім накопиченням фактичного матеріалу, відображає функціонування церковних православних братств на теренах Російської імперії в розрізі братського руху. Особливе місце в ній належить праці О. Папкова, у якій автор, використовуючи багатий статистичний матеріал, представив різноплановий інформативний матеріал щодо діяльності братств із 1864 р. до 1893 р. [6]. Одним із важливих та цінних джерел для об'єктивного висвітлення заявленої теми також є періодичний церковний часопис «Полтавские епархиальные ведомости».

За радянських часів праць, присвячених дослідженню церковних братств означеного періоду вийшло вкрай мало, та й ті були заідеологізованими.

Після розпаду СРСР та утворення незалежної України вітчизняна історіографія позначилася появою перших спроб критичного переосмислення історії релігії й церкви, зокрема й місця церковних православних братств другої пол. XIX – початку XX ст. у соціокультурному розвитку суспільства. Зацікавленість сучасних науковців у цій проблемі пояснюється бажанням об'єктивно та всебічно дослідити роль православної церкви не лише в суто конфесійному аспекті, але й культурологічному.

Відтворити цілісну картину діяльності, місця та значення православних церковних братств означеного періоду в соціокультурному розвитку України покликані дослідження, які висвітлюють специфічні риси цих інституцій в окремих регіонах. У кандидатських дисертаціях вітчизняних науковців першого десятиліття XXI ст. особливості функціонування православних братств відображено власне крізь призму предмета дослідження заявленої теми (О. Борейко, О. Гейда, О. Кравченко та ін.).

Лише в останнє десятиліття в Україні з'явилися дисертаційні дослідження, присвячені дослідженню церковних православних братств нової доби з акцентом на специфіку їхньої діяльності: одна – з педагогіки [13]; друга – з історії [11]. Територіальні межі дослідження в обох працях охоплюють історичну територію «Великої Волині» (Волинська губернія).

Привертає увагу перше узагальнене дослідження В. Сергієнко, у якому автор створення, розвиток та діяльність православних братств окреслює межами Лівобережної України. Водночас варто наголосити, що українській історіографії все ще бракує спеціальних розвідок з окремих єпархій, які б дозволили відтворити максимально повну картину діяльності братств з урахуванням місцевих культурних особливостей. Тому вивчення основних напрямів діяльності православних братств Полтавської єпархії другої пол. XIX – початку XX ст. й зумовлює актуальність теми статті.

Мета статті полягає в переосмисленні місця, ролі та внеску церковних православних братств у соціокультурний простір Полтавської єпархії другої пол. XIX – початку XX ст.

Виклад основного матеріалу. Відродження православних церковних братств у другій пол. XIX століття насамперед пов'язане зі скасуванням кріпосного права, а їхній офіційний статус закріплювався «Основними правилами для заснування православних церковних братств» від 8 травня 1864 р. [7], відповідно до яких ці інституції називалися союзами, що склалися з православних осіб «усякого звання та стану», які служили на користь православної церкви. Братства засновувалися з благословення єпархіального архієрея і створювалися зазвичай при парафіяльних храмах, монастирях, архієрейських будинках. Частина з них мала статус єпархіальних. Кожне братство мало власний статут, у межах якого й діяли братчики. У цьому документі, передусім, відображалися основна мета їх функціонування (духовно-просвітницька діяльність) та можливі шляхи її досягнення. Статут підтверджував легітимність існування братського об'єднання та мав відповідати «Правилам» 1864 р.

Появу церковних православних братств у другій пол. XIX ст. ініціював уряд, а напрями діяльності зумовлювалися тогочасною державною ідеологією та загально-урядовою політикою в галузі освіти: мали на меті оберігати православну віру від впливу сектантів, розкольників, представників інших вірувань тощо. Отже, духовно-просвітницький напрям діяльності набув пріоритетності.

Водночас діяльність братств того періоду мала особливості, спричинені рядом факторів (передусім, це рівень їхньої фінансової спроможності та підтримки єпархіального керівництва або впливових цивільних осіб). Ті братства, що діяли в сприятливих умовах, визначалися максимально різнобічною діяльністю. Інші ж мусили зосереджувати свою діяльність в основному на боротьбі з розколом та сектантством. Деякі через брак коштів та особливості регіону обмежували свою практику лише одним напрямом, наприклад, благодійністю (у вузькому значенні цього слова) або ж опікувалися місцевою церквою. Нарешті, започатковувалися й такі братства, що зосереджували свої зусилля лише на книжково-видавничій діяльності.

Д. Нарцисов церковні православні братства цього періоду поділяє на три типи: 1) *місіонерські братства*, мета діяльності яких полягала в поширенні, відновленні та збереженні православ'я, боротьбі з розколом, релігійними рухами (наприклад, штундою) та сектами; 2) *благодійницькі братства* мету своєї діяльності визначали в допомозі немічним, сиротам або ж сім'ям, які не мали змоги забезпечити себе необхідним; 3) *релігійно-просвітницькі братства* (існували майже в усіх

епархіях): основна мета їхнього функціонування – релігійно-моральний та «розумовий» розвиток народу, інколи вони також протидіяли розколу та сектам [5]. Процедура відкриття братств і ухвалення обраного напряму діяльності регламентувались урядом та світським керівництвом [7].

Церковні братства розгорнули активну діяльність з початку 1890-х рр. До 1880 р. в Росії налічувалося лише 63 братства, а за 12 років виникло 76 нових (Щапов та ін., 1989: 375), і на 1 січня 1893 р. їх кількість досягла 159, з яких 70 – займалися благодійністю, а 24 – вважали її основним завданням. Заснування братств у Полтавській епархії відбулося лише наприкінці 1880-х – початку 90-х рр., а не одразу після видання «Правил».

У Полтавській епархії, за даними О. Папкова, на початок 1893 р. діяло 5 братств (Таблиця 1) [6; 11] (для порівняння: у Харківській епархії – жодного, у Чернігівській та Київській – по 3, у Подільській – 8, у Катеринославській – 4, у Волинській – 6, у Херсонській – 2, у Мінській – 22 (найбільша кількість)).

Проте здійснений науковий аналіз документів дозволяє виділити тільки перші два братства як головні – *Полтавське епархіальне Свято-Макар'ївське* та *Лубенське Спасо-Преображенське*, останні три (у Костянтиноградському, Золотоніському, Переяславському повітах) були церковнопарафіальними та підпорядковувались епархіальному Свято-Макар'ївському братству.

Таблиця 1

Церковні православні братства Полтавської епархії (1893 р.)

Населений пункт	Назва братства	Рік заснування	Кількість братчиків	Мета та Призначення
м. Полтава	Св. Макар'ївське	1890	1222	Релігійно-просвітницька
м. Лубни	Спасо-Преображенське	1889	1223*	Релігійно-просвітницька Благодійницька
с. Дар-Наdejда (Костянтиноградський повіт)	Св. Миколаївське	1890	69	Релігійно-просвітницька Благодійницька
с. Деньги (Золотоніський повіт)	Св. Михайлівське	1891	(не зазначено)	(не зазначено)
с. Пологи-Вергуни (Переяславський повіт)	_____	1885	(не зазначено)	Релігійно-просвітницька

*) 219 членів у старшому братстві (у Лубнах) та 1004 члени у 16 відділеннях братств

Джерело: розроблено авторами

Обидва братства Полтавської епархії почали своє функціонування майже одночасно. Першим започаткували братство в Лубнах при Спасо-Преображенському монастирі (10 грудня 1889 р.) з метою духовно-просвітницької та благодійницької діяльності. На його урочистому відкритті викладач духовного училища Я. В. Розанов визначив мету діяльності нового союзу як розповсюдження «свєта грамотности» у м. Лубни та Лубенському повіті. Згідно зі статутом (§ 2 п., с), першорядне завдання братства полягало в опікуванні та допомозі церковнопарафіальним школам у Лубнах і Лубенському повіті [4], а головна відповідальність за це покладалася на старших братчиків.

Характерно, що для Лубенського братства, особливо на початковому етапі існування, зі шкільною справою асоціювався й благодійницький напрям діяльності (§ 3): воно намагалося створити всі можливі умови, щоб сироти та діти найбідніших верств населення не залишалися поза школою [4]. А в статуті відділень братства зазначалося, що училищні братства можуть переслідувати благодійницькі цілі (наприклад, влаштування притулку при школі для сиріт та хутірських дітей на період навчального року, богадільні тощо) лише після задоволення духовно-просвітницьких потреб парафії (§ 4) [4]. Навіть пізніше благодійницький напрям у діяльності братства не набув пріоритетного значення.

Відкриття Полтавського Епархіального Свято-Макар'ївського братства відбулося 29 квітня 1890 р. при Полтавській духовній семінарії. Головна мета його полягала в сприянні релігійно-моральному просвітництву народу в дусі православної церкви в межах Полтавської губернії (§§ 2, 3 статуту) [15]. За Синодальними даними, на 1 січня 1893 р. зі 150 церковних братств Європейської Росії, що діяли на території 49-ти епархій, із загальною кількістю братчиків понад 30 тис. осіб Полтавське Епархіальне Свято-Макар'ївське братство належало до одного з семи найчисленніших (у ньому значилось 1348 осіб) [6; 11]. Для досягнення основної мети – сприяння поширенню народної освіти в епархії – на початку своєї

діяльності вирішили заснувати центральний єпархіальний книжковий склад та церковнопарафіяльні бібліотеки. Для цього склали особливі правила для бібліотек [8] та надрукували орієнтовний список книг морально-релігійного змісту [14]. Поступово переважно за допомогою духовенства єпархіальне братство налагодило забезпечення населення «бездоганними», з точки зору православної церкви, творами. Частково цьому сприяли бібліотеки при монастирях [2; Арк. 2-2 зв; 17; Арк. 1-3; 18; Арк. 1-4] та церквах, відкриття яких, хоча й повільними темпами, усе ж таки відбувалося.

Обидва братства відразу ж після заснування почали відкривати свої відділення. Лубенське братство створювало відділення (*училищні братства*) на території Лубенського повіту, причому лише в тих парафіях, де існували церковнопарафіяльні школи, адже їх заснування відбувалося саме за умови опікування ними (§ 21 статуту) [4; 17]. Єпархіальне братство започатковувало так звані *церковнопарафіяльні братства* (своєрідні відділення), які своєю діяльністю охопили інші 14 повітів Полтавської єпархії. На межі XIX–XX ст. їх кількість досягла 45 [3; 5] та продовжувала зростати.

Загалом духовно-просвітницька діяльність досягалася різними засобами:

1. *Відкриттям, облаштуванням та утриманням шкіл.* Братства докладали чимало зусиль на відкриття церковнопарафіяльних шкіл та шкіл грамоти, у яких могли навчатися не лише діти, але й дорослі, вони отримували елементарні знання крізь призму православних цінностей та традицій. Так, у 1894/1895 н. р. в Полтавській єпархії шкіл, що належали духовному відомству, налічувалося 805 (церковнопарафіяльних – 339, шкіл грамоти – 466), тоді як міністерських – 48, земських – 688, а у 1907 р. їх вже стало 1 071, у тому числі 9 двокласних [16; 266].

2. *Публічними читаннями та моральними бесідами.* Для читання обиралися твори з історії Російської православної церкви. Так, Лубенське Спасо-Преображенське братство від самого початку свого існування (1889 р.) щорічно організовувало народні читання. Вони проводилися щонеділі у великій актовій залі духовного училища. У звіті братства про діяльність його членів за 1891–1892 рр. зазначено: «Народ любит эти чтения, и зала почти всегда была наполнена слушателями, не только занимавшими все многочисленныя места для сидения, но весьма часто наполнявшими собою и все свободные места позади и около места для сидения. (На некоторых чтениях собиралось слушателей до 1000 и даже более людей. На чтениях иногда можно было видеть даже лиц, принадлежащих к иудейскому закону)» [9].

3. *Розповсюдженням книг Св. Писання, брошур та статей релігійно-морального змісту.* З цієї метою братства видавали брошури та книги за власний рахунок, створювали склади для продажу та безкоштовної роздачі книг [1; 504], засновували бібліотеки (навіть т.зв. протирозкольничі) та читальні. Наприклад, у лубенській тюрмі для арештантів працювала створена братством невелика бібліотека, яка, головним чином, складалася з творів про життя святих та брошур релігійно-морального змісту; також у тюрмі організовувалися читання (на тему життя святих) [9].

4. *Влаштуванням богаділень для пристарілих та скалічених осіб, дитячих притулків; наданням допомоги бідним, старим, хворим та немічним і т. ін., а також тим, які перебували у в'язницях.* Так, наявність непоодиноких фактів створення церковнопарафіяльними братствами товариств тверезості для викорінення пияцтва як найбільш небезпечного ворога сім'ї та суспільства (§ 12) [10; 472] засвідчує стурбованість духовенства поширенням пагубної звички серед населення, особливо сільського. Наприклад, такі товариства були відкриті: у містечку Устивиці (Миргородський повіт), до складу якого входило 70 осіб, у Зінькові – 25 осіб різного звання, у містечку Яблоново (Лубенський п-т) – 118 чоловіків та жінок, у селі Нікольське (Костянтиноградський п-т) – 40 осіб; у селі Чернечей-Слободі (Роменський п-т) – 150 чоловіків та декілька жінок; у селі Крутої-Балки (Костянтиноградський п-т) – 47 осіб, з яких 11 жінок, у містечку Царичанка (Кобеляцький п-т) – 38 чоловіків та 32 жінки, у селі Сергіївка – 62 особи, у селі Лучки – 28 осіб, у селі Андріївка (Гадяцький п-т) – 75 осіб; у містечку Єреміївка (Золотоніський п-т) – 90 осіб; у містечку Городище (Лохвицький п-т) – зазначалося, що членами могли бути чоловіки та жінки старші 20-ти років, та ін.

5. *Прикладом власного життя, впливом на інших та особистою допомогою.* У цьому сенсі еталоном поведінки ставали церковно- та священнослужителі єпархії.

Висновки. Отже, обидва церковні православні братства, дотримуючись спільної духовно-просвітницької мети, відігравали важливу роль у соціокультурному розвитку Полтавської губернії в другій пол. XIX – початку XX ст. Зосередившись на необхідності поширення народної освіти в єпархії крізь призму релігійного світогляду та православних морально-етичних цінностей, братства передусім започатковували церковнопарафіяльні школи та школи грамоти, поширювали літературу релігійно-морального змісту, відкривали бібліотеки, влаштовували різнопланові заходи з метою підвищення рівня загальної культури та моральних якостей населення.

Узагальнюючи наголошуємо, що результати дослідження культурної спадщини Полтавської губернії дозволяють краще зрозуміти сутність соціальних та культурних процесів, що відбувались у духовному житті українського народу в той період історії.

Список використаної літератури

1. Вторая годовщина Полтавского епархиального Свято-Макарьевского Братства. *Полтавские епархиальные ведомости*. 1892. № 12. Часть неофициальная. С. 500–513.
2. ДАПО (Держ. архів Полтавської обл.). Ф. 958, Оп. 1, Спр. 3, 83 арк.
3. Десятая годовщина Полтавского Епархиального братства во имя Св. преподобномученика Макария. *Полтавские епархиальные ведомости*. 1900. № 30. Часть неофициальная. С. 2003–2012.
4. Лубенское Спасо-Преображенское братство и его отделения. Уставы и отчет о деятельности за первые 8 месяцев. СПб. : б. и., 1891. 30 с.
5. Нарциссов Д. Православныя церковныя братства в России. *Полтавские епархиальные ведомости*. 1890. № 11. Часть неофициальная. С. 411–456.
6. Папков А. А. Церковные братства. Краткий статистический очерк о положении церковных братств к нач. 1893 г. СПб. : б. и., 1893. 146 с.
7. Правила для учреждения православных братств. *Православное обозрение*. 1864. Т. 14. С. 101–107.
8. Правила о библиотеках церковно-приходских школ Полтавской епархии. *Полтавские епархиальные ведомости*. 1890. № 12. Часть официальная. С. 440–443.
9. Розанов Я. Братский праздник Лубенского Спасопреображенского монастыря. *Полтавские епархиальные ведомости*. 1892. № 17. Часть неофициальная. С. 614–632.
10. Руководственные правила для православных церковно-приходских братств в Полтавской епархии. *Полтавские епархиальные ведомости*. 1891. № 13–14. Часть официальная. С. 463–476.
11. Сажок О. В. Культурно-просвітницька діяльність церковних православних братств Волинської губернії у другій половині XIX – початку XX ст. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01, Луцьк, 2012. 20 с.
12. Сергієнко В. Г. Становлення та діяльність православних церковних братств Лівобережної України (1864 – 1917 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01, Київ, 2014. 19 с.
13. Тимочко І. Б. Просвітницько-громадська діяльність православних братств Волині (друга половина XIX – початок XX століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01, Рівне, 2011. 22 с.
14. Указатель книг, рекомендованных Советом Свято-Макарьевского Братства для церковных библиотек и народного чтения. *Полтавские епархиальные ведомости*. 1895. № 3. Часть неофициальная. С. 1–40.
15. Устав Свято-Макарьевского Епархиального братства. *Полтавские епархиальные ведомости*. 1890. № 4. Часть официальная. С. 119–133.
16. Федоренко С. А. Освітня діяльність духовенства Полтавської єпархії (XIX – початок XX ст.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01, 2008. 278 с.
17. ЦДІАУК. Ф. 128, Оп. 1, Спр. 772, 5 арк.
18. ЦДІАУК. Ф. 128, Оп. 1, Спр. 773, 15 арк.

References

1. Vtoraya godovshchina Poltavskogo eparkhial'nogo Svyato-Makar'evskogo Bratstva. *Poltavskie eparkhial'nye vedomosti*. 1892. № 12. Chast' neoficial'naya. S. 500–513.
2. ДАПО (Derzh. arkhiv Poltav'skoi obl.). F. 958, Op. 1, Spr. 3, 83 ark.
3. Desyataya godovshchina Poltavskogo Eparkhial'nogo bratstva vo imya Sv. prepodobnomuchenika Makariya. *Poltavskie eparkhial'nye vedomosti*. 1900. № 30. Chast' neoficial'naya, S. 2003–2012.
4. Lubenskoe Spaso-Preobrazhenskoe bratstvo i ego otdeleniya. Ustavy i otchet o deyatelnosti za pervye 8 mesyacev. SPb. : b. i., 1891. 30 s.
5. Narcissov D. Pravoslavnyya cerkovnyya bratstva v Rossii. *Poltavskie eparkhial'nye vedomosti*. 1890. № 11. Chast' neoficial'naya. S. 411–456.
6. Papkov A. A. Cerkovnye bratstva. Kratkij statisticheskij ocherk o polozhenii cerkovnykh bratstv k nach. 1893 g. SPb. : b. i., 1893. 146 p.
7. Pravila dlya uchrezhdeniya pravoslavnykh bratstv. *Pravoslavnoe obozrenie*. 1864. T. 14. S. 101–107.
8. Pravila o bibliotekakh cerkovno-prikhodskikh shkol Poltavskoj eparkhii. *Poltavskie eparkhial'nye vedomosti*. 1890. № 12. Chast' oficial'naya. S. 440–443.
9. Rozanov Yakov. Bratskij prazdnik Lubenskogo Spasopreobrazhenskogo monastyrya. *Poltavskie eparkhial'nye vedomosti*. 1892. № 17. Chast' neoficial'naya. S. 614–632.
10. Rukovodstvennyye pravila dlya pravoslavnykh cerkovno-prikhodskikh bratstv v Poltavskoj eparkhii. *Poltavskie eparkhial'nye vedomosti*. 1891. № 13–14. Chast' oficial'naya. S. 463–476.
11. Sazhok O. V. Kul'turno-prosvitnyts'ka diial'nist' tserkovnykh pravoslavnykh bratstv Volyn'skoi hubernii u druhij polovyni XIX – pochatku XX st. : avtoref. dys ... kand. ist. nauk : 07.00.01, Luts'k, 2012. 20 s.
12. Serhiienko V. H. Stanovlennia ta diial'nist' pravoslavnykh tserkovnykh bratstv Livoberezhnoi Ukrainy (1864 – 1917 rr.): avtoref. dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.01, Kyiv, 2014. 19 s.
13. Tymochko I. B. Prosvitnyts'ko-hromads'ka diial'nist' pravoslavnykh bratstv Volyni (druha polovyna XIX – pochatok XX stolittia): avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.01, Rivne, 2011. 22 s.

14. Ukazatel' knig, rekomendovannykh Sovetom Svyato-Makar'evskogo Bratstva dlya cerkovnykh bibliotek i narodnogo chteniya. Poltavskie eparkhial'nye vedomosti. 1895. № 3. Chast' neoficial'naya, S. 1–40.
15. Ustav Svyato-Makar'evskogo Eparkhial'nogo bratstva. Poltavskie eparkhial'nye vedomosti. 1890. № 4. Chast' oficial'naya, S. 119–133.
16. Fedorenko S. A. Osvitnia diial'nist' dukhovenstva Poltavs'koi ieparkhii (XIX–pochatok XX st.): dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.01, Cherkasy, 2008. 278 p.
17. TsDIAK Ukrayiny. F. 128, Op. 1, Spr. 772, 5 ark.
18. TsDIAK Ukrayiny. F. 128, Op. 1, Spr. 773, 15 ark.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЦЕРКОВНЫХ ПРАВОСЛАВНЫХ БРАТСТВ ПОЛТАВСКОЙ ЕПАРХИИ : СОЦИОКУЛЬТУРНОЕ ИЗМЕРЕНИЕ(ВТОРАЯ ПОЛОВИНА XIX – НАЧАЛО XX В.)

Маслак Владимир Иванович – доктор исторических наук, профессор кафедры гуманитарных наук, культуры и искусства, Кременчугский национальный университет им. М. Остроградского

Федоренко Светлана Анатольевна – кандидат исторических наук, доцент кафедры гуманитарных наук, культуры и искусства, Кременчугский национальный университет им. М. Остроградского

Бутко Лариса Валентиновна – кандидат филологических наук, доцент кафедры гуманитарных наук, культуры и искусства, Кременчугский национальный университет им. М. Остроградского

Василенко Дарья Павловна – старший преподаватель кафедры гуманитарных наук, культуры и искусства,

Кременчугский национальный университет им. М. Остроградского

Проанализированы особенности деятельности церковных православных братств, которые функционировали в Полтавской епархии во второй пол. XIX – начале XX века. Отмечено, что в пределах Полтавской епархии в исследуемый период функционировало два православных братства, условия создания и направления деятельности которых были обусловлены существующей правительственной политикой Российской империи. Подчеркнуто, что оба братства (Полтавское Епархиальное Свято-Макарьевское и Лубенское Спасо-Преображенское) охватили сеть своих отделений всю территорию губернии. Отмечено важную роль православных братств в социокультурном развитии Полтавской губернии, ибо им удавалось выполнять не только духовно-просветительскую миссию на основе православных морально-этических ценностей, но и способствовать распространению образования среди населения.

Ключевые слова: православная церковь, церковные православные братства, Полтавская епархия, духовно-просветительская деятельность, социокультурное измерение.

ACTIVITIES OF ORTHODOX CHURCH FRATERNITIES IN POLTAVA DIOCESE : SOCIAL AND CULTURAL DIMENSIONS (THE SECOND HALF OF XIX – AT BEGINNING OF XX ENTURY)

Maslak Volodymyr – Doctor of Historical Sciences, Head of Department of Humanities, Culture and Art,

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

Fedorenko Svitlana – Candidate of Historical Sciences,

Associate professor of Department of Humanities, Culture and Art,

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

Butko Larysa – Candidate of Philology,

Associate professor of the Department of Humanities, Culture and Art,

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

Vasylenko Daria – Senior lecturer

of the Department of Humanities, Culture and Art,

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

The article analyzes features activities of Orthodox Church fraternities that functioned in Poltava diocese from the second half of XIX to the beginning of the XX centuries.

It is noted that within the boundaries of the Poltava diocese, during the indicated period, two Orthodox fraternities were functioned the founding conditions and activities of which were determined by the then government policy of the Russian Empire. It is emphasized that both fraternities (Poltava Diocesan St. Makarii fraternity and Lubny Savior Transfiguration fraternity) covered the whole territory of the province with their network of branches. It is accented that Orthodox fraternities played an important role in the social and cultural development of Poltava province because they performed not only a spiritual and educational mission based on Orthodox moral and ethical values, but also to promote education among the population.

Key words: Orthodox Church, church orthodox fraternities, Poltava diocese, charity, spiritual and educational activities, social and cultural dimension.

UDC [271.2:2-737] «18/19» (477.53)

ACTIVITIES OF ORTHODOX CHURCH FRATERNITIES IN POLTAVA DIOCESE: SOCIAL AND CULTURAL DIMENSIONS (THE SECOND HALF OF XIX – AT BEGINNING OF XX ENTURY)**Maslak Volodymyr** – Doctor of Historical Sciences,
Head of Department of Humanities, Culture and Art,

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

Fedorenko Svitlana – Candidate of Historical Sciences,

Associate professor of Department of Humanities, Culture and Art,

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

Butko Larysa – Candidate of Philology, Associate professor of the

Department of Humanities, Culture and Art,

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

Vasylenko Daria – Senior lecturer of the Department of Humanities,
Culture and Art, Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

Problem statement. In our time, there is a rethinking of Orthodox Church role and its institutions for Ukrainian history entirely and for the regions with considering of their social and cultural characteristics. Many issues that, due to the country's ideological general government policy, remained unresolved or were presented in a distorted form, today have a chance for comprehensive, objective and thorough research.

The article analyzes features activities of Orthodox Church fraternities that functioned in Poltava diocese from the second half of XIX to the beginning of the XX centuries.

The aim of the article is to rethink the place, role and contribution of church Orthodox fraternities in the social and cultural space of the Poltava diocese of the second half of the XIX – early XX centuries.

Research methodology is based on the use of general scientific methods, namely synthesis, deduction, induction, description, explanation. Using special historical techniques authors carried out research certain facts, phenomena and events.

Results. Within the boundaries of the Poltava diocese, during the indicated period, two Orthodox fraternities were functioned: Poltava Diocesan St. Makarii fraternity and Lubny Savior Transfiguration fraternity, the founding conditions and activities of which were determined by the then government policy of the Russian Empire.

Both of these fraternities immediately began to open branches: the first – the school fraternity, which was located on the territory of the Lubny county, the second – church parish fraternities, network of which covered the other 14 counties.

Lubny Savior Transfiguration fraternity was founded for the purpose of spiritual, educational and charitable activities. However, the first task throughout the entire period of the fraternity's existence remained the first, and the charitable direction (in a broad sense) did not receive main priority.

The main goal of Poltava Diocesan fraternity of St. Makaria was to contribute to the religious and moral enlightenment to people by Orthodox Church methods within the Poltava province. To achieve this goal, they resorted to various measures, first of all - opening and care of parish schools and schools for illiterate people.

Novelty. A thorough analysis of original source made it possible to come to conclusion that both Church Orthodox fraternities, adhering to a common spiritual and educational goal, played an important role in the social and cultural development of Poltava province. Focusing on the need to spread public education in the diocese through the prism of a religious worldview and Orthodox moral and ethical values, fraternities first of all founded parish schools and schools for illiterate people, disseminated literature of religious and moral content, opened libraries, organized events to raise the level of general culture and moral qualities of the population.

The practical significance. Studies of the cultural heritage of Poltava province allow us to better understand the social and cultural processes that took place in the spiritual life of the Ukrainian people.

Key words: Orthodox Church, church orthodox fraternities, Poltava diocese, charity, spiritual and educational activities, social and cultural dimension.

Надійшла до редакції 8.10.2020 р.

УДК 7.04:655.3.066.32(477-25) «1914/1916»

**ІКОНОГРАФІЯ ПОШТОВИХ ЛИСТІВОК КИЇВСЬКОГО ВИДАВНИЦТВА «НОВЬ»
(1914–1916 рр.)****Паур Ірина Василівна** – кандидат історичних наук, доцент кафедри
образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації творів мистецтва,

Кам'янець-Подільський національний університет ім. І. Огієнка,

м. Кам'янець-Подільський

<https://orcid.org/0000-0002-5998-8274>DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpm.vi37.436>

iryna.paur@kpn.edu.ua

Проаналізовано поштові листівки київського видавництва «Новь» як іконографічне джерело подій Першої світової війни. Розглянуто образи, сюжети та персонажі зображень, розміщених на бланках поштових відправлень, їх символічне значення. З'ясовано, що упродовж 1914–1916 рр. вони були основним засобом комунікації та ефективним способом інформаційної пропаганди. Прослідковано еволюцію іконографії видів поштівки видавництва «Новь» від зрозумілої для більшості неграмотного населення Російської імперії гумористичної карикатури, що висміювала німецьку армію, кайзера та його союзників, до використання малюнків патріотичного змісту.

Ключові слова: Перша світова війна, поштова листівка, малюнки, київське видавництво «Новь», іконографічне джерело.

Постановка проблеми. У роки Першої світової війни поштові листівки були одним із головних засобів комунікації, зокрема упродовж 1914–1918 рр. поштами країн учасниць конфлікту доставлено не один десяток мільярдів їх примірників [2; 15]. Особливу популярність у солдат армій воюючих коаліцій мали ілюстровані листівки, а уряди Антанти й Центрального блоку через спеціально створені агентства фінансували художників і визначали тематику малюнків, які на них тиражувалися [13; 86]. Поштівки стали одним із найефективніших засобів пропаганди, оскільки давали можливість донести до солдата необхідний інформаційний посил і, водночас, скориставшись листівкою, він міг надіслати лист додому, поширюючи інформацію далі [9; 77].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. До 1990-х рр. ілюстративні листівки не викликали зацікавлення дослідників, тому поза їх увагою залишався зображальний ряд цього іконографічного джерела, хоча вони мали значний інформаційний потенціал. Це підтвердили дослідження початку 2000-х рр., у яких ці візуальні джерела використовувалися як ілюстрації, а також вагомий аргумент для обґрунтування висновків. Однією з перших художню листівку кінця XIX – початку XX ст. як феномен культури проаналізувала російська дослідниця А. Родіонова [10]. Видавничу та благодійницьку діяльність Товариства Св. Євгенії, що було одним із найбільших видавництв художніх листівок початку XX ст., дослідили В. Третьяков [12] та Н. Мозохіна [7]. С. Медяков акцентував на пропагандистській ефективності відкритих листів, що містили в собі політичний зміст, та проникали у приватне життя і завдяки своїй комунікативній функції доносили його до більшої частини населення [5]. Український філокартист С. Осадчук у праці «Світова війна у поштових листівках 1914–1918 рр.» проаналізував візуальні образи поштових листівок, виданих австрійським урядом у роки війни [11]. В. Ковтун започаткував видання серії альбомів «Українське мистецтво у старій листівці», у яких тематично згрупував репродукції листівок і здійснив їх культурологічний аналіз. П'ятий випуск цієї серії він присвятив українському військовому формуванню у складі австро-угорської армії в роки Першої світової війни – Українським січовим стрільцям, а також культурницькій і просвітній праці стрілецтва [3].

Мета статті – виявити іконографію поштових листівок київського видавництва «Новь» 1914–1916 рр. та визначити їх інформаційний потенціал як візуального джерела історії Першої світової війни.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до іконографії опрацьованого філокартичного матеріалу, київське видавництво «Новь» розпочало видання поштівок напередодні Першої світової війни. Характерною особливістю адресного боку серії поштівок 1910-х рр. став україномовний напис «Листівка», поруч із російсько-, французько- та польськомовним – «Почтовая карточка», «Carte Postale», «Pocztówka» (Рис. 1).

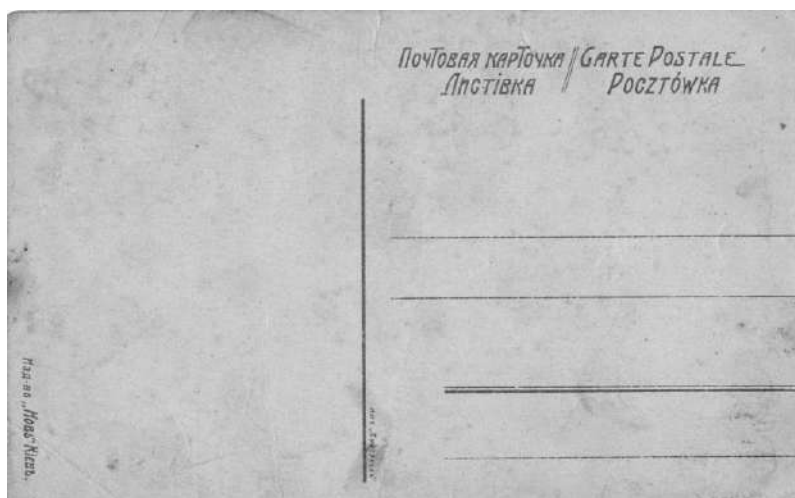

Рис. 1. Адресний бік листівки Т-ва «Новь». Київ, (п. п. 1914 рр.)

У цій серії поштівки відсутня помітка «Дозв. воєн. ценз. Київ», а зображення «Наташа і ... «мамаша» відтворює образ двох елегантних одягнених жінок мирного часу. Поштівка віддрукована на київській літографії «Прогрес», що в 1910-х рр. перевидала серію пасхальних листівок відомої німецької художниці Паулі Ебнер. Малюнки цієї авторки неодноразово перевидавали найбільші європейські видавництва, зокрема в 1914 р. київське видавництво «Новь» використало новорічний малюнок П. Ебнер на поштівці різдвяної тематики без зазначення авторства художниці. Композиція і фігури малюнка були майже ідентичні зображенню поштівки віденського видання М. Мунка, але в київській листівці поросята перетворилися на вгодованих свиней у військових шоломах кайзерівської Німеччини [8; 36].

Сатирична графіка на початковому етапі Першої світової війни, в умовах не писемності більшої частини населення Російської імперії, стала важливим засобом пропаганди серед різних верств громадянства. Найбільший інтерес загалу викликали карикатури гумористичних листівок, іконографія яких глузувала над ворогом. Редактори окремих газет Наддніпрянщини, зокрема «Вечернее время», «Киев», «Последние новости», «Южная копейка» та ін., уже в перший місяць воєнного конфлікту охоче розміщували карикатури на першій сторінці своїх видань. Зважаючи на популярність сатиричної графіки, видавництво «Новь» порушило клопотання перед органами київської військової цензури щодо розміщення карикатури на бланках відкритих поштових листів і з 9 вересня 1914 р. розпочала друк гумористичних листівок серії «Сучасна російська та іноземна карикатура та війна». До неї увійшли репродукції карикатур В. Денисова, А. Юргенса, Юнкера Шмита, Борута, Джима, Ніка, «В.Ю.», «Г.М.» та інших анонімних авторів, що вперше розміщені на шпальтах російських газет «Вечернее время», «Весь мир» та ін. Відповідно до номерного маркування серія включала, імовірно, 18 поштівки і була випущена не раніше середини вересня 1914 р., на що вказує напис на адресному боці листівки: «Дозв. воєн. ценз. Київ. 9/9-14 г.» (Рис. 2).

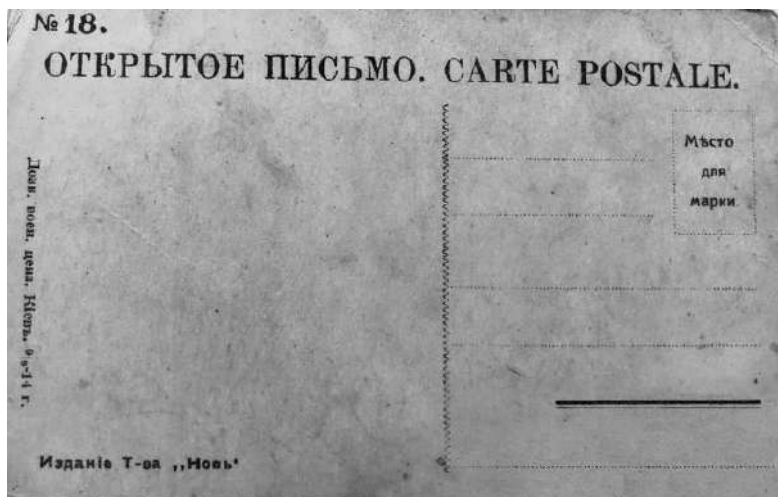

Рис. 2. Адресний бік листівки Т-ва «Новь». Київ, (після 9.09.1914 р.)

Популярність сатиричної графіки листівок цієї серії та комерційні інтереси визначили доцільність їх перевидань наприкінці 1914 і в 1915 рр. Поштівки другого випуску повторювали зображальний ряд попереднього видання, а їх порядкові номери від 1 до 18 зазначено на лицьовому боці.

У 1915 р. товариство «Новь» принаймні втретє перевидало серію гумористичних карикатур, на що вказує оформлення адресного боку цих листівок. Зокрема, на їх бланках використано назву «Почтовая карточка. Carte Postale», новий логотип видавництва у формі кола, поділеного навпіл, верхня частина якого – у формі сонячних променів, а нижня мала напис «Издательство «Новь» Київ». Бланки цих серій мали місце для марки з відповідним написом і відміткою про дозвіл видання військовою цензурою в м. Києві. Відповідно до маркування листівки цієї серії мали порядкові номери від 1 до 42 (найбільший номер виявленої авторами листівки) [4].

Іконографія листівок товариства «Новь» тематично охоплювала кілька сюжетів: Вільгельм II – кровожерливий злодій і тиран із захмарними амбіціями; неорганізовані й слабкі армії противників (Німеччини та її союзників); результати військових компаній; відносини Берліну з країнами-союзниками. Відтак на сатиричних малюнках цього етапу війни кайзер і німецька політична еліта зображувалися в непривабливих образах демона, антихриста, агресора, тирана або смерті; німецькі солдати – рудими тарганами-пруссакми або ж свинями, у той час як пересічні німці – товстим Міхелем у нічному ковпаку, який поступово худне і зображується як жертва прусського милітаризму [6; 47]. Зрештою, «образ ворога», що асоціювався з німецьким народом, почав формуватися під час воєнної кампанії.

У фаховому середовищі мистецтвознавців та істориків-джерелознавців використовують такий алгоритм аналізу гумористичної графіки, що загалом повторює процедуру джерелознавчого аналізу інших типів джерел. Він передбачає: ідентифікацію зображених на малюнку осіб; встановлення часу, місця та подій, яким присвячена карикатура; з'ясування ставлення автора до зображуваних подій, визначення його політичних поглядів та переконань; вивчення використаної у малюнку символіки та графічних метафор; визначення ступеня об'єктивності художника у відображенні подій з кореляцією на сучасні знання про них; визначення головного меседжу карикатури [9; 77].

Для створення «образу ворога» в особі ворожої держави і народу російська пропаганда найчастіше використовувала прийом персоніфікації іншої країни через її правителя. Найбільш благодатним об'єктом для пропаганди був німецький кайзер Вільгельм II, оскільки його персона допомогла трансформувати «образ ворога» з абстрактної категорії в персональну. Німецький кайзер став головним об'єктом висміювання на карикатурах і саме на нього екстраполювалися всі негативні стереотипи й уявлення росіян про педантизм німців, їх дріб'язковість і обмеженість. Саме так серед громадянства країн Антанти формувався образ Вільгельма-Наполеона як головного винуватця військового конфлікту, який планував загарбати увесь світ. Зокрема, на карикатурі поштівки видавництва «Новь» «ДЕМОН (Німеччина) наспівує ТАМАРІ (Туреччина): І будеш ти царицею світу!!!» німецький кайзер постав в образі демона, який маніпулює своїми союзниками. Вільгельма зображено з крилами кажана та кинджалом у лівій руці, який нашіптує омріяні плани переділу Європи підстаркуватому турку, що асоціюється з турецьким султаном Мехмедом V Решадом (Рис. 3).

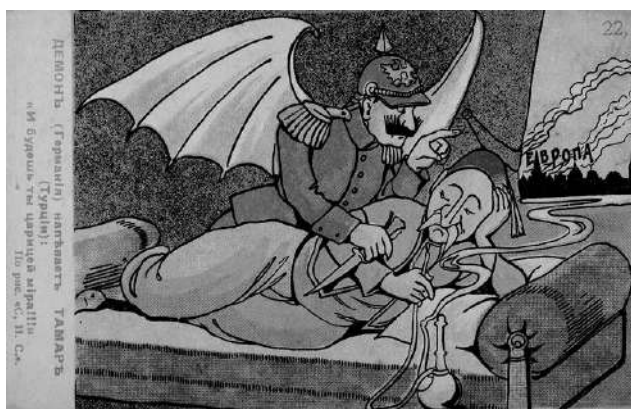

Рис. 3. Демон (Німеччина) наспівує Тамарі (Туреччині): І будеш ти царицею світу!!!
Київ : «Новь», 1914. № 22

Захмарні плани кайзера Вільгельма II київські видавці висміяли на карикатурах «Моментальні знімки з Вільгельмом», «Моментальні знімки з «великого прапору», «Кроки Вільгельма завойовника» та ін., розміщених на їх поштівках [4]. Зокрема, листівка перших місяців війни «Моментальні знімки з «великого прапору» за рисунком Джима представляла два образи німецького кайзера: образ великого кайзера в переддень конфлікту й образ військового головнокомандувача, який зазнав поразки. На першому малюнку Вільгельм – гордовитий, самовпевнений і сповнений бажання правити всім світом – тримає в руках знамено «GERMANIA GRANDIOSA», на іншому – це сумний чоловік з опущеною донизу головою, який заплющив очі, а зламана рука зі знаменом «MANIA GRANDIOSA» демонструє нездійсненність його воєнних планів (Рис. 4).

Рис. 4. Моментальні знімки з «великого прапору» / за рис. Джима. Київ : «Новь», 1914. № 17

Карикатури іншої тематичної групи (малюнки Н. Юргенса, В. Денисова та ін. анонімних авторів зі шпальт газет «Весь мир», «Вечернее время»), розтиражовані на поштівках товариства «Новь», дошкульно висміювали армії ворожих країн. Ці тематичні сюжети представлені на карикатурах «Австрійський майор. Як ви смієте, лейтенанте, переганяти старшого за чином!..», «Військовополонений», «Хоробрий тевтонський воїн», «Останній призов у Німеччині», «Досвідчені інструктори вже розпочали навчання німецьких новобранців останнього призову», «Прусське «НОСН» (Ура!) на страх ворогам» (Рис. 5). На сатиричних малюнках цієї тематичної групи німецькі військові генерали постають пихатими та жорстокими персонажами, а солдати – дітьми або немічними старцями [4].

Рис. 5. Прусське «НОСН» (Ура!) на страх ворогам. Київ : «Новь», 1914

Центральною темою карикатур, що розміщувалися на листівках товариства в серпні-грудні 1914 р., були воєнні баталії на Сербському і Західному фронтах. Так, на вторгнення австро-угорської армії в Сербію редакція петербурзької газети «Вечірній час» відреагувала публікацією дошкульної карикатури «З австрійських телеграм: «Війна в Сербії перетвориться в просту каральну експедицію. Австрія задоволена», розміщеної на її шпальтах 12 серпня 1914 р. [1; 3]. Невдовзі цей малюнок з'явився на одній з листівок у назві «Після своєї «каральної» експедиції в Сербію Австрія отримала від сербів «повне задоволення». На малюнку сербський солдат копняком виганяє австрійців зі своєї землі, що відображало розвиток військових дійств на Сербському фронті в серпні 1914 р. [4].

Перебігу подій бельгійської кампанії присвячено графічний малюнок «Переправа Вільгельма через Бельгію» (Рис. 6), на якому висміяно наміри кайзера блискавично захопити бельгійський Льєж. Художник зобразив німецького кайзера переляканим вояком, який верхи на голові очманілого коня намагається форсувати річку Маас, коли його армія зникла у водах цієї річки, а на її поверхні плавають гостроверхі шоломи та перевернуті догори чоботи.

Рис. 6. Переправа Вільгельма через Бельгію / за рис. Барута. Київ : «Новь», 1914

Дотримання нейтралітету болгарським і румунським урядами художники висміяли в карикатурі «Фердинанд. Говорять, Карле, що ми порушуємо нейтралітет, пропускаючи німецьких офіцерів до Туреччини. Де? Коли?» (Рис. 7). На сатиричному малюнку зображено правителів двох балканських країн в образі велетнів, які через біноклі вдивляються у бік тих країн, яких вбачали своїми потенційними покровителями і союзниками: болгарський цар Фердинанд – у бік Німеччини, а румунський король – Росії; водночас через широко розставлені ноги обидва пропускають німецькі війська до Османської імперії.

Рис. 7. Фердинанд. Говорять, Карле, що ми порушуємо нейтралітет, пропускаючи німецьких офіцерів до Туреччини. Де? Коли? Київ : «Новь», 1914

Багаторічний конфлікт між двома балканськими країнами відображено на карикатурі «Мирні» відносини між Туреччиною та Грецією налагоджуються» Н. Юргенса, розміщеній під № 19 у третій серії поштівки видавництва «Новь». Водночас про участь Японії у воєнному конфлікті іронізував анонімний автор карикатури «Несподіваний флірт» між Францією та Японією» (Рис. 8).

Рис. 8. «Несподіваний флірт» між Францією та Японією. Київ : «Новь», 1914

Упродовж 1915–1916 рр. видавництво «Новь» видало такі поштівки: «Під скіпетром Російського Царя», «Дідусь захопився», «Лист на Батьківщину». Авторами цих малюнків були художники: А. Бруско, В. Беляков, М. Беляновський, А. Васильченко, Л. Годлевський, М. Никифоров, А. Приходько, Н. Толкунов, Г. Тростяновський, А. Суслов [4]. На поштівках цієї серії продовжували використовувати тему світової війни в патріотичному дусі. Так, на листівці «Під скіпетром Російського царя» в центрі зображення – російський воїн, якого з правого та лівого боків підтримують чоловіки в національних костюмах народів Російської імперії. Вони міцно тримають один одного за руки та плечі, а символом їх єдності перед спільним ворогом виступає гербове

зображення двоголового орла із розкритими крилами (Рис. 9). Адресний бік поштівки містить привітання з Різдвяними та Новорічними святами, яке, відповідно до поштового маркування, надіслане 24 грудня 1915 р. з міста Таро адресанту в село Муремцево Бергамаської волості [4].

Рис. 9. Під скипетром Російського царя. Київ : «Новь», 1915

На малюнку з назвою «Дідусь захопився» (Рис. 10) іншої листівки, виданої не пізніше жовтня 1916 р., зображена родина – жінка з двома дітьми та літній чоловік, який навчає онука вправлятися іграшковими рушницею та шаблею у протистоянні з ворожими солдатиками, розставленими на підлозі вітальні. Відсутність батька, ймовірно, свідчить про його перебування на фронті. Відповідно до поштового маркування поштівка видана не пізніше жовтня 1916 р.

Рис. 10. Дідусь захопився. Київ : «Новь», 1916

Отже, в роки Першої світової війни поштові листівки були важливим каналом комунікації та мали велику популярність серед вояків російської армії та цивільного населення. Іконографія листівок товариства «Новь» 1914–1916 рр. тематично охоплювала кілька сюжетів: Вільгельм II – кровожерливий злодій і тиран із захмарними амбіціями; неорганізовані й слабкі армії противників (Німеччини та її союзників); результати військових компаній; відносини Берліна з країнами-союзниками, підтримка різними групами населення російської армії в цій війні. Відтак, тиражуючи сатиричні малюнки на бланках поштових листівок, які висміювали національні вади німців, Німеччини та її союзників, й водночас вихваляючи міць власної армії та народу, товариство робило свій посильний внесок у формування серед російського та українського населення «образу ворога» та «образу героя».

Список використаної літератури

1. Австрия удовлетворена. *Вечернее время*. 12 (25) авг. 1914. № 844. С. 3.
2. Гончаров Е. В. «Враг без совести и культуры»: формирование образа «варвара» на французских почтовых открытках периода Первой мировой войны. *Вестник Брянск. гос. ун-та*, 2008. № 4. С. 15–20.

3. Ковтун В., Монолатій І. Українські січові стрільці – лицарі рідного краю: Альбом-каталог. Коломия : Вік, 2007. 202 с.
4. Колекція поштових листівок сайту «Клуб Филокартиста». URL : <http://filokartist.net/catalog/showgroup.php?pid=403> (дата звернення: 15.11.2020).
5. Медяков А. С. «Война культур»: пропаганда на открытках Первой мировой войны. *Первая мировая война на почтовых открытках*. В 4-х т. Т. 4: Битва добра и зла / под ред. В.В. Крепоснова и А.С. Медякова. Киров-Вятка : Крепосновъ, 2014. 474 с.
6. Миронова Е. В. Образ Германии в русских пропагандистских открытках времен Первой мировой войны. *Историческая и социально-образовательная мысль*. Т. 10. № 3/2. 2018. С. 42–53.
7. Мозохина Н. А. Открытки Общины св. Евгении как художественный проект мастера объединения «Мир искусства». Проблемы истории и художественной практики : дис. ... канд. искусств.: 17.00.04. Москва, 2009. 366 с.
8. Нащокина М. В. Художественная открытка русского модерна. Москва : Изд-во Жираф, 2004. 472 с.
9. Питльована Л. Ю. Антибританська політична карикатура у Німеччині як засіб пропаганди у період Першої світової війни. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Держава та армія*. 2014. № 784. С. 76–84.
10. Радионова А. Открытка как феномен художественной культуры (на материале русской открытки конца XIX – начала XX в.) : автореф. дис. ... канд. филос. наук : 09.00.04. Москва, 1995. 23 с.
11. Світова війна у поштових листівках 1914–1918 рр.: з колекції Івана Снігура / упоряд. С. Осачука. Чернівці : Зелена Буковина, 2008. 136 с.
12. Третьяков В. П. Открытые письма серебряного века. Санкт-Петербург : Славия, 2000. 368 с.
13. Цыкалов Д. Е. Карикатура как орудие пропаганды в период Первой мировой войны. *Вестник гос. ун-та*. Серия 4: История. 2012. № 1 (21). С. 85–90.

References

1. Avstriya udovletvorena. *Veчерnee vremya*. 12 (25) avgusta 1914. № 844. S. 3.
2. Goncharov Ye. V. «Vrag bez sovesti i kultury»: formirovanie obraza «varvara» na frantsuzkikh pochtovykh otkrytkakh perioda Pervoy mirovoy voyny. *Vestnik Bryanskogo gosudarstvennogo universiteta*, 2008. № 4. S. 15–20.
3. Kovtun V., Monolatiy I. Ukrainski sichovi striljci – lycari ridnogho kraju: Aljbom-katalogh. Kolomyja : Vik, 2007. 202 s.
4. Kolektsiia poshtovykh lystivok сайту «Klub Fylokartysta». URL: <http://filokartist.net/catalog/showgroup.php?pid=403> (data zvernennia: 15.10.2020).
5. Medyakov A. S. «Voyna kultur»: propaganda na otkrytkakh Pervoy mirovoy voyny. *Pervaya mirovaya voyna na pochtovykh otkrytkakh*. (v 4 t., T. 4: Bitva dobra i zla). Kirov-Vyatka: Kreposnov, 2014. 474 s.
6. Mironova Ye. V. Obraz Germanii v russkikh propagandistskikh otkrytkakh vremen Pervoy mirovoy voyny. *Istoricheskaya i sotsialno-obrazovatel'naya mysl*, 2018. № 3/2. S. 42–53.
7. Mozokhina N. A. Otkrytki Obshchiny sv. Yevgenii kak khudozhestvennyy proekt mastera obedineniya «Mir iskusstva». *Problemy istorii i khudozhestvennoy praktiki* : dis. ... kand. iskusstvovedeniya: 17.00.04 / Moskva : 2009. 366 s.
8. Nashchokina M. V. Khudozhestvennaya otkrytka russkogo moderna. Moskva : Izdatelstvo Zhiraf, 2004. 472 s.
9. Osachuk S. (Uporiad.). Svitova viina u poshtovykh lystivkakh 1914 – 1918 rr.: z kolektsii Ivana Snihura. Chernivtsi: Zelena Bukovyna, 2008. 136 s.
10. Pytlovana L. Iu. Antybrytanska politychna karykatyra u Nimechchyni yak zasib propahandy u period Pershoi svitovoi viiny. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha»*. *Derzhava ta armia*, 2014. № 784. S. 76–84.
11. Radionova A. Otkrytka kak fenomen khudozhestvennoy kultury (na materiale russkoy otkrytki kontsa XIX – nachala XX v.) : avtoref. dis. ... kand. filosof. nauk : 09.00.04 / Moskva : 1995. 23 s.
12. Tretyakov V. P. Otkrytye pisma serebrenogo veka. Sankt-Peterburg : Slaviya, 2000. 368 s.
13. Tsykalov D. Eu. Karikatura kak orudie propagandy v period Pervoy mirovoy voyny. *Vestnik gosudarstvennogo universiteta*, 2012. № (21). S. 85–90.

ИКОНОГРАФИЯ ПОЧТОВЫХ ОТКРЫТОК КИЕВСКОГО ИЗДАТЕЛЬСТВА «НОВЬ» (1914–1916 гг.)

Паур Ирина Васильевна – кандидат исторических наук, доцент кафедры изобразительного, декоративно-прикладного искусства и реставрации произведений искусства, Каменец-Подольский национальный университет им. И. Огиенка, г. Каменец-Подольский

Проанализированы почтовые открытки киевского издательства «Новь» как иконографический источник событий Первой мировой войны. Рассмотрены образы, сюжеты и персонажи изображений размещенных на бланках почтовых отправлений, их символическое значение. Выяснено, что на протяжении 1914–1916 гг. они были основным средством коммуникации и эффективным способом информационной пропаганды. Прослежено эволюцию иконографии видов открыток издательства «Новь» от понятной для большинства неграмотного населения Российской империи юмористической карикатуры, что высмеивала немецкую армию, кайзера и его союзников, до использования рисунков патристического содержания.

Ключевые слова: Первая мировая война, почтовая открытка, рисунки, киевское издательство «Новь», иконографический источник.

ICONOGRAPHY OF POSTCARDS OF THE KIEV PUBLISHING HOUSE «NOV'» (1914–1916)

Paur Iryna – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of The Department of Fine and Decorative Art and Restoration, Kamianets-Podilskiy National Ivan Ohienko University, Kamianets-Podilskiy

The article analyzes postcards of the Kiev publishing house «Nov'» as an iconographic source of the events of the First World War. The images, plots and characters of images placed on mail delivery forms and their symbolic meaning are considered. It was found out that during 1914–1916 they were the main means of communication and an effective way of information propaganda. The evolution of the iconography of the views of postcards published by the publishing house «Nov'» is traced from the humorous vocabulary that is understandable to the majority of the illiterate population of the Russian Empire, which ridiculed the German army, the Kaiser and his allies to the use of patriotic drawings.

Key words: The First World War, postcard, drawings, Kiev publishing house «Nov'», iconographic source.

UDC 7.04:655.3.066.32(477-25) «1914/1916»

ICONOGRAPHY OF POSTCARDS OF THE KIEV PUBLISHING HOUSE «NOV'» (1914–1916)

Paur Iryna – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of The Department of Fine and Decorative Art and Restoration, Kamianets-Podilskiy National Ivan Ohienko University, Kamianets-Podilskiy.

The aim of this paper to analyze the iconography of postcards of the Kiev publishing house «Nov'» (1914–1916) and determine their information potential as a visual source of the history of the First World War.

Research methodology. Achieving a certain goal and objectives led us to the use mainly general historical and source-research methods. Iconographic methods were used to determine the history of the origin of documentary post cards, to clarify the objects of the image, dating, authorship, the circumstances of creation, as well as to determine their authenticity. The Paleographic method is used to attribute an image object, determine its purpose, and so on.

Results. During the First World War, postcards were an important communication channel and were very popular among the soldiers of the Russian army and the civilian population. The iconography of the association Nov' (1914–1916) thematically covered several stories: William II – a bloodthirsty thief and tyrant with sky-high ambitions; unorganized and weak armies of opponents (Germany and its allies); the results of military companies; Berlin's relations with allied countries support for various population groups of the Russian army in this war. Therefore, by replicating satirical drawings on postcard forms that ridiculed the national vices of the Germans, Germany and its allies, and at the same time praising the power of its own army and people, the society made its contribution to the formation of the «image of the enemy» and «image of the hero» among the Russian and Ukrainian population.

Novelty. The information potential of postcards of the Kiev publishing house «Nov'» as an iconographic source of the history of the First World War is studied. Images, plots and characters of images placed on mail forms and their symbolic meaning are considered. It was found out that during 1914–1916 they were the main means of communication and an effective way of information propaganda.

The practical significance of the results obtained is determined by the emphasis of researchers on the need to understand postcards as one of the important iconographic sources of the late XIX – first half of the XX century.

Key words: The First World War, postcard, drawings, Kiev publishing house «Nov'», iconographic source.

Надійшла до редакції 2.10.2020 р.

УДК 739.2[321:316.75](477) «1930»

ЮВЕЛІРНА КУЛЬТУРА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ІДЕОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ 1930-Х РР.

Кухтій Оксана Степанівна – аспірантка кафедри івент-менеджменту та індустрії дозвілля, Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ

<http://orcid.org/0000-0003-0407-4157>

DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpm.vi37.437>

annavu@ukr.net

Висвітлено основні тенденції розвитку ювелірної культури в УСРР-УРСР 30-х рр. XX ст. під кутом зору ідеологічної політики радянської влади. Показано, що відповідно до завдань більшовицької індустріалізації та колективізації тривало вилучення в населення ювелірних виробів і продуктів шляхом нерівнозначного обміну. Акцентовано увагу на діяльності об'єднання «Торгсин», що займалося золотовалютними махінаціями та скупкою цінностей в українського населення. Підкреслено, що робота контор мережі «Торгсин» суттєво уповільнила процес еволюції ювелірної галузі. Розкрито особливості функціонування Ювеліртorgу, що частково сприяло активізації ювелірної сфери через започаткування Київської ювелірно-годинникової та Одеської ювелірної фабрик. Зроблено

висновок, що загалом ювелірна культура протягом заявленого періоду була позбавлена можливості повноцінного розвитку на терені Радянської України, оскільки внаслідок антинаціональної політики, здійснюваної проти українського населення, жертвами комуністичного терору стали представники ювелірної галузі.

Ключові слова: ювелірна культура, Радянська Україна, «Торгсин», ЮвелірТорг, підприємства, ідеологічна політика, ювеліри.

Постановка проблеми. Початок 1930-х рр. ознаменувався кардинальними змінами в національній політиці СРСР, що знайшло прояв у розв'язанні боротьби з місцевим націоналізмом як загрозою для цілісності більшовицької держави. Вказана тенденція остаточно звела нанівець процес українізації й стала причиною масштабного наступу на представників української культури. Авторське ювелірство, визнане ще на етапі 20-х рр. «спадком буржуазної культури», переживало непрості часи, оскільки в країні встановлювався жорсткий контроль за золотовалютними запасами. Чимало ювелірних фабрик, не витримавши тиску влади, вимушені були згорнути діяльність. Унаслідок проваджуваної Урядом репресивної політики жертвами комуністичного терору стали й майстри ювелірної галузі, що негативно вплинуло на подальший розвиток даної сфери.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У процесі вивчення стану розробки теми цінними для загального розуміння політики радянської держави стали роботи вітчизняних істориків. Зокрема, різним аспектам функціонування системи «Торгсину» у 1931 – 1936 рр. присвятили увагу В. Марочко [10], М. Горох [3], О. Мельничук [12]. Важлива інформація містилася у праці очільника Державної пробірної служби України М. Назимка «Золотарство в Україні», де розглядалися питання становлення та розвитку ювелірної практики [13]. У ґрунтовній монографії Л. Пасічник висвітлювалися мистецтвознавчі аспекти еволюції ювелірної галузі в Україні [24]. Окремих проблем розвитку ювелірного в Україні торкнулася у своїй публіцистичній розвідці Н. Матюх [11]. Для написання розвідки також стали у нагоді наукові публікації російських учених О. Осокіної [23], М. Ніколашвілі [22], І. Перфільєвої з різних аспектів становлення ювелірної промисловості в СРСР та союзних республіках [25]. Особливе значення для уточнення поняття «ювелірна культура» мала стаття Д. Дронова [7].

Отже, на основі аналізу наукових матеріалів за обраною темою можна підсумувати, що деякі питання еволюції ювелірного в Україні протягом 1930-х рр. підіймалися у роботах вітчизняних і зарубіжних істориків, державних управлінців, мистецтвознавців, але не були предметом комплексних культурологічних досліджень, що обумовлює потребу її подальшої розробки.

Мета дослідження полягає у висвітленні головних закономірностей розвитку ювелірної культури в УСРР-УРСР протягом 1930-х рр. крізь призму ідеологічної політики, здійснюваною радянською владою.

Відповідно до вказаної мети завданнями дослідження є виявити характерні тенденції еволюції ювелірної культури в Радянській Україні у 30-х роках ХХ ст. та скласти мартиролог українських ювелірів – жертв політичних репресій.

Виклад основного матеріалу дослідження. У 1928–1933 рр. із метою викриття «класового ворога» радянська влада на терені УСРР провадила політику «тотальної колективізації» й розкуркулення сільського населення, що призвела до катастрофічних втрат величезного пласту духовної культури та стала однією з передумов штучно організованого голоду. За статистикою, лише протягом 1930 – 1932 рр. колективізовано майже 70% господарств [1; 15]. На тому етапі за ініціативи Й. Сталіна ухвалена Постанова ЦВК та РНК СРСР, датована 7 серпня 1932 р. «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперації та зміцнення громадської (соціалістичної) власності», названа в народі «Законом про п'ять колосків». Згідно з цією директивою, люди, які посягали на державну власність, вважалися ворогами народу. До них застосовувалася вища міра покарання (розстріл) або позбавлення волі терміном від 10 років із конфіскацією майна (в обох випадках). Тобто, комуністичним режимом були створені нелюдські умови для виживання селян [27].

За цих умов гостро постало питання збереження національної культурної спадщини. Оскільки ювелірні прикраси завжди виступали інформаційним носієм історичного досвіду поколінь, влада намагалася під різними причинами конфіскувати їх та знищити. Паралельно з тим на початку 30-х рр. розпочалося політичне переслідування діячів української культури. Наряду з гоніннями та фізичним знищенням інтелігенції, відбувалося й руйнування унікальних архітектурних споруд як хранителів культурної пам'яті. Зокрема, під гаслом боротьби з «релігійними пережитками минулого» здійснювалася ліквідація церков та запроваджувалися репресивні акції проти осіб духовного сану. Досить розповсюдженою формою «викорінення» релігії стала ліквідація предметів культового спрямування, виконаних ювелірами з дорогоцінного металу та каміння: панагій, «шат» для ікон, хрестів, потирів та інших атрибутів обрядів й богослужіння [1; 17].

Радянська влада намагалась докорінно винищити усі прояви української культури у побуті, релігії, традиціях, нав'язуючи нігілістичні взірці. Жага до тотальної руйнації породила «антиморальні, антилюдські, антирелігійні» цінності [1; 18]. Не випадково сферою особливого зацікавлення більшовицького уряду стала ювелірна культура як засіб культурної самоідентифікації українців, що суперечило антинаціональній політиці держави. За Д. Дроновим, під терміном «ювелірна культура» розуміється:

- 1) певна галузь, близька до дорогоцінного каміння й металів, яка має інституціональне оформлення;
- 2) цілісна сукупність ціннісно-нормативних складових, притаманних соціальним угрупованням, дотичним до ювелірної сфери;
- 3) ступінь високоякісних матеріальних і духовних здобутків людської цивілізації [7].

Проведення сталінської індустріалізації потребувало великих коштів, тому радянська влада спеціально започаткувала Всесоюзну контору з торгівлі з іноземцями «Торгсин», яка мала поповнити золотовалютний запас та покращити фінансовий стан держави. Новостворена структура здійснювала різного роду золотовалютні операції спекулятивного характеру у 1931–1936 рр. Від моменту організації вона більшою мірою займалася продажем продуктів харчування та дефіцитних товарів за валюту іноземцям.

Надалі контора стала пропонувати мешканцям послугу з нерівноцінного обміну золотих прикрас (хрестиків, обручок тощо), монет та побутового золота на хліб. Коли золоті прикраси у населення влада максимально «вичерпала», в хід пішли вироби зі срібла [2].

Маніпуляції з цінними речами сприяли також суттєвому збагаченню самих оцінювачів під час прийому ювелірних прикрас. Скажімо, масштабного характеру набула практика одержання «припеку» як різниці між кількістю золота, придбаного в населення та зданого банкам. Так, лише за лютий 1932 р. у результаті скуповування золотих виробів у харківських конторах «Торгсину» склав прибуток, починаючи від 3 до 22,3 г. [3].

Недобросовісний підхід до операції з визначення проби добре ілюструє стаття у газеті «Нова думка», у якій ретельно описувалася процедура дій оцінювача. Цікаво, що задля визначення справжності проби кожен приймальник, зазвичай, мав своєрідний робочий набір необхідних інструментів, куди входили щипчики, пилки, щітки, а також оксамитова ганчірка. У процесі розпилу цінного виробу лобзиком із пилючкою утворювався тонкий шар стружки, який спеціально збирався завдяки використанню призначеної для того тканини. Зважаючи на те, що за добу працівник «Торгсину» зазвичай приймав 400–500 предметів, іноді його денний прибуток складав майже 4 г. золота [5]. Проблема «припеку» неодноразово ставала предметом обговорення на державному рівні. Наприклад, у Постанові від 20 вересня 1932 р. Колегією Наркомзовнішторгу йшлося про випадки підвищення загальної виручки до 130 г. на день лише за рахунок скуповування побутових золотих виробів [2; 123].

1933 р. радянська влада дала дозвіл на скупку коштовного каміння, чим, невдовзі, власне й почали займатися контори «Торгсину». За оцінкою так званих «експертів», вага даного каміння входила до загальної ваги золота. Оскільки більшість вставок не були дорогоцінними, вказана фінансова система зазнавала чималих збитків. Одним із перших міст, де приймали діаманти, став Харків [10; 98]. Діаманти оцінювали за чистотою (тобто, без різних включень), способами огранки (скажімо, досить розповсюдженим для діамантів було фасетне огранування трояндою) та каратністю (великі – від 1 карата, «меланж» – від 0.5 до 0.99 карат, «мелле» – до 0.49 карат) [23; 421].

Мережа відділень «Торгсину» в різних областях України почала розростатися прискореними темпами. Так, у Київській області за 1933 р. із числа 13 наявних торгових магазинів їх кількість збільшилася до 65. Кожна з цих контор мала виконати план закупки золота, срібла та дорогоцінного каміння, за результатами виконання якого мала відзвітуватися перед вищестоящим керівництвом [12; 264–267]. Максимального піднесення функціонування згаданої організації набуло у 1932–1933 рр. під час штучно влаштованого радянською владою голоду. Пересічні українці заради виживання здавали на грабівницьких умовах у «Торгсин» золото побутового призначення та срібло (прикраси, монети царського карбування).

У Римському статуті Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. уточнювалося, що: «...геноцид – означає будь-яке з наступних діянь, що здійснюється з наміром знищити, повністю або частково, будь-яку національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку:

- вбивство членів такої групи;
- спричинення серйозних тілесних ушкоджень або розумового розкладу членами такої групи;
- навмисне створення для будь-якої групи таких життєвих умов, які розраховані на повне або часткове фізичне знищення її;
- заходи, розраховані на запобігання дітонародження в середині такої групи;
- насильницька передача дітей з однієї людської групи в іншу» [30].

На підставі означеного документа можемо констатувати, що Геноцид, застосований більшовицьким режимом до українського народу, характеризувався крайньою жорстокістю та цинізмом.

Із метою підвищення ефективності проведення кампанії з планового вилучення хліба постановою Політбюро ЦК КП(б)У «Про заходи по посиленню хлібозаготівель» від 18 листопада 1932 р. приписувалося терміново збільшити кількість виконавців даного розпорядження. Так, до 1 січня 1933 р. передбачалося мобілізувати 600 осіб у різних областях України (Харківській – 140, Донбасу – 200, Дніпропетровській – 130, Одеській – 70, Київській – 60) для забезпечення належного партійного контролю [26; 119]. У директиві також підкреслювалося, що осіб, неспроможних успішно виконати окреслену задачу, належало негайно замінити більш «здібними, підготовленими, відданими справі» кадрами. Інформація про перебіг акції мала надаватися до партійних інстанцій раз на п'ять днів. Першочергова відповідальність за виконання плану хлібозаготівель покладалася на колгоспи, які, у випадку недотримання запланованих обсягів, несли за це відповідальність [26; 120–121]. Загалом до 1 грудня на терені УСРР мало бути організовано не менше 1100 бригад колгоспників (зокрема, по областях: Вінницькій – 200, Чернігівській – 100, Одеській – 50, Донбасу – 50, Київській – 300, Харківській – 350, Дніпропетровській – 50) [26; 125].

Задля виживання селяни пробували приховувати «хліб». Однак на підставі розповсюджених на той час доносів робилися обшуки і тоді власника судили як «ворога радянської влади». Прикладом того може бути практика здійснення обшуків і конфіскації майна на місцевому рівні, про що йшлося у «Довідці уповноважених проведення обшуків і конфіскації майна у мешканців сіл Волошиловського р-ну Луганського округу». Як дізнаємось із документа, в оселі «куркуля» Надуда з с. Ящикове під час обшуку 1933 р. перевіряючі виявили і вилучили: зерно, борошно, сухарі, сало, смалець, масло, м'ясо, цукор, картоплю та інші продовольчі товари. Окремо надавався також перелік конфіскованих речей у «куркуля» Микити Волги та його сина Лаврентія з с. Юр'ївка. Окрім продуктів харчування, в останніх вилучено рушницю, взуття, ковдри, скатертини, костюми та цінні речі тощо [6].

Про намагання влади засекретити події, що відбувалися на початку 1930-х рр., та повну інформаційну блокаду свідчать законодавчі документи, зокрема спільна директива ЦК ВКП(б) і РНК СРСР «Про попередження масових виїздів селян за продуктами», датована 22 січня 1933 р. [4] та Постанова ЦК ВКП(б) «Про поїздки по СРСР іноземних кореспондентів» від 23 лютого 1933 р. [14; 19].

Одним із перших про Голодомор в Україні заговорив валлійський журналіст Г. Джонс. Після відвідин українських земель діяч висвітлив Геноцид, здійснюваний Радянським Союзом проти українців, на сторінках періодичних видань «New York Evening Post», «Manchester Guardian», «Daily Express», «Boston Sunday Advertiser». Для комуністичного режиму він був «персона нон грата». Гарету заборонили в'їзд до СРСР та висунули проти нього ряд обвинувачень, одним з яких було шпигунство на користь іншої держави [32].

Проваджувана радянським урядом ідеологічна політика не могла не позначитися на стані ювелірної культури. Так, до низки пунктів Постанови ЦВК і РНК СРСР «Про золоту і платинову промисловість і про зберігання та обіг золота і платини» від 8.05.1929 р. на етапі 1930-х рр. були внесені зміни й доповнення, що покращило якість робіт у процесі розвідки та видобування дорогоцінних металів [28]. До директиви також включений пункт про те, що державним і кооперативним підприємствам, що займалися пошуком, розвідкою і розробкою рудоутворення, золота та платини, офіційно надавалися пільги у формі звільнення від податків, окрім нарахувань на місцеві потреби в розмірі 2% від вартості добутих даних дорогоцінних металів та 3% – в обласний бюджет. Для працівників гроші за відрядження виплачувалися як тринадцята зарплата, а вислуга років нараховувалася вже після другого року роботи – до 10%, трьох років – 15%, чотирьох років – 20%, п'яти років – 25%. Діти робітників, зайнятих у промисловості, які навчалися в закладах освіти, забезпечувалися стипендією. Після п'яти років діяльності в сфері працівник мав право повернутися на попереднє місце роботи, і навпаки, якщо співробітник виявив бажання працювати в означеній галузі, його мали негайно перевести й влаштувати на видобувну промисловість золота чи платини [28].

На підставі того можна зробити висновок, що радянська держава потребувала робочої сили у золотодобувній промисловості, заохочуючи кадрів відповідними пільгами.

У 1936 р. на базі ювелірної об'єднання Мосторгу та його місцевих контор у системі Народного Комісаріату Внутрішньої торгівлі СРСР заснована Всесоюзна контора з виготовлення й торгівлі ювелірними виробами. У структурі Всесоюзної контори з контролю за торгівлею дорогоцінними металами і камінням ЮвелірТорг почали функціонувати республіканські, міжреспубліканські та обласні представництва [22; 11]. Загалом ЮвелірТорг являв собою централізовану торгову мережу, де провадилася комісійна торгівля різноплановими ювелірними виробами.

Того ж року за ініціативи Ювелірторгу відкрилася Київська ювелірно-годинникова фабрика, яка своїм корінням вийшла з невеличкої майстерні [11; 95]. На момент організації кадровий склад фабрики нараховував приблизно 80 співробітників [24; 49]. Уже у 1936–1939 рр. вона мала «ювелірно-золотий, ювелірно-срібний, пресово-заготівельний, годинниковий і гальванічний цехи» [11; 96]. Підприємство найбільш славалося срібними портсигарами та золотими корпусами до годинників «Зірка», «Тіто». Окремими напрямками його роботи були також реставрація та виготовлення обладнання для забезпечення власного виробництва [11; 95]. На фабриці працювали такі ювеліри, як: І. Дорошев, І. Терещенко, К. Драга, І. Кононов, О. Попов та ін. [11; 96]. Під час II світової війни фабрика евакуйована до м. Свердловська [13; 134].

Починаючи від 1937 р., об'єднання Ювелірторг змінило назву на «Головювелірторг» та включало 20 контор на союзному рівні. Відкриття підприємства сприяло організації ряду відповідних фабрик і заводів у Москві, Ленінграді, Києві, Одесі, Харкові, Баку, Тбілісі, Єревані, що одержали право проставляти заводські клейма на власних виробках [25; 83].

У 1939 р. створена Одеська ювелірна фабрика, яку з початком війни евакуйовали до м. Ташкента [13; 138].

Слід зауважити, що на терені України, починаючи від 1929 р., діяла «Харківська годинникова фабрика». Протягом 1930-х рр., через недостатню кількість та низьку якість механізованого обладнання, більшість технологічних операцій при виготовленні прикрас виконувалися вручну. Із залишків годинникового виробництва на фабриці вироблялися спрощені зразки ювелірних речей (наприклад, браслети). Надалі, через розгортання воєнних дій, ювелірне обладнання підприємства вивезено до Ташкента для його збереження та подальшого використання [13; 126].

Маємо зазначити, що Великий терор 1937–1938 рр. торкнувся представників усіх національностей, які проживали на території України, та різних сфер діяльності. До ювелірів-ремісників, ювелірів-кустарів також були застосовані репресивні заходи, що негативно вплинуло на подальший розвиток ювелірного ремесла. Чимало діячів ювелірної галузі заслали до таборів суворого режиму терміном від 8 до 10 років або засуджено до вищої міри покарання. Тому сприяла діяльність так званих «трійок» НКВС, що являли собою спеціальний орган позасудового винесення вироків та складалася з очільника певного підрозділу НКВС, секретаря обкому партії і прокурора. Основним завданням даної інстанції окреслювався прискорений розгляд справ з метою ліквідації «антирадянських елементів». Характерним є те, що від 1937 р. «дія “трійок” поширювалася на всі категорії населення» [31; 165].

Функціонування згаданих інстанцій, з точки зору законодавства, жодним чином не співвідносилось зі статтею 111 Конституції СРСР 1936 р., відповідно до якої обвинувачений мав право на захист і справедливий розгляд справи у суді [9]. На підставі вивчення архівних матеріалів можна скласти своєрідний мартиролог українських ювелірів – жертв політичних репресій, а саме:

1) Вольський Владислав Якович. Народився 1876 р. у м. Бердичеві Бердичівського повіту Київської губернії. Кустар-ювелір, за національністю поляк, проживав у м. Бердичів Вінницької обл. Заарештований 9 вересня 1937 р., обвинувачувався за статтею 54-10 КК УРСР. За постановою Наркома внутрішніх справ СРСР і Прокурора СРСР від 23 листопада 1937 р. засуджений до вищої міри покарання. Вирок приведений в дію 1 грудня 1937 р. (розстріляний). Вольський В. Я. реабілітований 1989 р. [15].

2) Галкін Дмитро Федорович. Народився 1862 р. у м. Путивль Сумської обл. Ювелір-кустар, за національністю росіянин. Останнє місце проживання м. Київ. Заарештований 15 жовтня 1937 р. трійкою при управлінні НКВС по Київській області. Засуджений 20 листопада 1937 р. за статтями 54-10, 54-11 КК УРСР. Застосована вища міра покарання. Розстріляний в м. Києві 27 листопада 1937 р. Посмертно реабілітований 17 квітня 1989 р. [16].

3) Ескрайс-Михайлик Леопольд Германович. Народився 1890 р. у м. Будапешт, Угорщина. Ювелір та управляючий будинками ЖЕК № 1142. За національністю єврей. До 1919 р. проходив службу рядовим в австро-угорській армії, в ході розпаду якої виїхав до Галичини (м. Коломия), де проживав його батько. Після окупації Галичини поляками перебрався до Львова. Тимчасово мав статус безробітного. У 1920–1921 рр. був членом ВКП(б). Надалі проживав у м. Харків. Заарештований 9 березня 1938 р. Харківською трійкою при УНКВС, вирок оголошено 21 квітня 1938 р. Обвинувачений як агент угорської розвідки та учасник ліквідованої контрреволюційної націоналістичної організації, що діяла під прикриттям Балканського клубу в Харкові (статті 54-6-10-11). Застосована вища міра покарання. 31 травня 1938 р. розстріляний у м. Харкові. Реабілітований 23 березня 1959 р. [8].

4) Зеленський Генріх Антонович. Народився 1892 р. у м. Краків Краківського повіту провінції Західна Галичина Австро-Угорської імперії. Кустар-годинник майстерні Союзювелірторгу, за національністю поляк. Проживав у м. Харкові. Заарештований особливою трійкою УНКВС по Харківській області. 23 лютого 1938 р. звинувачений як член контрреволюційної шпигунської

диверсійної організації. Засуджений 24 вересня 1938 р. до вищої міри покарання (розстрілу). Приведений у дію в Харкові 4 жовтня 1938 р. Реабілітований 18 березня 1958 р. [29; 106].

5) Зільбер Лейба Іхельович. Народився 1887 р. у с. Калюс Новоушицького району Хмельницької обл. Ювелір, за національністю єврей. Заарештований 17 вересня 1937 р. за антирадянську агітацію. Засуджений Спецколегією Вінницького облсуду 23 грудня 1937 р. та позбавлений волі на 6 років. Подальша доля невідома. Зільбер Л. І. реабілітований Пленумом Верховного Суду СРСР 14 квітня 1989 р. [17].

6) Неусихін Михайло Йосипович. Народився 1872 р. у м. Шклов Могильовської обл. Білорусії, за національністю єврей. Працював в артілі «Червоний молот» на посаді ювеліра-оптика, проживав у м. Суми; заарештований 29 березня 1938 р. трійкою при управлінні НКВС по Харківській обл. 19 квітня 1938 р. обвинувачувався за статтями 54-6, 54-7, 54-8, 54-11 КК УРСР. Застосована вища міра покарання. Розстріляний у м. Харкові 27 травня 1938 р. Реабілітований військовим трибуналом Київського ВО 21 лютого 1958 р. [18].

7) Паславський Мар'ян Сервазєєвич. Народився 1894 р. у м. Житомир Волинської губернії. Кустар-ювелір, за національністю поляк. Останнє місце проживання м. Житомир Київської обл. Заарештований 12 березня 1933 р., обвинувачувався за статтею 54-10 КК УСРР. За постановою ОН при Колегії ДПУ УСРР від 27 квітня 1933 р. позбавлений права проживання в 12 населених пунктах на три роки. Подальша доля невідома. Реабілітований 1989 р. [19].

8) Равел Іцхок-Аврум Янкелевич. Народився 1884 р. у м. Житомир Волинської губернії. Ювелір артілі, за національністю єврей. Останнє місце проживання м. Житомир Житомирської обл. Заарештований 16 квітня 1938 р., обвинувачувався в причетності до контрреволюційної націоналістичної сіоністської організації. За постановою трійки при УНКВС по Житомирській області від 10 травня 1938 р. засуджений до вищої міри покарання. Вирок привели в дію 4 липня 1938 р. у м. Житомирі. Реабілітований 1959 р. [20].

9) Ройтблат Авраам Давидович. Народився 1888 р. у містечку Веледники Норинської волості Овруцького повіту Волинської губернії. Ювелір, за національністю єврей. Останнє місце проживання м. Житомир. Заарештований 17 квітня 1931 р. за статтею 54-11 КК УСРР. Засуджений прокурором Житомирського оперативного сектору ДПУ УСРР 18 травня 1931 р. за участь у контрреволюційній організації, справа припинена. Подальша доля невідома [21].

10) Скопелідіс Герасим Євантелевич (Євангелович). Народився 1890 р. у м. Одеса. Ювелір, за національністю грек та підданий (громадянин) Греції. Заарештований 3 березня 1933 р. Одеським обласним відділом ДПУ. Вирок оголосила колегія ОДПУ СРСР 27 березня 1934 р. за статтею 54-7 УК УСРР (заслання за межі СРСР). Подальша доля невідома [8].

Необхідно окремо назвати ювелірів – жертв політичного терору, які працювали на терені СРСР, але за походженням мали українське коріння:

1) Брискін Мойсей Олександрович. Народився 1892 р. у м. Чорнобиль, Україна. За національністю єврей. Згодом проживав у Москві і працював управляючим московським міжобласним відділенням «Ювелірторг» Наркомату торгівлі СРСР. Заарештований 3 серпня 1937 р. Засуджений Воєнною колегією Верховного суду СРСР 4 березня 1939 р. за звинуваченням в участі у терористичній організації. Застосована вища міра покарання – розстріл (здійснений 4 березня 1939 р. у м. Москві). Брискін М. О. реабілітований 18 серпня 1956 р. ВК ВС СРСР [8].

2) Фудерман Давид Юхимович. Народився 1901 р. у м. Мелітополь. За національністю єврей. Працював ювеліром артілі «Точна механіка». Проживав у м. Іркутськ. Заарештований 9 вересня 1937 р. Засуджений Комісією НКВС СРСР і Прокурором СРСР за статтею 58-1а 26 грудня 1937 р. Вироком стала вища міра покарання – розстріл, приведений в дію 8 січня 1938 р. Фудерман Д. Є. реабілітований 1 квітня 1958 р. [8].

3) Янкович Абрам Шулімович. Народився 1895 р. у м. Кіровоград, згодом переїхав до Москви. За національністю єврей. Проживав у м. Москва. Працював начальником відділу «Ювелірторг». Детальна інформація відсутня. Подальша доля невідома. [8].

Отже, як бачимо, репресивна політика, проваджувана комуністичним режимом, завдала непоправних людських втрат, а також величезних збитків українській культурі та ювелірству.

Висновки. Таким чином, за результатами дослідження можна підсумувати, що політика радянської влади негативно відбилася на вітчизняному ювелірстві. Протягом указанного періоду спостерігається ряд тенденцій у розвитку ювелірної культури. На початку 30-х рр., відповідно до завдань більшовицької індустріалізації та колективізації, тривало вилучення в населення ювелірних виробів та продуктів шляхом нерівнозначного обміну. Діяльність об'єднання «Торгсин», що займалося золотовалютними махінаціями та «вижимкою» цінностей в пересічних українців, суттєво уповільнила процес еволюції ювелірної галузі.

Функціонування Ювелірторгу частково сприяло активізації вказаної сфери через започаткування Київської ювелірно-годинникової та Одеської ювелірної фабрик. Загалом ювелірна культура протягом заявленого періоду була позбавлена можливості повноцінного розвитку на терені УСРР-УРСР, оскільки внаслідок антинаціональної політики, здійснюваної проти українського населення, жертвами більшовицького терору стали й чисельні представники ювелірної галузі.

Перспектива подальших досліджень, на думку автора, полягає в культурологічному аналізі основних закономірностей розвитку ювелірної справи та авторського ювелірта в Україні протягом радянського періоду.

Список використаної літератури

1. Гетьман Д., Юхновський І. Голодомор 1932-1933 років. Геноцид українського народу. Київ : Вид-во ім. О. Теліги, 2008. 48 с.
2. Горох М. Золото – державі! Торгсин у радянській Україні, 1931–1936. Київ : HREC PRESS, 2020. 320 с.
3. Горох М. «Проїли колечка. І срібні чайні ложки»: втрата побутового золота та срібла через систему «Торгсин» (1930–1936). *Студії Голодомору. Holodomor Studies*: міждисциплінарний часопис. 2017. 14 жовт. URL: <https://www.holodomorstudies.com/research3.html>
4. Директива ЦК ВКП(б) та РНК СРСР «Про попередження масових виїздів селян за продуктами» №440 від 22 січня 1933 р. Голодомор 1932–1933 років в Україні: документи і матеріали / упоряд. Р. Пиріг. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 1128 с. URL: http://holodomor-era.history.org.ua/cgibin/Holodomor/person.exe?&I21DBN=DAH&P21DBN=DAH&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=elib_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=ID=&S21COLORTERMS=0&S21STR=0001150
5. Д-ов Н. Золото. *Новая мысль*. 1944. №15. С.3. URL: <https://libraria.ua/numbers/309/11310/>
6. Довідки уповноважених з проведення обшуків і конфіскації майна у мешканців сіл Ворошиловського району Луганської обл. 1933 р. №106. *Геноцид українського народу: Голодомор 1932–1933 рр.* Електронний архів голодомору: Зведений реєстр архівних документів. URL: <https://old.archives.gov.ua/Sections/Famine/Publicat/Fam-Luhansk-02.php#nom-106>
7. Дронов Д. С. Современная ювелирная культура. *Гуманитарные и социальные науки. Высшая школа народных искусств*. 2011. № 3. С. 215-222. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennaya-yuvelirnaya-kultura>
8. Жертвы политического террора в СССР. Международное общество «Мемориал». 2017. URL: <https://base.memo.ru/person/list?params=N4sIAAAAAAAAAA6tWyk9OLi1ILMnMz1OyUoopNTAxSQWRxkZg0hRMJoFJC7CsgVItAKYZADw1AAAA>
9. Кукушкин Ю. С., Чистяков О. И. Очерк истории Советской Конституции. 2-е изд., доп. Москва: Политиздат, 1987. 367 с. URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/cnst1936.htm>
10. Марочко В. І. «Торгсин»: золота ціна життя українських селян у роки голоду (1932–1933). *Український історичний журн.*. 2003. № 3. С. 90–103.
11. Матюх Н. Що дорожче срібла-золота. Київ : Асамблея ділових кіл, Ін-т соціального іміджмейкінгу, 2006. 312 с.
12. Мельничук О. Система ВУК «Торгсину» на Київщині: організаційна структура. *Питання історії України*. 2009. Т. 12. С. 264–267. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Piu_2009_12_48
13. Назимок М. М. Золотарство в Україні. Київ : Видавнича компанія «Воля», 2003. 256 с.
14. Національна книга пам'яті жертв голодомору 1932–1933 років в Україні. Хмельницька обл. / відп. ред. Г.Г. Осадча; Укр. ін-т нац. пам'яті, Хмельниц. облдержадмін., Держ. архів Хмельниц. обл. Хмельницький, 2008. Ч. 1. 752 с. URL: <https://holodomormuseum.org.ua/holodomor/natsionalna-knyha-pam-iaty-zhertv-holodomoru-1932-1933/>
15. Національний банк репресованих. Запис № 274888. URL: <http://www.reabit.org.ua/nbr/>
16. Національний банк репресованих. Запис № 77958. URL: <http://www.reabit.org.ua/nbr/>
17. Національний банк репресованих. Запис № 158769. URL: <http://www.reabit.org.ua/nbr/>
18. Національний банк репресованих. Запис № 82743. URL: <http://www.reabit.org.ua/nbr/>
19. Національний банк репресованих. Запис № 297083. URL: <http://www.reabit.org.ua/nbr/>
20. Національний банк репресованих. Запис № 302649. URL: <http://www.reabit.org.ua/nbr/>
21. Національний банк репресованих. Запис № 304222. URL: <http://www.reabit.org.ua/nbr/>
22. Николашвили М. Н. Ювелирные товары в СССР: монография. Москва : Изд-во «Спутник +», 2018. 133 с.
23. Осокина Е. О. Золото для индустриализации: «Торгсин». Москва : Росс. полит. энцикл. (РОССПЭН); Фонд Первого Президента России Б. Н. Ельцина, 2009. 592 с.
24. Пасічник Л. В. Ювелірна мистецтво України ХХ-ХХІ століть: монографія / НАН України, ІМФЕ ім. М.Т. Рильського. Київ: НВП «Наукова думка» НАН України», 2017. 302 с.
25. Перфильева И. Ю. К истории становления отечественной ювелирной промышленности в середине XX века: материалы Науч.-практ. конф. «Вороновские чтения» (Москва, 29 марта 2019 г.). *Декоративное искусство и предметно-пространственная среда*: Вестник МГХПА. 2019. № 2. С. 79–90.
26. Постанова Політбюро ЦК КП(б)У щодо заходів із посилення хлібозаготівель. 18 лист. 1932 р. ДАЛуО (*Державний архів Луганської області*). Ф. П-181. Оп. 1. Спр. 48. Арк.1 19–126. URL: <https://old.archives.gov.ua/Sections/Famine/Publicat/index.php?1932-11>

27. Постанова ЦВК та РНК СРСР «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів та кооперації і зміцнення громадської (соціалістичної) власності» 07.08.1932 р. *Більшовик Полтавщини*. 1932. 7 серп. URL: <http://www.territoryterror.org.ua/uk/archive/photo-archive/photo/?pictureid=577>

28. Постановления ЦИК и СНК «О золотой и платиновой промышленности и о хранении и обращении золота и платины» от 8 мая 1929 г. *Собрание законов и распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства СССР, издаваемое Управлением Делами СНК СССР. I отдел*. Москва : Управление Делами СНК СССР, 1932. № 59 (5 августа).

29. Реабілітовані історією. Харківська область: Кн. 3. Ч. 2. КЗ «Редакційно-видавнича група Харківського тому серії «Реабілітовані історією». Київ; Харків: Оригінал, 2016. 696 с. URL: http://www.reabit.org.ua/files/store/Kharkiv_3_2.pdf

30. Римський статут міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

31. Федотова О. О. Політична цензура друкованих видань в УСРР-УРСР (1917–1990 рр.): монографія. Київ : Парламентське вид-во, 2009. 352 с.

32. Jones` G. Newspaper Articles. Famine Exposure Newspaper Articles relating to Gareth Jones` trips to The Soviet Union (1930-1935). URL: https://www.garethjones.org/soviet_articles/soviet_articles.htm

References

1. Hetman D., Yukhnovskiy I. Holodomor 1932-1933 rokiv. Henotsyd ukrainskoho narodu. Kyiv : Vydavnytstvo im. O. Telihy, 2008. 48 s.

2. Horokh M. Zoloto – derzhavi! Torhsyn u radianskii Ukraini, 1931–1936. Kyiv : HREC PRESS, 2020. 320 s.

3. Horokh M. «Proily kolechka. I sribni chaini lozhky»: vtrata pobutovoho zolota ta sribla cherez systemu «Torhsyn» (1930–1936). *Studii Holodomoru. Holodomor Studies: mizhdystsyplinaryni chasopys*. 2017. 14 zhovt. URL: <https://www.holodomorstudies.com/research3.html>

4. Dyrektyva TsK VKP(b) ta RNK SRSR «Pro poperedzhennia masovykh vyizdiv selian za produktamy» №440 vid 22 sichnia 1933 r. *Holodomor 1932–1933 rokiv v Ukraini: dokumenty i materialy / uporiad*. R. Pyrih. Kyiv: Vydavnychiy dim «Kyievo-Mohylianska akademii», 2007. 1128 s. URL: http://holodomor-era.history.org.ua/cgibin/Holodomor/person.exe?&I21DBN=DAH&P21DBN=DAH&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=elib_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=ID=&S21COLORTERMS=0&S21STR=0001150

5. D-ov N. Zoloto. *Novaya myisl*. 1944. №15. S.3. URL: <https://libraria.ua/numbers/309/11310/>

6. Dovidky upovnovazhenykh z provedennia obshukiv i konfiskatsii maina u meshkantsiv sil Voroshylovskoho raionu Luhanskoi obl. 1933 r. №106. Henotsyd ukrainskoho narodu: Holodomor 1932–1933 rr. Elektronnyi arkhiv holodomoru: *Zvedenyi reiestr arkhivnykh dokumentiv*. URL: <https://old.archives.gov.ua/Sections/Famine/Publicat/Fam-Luhansk-02.php#nom-106>

7. Dronov D. S. Sovremennaya yuvelirnyaya kultura. Gumanitarnyye i sotsialnyie nauki. Vysshaya shkola narodnykh iskusstv. 2011. №3. S. 215-222. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennaya-yuvelirnyaya-kultura>

8. Zhertyvi politicheskogo terrora v SSSR. Mezhdunarodnoe obschestvo «Memorial». 2017. URL: base.memo.ru/person/list?params=H4sIAAAAAAAAAAA6tWyk9OLiIILMnMz1OyUoopNTAxSQWRxkZg0hRMJoFJC7CsgVItAKYZADwIAAAA

9. Kukushkin Yu. S., Chistyakov O. I. Ocherk istorii Sovetskoy Konstitutsii. 2-e izd., dop. Moskva : Politizdat, 1987. 367 s. URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/cnst1936.htm>

10. Marochko V. I. «Torhsyn»: zolota tsina zhyttia ukrainskykh selian u roky holodu (1932–1933). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 2003. №3. S. 90–103.

11. Matiukh N. Shcho dorozhche sribla-zolota. Kyiv : Asambleia dilovykh kil, Instytut sotsialnoho imidzhmeikinu, 2006. 312 s.

12. Melnychuk O. Systema VUK «Torhsynu» na Kyivshchyni: orhanizatsiina struktura. *Pytannia istorii Ukrainy*. 2009. T. 12. S. 264–267. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Piu_2009_12_48

13. Nazymok M. M. Zolotarstvo v Ukraini. Kyiv : Vydavnycha kompaniia «Volia», 2003. 256 s.

14. Natsionalna knyha pamiati zhertv holodomoru 1932–1933 rokiv v Ukraini. Khmelnytska oblast / vidp. red. H.H. Osadcha; Ukr. in-t nats. pamiati, Khmelnyts. oblderzhadmin., Derzh. arkhiv Khmelnyts. obl. Khmelnytskyi, 2008. Ch. 1. 752 s. URL: <https://holodomormuseum.org.ua/holodomor/natsionalna-knyha-pam-iati-zhertv-holodomoru-1932-1933/>

15. Natsionalnyi bank represovanykh. Zapys №274888. URL: <http://www.reabit.org.ua/nbr/>

16. Natsionalnyi bank represovanykh. Zapys №77958. URL: <http://www.reabit.org.ua/nbr/>

17. Natsionalnyi bank represovanykh. Zapys №158769. URL: <http://www.reabit.org.ua/nbr/>

18. Natsionalnyi bank represovanykh. Zapys №82743. URL: <http://www.reabit.org.ua/nbr/>

19. Natsionalnyi bank represovanykh. Zapys №297083. URL: <http://www.reabit.org.ua/nbr/>

20. Natsionalnyi bank represovanykh. Zapys №302649. URL: <http://www.reabit.org.ua/nbr/>

21. Natsionalnyi bank represovanykh. Zapys №304222. URL: <http://www.reabit.org.ua/nbr/>

22. Nikolashvili M. N. Yuvelirnyie tovaryi v SSSR: monografiya. Moskva: Izd-vo «Sputnik+», 2018. 133 s.

23. Osokina E. O. Zoloto dlya industrializatsii: «Torgsin». Moskva : Rossiyskaya politicheskaya entsiklopediya (ROSSPEN); Fond Pervogo Prezidenta Rossii B.N. Eltsina, 2009. 592 s.

24. Pasichnyk L. V. Yuvelirne mystetstvo Ukrainy XX-XXI stolit: monohrafiia / NAN Ukrainy, IMFE im. M.T. Rylskoho. Kyiv: NVP «Naukova dumka» NAN Ukrainy», 2017. 302 s.

25. Perfilova I. Yu. K istorii stanovleniya otechestvennoy yuvelirnoy promyishlennosti v seredine XX veka: materialy Nauchno-prakticheskoy konferentsii «Voronovskie chteniya» (Moskva, 29 marta 2019 g.). *Dekorativnoe iskusstvo i predmetno-prostranstvennaya sereda*: Vestnik MGHPA. 2019. № 2. S. 79–90.
26. Postanova Politbiuro TsK KP(b)U shchodo zakhodiv z posyleniya khlibozahotivel. 18 lystopada 1932 r. DALuO (Derzhavnyi arkhiv Luhanskoi oblasti). F.P-181. Op.1. Spr.48. Ark.119–126. URL: <https://old.archives.gov.ua/Sections/Famine/Publicat/index.php?1932-11>
27. Postanova Ts VK ta RNK SRSR «Pro okhoronu maina derzhavnykh pidpriemstv, kolhospiv ta kooperatsii i zmitsnennia hromadskoi (sotsialistychnoi) vlasnosti» 07.08.1932 r. Bilshovyk Poltavshchyny. 1932. 7 serp. URL: <http://www.territoryterror.org.ua/uk/archive/photo-archive/photo/?pictureid=577>
28. Postanovleniya TsIK i SNK «O zolotoy i platinovoy promyishlennosti i o hranenii i obraschenii zolota i platyniy» ot 8 maya 1929 g. Sobranie zakonov i rasporyazheniy Raboche-Krestyanskogo Pravitelstva SSSR, izdavaemoe Upravleniem Delami SNK SSSR. I otdel. Moskva: Upravlenie Delami SNK SSSR, 1932. № 59 (5 avgusta).
29. Reabilitovani istoriieiu. Kharkivska oblast: Knyha 3. Chastyna 2. KZ«Redaktsiino-vydavnycha hrupa Kharkivskoho tomu serii «Reabilitovani istoriieiu»». Kyiv; Kharkiv: Oryhinal, 2016. 696 s. URL: http://www.reabit.org.ua/files/store/Kharkiv_3_2.pdf
30. Rymyskiy statut mizhnarodnoho kryminalnoho sudu vid 17 lypnia 1998 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
31. Fedotova O. O. Politychna tsenzura drukovanykh vydan v USRR-URSR (1917–1990 rr.): monohrafiia. Kyiv : Parlamentske vyd-vo, 2009. 352 s.
32. Jones` G. Newspaper Articles. Famine Exposure Newspaper Articles relating to Gareth Jones` trips to The Soviet Union (1930-1935). URL: https://www.garethjones.org/soviet_articles/soviet_articles.htm

ЮВЕЛИРНАЯ КУЛЬТУРА УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ ИДЕОЛОГИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ 1930-Х ГГ.

Кухтий Оксана Степановна – аспирантка кафедры ивент-менеджмента и индустрии досуга,
Киевский национальный университет культуры и искусств, Киев

Освещены основные тенденции развития ювелирной культуры в УСРР-УРСР 30-х гг. XX в. под углом зрения идеологической политики советской власти. Показано, что в соответствии с заданиями большевистской индустриализации и коллективизации у населения изымались ювелирные изделия и продукты путём неравнозначного обмена. Акцентировано внимание на деятельности объединения «Торгсин», которое занималось золотовалютными махинациями и скупкой ценностей в украинского населения. Подчёркнуто, что работа контор сети «Торгсин» существенно замедлила процесс эволюции ювелирной отрасли. Раскрыты особенности функционирования Ювелирторга, что частично содействовало активизации сферы с началом работы Киевской ювелирно-часовой и Одесской ювелирной фабрик. Сделан вывод, что ювелирная культура на протяжении заявленного периода была лишена возможности полноценного развития на территории Советской Украины, поскольку в результате антинациональной политики, осуществляемой против украинского населения, жертвами коммунистического террора стали представители ювелирной отрасли.

Ключевые слова: ювелирная культура, Советская Украина, «Торгсин», ЮвелирТорг, предприятия, идеологическая политика, ювелиры

JEWELRY CULTURE OF UKRAINE IN THE ASPECT OF THE IDEOLOGICAL POLICY OF SOVIET POWER AT THE STAGE OF THE 1930 s

Oksana Kukhtii – Graduate student of the Department of Event Management and Leisure Industry
Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv

The article highlights the main trends in the development of jewelry culture in the USSR-USSR in the 30's of the twentieth century. from the point of view of the ideological policy of the Soviet government. It is shown that in accordance with the tasks of Bolshevik industrialization and collectivization, the withdrawal of jewelry and products from the population through unequal exchange continued. The author focuses on the activities of the Torgsin association, which was engaged in gold and currency fraud and buying valuables from the Ukrainian population. It is emphasized that the work of the offices of the «Torgsin» network has significantly slowed down the evolution of the jewelry industry. The intelligence revealed the peculiarities of the functioning of the Jewelry Trade, which partly contributed to the activation of the jewelry industry through the establishment of the Kiev Jewelry-Watch and Odessa Jewelry Factories. It is concluded that in general the jewelry culture during the stated period was deprived of the possibility of full-fledged development in the territory of Soviet Ukraine, as a result of the anti-national policy pursued against the Ukrainian population, the victims of communist terror were representatives of the jewelry industry.

Key words: jewelry culture, Soviet Ukraine, «Torgsin», JewelerTorg, jeweller enterprises, ideological policy, jewelers.

UDC 739.2[321:316.75](477) «1930»

JEWELRY CULTURE OF UKRAINE IN THE ASPECT OF THE IDEOLOGICAL POLICY OF SOVIET POWER AT THE STAGE OF THE 1930 s

Oksana Kukhtii – Graduate student of the Department of Event Management and Leisure Industry Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv

The aim. It consists in elucidating the main patterns of development of jewelry culture in the USSR during the 1930 s through the prism of ideological policy pursued by the Soviet government.

Research methodology. It is based on the principles of historicism, reliability, objectivity and systematics. To achieve this goal, the following methods were used: general scientific (analytical, retrospective, chronological, problem, terminological); special (analysis, synthesis, induction, deduction); general historical (historical-comparative, historical-systemic).

Results. According to the results of the study, it was concluded that the policy of the Soviet government had a negative impact on domestic jewelry. The author found that during this period there were a number of trends in the development of jewelry culture. In the early 1930's, in accordance with the tasks of bolshevik industrialization and collectivization, continued seizure of jewelry from the population and products through unequal exchange. The activities of the Torgsin association, which was engaged in gold and foreign exchange fraud and buying valuables from ordinary Ukrainians, significantly slowed down the evolution of the jewelry industry. The operation of the Jewelry Trade Department partially contributed to the intensification of this area through the establishment of the Kyiv Jewelry and Watch Factory and the Odessa Jewelry Factory. In general, jewelry culture during the stated period was deprived of the opportunity for full development in the USSR, as a result of anti-national policies against the Ukrainian population, the victims of Bolshevik terror were numerous representatives of the jewelry industry.

Novelty. It consists in generalizing the experience of the predecessors in studying the outlined problem from the standpoint of cultural science and trying for the first time in Ukrainian historiography to compile a martyrology of Ukrainian jewelers – victims of political repressions.

The practical significance. The results of the research can be used in the preparation of educational and methodical materials, writing textbooks on the courses «History of Jewelry», «Culturology» in the humanities of higher education in Ukraine, and also applied in the course of realization of complex culturological researches.

Key words: jewelry culture, Soviet Ukraine, «Torgsin», JewelerTorg, jeweller enterprises, ideological policy, jewelers.

Надійшла до редакції 25.06.2021 р.

УДК 94:72.01 (477.53-21КРЕМЕНЧУК)

СОЦІОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ АРХІТЕКТУРНОГО ПЛАНУВАННЯ МІСТА В ПЕРІОД 1959-1975 РОКІВ (НА ПРИКЛАДІ МІСТА КРЕМЕНЧУКА ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Василенко Дар'я Павлівна – старший викладач,
Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського
<http://orcid.org/0000-0001-9052-8287>
dvoloshka05@gmail.com

Саранча Віктор Іванович – кандидат історичних наук,
Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського
<http://orcid.org/0000-0001-9435-0615>
visar73@mail.ru

Шабуніна Вікторія Валентинівна – кандидат філологічних наук, доцент,
Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського
<http://orcid.org/0000-0001-7957-3378>
shabuninaviktoria@gmail.com

Чернявська Ольга Володимирівна – завідувач виробничого навчання,
Олександрійський коледж культури і мистецтв, м. Олександрія
<http://orcid.org/0000-0002-5954-9474>
DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpm.vi37.438>
olga.4ernavska@gmail.com

Розглянуто соціокультурні аспекти архітектурного планування на прикладі м. Кременчука Полтавської області. Окреслено регіональні особливості архітектурного планування, що яскраво відображають дух історичної епохи кінця 50–70 років ХХ століття. Хронологічними межами дослідження визначено 1959-1975 роками, коли розпочинається активний процес відбудови житлового і соціокультурного фонду м. Кременчука. Наведено причини розширення архітектурної мережі соціально-культурних об'єктів у Кременчуці.

Проаналізованого темпи будівництва соціокультурних об'єктів міста та виявлено підстави його подальшої активізації, що з'явилися в окреслений період. До соціокультурних об'єктів віднесено: школи, дошкільні навчальні заклади, кінотеатри, палаци культури, парки, сквери тощо.

На основі архівних документів визначено відсоток забезпеченості потреб містян соціокультурними об'єктами, введеними в експлуатацію в 1959–1975 рр.

Ключові слова: соціокультурний об'єкт, архітектура, планування, місто, Кременчук, будівля.

Постановка проблеми. Архітектурне планування – це діяльність з ідеального оформлення простору, а місто в архітектурному контексті, це соціальна структура, що дає можливість для соціальних експериментів, де архітектурні об'єкти створюються як соціокультурні доміанти, що впливають і на людину, і на групу людей, наприклад містян. Кожна історична епоха створює свою модель міського простору і цілком припустимо говорити про те, що соціокультурний архітектурний простір міста є відображенням тих соціокультурних процесів, що відбуваються в суспільстві [21; 73].

Архітектурні споруди служать засобом комунікації в соціумі, відображають уявлення, ідеї, почуття, звичаї, традиції, особливо між різними поколіннями людей. Практично все життя, діяльність сучасної людини і його взаємодії з іншими людьми проходять на тлі або всередині штучних споруд.

Регіональні особливості архітектурного планування відображають дух історичної епохи. Хронологічними межами дослідження є 1959–1975 рр., час, коли розпочинається активний процес відбудови житлового і соціокультурного фонду м. Кременчука Полтавської обл. Відзначимо, що для Кременчука ті роки вважаються періодом повоєнної відбудови, оскільки лише наприкінці 50-х рр. ХХ ст. було ухвалено остаточне рішення про відбудову міста, адже повоєнні руйнації склали 97% житлового і соціокультурного фонду.

Питання історії архітектурного планування Кременчука в повоєнний період недостатньо досліджене. Такий стан проблеми історії краю пояснюється низкою об'єктивних і суб'єктивних причин. До об'єктивних варто віднести втрату джерельної бази в роки Другої світової війни, коли загинули державні, міські, відомчі, приватні архіви Кременчука, а також міські бібліотеки та музеї. Суб'єктивними можна вважати однобокий і тенденційний підхід до дослідження регіональної історії, коли з політичних чи партійних міркувань вивчалися переважно одні аспекти і замовчувалися чи цілком ігнорувалися інші.

Необхідність всебічного наукового дослідження історії архітектури та містобудування Кременчука в 60–70 рр. ХХ ст. набуває особливої гостроти та актуальності саме зараз. По-перше, ведуться активні будівельні роботи в межах старого міста, які, за відсутності належного контролю з боку владних структур або за їх сприяння чи потурання, можуть призвести до невірних втрат архітектурної забудови минулих часів. По-друге, завершуються роботи над укладанням Зводу пам'яток історії та культури по м. Кременчуку, в якому, як на наш погляд, пам'ятки архітектури радянського періоду представлені недостатньо.

Аналіз досліджень і публікацій. Архітектурне середовище міста досліджувалося в історичних, політичних, технічних, економічних контекстах. У гуманітарному знанні предметом вивчення є архітектура міста, що розглядається як соціокультурний феномен. Регіональні особливості соціокультурного архітектурного планування розглянуто в наукових дослідженнях А. Лушакової [17], Л. Євселевського [17], Ю. Косенкової [16], Н. Лещенко [19], М. Вільковського [14], К. Мусіної [20], П. Бурд'є [13], Б. Черкес [22], О. Лисенко [22], М. Назарової [21], О. Осташко [18] та ін.

Метою статті є аналіз розвитку архітектури та будівництва соціокультурних об'єктів м. Кременчука Полтавської обл. протягом 1959–1975 рр. на основі архівних документів у соціокультурному аспекті.

Виклад матеріалу дослідження. Наприкінці 50-х років ХХ ст. в історії архітектури і будівництва міста розпочинається новий період, пов'язаний як із змінами в будівельній галузі в державі загалом, так і з особливостями розвитку міста. Низка постанов ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР («Про подолання надмірностей в проектуванні і будівництві» [1], 1955 р., «Про розвиток житлового будівництва в СРСР», 1957 р. [2] та ін.) накреслили нові шляхи розвитку радянської архітектури і будівництва на основі досягнень науково-технічної революції в будівельній індустрії та переходу до індустріального домобудування і типового проектування.

У 1961 р. у Кременчуці засновано територіальну проектну організацію – комплексний відділ державного проектного інституту «Укрміськбудпроект», працівники якого відіграли важливу роль у формуванні архітектурного обличчя міста.

За період 1959–1965 рр. кількість населення Кременчука зросла більше ніж у 2,3 рази, при цьому щорічний приріст у середньому складав понад 6 000 осіб. Особливо динамічно зростало населення в роки семирічки 1959–1965 рр. (понад 30 тис.) та VIII п'ятирічки 1966–1970 рр. (на 63 тис.). У наступне десятиріччя (1971–1980 рр.) темпи зростання населення стабілізувалися: впродовж дев'ятої п'ятирічки (1971–1975 рр.) – на 7 тис., упродовж X (1976–1980) – на 11 тис. Стрімке зростання населення вело до збільшення міської площі: з 5400 га у 1960 р. до 9590,4 га в 1975 р., тобто майже вдвічі [3; 18].

У зв'язку з цим виникає необхідність створення і розширення мережі соціокультурних об'єктів. Установи культурно-побутового обслуговування мають різну періодичність користування, відповідно до чого вони будуть розділені на чотири групи – ступені з встановленням для установ кожної такої ступені певних відстаней пішого підходу або під'їзду (радіусів обслуговування), що забезпечують зручне користування ними.

Перший ступінь складається з установ і закладів, якими населення користується повсякденно. До них належать: дитячі ясла і садки, школи, продовольчі та першої необхідності промтоварні магазини, їдальні, кафе, аптеки, ательє побутового обслуговування (ремонтні майстерні, приймальні пункти). Радіус обслуговування приймається в межах 350–500 м.

Будівлі громадського призначення, що зводилися за типовими проектами, відрізнялися від збудованих раніше тим, що їх композиція підпорядковувалася не упередженим, формальним канонам, а вимогам зручності експлуатації об'єкта. Впровадження типових проектів у будівництво масових громадських будівель сприяло подоланню пережитків колишніх естетичних поглядів.

Після 1964 р. розмах житлового будівництва супроводжувався різким зростанням будівництва громадських будівель масового призначення – дитячих установ, кінотеатрів, торгових підприємств, лікувальних установ тощо. У нових житлових районах формувалися громадські центри з підприємствами культурно-побутового обслуговування. Громадські будівлі зводилися переважно за типовими проектами. Застосування типових проектів, по-перше, позитивно впливає на економічність будівництва, оскільки при їх складанні пильна увага приділяється економічності проектного рішення; по-друге, дає можливість істотно скоротити досить тривалу стадію проектування; по-третє, створює кращі умови для індустріального способу ведення будівельних робіт. Будинки, збудовані за типовими проектами, зазвичай, мають зручне планування, більш відпрацьовані об'ємно-просторові рішення, тому що система типового проектування, на відміну від індивідуального, більшою мірою дозволяє уникнути невдалих і недостатньо кваліфікованих архітектурних та інженерних рішень.

Згідно з архівними документами на засіданні архітектурної комісії при головному архітекторові в 1960 р. узгодили для застосування в будівництві з 1961 р. у м. Кременчуці такі типові проекти соціокультурних об'єктів:

1. Загальноосвітні школи:

а) на 920 осіб – серії 2-02-73 та 2-02-55 к;

б) на 520 осіб – серії 2-02-76 та 2-02-520;

2. Школа-інтернат:

Спальний корпус – 2-02-84ж (к);

Їдальня – 2-07-55;

Держкорпус – 2-02-254;

Навчальний корпус – 2-02-76к;

3. Дитячі дошкільні заклади:

а) Дитячі ясла на 120 місць – 2-04-438-2;

б) Дитячі ясла-садок на 90 місць – 2-04-437-7 та 2-04-438-7;

в) Дитсадок на 135 місць – 2-04-437-8 та 2-04-438-8.

4. Корпоративні підприємства і заклади торгового і побутового обслуговування:

а) продовольчий магазин на 5 касирів-контролерів, 2 продавця та комбінат швидкого обслуговування – 2-438-2-3;

б) продуктовий магазин на 6 касирів-контролерів, 3 продавця; їдальня на 140 місць та ательє пошиття одягу – 2-38-3-5.

Указані будівлі за місцевими можливостями могли споруджуватися з силікатної та червоної цегли з облицюванням силікатною цеглою з полями з бетонних блоків [4; 5; 6, с. 67, 68].

Згідно з цим рішенням за семирічку (1959–1965 рр.) у Кременчуці введені в дію нові шість багатопверхових будинків шкіл і 19 нових дитячих дошкільних навчальних закладів. Не залишалися поза увагою й проблеми розвитку благоустрою та озеленення міста. Закладено парк, оновлено вуличне озеленення в центральній частині міста, встановлені 2 пам'ятники і 1 меморіал [12; 58].

У Кременчуці у 1959-1975 рр. кількість дитячих садків, садків-ясел, шкіл і шкіл-інтернатів, уведених в експлуатацію становить понад 70 од. Також збудовано 2 професійно-технічні училища, кожне з яких розраховане на 400 місць, навчальний корпус для загально-технічного факультету Полтавського інженерно-будівельного інституту на 1200 осіб [9; 1-2; 10; 22]. Щодо інших установ обслуговування населення, то найпоширенішими були: аптеки, кафе, продовольчі, продуктові, кондитерські магазини, пункти прийому білизни, пункти прокату, перукарні та ошадні каси. У більшості випадків вони вбудовані в житлові будинки.

Другий ступінь – будинки культури, клуби, кінотеатри, бібліотеки, торгові центри, ресторани, установи зв'язку (пошта, телеграф), поліклініки, пологові будинки та районні лікарні, спортивні центри (спортивні зали, плавальні басейни, спортивні тренувальні майданчики), які відвідуються населенням періодично. Радіус обслуговування установ та закладів II ступеня приймається в 1000–1200 м, що дозволяє дійти до них пішки за 15–20 хв., не вдаючись до послуг транспорту.

За архівними матеріалами фонду відомо, що у 1959–1975 рр. у Кременчуці збудовано 3 кінотеатри:

1. Широкоекранний кінотеатр на 800 місць (загально-районного значення) ім. М. Кропивницького.
2. Кінотеатр «Ювілейний» на 600 місць у Крюкові.
3. Кінотеатр «Аврора» на 600 місць у селищі Молодіжному.

Активно впроваджувалося будівництво лікувальних закладів, ресторанів, поштових відділень, також з'являється автовокзал на 100 пасажирів.

Третій ступінь – установи і заклади, що відвідуються населенням значно рідше, ніж установи перших двох ступенів. Сюди входять: адміністративні та господарські установи, палаци культури, музеї, виставки, театри, цирки, концертні зали, великі кінотеатри, міські спортивні центри (стадіони, плавальні басейни, водні станції), міські торговельні центри, спеціалізовані лікарні та медичні центри, наукові та навчальні центри. Всі ці установи мають загальноміське, обласне, а іноді, в столицях союзних і автономних республік, республіканське значення. Під'їзд до них, зазвичай, здійснюється засобами міського транспорту.

У 1972 р. у Кременчуці вводиться в експлуатацію Міський палац культури, розрахований на 1200 місць.

Четвертий ступінь – установи і заклади масового короткочасного і тривалого відпочинку, розташовані в приміських зонах. Сюди відносяться: водні станції і пляжі, ресторани, кафе, готелі, мотелі, рибальські, лижні та туристичні бази, будинки відпочинку, санаторії, заміські дитячі установи тощо.

У 1961 р. комісія з вибору ділянки під пляжі в м. Кременчуці і Крюкові ухвалила рішення про організацію пляжу у Кременчуці на 10000 осіб, загальною площею 3 га. Пляж у Крюкові вирішили облаштувати на площі до 2 га, з розрахунку на 5000 осіб. Цей пляж облаштували шляхом профілювання берега й часткового наміву піску [7; 14; 8].

У мікрорайонах розміщуються установи і заклади першого ступеня обслуговування з дотриманням зазначеного вище радіуса обслуговування (350–500 м). Виходячи з цього можна вважати, що оптимальна кількість населення в мікрорайоні при п'ятиповерховій забудові та щільності житлового фонду 2800–3200 м² житлової площі на 1 га становитиме 6–9 тис. осіб (із розрахунку 9 м² житлової площі на 1 особу). При змішаній (5, 9, 16 і більше поверхів), переважно дев'ятиповерховій, забудові чисельність населення мікрорайонів може досягати 16–18 тис. осіб.

До 1966 р. основна увага проектувальників і науковців приділялася двом питанням – будівництву обслуговуючих установ та їх розміщення в кварталі, мікрорайоні, місті [15].

Для подальшого покращення якості забудови міста з урахуванням місцевих особливостей і національних традицій, а також підвищення рівня обслуговування населення проектним організаціям, головному архітектору міста, будівельним організаціям Держбуд СРСР рекомендував передбачати в забудовах як нових, так і вже існуючих районів, повний комплекс громадських будівель, формуючих 2-ступеневу мережу культурно-побутового обслуговування з метою економії міських територій, розміщувати збільшення місць школах до 2000, дитячі садки-ясла до 360 місць і кооперативні будівлі різного призначення, маючи на увазі й одночасне підвищення комфорту в цих закладах і зниження їх вартості. Для покращення зовнішнього вигляду будівель ширше використовувати право на внесення змін в архітектуру фасадів житлових і громадських будівель, що будуються за типовими проектами, представленими Держбудом СРСР [11; 12–14].

Висновок. Однак багато важливих завдань містобудівної проблеми культурно-побутового обслуговування населення виявилися вирішеними недостатньо: наприклад, питання черговості будівництва установ культурно-побутового обслуговування, набору приміщень, їх зв'язок і взаємозамінність тощо. Детальний аналіз забезпечення Кременчука будівлями соціокультурного характеру наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Відомості про кількість соціокультурних будівель, введених в експлуатацію в 1959–1975 рр.

Типи громадських споруд	Період			Разом
	1959 – 1966 рр.	1966 – 1970 рр.	1970 – 1975 рр.	1959–1975 рр.
Школи	8	4	5	17
Дошкільні дитячі заклади	17	21	8	46
Технікуми, ПТУ, ЗВО	1	3	2	6
Палаці культури і клуби	2	–	–	4
Кінотеатри	1	2	–	3

Згідно з статистичними даними відзначимо, що забезпеченість Кременчука дитячими садками та яслами складала 69 %, кінотеатрами – 60 %, школами – 74%. Наведені у таблиці дані свідчать про те, що зі збільшенням кількості населення міста, зростала його забезпеченість соціокультурними будівлями. Але незважаючи на обсяги будівництва, потреби громадян не були реалізовані повністю. Місту не вистачало дошкільних дитячих закладів, шкіл, кінотеатрів. Будівлі соціокультурного призначення, що зводилися за типовими проектами, відрізнялися від збудованих раніше тим, що їх композиція підпорядковувалася не упередженим, формальним канонам, а вимогам зручності експлуатації об'єкта. Впровадження типових проектів у будівництво масових соціокультурних будівель сприяло подоланню пережитків колишніх естетичних поглядів.

Список використаної літератури

1. Об устранении излишеств в проектировании и строительстве : Постановление ЦК КПСС Совета Министров СССР от 04.11.1955 г. № 1871. URL: <http://surl.li/gllc> (дата звернення: 24.10.2020).
2. О развитии жилищного строительства в СССР : Постановление ЦК КПСС Совета Министров СССР от 31.07.1957 г. № 931. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_5213.htm (дата звернення: 24.10.2020).
3. Переписка с Госстроем УССР по вопросу строительства города Кременчуга за 1959 год. *АВВККМР* (Архівний відділ виконавчого комітету Кременчуцької міської ради). Ф. 136. Оп. 1. Спр. 1399.
4. Протоколы заседаний городской архитектурной комиссии. *АВВККМР*. Ф. 136. Оп. 1. Спр. 1404.
5. Планы, акты отвода земельных участков и переписка по индивидуальным застройщикам г. Кременчуга за 1959 г. Т. 1. *АВВККМР*. Ф. 136. Оп. 1. Спр. 1463.
6. Переписка с Госстроем УССР по вопросу строительства г. Кременчуга за 1960 г. *АВВККМР*. Ф. 136. Оп. 1. Спр. 1511.
7. Переписка и выкопировка о строительстве Кременчугских городских пляжей за 1961 г. *АВВККМР*. Ф. 136. Оп. 1. Спр. 1630.
8. Акты государственной приемки построенных объектов за 1961 г. *АВВККМР*. Ф. 136. Оп. 1. Спр. 1672.
9. Протоколы заседаний архитектурной комиссии с решениями Горисполкома о их утверждении за 1962 г. Т. 4. *АВВККМР*. Ф. 136. Оп. 1. Спр. 1707.
10. Переписка с Госстроем УССР по вопросам строительства г. Кременчуга за 1966 г. *АВВККМР*. Ф. 136. Оп. 1. Спр. 2013.
11. Переписка с Госстроем УССР по вопросам строительства города Кременчуга за 1967 г. *АВВККМР*. Ф. 136. Оп. 1. Спр. 2051.
12. Переписка с Госстроем УССР по вопросам строительства объектов города Кременчуга за 1968 г. *АВВККМР*. Ф. 136. Оп. 1. Спр. 2086.
13. Бурдые П. Социальное пространство: поля и практики: Пер. с франц. / Отв. ред. перевода, сост. и послесл. Н. А. Шматко. Москва: Ин-т экспериментальной социологии. СПб.: Алетейя, 2005. 576 с.
14. Вильковский М. Социология архитектуры. Москва: Фонд «Русский авангард», 2010. 592 с.
15. Городков А. В., Федосова С. И. Основы территориально-пространственного развития городов: учеб. пособ. Брянск, 2009. 329 с.
16. Косенкова, Ю. Л. Советский город 1940 – первой пол. 1950-х годов: От творческих поисков к практике строительства. Москва: Эдиториал УРСС, 2000. 378 с.
17. Лушакова А. Н., Евселевский Л. И. Улицами старого Кременчуга. Кременчуг: Вид-во «Кременчук», 2001. 224 с.
18. Осташко О. І. Кременчуцький край в контексті історії України. Кременчук: «Кременчук», 2003. 415 с.
19. Лещенко Н. А. Відродження архітектурного ансамблю історичного центру малого міста (на прикладі пропозиції по регенерації історичного центру смт Олика Волинської обл.). *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. 2014. № 35. С. 421-428.
20. Мусина К. М. Формирование историко-архитектурной городской среды как фактора социокультурного развития. URL: https://kpfu.ru/staff_files/F752004997/Musina.K.I..Formirovaniesredyкак_red.pdf (дата звернення: 24.10.2020).
21. Назарова М. П. Архитектурное пространство города: культурологический аспект. *Известия ВПГУ*. 2012. № 3 (67). С. 73-77.

22. Черкес Б. С., Лысенко О. Ю. Разрушение, восстановление и поиски идентичности послевоенного советского города. *Містобудування та територіальне планування*. 2013. № 49. С. 553-601.

References

1. Ob ustraneniі izlishestv v proektirovaniі i stroitelstve : Postanovlenie TsK KPSS Soveta Ministrov SSSR ot 04.11.1955 g. № 1871. URL: <http://surl.li/gllc> (data zvernennya: 24.10.2020).
2. O razvitiі zhilishchnogo stroitelstva v SSSR : Postanovlenie TsK KPSS Soveta Ministrov SSSR ot 31.07.1957 g. № 931. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_5213.htm (data zvernennya: 24.10.2020).
3. Perepiska s Gosstroem USSR po voprosu stroitelstva goroda Kremenchuga za 1959 god. *AVVKKMR* (Arkhivniy viddil vikonavchogo komitetu Kremenchutskoї miskoi radi). F. 136. Op. 1. Spr. 1399.
4. Protokoly zasedaniy gorodskoy arkhitekturnoy komissii. *AVVKKMR*. F. 136. Op. 1. Spr. 1404.
5. Plany, akty otvoda zemelnykh uchastkov i perepiska po individualnym zastroyshchikam g. Kremenchuga za 1959 god. Tom 1. *AVVKKMR*. F. 136. Op. 1. Spr. 1463.
6. Perepiska s Gosstroem USSR po voprosu stroitelstva g. Kremenchuga za 1960 god. *AVVKKMR*. F. 136. Op. 1. Spr. 1511.
7. Perepiska i vykopirovka o stroitelstve Kremenchugskikh gorodskikh plyazhey za 1961 god. *AVVKKMR*. F. 136. Op. 1. Spr. 1630.
8. Akty gosudastvennoy priemki postroennykh obektov za 1961 god. *AVVKKMR*. F. 136. Op. 1. Spr. 1672.
9. Protokoly zasedaniy arkhitekturnoy komissii s resheniyami Gorispolkoma o ikh utverzhdenii za 1962 g. Tom 4. *AVVKKMR*. F. 136. Op. 1. Spr. 1707.
10. Perepiska s Gosstroem USSR po voprosam stroitelstva g. Kremenchuga za 1966 god. *AVVKKMR*. F. 136. Op. 1. Spr. 2013.
11. Perepiska s Gosstroem USSR po voprosam stroitelstva goroda Kremenchuga za 1967 god. *AVVKKMR*. F. 136. Op. 1. Spr. 2051.
12. Perepiska s Gosstroem USSR po voprosam stroitelstva obektov goroda Kremenchuga za 1968 god. *AVVKKMR*. F. 136. Op. 1. Spr. 2086.
13. Burde P. Sotsialnoe prostranstvo: polya i praktiki: Per. s frants / Otv. red. perevoda, sost. i poslesl. N. A. Shmatko. M.: Institut eksperimentalnoy sotsiologii. SPb.: Aletyya, 2005. 576 s.
14. Vilkovskiy M. Sotsiologiya arkhitektury. M. : Fond «Russkiy avangard», 2010. 592 s.
15. Gorodkov A. V., Fedosova S. I. Osnovy territorialno-prostranstvennogo razvitiya gorodov : ucheb. posobie. Bryansk, 2009. 329 s.
16. Kosenkova, Yu. L. Sovetskiy gorod 1940-kh – pervoy poloviny 1950-kh godov: Ot tvorcheskikh poiskov k praktike stroitelstva. M. : Editorial URSS, 2000. 378 s
17. Lushakova A. N., Yevselevskiy L. I. Ulitsami starogo Kremenchuga. Kremenchug: Vidavnistvo «Kremenchuk», 2001. 224 s.
18. Ostashko O. I. Kremenchut'skiy kraj v konteksti istorii Ukrainy. Kremenchuk : Kremenchuk, 2003. 415 s.
19. Leschenko N. A. Vidrozhennia arkhitekturnoho ansamblu istorychnoho tsentru maloho mista (na prykladi propozytsii po reheneratsii istorychnoho tsentru smt Olyka Volyns'koi oblasti). *Suchasni problemy arkhitektury ta mistobuduvannia*. 2014. № 35. S. 421-428.
20. Musina K. M. Formirovanie istoriko-arkhitekturnoy gorodskoy sredy kak faktora sotsiokulturnogo razvitiya. URL: https://kpfu.ru/staff_files/F752004997/Musina.K.I..Formirovaniyesredyкак_red.pdf (data zvernennya: 24.10.2020).
21. Nazarova M. P. Arkhitekturnoe prostranstvo goroda: kulturologicheskii aspekt. *Izvestiya VPGU*. 2012. № 3 (67). S. 73-77.
22. Cherkes B. S., Lysenko O. Yu. Razrushenie, vosstanovlenie i poiski identichnosti poslevoennogo sovetskogo goroda. *Mistobuduvannia ta terytorial'ne planuvannia*. 2013. № 49. S. 553-601.

СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ АСПЕКТЫ АРХИТЕКТУРНОГО ПЛАНИРОВАНИЯ ГОРОДА В ПЕРИОД 1959–1975 ГОДОВ (НА ПРИМЕРЕ ГОРОДА КРЕМЕНЧУГ ПОЛТАВСКОЙ ОБЛ.)

Василенко Дарья Павловна – старший преподаватель,

Кременчугский национальный университет им. М. Остроградского, г. Кременчуг

Саранча Виктор Иванович – кандидат исторических наук, Кременчугский национальный университет им. М. Остроградского, г. Кременчуг

Шабунина Виктория Валентиновна – кандидат филологических наук, Кременчугский национальный университет им. М. Остроградского, г. Кременчуг

Чернявская Ольга Владимировна – заведующая производственного обучения Александрийский колледж культуры и искусств, г. Александрия

Рассмотрены социокультурные аспекты архитектурного планирования на примере г. Кременчуга Полтавской обл. Определены региональные особенности архитектурного планирования, отражающие дух исторической эпохи конца 50-70 годов XX в. Хронологическими рамками исследования определены 1959-1975 гг., когда начинается активный процесс восстановления жилого и социокультурного фонда города. Определены причины расширения архитектурной сетки социокультурных объектов Кременчуга. Проанализировано темпы строительства социокультурных объектов г. Кременчуга, появившиеся в этот период. К социокультурным

объектам отнесены: школы, дошкольные учебные заведения, кинотеатры, дворцы культуры, парки, скверы и т.д. На основе архивных документов определен процент обеспеченности потребностей горожан социокультурными объектами, которые были введены в эксплуатацию в 1959-1975 гг.

Ключевые слова: социокультурный объект, архитектура, планирование, город, Кременчуг, здание.

THE SOCIO-CULTURAL DIMENSION OF CITY ARCHITECTURE PLANNING DURING 1959-1975 YEARS (ON THE EXAMPLE OF KREMENCHUK IN POLTAVA REGION)

Vasylenko Daria – Senior Lecturer,
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University, Kremenchuk
Sarancha Viktor – PhD,
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University, Kremenchuk
Shabunina Viktoriia – Associate Professor, PhD,
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University, Kremenchuk
Chernavska Olga – Head of Industrial Training,
Olexandria College of Culture and Arts, Olexandria

It is reviewed in the article the socio-cultural dimensions of architectural planning on the example of Kremenchuk in Poltava region. Special regional characteristics of architecture planning were identified with its brightly represented spirit of the age late 1950 – 1970 XX century. The chronological frameworks of the research were determined 1959-1975 years – the period of actively growing process of building housing stock and socio-cultural fund in Kremenchuk. The reasons of architecture enlargements in socio-cultural objects were indicated here. The reasons of architecture network enlargement in socio-cultural objects in Kremenchuk are stated in the article. It is analyzed in the article the rate of construction activity of socio-cultural objects in Kremenchuk, which appeared in a certain period. The socio-cultural objects are: schools, pre-school establishments, cinemas, culture palaces, parks, gardens, etc. While basing on archival documents it was determined, the percent of socio-cultural objects availability for all requirements of city population, which were put into service in 1959-1975 years.

Key words: socio-cultural objects, architecture, planning, city, Kremenchuk, building.

UDC 94:72.01 (477.53-21)КРЕМЕНЧУК)

THE SOCIO-CULTURAL DIMENSION OF CITY ARCHITECTURE PLANNING DURING 1959-1975 YEARS (ON THE EXAMPLE OF KREMENCHUK IN POLTAVA REGION)

Vasylenko Daria – Senior Lecturer,
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University, Kremenchuk
Sarancha Viktor – PhD,
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University, Kremenchuk
Shabunina Viktoriia – Associate Professor, PhD,
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University, Kremenchuk
Chernavska Olga – Head of Industrial Training,
Olexandria College of Culture and Arts, Olexandria

Problem statement. It was reviewed several socio-cultural aspects of architecture planning on the example of Kremenchuk in Poltava region. Special regional characteristics of architecture planning were identified with its brightly represented spirit of the age late 1950-1970 XX century. The chronological frameworks of the research were determined 1959-1975 years – the period of actively growing process of building housing stock and socio-cultural fund in Kremenchuk. The reasons of architecture enlargements in socio-cultural objects were indicated here.

The purpose of the article is to analyze the architecture and building development of socio-cultural objects in Kremenchuk (Poltava region) during 1959-1975 years on the basis of archival documents in the socio-cultural dimension.

The methods of research. In order to solve the given tasks was used a traditional complex of general science principles (determinism, historicism, image, systematization) and methods (analysis and synthesis, systemic and structural, content analysis, observation, statistical, formal logic, concretization).

The results of research. Late 1950 XX century a new period began in the history of architecture and building in Kremenchuk, which was closely connected both with construction sector generally in whole state and directly with development in the city. For the period from 1959 till 1965 the number of people increased by 2,3 times, while the annual growth rate averaged at more than 6000 people. The rapid growth of population resulted in an increase of public square: from 5400 ha in 1960 till 9590,4 ha in 1975, so almost doubled. Consequently, it became necessary to create and enlarge the network of socio-cultural objects. The socio-cultural objects are: schools, pre-school establishments, cinemas, culture palaces, parks, gardens, etc.

While basing on archival documents it was determined, the percent of socio-cultural objects availability for all requirements of city population, which were put into service in 1959-1975 years. According to statistical information should be noted, that the provision with kindergartens and nurseries amounted in 69%, with cinemas – 60%, with schools – 74%. However, despite high construction activity, the civilian needs weren't fully implemented. The city had a lack of pre-school establishments, schools, cinemas. The buildings of socio-cultural purpose, constructed according to typical projects were different from previous ones, their composition followed not formal canons, but its requirements for convenience in service.

Key words: socio-cultural objects, architecture, planning, city, Kremenchuk, building.

Надійшла до редакції 2.10.2020

Розділ II. ПРОБЛЕМИ І СУПЕРЕЧНОСТІ СУЧАСНОГО КУЛЬТУРНОГО ПРОЦЕСУ

Part II. PROBLEMS AND CONTRADICTIONS OF MODERN CULTURAL PROCESS

УДК 316.43

ФЕНОМЕН ПОВСЯКДЕННОСТІ В КУЛЬТУРІ ПОСТМОДЕРНИХ СУСПІЛЬСТВ

Судакова Валентина Миколаївна – доктор філософських наук, доцент,
завідувачка відділу соціології культури Інституту культурології
Національної Академії мистецтв України. м. Київ.
<http://orcid.org/0000-0003-2836-9961>
DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpm.vi37.439>
sudakova-icnam@ukr.net

Стаття присвячена аналітичному розгляду тенденцій постмодерних культурних трансформацій повсякденного життя. Дана характеристика теоретичних засад новітніх концепцій повсякденності європейських, американських та вітчизняних учених, які стимулюють розвиток інноваційних досліджень особливостей та суперечностей сучасного стану повсякденних культурних практик. Доведена важливість урахування реальних ризиків та небезпек зростаючого глобального технологічного та інформаційного впливу та тиску на традиційні культурні норми повсякденних взаємодій в суспільствах епохи постмодерну, що призводить до радикального оновлення простору повсякденного життя.

Аргументована практична значущість дослідження просторових та часових параметрів сучасної повсякденної сфери в аспекті визначення саме тих траєкторій трансформації повсякденності, що суттєвим чином порушують усталені культурні практики підтримки цінностей мирного співіснування людей.

Ключові слова: глобалізація, життєвий світ, повсякденність, культурні практики, постмодерне суспільство.

Актуальність теми та наукової проблеми. Сучасний соціальний світ вступив в епоху складних та динамічних трансформацій, які охоплюють практично усі сторони соціокультурної реальності. Саме тому переважна більшість суспільствознавців звертає увагу на ефекти та наслідки радикальних змін фундаментальних онтологічних засад організації суспільного життя, які наочно проявляються у сферах організації та відтворення повсякденних культурних практик співжиття людей, їх різноманітних взаємодій і комунікацій. Слід вказати, що наукове усвідомлення невідворотності радикальної модернізації повсякденного життя людей в глобалізованому соціально-економічному, соціокультурному просторі стимулюється також і практичними потребами пошуку оптимальних шляхів адаптації індивідуальних та колективних соціальних суб'єктів до якісно нових форм соціальних зв'язків у просторі повсякденного життя. До таких «оновлених» форм із помітними труднощами поступово «звикає» населення країн світу. Вочевидь, що глобалізована, віртуалізована та індивідуалізована культурна реальність постмодерної трансформації повсякденності стає об'єктом та предметом інноваційних теоретичних, методологічних і емпіричних досліджень змісту, «кінцевої мети», наслідків та ризиків «стихійної» модернізації культурних практик повсякденного життя в суспільствах як соціальних системах різного типу, котрі, на думку багатьох авторитетних науковців, стають «інформаційними суспільствами» (Д. Бел, Фр. Вебстер, Е. Гіденс, О. Тофлер, Н. Смелзер), «віртуалізованими мережевими суспільствами» (М. Кастельс, Б. Латур, Дж. Рітцер, Дж. Урі), «індивідуалізованими суспільствами» (З. Бауман, Ф. Джеймсон, С. Леш), «суспільствами ризику» (У. Бек, Г. Бехман, Ю. Габермас, Р. Дарендорф). Водночас, слід констатувати певну гносеологічну суперечливість наукових результатів проведених досліджень. Саме тому важливою науковою проблемою є здійснення наукової ідентифікації онтологічних засад повсякденності як транскультурного феномену в умовах новітніх постмодерних перетворень культурних практик спілкування, побуту, праці та інших типів і форм повсякденної активності людей.

Огляд останніх досліджень та публікацій. Наукове вивчення сутності й специфіки новітніх змін у системі повсякденних практик є важливим дискусійним напрямом соціологічних та культурологічних досліджень М. Маффесолі, М. де Серто, А. Грінфілда, Р. Флориди, а також низки відомих вітчизняних учених: Більченко Є., Костенко Н., Ручки А., Савельєв Ю., Скокової Л., Танчера В., Шульги М. тощо,

зусиллями яких протягом останніх років проведені спеціалізовані дослідження та видані ґрунтовні наукові праці, що містять перспективні концептуальні ідеї й нову систематизовану емпіричну інформацію.

Мета праці полягає в дослідженні теоретичних засад новітніх концепцій повсякденності як транскультурного феномену та аналітичному розгляді онтологічної специфіки постмодерної повсякденності, її гуманітарних інтенцій, креативного потенціалу й суперечливих соціальних наслідків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передісторія аналітичної уваги до явища й поняття повсякденності охоплює відносно короткий проміжок часу. Лише у ХХ ст. поняття «повсякденність» стає об'єктом філософського та наукового теоретизування, хоча феномен повсякденної реальності завжди сприймався кожною людиною як основоположне середовище її життя, як ґрунт, сукупність предметів й подій, родинного кола, праці й почуттів. Саме ця реальність безпосереднім чином оточує людину з її потребами, цінностями, бажаннями. Важко уявити життя дорослого чоловіка або жінки, дитини або підлітка, життя людей взагалі без їх постійних та цілеспрямованих зусиль з відтворення повсякденних рутинних культурних практик раціональної та доцільної організації домогосподарства, матеріального й духовного комфорту, просторів родинної комунікації і міжособистісних взаємодій. Прийнято вважати, що саме повсякденне життя людей є визначальним чинником їх ставлення до природи та цінностей навколишнього світу, є фундаментом соціального включення кожного індивіда у різні спільноти людей з відповідними правами та обов'язками.

Водночас усвідомлення обставин залучення науковців до вивчення сутності й різноманітних сфер повсякденного життя зумовлює необхідність розуміння повсякденності як важливого транскультурного явища, що реально є виразом накопиченого історичного досвіду організації колективного життя шляхом нормативної регламентації цінностей і вимог спільної діяльності, фізичної та розумової праці, дисципліни та правил поведінки і спілкування.

У той же час важливо враховувати і думку вчених, що вказують на повсякденність як загадкову та недостатньо осмислену людьми передумову діяльності й життя. У даному зв'язку примітною є позиція Є. Золотухіної-Аболіної, яка наголошує: «Повсякденність існує, живе, є у наявності, але не усвідомлюється подібно тому як не усвідомлюються приховані смисли позасвідомого, структури мови, архетипові форми. Вона слугує передумовою дій, дум, пошуків усіх людей, які будь-коли жили й живуть на землі, але вона не є помітною: як повітря, яким дихаєш, як очі, якими дивишся на світ, як дорога, по якій ходиш щодня. Саме так і формується «по-всяк-денність»: вона охоплює як усі дні існування людини, так і кожен день від народження до кінця життя». [6; 4] (Переклад наш – В.С.)

Разом із тим до певного часу саме ця сфера «живого», атрибутивного буденного простору життя людини була за межами дослідницької уваги. Можливо це відбувалося саме тому, що століттями у цій сфері не дуже помітними (розтягнутими у часі) були зміни традицій, збереження речей, практик підтримки єдності, умов й ритуалів життя, не виходячи за межі близького оточення (родини, села, вулиці, родичів, земляків тощо). Безпосередньо наслідування повсякденних речей, знарядь, дій й турбот, відповідність базовим бажанням безпеки, захищеності, страх усього нового, загрозливого відтворювали послідовності буденного життя, досвіду. Одночасно світ побутових обов'язків, розподіл функцій збереження життя, здоров'я у найбільш прагматичному сенсі, скоріш за все обумовлювали всеосяжне домінування буденності та настороги до новацій. Звісно, не можна не відмічати різницю обставин повсякденного життя людей, які належать до різних соціальних, культурних, економічних верств й класів, але у кожному з них упродовж віків реально діяли практики підтримки «порядку речей», консервування позитивного досвіду і ризикованими вважалися спроби радикального оновлення власного повсякдення. Тому й для «високої» теорії повсякденність була невидима, не сутнісна й не цікава. Буденне життя – «низьке» за статусом перед публічним, суспільним перебуванням; воно «ховається» від спостереження, монотонне, однорідне, пусте, нудне, майже й, загалом, не має суттєвого значення.

Але з початку ХХ ст. це змінюється. Ця доба – час яскравих новацій: в соціальному житті, економіці, ехнологіях, в суспільній свідомості, порядках, коли з'являються нові ідеї, думки, рушійні, революційні хвилі, радикальні філософські, соціологічні, культурологічні ідеї й знахідки. І хоча реальне повсякденне життя ігнорувалося в суспільній свідомості, тому що протистояло дуже поширеній привабливості революційності, відповідно критичного ставлення до розкоші й марнування у побуті вищих класів, але саме тоді зароджується увага суспільствознавців, культурологів до цієї сфери людської життєдіяльності і, відповідно, в науковій риторичі в якості об'єкту наукових досліджень з'являється поняття повсякденності.

Як відомо, жахливі події (війни, революції) ХХ ст. посилили соціальні страхи щодо впливу репресивних масових суспільних рухів, які спричиняють появу деструктивних соціальних процесів і конфліктів. Суспільна свідомість усвідомлює реальність і значення повсякденного життя,

захищеності, стабільності. У науковій спільноті з'являється інтерес до цієї сфери. Філософське осмислення такого стану бажань й намірів висвітлює концепцію «життєвого світу», смисловим ядром якого, по суті, є концепт повсякденності. Вочевидь життєвий світ – це простір, у якому в особливих формах розгортається реальне життя людини.

Зазначимо, що передісторія наукового осмислення проблематики повсякденності починається з Е.Гусерля, який стверджував, що життєвий світ це – світ живого активного діючого суб'єкта. У цьому світі людина живе у «наївно безпосередній природній установці» набутого культурно-історичного досвіду.

У працях його послідовників П. Бергера та Т. Лукмана «суб'єктивізація» й засвоєння культурно-історичного досвіду аргументується як процес соціального конструювання повсякденності як конститутивної основи будь-якого суспільства, що реально є специфічним проявом об'єктивної та суб'єктивної соціальної реальності [2].

Слід зазначити, що «висока» соціально-філософська аналітика майже не фіксує більш конкретні, реальні характеристики, описи змін, руйнації й відродження структур повсякденності. Цю працю робить А. Шюц. Він формулює певне розуміння цього феномену, вважаючи, що повсякденність – це процес життєдіяльності людей, який відтворюється ними в конкретних ситуаціях взаємодій та комунікацій на підставах спільного усвідомлення їх значущої самоочевидності для передачі і засвоєння прагматично ефективного досвіду. Для нього сутнісні ознаки повсякденності відображені в понятті «інтерсуб'єктивна реальність», що відображає певну систему буденних цінностей «первинного» та «звичаєвого» світу універсальних культурних практик діяльної орієнтації і самореалізації людей в соціальному просторі й часі [14; 807].

Концепт «життєвого світу» стає популярним винайденням соціально-філософської думки у другій пол. ХХ ст. Це поняття є методологічно цінним й досить точним у визначенні складного й суперечливого прошарку між людиною та реальністю суспільного й громадського життя. Ідею «життєвого світу» в повноцінну філософсько-соціологічну концептуальну доктрину «комунікативної раціональності» пропонує Ю. Габермас. Її смисловим центром він вважає ідею повсякденного відтворення комунікативних засад «життєвого світу». Вчений доводить, що відтворення структур життєвого світу відбувається саме завдяки комунікативним діям. У міркуваннях Ю. Габермаса культурно-репродуктивні практики у досвіді життєвого світу є інструментами культурної репродукції досвіду переживання повсякденності. Він постійно підкреслює суспільний контекст людського буття саме через соціальну інтегрованість, крізь «повсякденні інтеракції життєвого світу» він прагне пояснити людину [3; 311].

Таким чином на початок ХХІ ст. у науці утверджується розуміння того, що життєвий світ – це світ досвіду живого діяльного суб'єкта, у якому людина живе в «наївно безпосередній настанові», що «повсякденність» – поняття, яке відображає досвід переживання «простого» життя, сфера буденних, часто рутинних дій, тобто *є інтегральною системою взаємодій в режимі відтворення існуючих й затверджених досвідом, традицією групових (сімейних, родових, обцинних, етнічних) цінностей й норм організації сумісного проживання окремих індивідів й спільнот з важливими функціями підтримки, безпеки, захисту, життя й виживання*. У системі культурних практик повсякденного життя вочевидь значущими, базовими, визначальними є практики трудові, зокрема домашньої праці, соціалізаційні, сімейні, практики договорів й конвенцій, емпатії й ворожнечі, гостинності й подарунків, дозвіллеві практики тощо. В комплексі вони забезпечують «амортизацію» тиску соціальних вимог й норм на простір між груповими, обцинними порядками й індивідуально-особистісними. Тому їхні дослідження потребують уваги як соціологів так й культурологів.

Але ХХІ ст. – це час радикальних перетворень суспільного життя в масштабах всієї планети. Процеси глобалізації, швидкісного розповсюдження інформаційних технологій, віртуалізація й колосальний вплив медійних індустрій на простір комунікацій підкорили сферу повсякденності, спілкування й організації порядків буденного життя людей. Вчені стурбовані наступом негативних зразків на особистісні світи думок й переживань і, відповідно, корозійних змін у цьому просторі. Ці «негаразди» відмічаються у багатьох дослідженнях останніх років. Наприклад в Україні Г. Чміль та Н. Корабльова з тривогою констатують: «Глобалізація ставить людину в ситуацію кризи ідентичності, що знаходить прояв у різноманітних формах: невпевненість у собі, своїх силах, депресії, жорстокості, різних формах залежності, прагненні втекти від реальності, у нігілізмі й нарцисизмі. Ця тенденція призводить до негативної автономії, дезінтеграції, відсутності життєвих планів, цілей і орієнтирів у житті, у підсумку – до втрати ідентичності. Завдяки інформаційним технологіям і засобам масової інформації ідентифікація стає центральною у повсякденному житті кожного. Технологічна компонента перетворилася на домінуючий вектор людської культури, піддала сумніву саме буття людини» [13; 38].

Яскраві сторінки аналізу постмодерних змін пропонує Є. Більченко. Вона доводить, що глобалізація і постмодерні впливи породжують, або посилюють «Страх людини перед вільним часом як станом нудьги», що посилює різні залежності «оскільки робочий час й дозвілля змішуються, збільшується віртуальний контроль за приватним життям у суспільстві горизонтального контролю.... А ми перетворюємось на рабів ринкової системи». І далі: «Постмодерна пустота, утворена внаслідок символізації праці, поява зайвої кількості вільного часу, нудьги й туги... обертається...низким самоконтролем і самоцензурою. Постмодерна праця «фріланс» – завжди усамітнення... це оголена непристойність інформаційної прозорості, гіперреалізм симуляції» [2; 68]. У наведених твердженнях виразно відмічається новизна і парадокси змін у просторі звичайного життя і сприйняття людини в глобалізованому постмодерному суспільстві.

У нових умовах значення й евристичний потенціал теоретичних проблем, пов'язаних із культурологічними дослідженнями повсякденності, доводить відомий французький культуролог М. Маффесолі. У праці «Час племен. Занепад індивідуалізму в постмодерному суспільстві» він наголошує: «Незалежно від того, чи використовується термін «стилі життя» або, навіть, соціологія повсякденності, цілком певним є те, що до цієї проблематики більше не може бути поверхового ставлення» [8; 150]. І далі: «Чи не кожна велика цезура в еволюції людини – революція, занепад, народження імперії – бачить піднесення масиву нових стилів життя? Вони можуть бути бурхливими, аскетичними, орієнтованими на минуле або майбутнє; вони мають, з одного боку, спільну характеристику розриву із загальноживаною мудрістю, а з іншого – посилюють органічний аспект соціальної агрегації... Даний процес може бути результатом солідарності, повсякденного життя, релігійних практик тощо» [8; 151].

Концепт «органічності» Маффесолі інтерпретує як «племінну» реальність; у його міркуваннях визначається значення племінних масових ритуалів, які з'єднують індивіда, групу й масу; цей зв'язок не має жорстких форм організації, він більш стосується певної атмосфери, стану мислення, що здебільшого виявляється через «стилі життя», стверджує, що це випадок своєрідного колективного несвідомого, яке діє як матриця для різноманітних переживань, ситуацій, дій або рухів. «Отже, – підкреслює він, – ми маємо повсякденну культуру, що допускає появу реальних цінностей, дивних чи шокуючих, хоч би якими вони були, що виражають безперечну динаміку (яка, можливо, йде паралельно з тим, що Вебер називає ціннісною раціональністю)» [8; 62].

Можна констатувати, що, як і будь яке інше складне соціокультурне явище, повсякденність не може бути визначена у якомусь скороченому, формалізованому вигляді. Це поняття охоплює багато явних й латентних смислів й ознак, які неможливо звести до вичерпної, досконалої «формули». М. Маффесолі звертає на це увагу розглядаючи особливу реальність повсякденності, значення якої він пов'язує з неодномірністю суспільного життя, закодовану в буденності, «спокої» повсякденного людського буття. Він наголошує, що «саме буденні цінності, без сумніву, стають джерелом бурхливої уяви, завдяки чому виникають різні форми строкатих ідей, яскраві ілюстрації до яких легко знайти в численних сучасних феноменах, хоча жодна з них не сприймається серйозними людьми, впевнених у своїх упередженнях і правильності власної точки зору». Вчений підкреслює, що в реальному суспільному житті не існує нічого одномірного, тому «повсякденне життя відбувається за межами різноманітних раціоналізацій і легітимаций» [8; 62].

Ще один науковий погляд на феномен повсякденності, вочевидь, представляє відомий британський вчений А. Грінфілд. У фундаментальній праці «Радикальные технологии. Устройство повседневной жизни» [5] він доводить, що основоположні практики повсякденного життя сучасних людей формуються новітніми інформаційними технологіями, які не лише сприяють радикальному розширенню простору віртуалізованих комунікацій, але й призводять до посилення глобальної тенденції «дематеріалізації» людського життя. Науковець вказує на важливість урахування трьох важливих обставин, що позначають основні вектори радикальних змін усталених структур повсякденного життя. По-перше, це зростаючий вплив на буденне життя *нових соціальних суб'єктів* (курсів мій – В.С.) як носіїв тих технологічних інновацій, без яких сучасні люди вже не можуть ефективно вирішувати базові завдання свого життя. Саме тому наша здатність компетентно виконувати повсякденні обов'язки тепер залежить від «різних непрозорих чинників – речей, про які раніше не було потреби задумуватися», – пише він, розуміючи під такими чинниками непередбачуваність влади інформаційних (цифрових) технологій [5; 403]. Проте слід відмітити, що автор аргументує світоглядну позицію тотального алармізму; він переконаний, що технології постсучасного розвитку загрожують культурі, особистості, цінностям й традиціям. «Ідея того, що нові технології загрожують багатьом давнім підвалинам не є вимислом» [5; 408], – пише він і продовжує: «Є дуже глибокі умови, які ставлять нам сучасні технології: те, що повсякденне життя буде залежати від мережевих процесів вимірювання, аналізу й контролю; те, що доступ до ресурсів й життєво важливих можливостей буде визначатися алгоритмами; а, головне те, що здатності людини приймати

рішення не відповідають викликам складнощів, які кидає нам світ, здається повністю втікають від нашого розуміння» (Переклад мій – В.С.) [5; 409].

По-друге, вченого турбує те, що в сучасному глобальному комунікативному просторі відбувається прискорена еволюція змісту усталених соціальних конвенцій, які традиційно дають людям відчуття фундаментальної екзистенціальної значущості соціального контексту повсякденного життя. По-третє, Грінфільда непокоїть швидкість виникнення «нових залежностей», коли новітні цифрові технології пропонують людям відносно обмежений та уніфікований «репертуар звичок та ментальностей». Вони, на думку вченого, не дозволяють людям здійснити однозначний правильний вибір дійсно необхідних, а не надлишкових речей для організації свого повсякденного буття. В результаті зростає залежність буденного життя людей від бізнес-моделей різних корпорацій, які намагаються сформувані радикально нові символічні та речові стилі масового споживання.

Реальні протиріччя в розумінні феномену повсякденного життя в реаліях ХХІ ст. відмічає Мішель де Серто. У монографії «Винахід повсякденності» [9] він, по-перше, і вперше окреслює повсякденність як предмет дослідження (як він пише, «складно-вловимий і, одночасно, основоположний») для того, «щоб зробити можливим його розгляд... і ціль може бути досягнутою, якщо *практики або повсякденні засоби праці* припинять здаватися тільки непрозорим фоном соціальної діяльності» [9; 39] (Курсив мій – В.С.).

По-друге, де Серто виявляє складні сутнісні фігурації простору, у якому споживачі й виробники (основні агенти) «відтворюють систему, до якої належать і лишають за межами свого поля розростання гетерогенних історій й операцій, які складають шматовану тканину повсякденності» [9; 49]. В аналіз таких просторів учений вводить пояснювальні терміни – траєкторії, тактики й стратегії, за допомогою яких розуміється складна структура повсякденного життя. *Траєкторії* визначають рухи, дії, процеси, співвідношення сил при яких суб'єкт, що володіє волею й владою, може бути виділеним із «оточуючих його умов». *Стратегії* – розрахунки певних співвідношень; стратегія утверджує місце, яке може бути окреслено як «власне» й тим самим може стати основою управління цими відносинами, що виникають з відмінним від нього зовнішнім простором. *Тактика* – це розрахунок, який не може спиратися ні на «власний» простір, ні на межу, яка відділяє іншого як видиму цілісність. Тактика не має іншого місця, окрім місця іншого. Саме «власне місце», – підкреслює де Серто, – це перемога місця над часом. «Тактика, – пише він, – залежить від часу, вона завжди готова «схопити на літу» корисний момент. Вона не береже те, що набуває. Їй необхідно звертати собі на користь сили, які для неї чужі. Вона здійснює це в ті вдалі моменти, коли з'єднує гетерогенні елементи (так, у супермаркеті хазяйка має справу з різнорідними й мінливими даними, такими як продукти, які знаходяться в неї у холодильнику, смак, апетити і настрої її гостей, продукти, котрі купити корисніше, і можливе з'єднання їх із тими, що вже є у неї вдома тощо) але інтелектуальний синтез цих елементів приймає форму не дискурсу, а самого рішення, акту і засобу, яким «хапається» випадок» [9; 51]. (Переклад мій – В.С.). У цієї цитаті підкреслено значення тактик, які б можна визначити як культурні практики повсякденної праці, дій, спілкування, у яких з'єднані багаточисельні «речі» й «люди».

По-третє, вчений доводить, що саме у просторі повсякденності відтворюється система сприйнятих позитивних цінностей, на якій будується культура маргінальної більшості, конструктивне суспільне значення якої постійно критикується та відкидається інтелектуальною елітою. Ця культура відтворюється людьми, завдяки специфічним «процедурам винахідливості» з метою «формалізації практик» та встановлення сприятливих соціально гомогенних умов та цінностей для існування «маргінальної більшості». Власне така позиція орієнтує вчених на необхідність враховувати фактор соціально-економічної стратифікації суспільства за критерієм «якості» практик повсякденної реальності, тобто саме суперечливий характер буденного світу людей, у якому поряд із найважливішими функціями підтримки спільності, безпеки, захисту функціонують явища рутини, застою, монотонності, спрощеності, які, в супротив банальному розумінню їх у негативного виразі, реально підтримують міцність культурних практик співжиття у повсякденному світі.

Узагальнюючи зміст представленої точки зору, слід визнати, що дослідження М. де Серто розкриває проблематику повсякденності в багатьох ракурсах запропонованої аналітики «процедур повсякденної винахідливості», «повсякденності й народної культури», «практик використання простору повсякденності», «маргінальної більшості» і значення цієї праці важко переоцінити.

У загальному визначенні «повсякденність» – це поняття, зміст якого відображує певну систему різноманітних процесів переживання конкретними індивідами свого рутинного буденного життя на основі усвідомлення ними самоочевидної пізнавальної та практичної значущості раціонально впорядкованого накопиченого та засвоєного людьми соціального та культурного досвіду.

Повсякденність демонструє певну автентичність, важливим фактором якої є переживання «базової довіри», що формується на протязі великого проміжку часу при умові переважання позитивного життєвого досвіду. Як онтологічний феномен повсякденність є безпосереднім, «живим» виразом персоніфікованого життєвого світу людей. Вочевидь, що таке розуміння сприяє осмисленню повсякденності як універсальної транскультурної основи людського співіснування.

Означені ідеї загалом фіксують суперечливий характер соціального впливу основних транскультурних детермінант комунікативних практик на процеси відтворення й радикальної модернізації повсякденного життя в глобалізованих полікультурних суспільствах. Але, що у нашому багатомірному житті змінює постмодернізація? Причому не у своєму «естетизованому» вимірі, а контексті соціетальних інновацій та постмодернізації буденного, повсякденного життя. Авторитетний дослідник постмодернізму С. Леш підкреслює, що «Соціетальний звіт швидко засвоює доблесті й підлості постмодерного визволення, віддаючи первинності несвідомого, тілесного та матеріального, бажання та лібідозних імпульсів» [7; 99]. Він перелічує сфери, які найбільш «потерпіли» від постмодернізації: «Багато чого змінюється у сфері публічних відносин шляхом раціоналізації,.... у сферах міжособистісних відносин – відкритість, у політичному житті, економічній діяльності – креативність, ризикованість, наполегливість. І, звісно, дуже помітними, іноді – дивними є зміни, які під впливом постмодерного «наступу» змінюють повсякденне життя людей».[7; 99]

Акцентовані, з елементами занепокоєння, характеристики постмодерної особистості наводить відомий український вчений В. Танчер: «Людина «в ситуації постмодерну», – пише він, – довільно використовує абсолютно не поєднані між собою світогляди, дискусії, сегменти мов. У соціальному вимірі постмодерну не існує не лише обмежень, відсутні в ньому й орієнтири. Кожен вільний вірити у що завгодно, вважати себе та інших ким завгодно, декларувати що завгодно. Індивідуалізм у постмодерні досягає своєї соціальної межі, звільняючи особу не лише від суспільства, а й від будь-яких форм колективної ідентичності. Наприклад, нинішній індивід проводить багато часу у віртуальних світах мережі інтернет, переміщаючи поступово туди і працю, й дозвілля. Спостерігається явище «ігрової ідентичності», можливості обирати собі тимчасові маски, ніки, ролі, стилі життя. Тобто виникає множинність, багатоскладність культурних ідентичностей у постмодерністському просторі» [10; 109]

І, врешті решт у колі дослідників постмодерних трансформацій не можна не зупинитися на дослідженнях Р. Флориди. Він – один із найвідоміших знавців «постмодерного знання», автор наукового бестселера «Homo greativus. Як новий клас завойовує світ» [12] у главі «Перетворення повсякденного життя» перелічує надбання цивілізації, що відбулися за дуже короткий час порівняно з іншими епохами і які швидко, різьче, якісно змінили ландшафти, міські інфраструктури, засоби переміщення, ускладнили публічні відносини й, одночасно, спростили міжособистісні, особливо покращили сфери побуту, буденності, дуже помітно, навіть, радикально вплинули на повсякдення. Наприклад, він так описує динаміку перетворень, які стали реальністю наших часів.

«Що ж спричиняє ці зміни?, – питає Р. Флорида. – Що сталося між 1950 роками ХХ ст. й нашим сьогоденням, чого не сталося раніше? Науковці й експерти запропонували безліч теорій та відповідних різних оцінок стосовно того чи добрі ці зміни, чи погані. Так чималі групи людей ностальгують за традиційними соціальними й культурними формами, що відходять у небуття, інші ж групи оспівують райдужне майбутнє, яке настає з приходом нових технологій» [12; 28]. Вчений доводить, що ключовою рушійною силою є злет людської креативності як визначального чинника економіки й суспільства. Тому, – пише він: «креативний імпульс – властивість, яка відрізняє нас, людей, від інших видів», «люди, як джерело креативності, є критично важливим ресурсом нової епохи» [12; 30].

У новітніх умовах прогресуючої демократизації, лібералізації суспільного життя саме цей імпульс креативності цілком реально стає джерелом глобальної, швидкісної, всеохоплюючої, «постмодерної» модернізації. І Р. Флорида уважно перераховує приклади трансформацій «порядку речей», коли «мандрівник у часі», зазирнувши в сучасний офіс побачив би дивні явища. «На роботі він стикнувся би з новим дрес-кодом, новим графіком й новими правилами. Він побачив би, що в офісі співробітники вдягнені, наче хлопці на вихідних під час відпочинку, у джинси й сорочки з розстібнутим комірцем,...на тих, хто молодший, взагалі будуть дивні татуювання й пірсинг. Серед менеджерів будуть жінки і не тільки білі. Індивідуальність і самовираження цінуватимуться більше ніж підпорядкування нормам організації...Люди не сміятимуться з його расистських жартів, а радше червонітимуть...Курити йому дозволять лише десь на парковці, а якщо він за обідом дозволить собі випити мартіні або два, його колеги серйозно перейматимуться, чи не має він алкогольної залежності... Йому весь час буде важко й боляче від того, що він не знатиме, як слід поводитися» [12; 27-28].

Це – приклад змін у сучасному житті, а таких прикладів багато і Р. Флорида їх наводить за потреби обґрунтування ролі креативного класу, представники якого, на його погляд, є базовим

ресурсом економічного, соціального, культурного розвитку, а «досягнення» розвитку є двигуном колосальних трансформацій у всіх сферах суспільного й повсякденного життя.

Дійсно, в останні роки завдяки новітнім технологіям організації домашньої праці (найбільш рутинного виду діяльності) відбулося оснащення домогосподарств на всіх континентах однаковими інструментами, технікою, засобами будівництва й ремонту, підтримки санітарних норм побуту, моделей одягу, взуття, косметики тощо. Змінилися види діяльності, практики спілкування, праці й гри, святкування, дозвілля, відпочинку, переміщень. Набули масового розповсюдження практики омолодження, репродукції, стандарти моди, тілесності, зачісок, офіційного й повсякденного дискурсу. Відчутно зросла роль й поширилось використання глобальної (англійської) мови і, відповідно, знання про різноманітні культурні традиції, можливості знайомств, межі розуміння й презентацій та самопрезентацій, відповідно поступово складаються нові етикетні норми (часто дуже спрощені), практики привітань, компліментів, звернень і т. подібне.

Р. Флорида ретельно прослідковує напрями, місця «скупчення», проявлення й концентрації «носіїв» креативного мислення, творчості, наполегливості й нестриманого енергетизму. Це місця перебування груп, спільнот (молодіжних та середньовічних когорт) у континуумі майже безмежної свободи повсякденного проведення вільного часу, яке реально порушує, руйнує, відкидає багато цілком доцільних норм поведінки й спілкування. В них, на думку вченого, найбільш прийнятні умови розвитку креативності і саме креативний клас, на його переконання, створює *постмодерну повсякденність*. Звісно, він фіксує нову реальність, що перетворюється в простір співіснування з майже безмежною свободою від традиційності настанов, поведінки, заперечень, буденних обов'язків, побутових навантажень, турбот, відповідальності, тобто традиційності загалом як у поганому, так і у доброму значенні цього слова.

Розглянуті концептуальні ідеї належать сучасним авторитетам у галузі соціогуманітарних, соціокультурних проблем. У тій чи іншій мірі у своїх книгах вони визначають окремі сторони сучасної реальності повсякденного життя: більш *«технологізовано»* Грінфільд, виявляючи, що наша здатність компетентно виконувати повсякденні обов'язки тепер залежить від різних непрозорих чинників – від речей, про які нам раніше просто не було потреби задумуватися, це – інформаційні (цифрові) технології й індустрії [5]; більш *«антропологічно»*, з позиції концепту «органічності» М. Маффесолі, яку він інтерпретує як реальність «племінних масових ритуалів, що посилюють органічний аспект соціальної агрегації, що даний процес може бути результатом солідарності, повсякденного життя, релігійних практик тощо» [8]. М. де Сорті, виявляючи реальні протиріччя в розумінні і баченні феномену повсякденного життя, розглядає його *«багатовекторно»* в контексті «процедур повсякденної винахідливості», «повсякденності й народної культури», «практик використання простору», як «культуру маргінальної більшості» [9]. *«Гуманітарно проблематичною»* можна назвати позицію В. Танчера у його визначеннях «людини в ситуації постмодерну», у яких він з відчутним занепокоєнням підкреслює негативні наслідки радикальної індивідуалізації [10]. Врешті Р. Флорида – один із відомих знавців «постмодерної реальності» – виступає виразником *«оптимістичної»* позиції: «постмодерні» надбання цивілізації швидко, разюче, якісно й позитивно впливають на повсякдення [12].

Можна констатувати, що зміст означених концептуальних позицій, доводить: повсякденність є і повинна бути об'єктом спеціалізованих культурологічних і соціологічних досліджень, метою яких є напрацювання інформації щодо особливостей впливу глобалізації, віртуалізації, інформатизації, небаченого ніколи досі зростання якості і моці цифрових технологій, культурне (позитивне й негативне) значення впливу інтернету на простір повсякдення, якій є особливим сегментом «життєвого світу», постмодернізація якого створює дивну реальність. На перший погляд це – суто прогресивний процес, але на другий – може й ні.

У соціології й культурології, які під різними кутами зору розглядають «соціальне» і «культурне», домінує думка, що «повсякденність» – поняття, що є аналогом поняттю «життєвий світ». Ці погляди є істиною умовною. Життєвий світ, безперечно, включає в себе повсякденність, але й щось «інше». Роздуми й емпіричні спостереження показують, що у життєвому світі є повсякденна й «неповсякденна» частини життя. Є повсякденна мова (розмовна, спрощена, з використанням побутової лексики, непечатних слів тощо) й неповсякденна (офіційна, урочиста, робоча, професійна), є повсякденний одяг й неповсякденний (нарядний, незручний, дрес-код), є повсякденний посуд у побуті й неповсякденний (на прийомах, застольний) тощо.

«Неповсякденна частина» життєвого світу – це «життя/ перебування/ присутність/ спілкування» в «суспільстві», тобто в колі неблизьких людей; така «присутність/ перебування/ спілкування» потребують певної відстані, коли людина, суб'єкт, особистість відділена від інших людей культурними вимогами до процесу спілкування, нормами етикету, не обов'язково офіційними, але коректними, що не порушують правила спілкування на робочому місці, у офісі, у місцях відпочинку тощо. Але, якщо

нудьгу, рутину й однорідність бачимо в якості атрибутів повсякденного життя, то не повинні заперечувати того факту, що ще більш рутинним, нудним й важким буває й перебування за її межами, що так звані «робочі місця» на підприємствах, особливо багатогодинна праця у конвеєра, «сидіння» у конторах і офісах концентрують емоційні перевантаження, втому, руйнування надій на «повноцінне» життя. Людина, що не має можливостей вийти за межі тотальної залежності від повсякденності або підкорюється, або рідше на бунт. Ця проблематика глибоко освоєна в екзистенціалізмі – філософії епохи модерна й класики з його протиставленням достеменного й не достеменного буття.

«Повсякденність» – точний термін для визначення специфікованого сегменту в соцієтальній сфері суспільного життя: він відображає певну, змістовно іншу, площину самовідтворення індивіду у контексті розуміння суті, потреб й правил його перебування у просторі простих, зрозумілих турбот, дій й відносин, ставлення до людей, речей, атмосфери, правил поведінки, спілкування, мови, настанов, ландшафту – явищ, які його оточують; ця площина відтворюється на підставі певної постійності, повторюваності різного роду «операцій», рутинності, однорідності та монотонності, тобто можна стверджувати, що простір повсякденного життя має як *просторову*, так й *часову* визначеність і, відповідно, просторові та часові ознаки, які в умовах становлення постмодерного суспільства піддаються найбільш очевидним змінам.

Постмодерна повсякденність багато в чому викликає тривожні очікування. Традиційність, обрядовість, нормативізм, родинна пам'ять, практики спілкування, відкритості, гостинності та ін., змінюють своє місце у шкалі ціннісних переваг і, як вважають спостережливі дослідники, поступово втрачають людську значущість на шкалі цивілізаційних цінностей. У світовому культурному просторі руйнуються порядки селективних залежностей, інформаційна індустрія, цифрова «безодня», медійні системи, як завойовники масової свідомості, здатні деформувати й підкорювати значні шари населення всієї планети, більшості, що поступово сприяє її маргіналізації.

Висновки. Життєвий світ – це світ досвіду живого діяльного суб'єкта, у якому людина живе в «наївно безпосередній настанові». Поняття «повсякденність» відображає досвід переживання «простого» життя, у сфері буденних, часто традиційних культурно-репродуктивних практик; культурно-репродуктивні практики у просторі повсякденного життя це – інтегральна система взаємодій в режимі відтворення існуючих й затверджених досвідом цінностей й норм організації сумісного повсякденного життя окремих індивідів й спільнот із важливими функціями підтримки, безпеки, захисту, життя й виживання.

Історія аналітичного вивчення суті, форм й умов модернізації повсякденності починається з початку ХХ ст.; швидкі перетворення життєвого світу у ХХІ ст. загострили потребу в дослідженнях цього феномену. Пошуки відповідей на виклики глобалізації виявили декілька концептуальних позицій у середовищі сучасних авторитетів в галузі соціокультурних проблем: «технологізована» (Грінфільд), «антропологічна» (М. Маффесолі), позиція «багатовекторності» (М. де Сорті), «гуманітарної проблематичності» (В. Танчера), «оптимістичної» (Р. Флоріда).

Зростаюча увага вчених до вивчення реальних й можливих наслідків модернізації (повсякденного) буденного життя у постмодерному суспільстві загалом формує певні стимули для конструктивного вирішення питань гуманізації суспільного життя. І хоча повсякденні практики не виступають у формі проектів, програм, доктрин соціокультурних змін саме в них, як у «клітинках» цивілізації, відбуваються своєрідні мутації, руйнуються звичайні форми спілкування, звичаї, цінності усталених соціальних порядків.

Радикальні зміни, швидка модернізація всіх сфер соціокультурного простору майже у всьому світові обумовлюють потребу у дослідженні соціальної значущості суті, напрямків й наслідків перетворень у повсякденному житті. Тому розробка ефективних технологій посилення толерантних взаємодій, соціального діалогу та гуманізації змісту соціальних узгоджень є важливим завданням розвитку новітніх соціогуманітарних систем знань. Вочевидь, важливо враховувати, що у своїх інтегральних формах повсякденне життя людей завжди певним чином характеризує ресурсну основу їх безпечного співіснування та певну культурну модель їх виживання.

Список використаної літератури

1. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. Москва : Медиум, 1995. 324 с.
2. Більченко Є. Суб'єкт. Символічне. Розрив: монографія. Київ : Ін-т культурології НАМ України. 2020. 304 с.
3. Габермас Ю. Залучення іншого: Студії з політичної теорії /Перекл. із нім. А. Дахній; наук. ред. Б. Полярш. Львів : Астролябія. 2006. 416 с.
4. Гидденс Э. Устроение общества: очерк теории структуризации. Москва : Академ. Проект. 2003. 528 с.

5. Гринфилд А. Радикальные технологии. Устройство повседневной жизни, пер с англ. И. Кушнаревой. Москва : Изд. дом «Дело» РАНХ и ГС. 2018. 424 с.
6. Золотухина-Аболина Е. В. Повседневность: философские загадки. Київ : Ника-Центр. 2006. 256 с.
7. Леш С. Соціологія постмодерну. Львів : Кальварія. 2003. 343 с.
8. Маффесолі М. Час племен Занепад індивідуалізму в постмодерному суспільстві. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія». 2018. 264 с.
9. Серто М. де. Изобретение повседневности. 1. Искусство делать, пер с фр. Д. Калугина, Н. Мовниной. СПб. : Изд-во Европ. ун-та. 2013. 330 с.
10. Танчер В. Колізія культурних ідентичностей у полікультурному суспільстві *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2019. № 4. С. 106-117
11. Скокова Л. В. Культурні практик в сучасному суспільстві: теоретичні підходи та емпіричні виміри. Київ : Ін-т соціології НАН України. 2018. 334 с.
12. Флорида Р. «Homo creativus . Як новий клас завойовує світ». Київ : Вид-во «Новий формат». 2018. 430 с.
13. Чміль Г. П., Корабльова Н. С. Тіло як реальність у знаковій системі екранної культури та сексуальність як її ідеологія. *Культурологічна думка: зб. наук. пр.* Київ : Ін-т культурології Нац. акад. мистецтв України. 2020. № 17. 192 с.
14. Шюц А. Смысловое строение социального мира. *Избранное: Мир, светящийся смыслом*. Москва : РОССПЭН. 2004. 1055 с.

References

1. Berger P., Lukman T. *Coczial'noe konstruirovanie real'nosti*. Traktat po socziologii znaniya. Moskva: Medium, 1995. 324 s.
2. Bil'chenko Ye. Sub'yekt. Sy'mvolichne. Rozryv: monografiya /Bil'chenko Yevgeniya Vitaliyivna Kyiv: Instytut kul'turologiyi NAM Ukrayiny, 2020. 304 s.
3. Habermas Yurgen. *Zaluchennya inshogo: Studiyyi z politychnoyi teoriiy /Perekl. Z nim. Andriy Daxnij; nauk. red. Bory's Polyarush. L'viv: Astrolyabiya, 2006. 416 s.*
4. Giddens E'. *Ustroenie obshhestva: ocherk teorii strukturacii*. Moskva: Akademicheskij Proekt, 2003. 528 s.
5. Grinfeld A. *Radikal'ny'e tekhnologii. Ustrojstvo povsednevnoj zhizni / Adam Grinfeld, per s angl. I.Kushnarevoj*. Moskva: Izd. dom «Delo» RANKh i GS, 2018 424 s.
6. Zolotukhina-Abolina E. V. *Povsednevnost': filosofskie zagadki*. Kyiv: Nika-Czentr, 2006. 256 s.
7. Lesh S. *Sociologiya postmodernu. L'viv, Kal'variya, 2003. 343 s.*
8. Maffesoli M. *Chas plemen Zanepad indy'vidualizmu v postmodernomu suspil'stvi*. Kyiv: Vy'd. dim «Ky'yev-Mogy'lyans'ka akademiya», 2018. 264 s.
9. Serto M. de. *Izobretenie povsednevnosti. 1. Iskusstvo delat' / Mishel' de Serto, per s fr. D. Kalugina, N. Movninoj*. SPb: Izd-vo Evropejskogo universiteta v Sankt- Peterburge, 2013. 330 s.
10. Tancher V. *Koliziya kul'turny'x identy'chnostej u polikul'turnomu suspil'stvi. Sociologiya: teoriya, metody, markety'ng*. 2019. №4. S.106-117
11. Skokova L.V. *Kul'turni prakty'ky` v suchasnomu suspil'stvi: teorety'chni pidxody` ta empyry'chni vy'miry`*. Kyiv: Instytut sociologiyi NAN Ukrayiny, 2018. 334 s. (Dim: obrazy, uyavlennya, realiyi) S. 251 -263
12. Flory'da R. «Homo creativus» . *Yak novy'j klas zavojevuye svit»* Kyiv: Vy'd-vo «Novy'j format» 2018 430 s.
13. Chmil' G. P., Korabl'ova N. S. *Tilo yak real'nist` u znakovij sy'stemi ekrannoyi kul'tury` ta seksual'nist` yak yiyi ideologiya. Kul'turologichna dumka: zbirny'k naukovy'x prac'z`*. Kyiv: Instytut kul'turologiyi Nacional'noyi akademiyyi my'stecztv Ukrayiny, 2020. № 17. 192 s.
14. Shyucz A. *Smy'slovoe stroenie soczial'nogo mira. Shyucz A. Izbrannoe: Mir, svetyashhijsya smy'slom*. Moskva: ROSSPE'N, 2004. 1055. S.807

ФЕНОМЕН ПОВСЕДНЕВНОСТИ В КУЛЬТУРЕ ПОСТМОДЕРНЫХ ОБЩЕСТВ

Судакова Валентина Николаевна – доктор философских наук, доцент, заведующая отделением социологии культуры Института культурологии Национальной академии искусств Украины, г. Киев

Статья посвящена рассмотрению тенденций постмодернистских культурных трансформаций повседневной жизни. Дана характеристика теоретических оснований новых концепций повседневности европейских, американских и украинских ученых, которые стимулируют развитие инновационных исследований современного состояния повседневных культурных практик. Обращено внимание на важность учета реальных рисков и опасностей растущего глобального технологического и информационного влияния и давления на традиционные культурные нормы повседневных взаимодействий и коммуникаций социальных субъектов в обществах эпохи постмодерна, последствием чего является качественное изменение пространства повседневной жизни. Аргументирована практическая значимость исследований пространственных и временных параметров публичной повседневной сферы в аспектах идентификации и анализа противоречивой специфики именно тех траекторий трансформации повседневности, которые существенным образом разрушают устойчивые культурные практики поддержания ценностей мирного сосуществования людей.

Ключевые слова: глобализация, жизненный мир, повседневность, культурные практики, постмодерное общество .

THE PHENOMENON OF THE EVERY DAY LIFE IN THE CULTURE OF POSTMODERN SOCIETIES

Sudakova Valentyna – Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Sociology of Culture of the Institute for Cultural Research of the National Academy of Arts of Ukraine.

The article is devoted to study the theoretic foundations of the contemporary conceptions of everyday life as of the transcultural phenomenon of human coexistence. The theoretical foundations of the new conceptions of postmodern transformations in everyday life by European, American and Ukrainian scholars that stimulate development of innovative studies of the present state of the everyday cultural practices have been characterized by the author. Paid attention upon the importance taking into account the real risks and dangers of the growing technological and information influence to the traditional cultural norms of everyday interactions and communications by social actors in postmodern societies. Proved that the main consequence of such influence is the qualitative change of the space of everyday life. Substantiated the practical significance of the special investigations that are oriented to the study of the spatial and temporal parameters of the everyday public sphere in the aspects of identification and analysis of especially those trajectories of transformation of everyday life, which significantly destroy the sustainable cultural practices of maintaining the values of peaceful human coexistence.

Key words: globalization, lifeworld, everyday life, cultural practices, postmodern society.

UDC 316.43

THE PHENOMENON OF THE EVERY DAY LIFE IN THE CULTURE OF POSTMODERN SOCIETIES

Sudakova Valentyna – Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Sociology of Culture of the Institute for Cultural Research of the National Academy of Arts of Ukraine.

The purpose of the article is to study the theoretic foundations of the contemporary conceptions of everyday life as the transcultural phenomenon of human coexistence. This phenomenon should be investigated in order to find optimal ways to adapt individual and collective social actors to the new forms of everyday life and to prevent their negative consequences in postmodern societies.

The methodology of the research is based on the use the methods of analysis and synthesis. The comparative method was also used by the author in order to classify the basic conceptual ideas of the sociological and cultural studies by M. Maffesoli, M. de Certo, A. Greenfield, R. Florida, and Ukrainian scholars who have been tried to substantiate the need of organization the specialized researches of the contemporary postmodern transformations of everyday life.

The scientific novelty of the article is determined by the new conceptual argumentation, which reflect the basic trends of the postmodern radical transformations of everyday life. These trends include the new factors of social risk and repressive social control under conditions of the digital «postreality» and information dependency that determinate the situations of social drama, social tensions, and protest activity of the different individual and collective actors.

Practical significance. The results of the research can be use in the innovative global and regional studies of the conceptual foundations of the specialized social programs, projects, technologies of humanization of contemporary everyday life in postmodern societies.

Key words: globalization, lifeworld, everyday life, cultural practices, postmodern society.

Надійшла до редакції 8.12.2020 р.

УДК 82.091

БІБЛЕЙСЬКИЙ ТЕКСТ ТА ЙОГО RECEPTION HISTORY У КОНЕКСТІ ДАВНЬОЇ БЛИЗЬКОСХІДНОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ТРАДИЦІЇ

Ухов Олександр Сергійович – кандидат філософських наук, доцент, Східноукраїнський національний університет ім. Володимира Даля, м. Сєверодонецьк
<https://orcid.org/0000-0003-4422-2273>
DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpm.vi37.440>
uhovaleksandr81@gmail.com

Аналізується біблейський наратив у контексті літературної традиції давнього Близького Сходу. Виявляється роль пошуку загальних рис між близькосхідними космогонічними міфами та уявленнями автора книги Буття для сучасних перекладів (на прикладі Бут 1:1-2). Враховуючи біблейську критику, такі переклади створюють більш чітку картину еволюції тлумачень тексту у межах біблейської традиції, що дозволить читачам у подальшому зрозуміти, де у Біблії знаходиться оригінальний текст, а де – його Reception History. Прослідковуються шляхи творчої переробки та рецепції біблейськими авторами запозиченого матеріалу з літературної традиції давнього Близького Сходу. На прикладі окремих біблейських текстів доводиться, що історична рецепція притаманна їх авторам, а біблейська критика та Reception History не тільки не суперечать одна одній, але й повинні розглядатися як невід'ємні методологічні принципи єдиного екзегетичного простору Біблії; протиставити Reception History біблейській критиці вважається методологічно недоцільним.

Ключові слова: автор, Біблія, біблейська критика, близькосхідна література, екзегеза, літературна традиція, міф, наратив, переклад, Reception History.

Постановка проблеми. Сучасна біблеїстика (від біблейської критики до Reception History) стала активніше використовувати напрацювання культурологів, лінгвістів, істориків, археологів тощо для більш досконалого розуміння біблейських смислів, а через них – поглиблювати наше знання про загадкові культури давнього Близького Сходу. Загальним місцем у науці вже стало розуміння того, що проникнення у сутність образу мислення народів давнього Близького Сходу дозволить тлумачеві уникнути помилкових суджень [16; 3]. Така герменевтична позиція піднесла проблему адекватного перекладу тексту Біблії, який постійно уточнюється завдяки поглибленню наших знань про культуру, на більш високий рівень і дозволила вченим говорити про вплив культурно-історичного контексту на становлення канону. Проте, часто біблеїсти штучно та тенденціозно поділяють текстологію та те, що належить до Reception History – вважається, що останній методологічний підхід може використовуватися після закріплення біблейського канону та розкривати екзегезу виключно у подальшому історико-культурному існуванні вже офіційно закріпленого тексту. Але є дуже вагомі причини вважати, що Reception History притаманна біблейському тексту на всіх етапах його існування до канонічної фіксації.

Аналіз досліджень і публікацій. Сучасний біблеїст Бренан Брід вважає, що рецепція та зміна попередніх традицій присутня вже на сторінках самої Біблії. Але він висловлює думку, що провести грань між оригінальним біблейським текстом та його рецепцією складно; це питання, на його погляд, залишається не вирішеним [18]. Спроби розв'язання проблеми роблять наступні автори. Єва Леваві Файнштейн у своїх працях порівнює біблейські тексти з текстами Близького Сходу, виявляючи їх історичний розвиток, стилістичні та структурні розбіжності [20]. Проф. Крістофер А. Роллстон свою нову статтю присвячує вирішенню проблеми авторства Тори у контексті близькосхідної літературної традиції. На його думку, Тора, як і всі близькосхідні літературні твори, є твором анонімного автора [21]. Проф. Майкл М. Хоман досліджує навіть паралелі між описанням Скінії у Біблії та близькосхідними спорудами [22]. Проф. Джон Дей з Оксфордського університету у своїй останній статті аналізує шляхи потрапляння месопотамських міфів про потоп до біблейського нарративу та виявляє більш древні запозичення, ніж вважалося вченими до сьогодні [19]. Аналіз останніх досліджень виявляє зосередженість учених на проблемі походження біблейського тексту самого по собі. Звертає на себе увагу ігнорування ними інтерпретаційних тенденцій у Біблії – того, що можна назвати Reception History доканонічного нарративного розвитку.

Мета дослідження. На прикладі окремих біблейських текстів довести, що історична рецепція притаманна їх авторам, а біблейська критика та Reception History не тільки не суперечать одна одній, але й повинні розглядатися як невід'ємні методологічні принципи єдиного екзегетичного простору Біблії. Досягнення мети потребує вирішення наступних задач. 1. Шляхом залучення літературних творів давнього Близького Сходу виявити шляхи походження біблейського тексту (на прикладі Бут 1:1-2 та Повт 25:4). 2. З'ясувати ставлення запозиченого тексту до його подальшого розуміння у межах біблейської традиції.

Біблія відкривається книгою Буття, яка починається двома різними оповіданнями про створення світу (Бут 1:1 та Бут 2:3, 4-25). Ці оповідання доповнюють одне одного, але вони мають і паралелі.

Друге оповідання: Бут 2:4-7 Це ось походження неба й землі, коли створено їх, у дні, як Господь Бог створив небо та землю. 5 І не було на землі жодної польової рослини, і жодна ярина польова не росла, бо на землю дощу Господь Бог не давав, і не було людини, щоб порати землю. 6 І пара з землі підіймалась, і напувала всю землю. 7 І створив Господь Бог людину з пороку земного (тут і далі переклад І. Огієнка).

Перше оповідання не лише дублює друге, але й резюмує його. Тобто світ створений Богом нібито з нічого: Бут 1:1-3 На початку Бог створив Небо та землю. 2 А земля була пуста та порожня, і темрява була над безоднею, і Дух Божий ширяв над поверхнею води. 3 І сказав Бог: Хай станеться світло!

Далі це резюме за поглядами древніх та середньовічних християнських та єврейських екзегетів деталізується: «Без сумніву тепер набуває розповсюдження та думка, що Бог створив тільки один день і що ті шість або сім днів можна вважати повторенням тільки одного цього дня; тому що святе Письмо говорить тепер ясніше, підводячи підсумок усьому, що було казано з початку до цього місця» [1]. Таке розуміння лягло в основу грецького перекладу, Септуагінти, коли перший стих П'ятикнижжя перекладається окремою фразою, окремим реченням, а наприкінці стоїть крапка. Василій Великий тлумачить грецьку Біблію, але він не згоден з тим, що мова йде про одне й те саме небо. Друге небо для нього відрізняється від першого тим, що воно створено для дощу та роси [3]. Так чи інакше, Василій Великий знаходиться у межах традиційної середньовічної екзегези, як християнської, так і єврейської.

Проте, єврейський текст припускає інше читання. Уперше це помітив єврейський коментатор Раши (II пол. XI – перша пол. XII ст.). У «Коментарі до П'ятикнижжя» Раши зазначає, що для традиційної екзегези нарратив про створення світу мав би іншу синтаксичну конструкцію, та пропонує розуміти 1 стих

Буття не як незалежне речення, а як підрядне часу. У такому разі початок книги Буття 1:1-3 – це не три незалежних речення, а об'єднане та складно структуроване: 1. В началі сотворення Б-гом неба і землі, 2. Земля же була – смятєние и пустыньность, и тьма над пучиною, и дуновение Б-жье витає над водами, – 3. И сказав Б-г: Да будет свет! Коментар: «В началі сотворення. Этот стих требует истолкования, как толковали его наши мудрецы: ради Торы, нареченной לְאֵשֶׁת , началом пути Его [Притчи 8, 22], и ради Исраэля, нареченного לְאֵשֶׁת бжец бчачанзобо тежом בְּאֵשֶׁת акватсирп .е .т) [3, 2 уняемрИ] оге водолп моктачан לְאֵשֶׁת или причину, и стих следует понимать так: Ради Торы и Исраэля, которые называются «началом», Б-г сотворил небо и землю). А если желаешь дать прямое толкование, толкуй так: в начале сотворения неба и земли, (когда) земля была в хаосе, пустынности и мраке, Б-г сказал: «Да будет свет». Стих не имеет целью указать на порядок сотворения мира, говоря, что они (небо и земля) предшествовали, ведь если бы это являлось целью, следовало бы написать: בְּרֵאשִׁית вначале, сначала сотворил Он небо и землю. Ибо (слово) «елачан в» :ремирпан как ,моволс мищюуделсоп с иинатечос в околот ястеачертсв иинасиП в לְאֵשֶׁת царствования Йеһоякима» [Ирмеяһу 26, 1], «начало царства его» [10, 10], «начаток хлеба твоего» [Речи 18, 4]. Так и здесь ты говоришь: אֲרַב תְּשַׂאֲרֵב , как (если бы стояло) кто, в начале сотворения. И подобно этому $\text{הַרְבֵּה תְּלִיחַהּ}$ [hОшеа 1, 12], что означает: в начале обращения Святого, благословен Он, к hОшее, Он сказал hОшее и т. д.»[12; 3-5].

І хоча сам коментар залишається у межах традиційної єврейської екзегези, його нетрадиційний переклад повертає нас до культурного контексту давнього Близького Сходу. Космогонічні тексти Шумеру та Аккаду часто починаються з часового підрядного речення, а саме з «Коли», або «У той день, коли». В інципіті найвідомішого космогонічного тексту «Енума еліш» (друга половина II тис. до н.е.) йдеться про таке:

І Коли небо вгорі не мало назви
І земля внизу ще не мала імені
І первісний Апсу, який породив їх,
І хаос, Тіамат, мати їх обох,
5 Їх води змішалися разом,
І рівнина була ще несформована, болота не було видно;
Коли богів ще не було викликано до життя,
Ніщо не мало назви, долаю не засвідчено,
Тоді у надрах зародилися боги...[17]

Таким чином в інципіті «Енума еліш» бачимо поморфемну відповідність із Бут 1:1.

Як правило, близькосхідні космогонії починаються описанням безладу або хаосу, які передують виникненню світу – це також відповідає першим строкам книги Буття та свідчить на користь того, що саме така інтерпретація відповідає найдавнішому розумінню Бут 1:1 самим автором цих строк. Коріння цього нарративу – близькосхідні і змушують нас визнати правоту Раши, але до нього така структура Бут 1:1 ніде не зустрічається. Початкове розуміння перших строк Буття у близькосхідному контексті могло забути, але у Середніх віках було заново відкрито єврейським екзегетом.

Багато сучасних перекладів демонструють нерозуміння Буття 1:1 як підрядного речення. Таке нерозуміння бачимо і в перекладі Єврейської Біблії на грецьку мову у III ст. до н. е. – у той час, напевне, така інтерпретація була вже забутою. Можливо таке розуміння Буття 1:1 була забута навмисно, з теологічних міркувань. Якщо Бут 1:1 – підрядне часу, то наступний стих (Бут 1:2) описує картину світу на момент початку творіння, тобто на той момент, коли Бог втрутився у світ і почав щось створювати, дещо вже існувало: земля була, темрява огортала водний океан. Неупорядкована, хаотична матерія, першоелемент, які існували на момент створення або перед створенням світу – загальна риса та характерна точка відліку для близькосхідних космогоній. В інципіті «Енума еліш» ми бачимо, що персоніфіковані первісні води існують до початку світу і породжують усе існуюче.

Найближча до Древнього Ізраїлю – фінікійська космогонія дійшла до нас через фразу, яка цитує інше джерело у Євсевія Кесарійського. Християнський апологет у «Підготовці до Євангелія» (Προπαρασκευὴ Εὐαγγελική) наводить уривки з історичних, космогонічних та міфологічних трактатів для доказу переваги християнської релігії. Він наводить фрагмент із «Фінікійської історії», який ходив під іменем Санхунїатона як фінікійського автора та Філона Біблського як його перекладача на грецьку мову:

Началом всего, [как он полагает], был Воздух,
(αἴρ), мрачный и подобный ветру, или дуновение
мрачного воздуха, и мутный мрачный Хаос; они
были безграничны, и в продолжение многих веков
не имели конца [15; 40, 71].

Тобто, коли Бог почав створювати світ, дещо, за фінікійською космогонією, вже існувало.

На тлі космогонічних міфів давнього Близького Сходу розуміння Буття 1:1 як *creatio ex nihilo* виглядає як анахронізм. «Очень трудно представить себе, каким образом с точки зрения лексики или языковых средств иврита, можно сформулировать догмат о творении мира из ничего на еврейском языке Библии. Неслучайно, что впервые догмат о творении мира из ничего звучит не в еврейской Библии, а только во 2 Макк, которая написана на греческом языке человеком, который не только знал греческий, но и хорошо усвоил греческую культуру, риторичку, элементы греческой философской культуры – это будет играть важную роль в становлении монотеизма» [13]. Сучасний американський біблеїст Уолтер Брюггеман також зазначає: «Знакомое утверждение первого стиха многозначно. Общепринятый перевод (который находит поддержку в Ис. 46, 10) предполагает абсолютное утверждение, в котором творение представляет собой решительное Божье действие. Но стих может быть обусловлен временным фактором: «Когда Бог начал творить...» Тогда он оказывается тесно связанным с последующим. И творение понимается как непрерывное действие, которое Бог начинает и продолжает. Грамматические особенности дают возможности для обоих прочтений. Второй стих ставит под сомнение традиционное представление утверждением, что творение – это упорядочение уже существующего хаоса. Традиционно понималось, что в Быт. 1 говорится о творении из ничего. Но данный стих отрицает это» [2; 36].

Таким чином бачимо, що: а) автор Буття запозичує космогонічну традицію древнього Близького Сходу; б) інший автор інтерпретує творіння у категоріях еллінської культури, демонструючи Reception History у межах біблійського тексту: 2 Мак 28 Благаю тебе, моя дитина, подивись на небо й землю, та пізнай, що те, що ти бачиш на них, створив Бог із нічого і що так виник рід людський; в) богословська інтерполяція 2 Мак 28 у Бут 1:1 породжує багатозначність історії творіння, що дозволяє тексту існувати у новій для себе, християнській культурі.

У Бут 1:2 автор продовжує рухатися у близькосхідній літературній парадигмі, але деякі найбільш популярні переклади Біблії ніби не зважають на цей факт. Порівняймо, наприклад, наступні.

Синодальний переклад (XIX ст.): Земля же была безвидна и пуста, и тьма над бездною, и Дух Божий носился над водою.

Переклад українською І. Огієнка (XIX-XX ст.): А земля была пуста та порожня, і темрява була над безоднею, і Дух Божий ширяв над поверхнею води.

Традиційний англійський переклад – Біблія короля Якова (KJV) (XVII ст.):

Genesis 1:2 And the earth was without form, and void; and darkness was upon the face of the deep. And the Spirit of God moved upon the face of the waters.

Земля була без форми, вона була пуста; і темрява була перед лицем глибини. Дух Божий (з великих літер – прим. О.У.) рухався перед лицем цих вод.

Ці переклади демонструють нам теологічну екстраполяцію, розуміючи під єврейським *Ruach* (רוח) аг хаур ,שָׁרָף-кодеш) Духа Божого.

Дещо інше бачимо у католицькому перекладі (XX ст.) – Нова Єрусалимська Біблія (NJB): Genesis 1:2 Now the earth was a formless void, there was darkness over the deep, with a divine wind sweeping over the waters...

Тут вже з'являється не «Дух Божий» з великих літер, а «вітер божий» або «подих божий» з маленьких літер.

Найбільш радикальний, але, у той же час, найбільш вірний, з нашої точки зору, переклад пропонує Нова Американська Біблія (NAB): Genesis 1:2 ...and the earth was without form or share, with darkness over the abyss and mighty wind sweeping over the waters... Звертає на себе увагу, що перекладачі NAB перетворюють «Дух Божий» навіть не в «божий вітер», а у «могутній вітер», позбувшись тим самим теологічної інтерполяції, що дозволило читати Бут 1:2 як близькосхідний текст: «Началом всего был Воздух, мрачный и подобный ветру, или дуновение мрачного воздуха...» [15; 40].

У єврейській мові іноді трапляються такі конструкції, де слово Елогім (Бог) не відсилає до Бога як істоти (сутності), а говорить про дещо велике та значуще. Божі гори – це великі гори, дуже великі гори. У європейських мовах для посилення використовується інша надприродна істота – «диявольський вітер» (сильний вітер), що не обов'язково пов'язує погодний феномен із нечистою силою: «Там, де європейські народи, задля того, щоб уявити велике та сильне, відсилають до нечисті, тут, у єврейській мові, в ідіоматиці може бути відсилка до Бога» [13]. Подібну відсилку, але вже до богів, бачимо у «Вавилонській теодицеї», аккадській поемі XI ст. до н.е.: «Людина не буде щасливою, якщо не буде мати на собі благого вітру богів». Цей вислів сучасний шумеролог В. Смель'янов пояснює таким чином: «Цей вітер сильно дме у Месопотамії влітку у момент спеки та посухи. Він оживлює собою землю, країну, коли вже неможливо дихати. Такий вітер називали «благим вітром богів»» [5]. Звичайно, такий вітер відсилав до богів, але не мав чіткого зв'язку з конкретними силами.

Ми стаємо свідками того, як повільно та поступово розуміння культурного контексту Близького Сходу починає відігравати важливу роль у сучасних перекладах Біблії. Позитивний момент такого процесу – у тому, що такі переклади, враховуючи біблейську критику, створюють більш чітку картину еволюції тлумачень тексту у межах Біблії. Це дозволяє у подальшому зрозуміти дослідникам, де у Біблії знаходиться текст, а де – його Reception History.

Але, як не дивно, саме біблейська критика може виявити Reception History на етапі пошуку походження біблейського тексту. Для більш рельєфного бачення нами вважається за необхідне навести приклад із залученням Нового Заповіту та рухатися тепер від зворотного.

1Кор 9:9 Бо в Законі Мойсеєвим писано: Не в'яжи рота воліві, що молотить. Хіба за волів Бог турбується?

У даному посланні апостол Павло цитує відоме місце з Повтореного Закону 25:4 Не зав'яжеш рота воліві, коли він молотить.

Сутність слів апостола зрозуміла. Павло не заперечує старозавітній заповіді, але інтерпретує її, пристосовуючи до власної потреби, а саме – до апостольської місії [4; 209]. Заповідь двічі цитується ним (1Кор 9:9-12; 1Тим 5:18), щоб показати, що, якщо заповідь відноситься до тварини, то, тим більш, її можна віднести до людини (див. ком. Женевської Біблії на Повт 25). Це підтверджує ст. 7: Хто коштом своїм коли служить у війську? Або хто виноградника садить, і не їсть з його плоду? Або хто отару пасе, і не їсть молока від отари? 1Кор 9:7 дозволив, наприклад, Кулаковим зробити цікавий контекстуальний переклад 1Кор 9:9, який не зустрічаємо в жодному іншому: «Ведь в нем написано: «Не мешай волу есть то, что молотит он». О волах ли тут речь?». Таким чином, якщо хтось пасе стадо, заслуговує молока з того ж стада, а вол, який молотить, може їсти з того, що він намолотив. Хоча Кулакови надають нам яскравий приклад сучасної екзегези у перекладі, Повт 25:4 вони перекладають традиційно: «Не завязывай рта волу, когда он молотит зерно». Заокський переклад розуміє контекст слів Павла, але ігнорує контекст старозавітньої постанови, яку цитує апостол. Мабуть причина у тому, що Повт 25:4 включений у перелік інших етичних вимог і не потребує додаткової екзегези для перекладу. Тобто для цілей перекладу 4 ст. достатньо звернутися до етичного характеру усього Повторення Закону, але цього не достатньо для розуміння культурного походження наданого стиха.

Традиційна християнська екзегеза тлумачить Повт 25:4 у гуманістичному ключі: «Повелением не заграждай рта волу, когда он молотит подчеркивается необходимость заботливого отношения к животным, помогающим человеку добывать его повседневный хлеб» (Коментар Далласької теологічної семінарії, 25 глава); «Еврейские комментаторы трактовали вола как представителя всех трудящихся, будь то человек или животное, и, тем самым, закон был в пользу человека. Закон написан для нас, он подтверждает право тружеников на урожай. Они работали, ожидая получить плоды своих трудов» [10; 466]. Зазначимо, однак, що кращі єврейські коментатори Тори, Раши та Сончіно говорять саме про тварин, а не про людей, тому приписування деякими християнськими дослідниками своєї екзегетичної традиції єврейським тлумачам, виглядає дещо дивним: «...Но если так, почему сказано «быку»? Чтобы исключить (из общего правила) человека [Сифре]» (Коментар Раши на Книгу Дварім); «Тора требует проявить милосердие и подумать о том, что для животного завязанный рот лишние мучения, в то время как для хозяина убыток от того, что оно сможет съесть, не будет существенным. Настоящий гуманизм находит свое выражение в законе «не заграждай рта быку, когда он молотит». Заставляют животное тяжело работать в то время, как вкусная пища находится перед его глазами, но недоступна ему – бессердечный акт. Значит, не только побои и труд до изнеможения считаются проявлением жестокости по отношению к скоту, но и лишение его возможности удовлетворить необходимую потребность в пище» [11; 1253].

Ось, що мала на увазі постанова Повт 25:4: «Обычно при помощи волов молотили зерно. На току расстилались снопы, волов водили по ним, так что они своими копытами выбивали из колосьев зерна. Поскольку во время работы вол иногда мог подхватить несколько колосков, то некоторые скупые крестьяне надевали на волов намордники... В книге Второзакония крестьянину действительно велено милосердно относиться к животным и не препятствовать им слегка подкормиться» [8; 155-165]. Таким чином бачимо, що християнська екзегеза стосовно Повт 25:4 виходить з антропоцентричного контексту усього Повтореного Закону, наслідуючи апостола Павла, а єврейська – не зважає на нього. Цікаво, що саме єврейські екзегети наблизилися ближче до культурно-історичного контексту Повт 25:4, тому що девтерономіст використовує відому на древньому Близькому Сході постанову про бика, яка з початку не мала відношення до людини.

У шумерському «Альманасі фермера», який датується 1700–1500 роками до н.е., знаходимо такі слова: «Когда ты соберешься «вскрыть кучу», испеки арра-хлеб. Перед тем как «вскрывать» ячмень, укрепи зубцы своих цепов, привязав их кожаными ремнями и обмазав смолой... Когда ты приготишься впрячь волов (в молотилку), пусть твои люди, что «вскрывают» ячмень, стоят рядом с (их, т. е. быков)

пищей» (Таблиця «Альманаха», строки 87–99). Славетний Шумеролог Семюель Крамер коментує це так: «Молотьба, следующая сразу за жатвой, проходит в три стадии. Сначала снопы ячменя давят телегами, гоняя их вперед-назад в течение пяти дней подряд. Затем пускают в ход молотильный цеп, представляющий собой лучи с зубринами, стянутые кожаными ремнями и схваченные смолой, чтобы «открыть ячмень». Здесь встречается еще одна библейская параллель – указание во время молотьбы кормить досыта волон, исходящих слюной от соблазнительного запаха свежего ячменя (см. Второзаконие, 25:4)» [7; 128]. Хоча Крамер вбачає тут параллель із Повт 25:4, все ж таки, перед нами не етична заповідь, а звичайна практична порада, це видно із загального контексту шумерського документу, де немає місця співчуттю, тим більш до тварин, а є лише практичні поради. Навіть там, де вчений фермер радить залишити декілька незрізаних колосків для голодних людей, бачимо лише угоду з богами: «Во время дневной жатвы, как в «дни лишения», пусть на земле останется немного зерна в помощь молодым и сборщикам колосьев по их числу, (и) пусть спят (у тебя в поле) как на (открытом) болоте. (Если ты так поступишь), твой бог станет выказывать тебе постоянную благосклонность. После того как ты получил..., не..., (но) поджарь (немного) сжатого ячменя (так, чтобы) о тебе постоянно звучала «молитва жатого ячменя» (Таблиця «Альманаху», строки 78–86). Таку залежність богів від практичних потреб людини орієнталіст О. Немировський називає «вавілонізацією»: «Божествам в Вавилонии поклоняются постольку, поскольку это нужно людям, ценят и любят их постольку же, поскольку обычный социализированный персоналист ценил и любил бы своего премьер-министра или командира полка; общество и власть считаются нужными лишь постольку, поскольку они необходимы для процветания персон, первичными субъектами оценки и точками отсчета при этических и экзистенциальных построениях являются персоны, к их удовольствиям и страданиям привязана вся система ценностей, добро на базовом уровне понимается как удовольствие/удовлетворение желания, зло как подневольное страдание или подневольная гибель; человек ментально и ценностно суверенен» [9]. Нагадаємо, що своє світосприйняття та натхнення, як і багато іншого, Аккад та Асирія перейняли від цивілізації чорноголових. Відомий вчений А. Зубов зізнавався, що за таке відношення месопотамської цивілізації до сакрального, більш воліє говорити про єгиптян [6].

Крамер робить звичайну інтерполяцію, коментуючи пораду про бика; він вбачає етичну складову там, де її немає. На цей недолік американського вченого вказували інші відомі шумерологи, наприклад, В. Ємел'янов: «Крамер в своей книге «История начинается в Шумере» подвергается соблазну постоянно сравнивать шумерские сюжеты и библейские, и в результате он в Шумере всюду находит Библию. Я понял, что это неправильно, что у шумеро-аккадских текстов другое содержание. Там могут попадаться общие сюжеты и мотивы с Библией, но смыслы там будут другие» [5].

На наш погляд фермерська порада про годування бика досхочу виглядає простіше: «нагодуй бика, свідкуй за тим, щоб він їв тільки свою їжу і тоді він не з'їсть твоє зерно. Ситий бик не потягнеться до чужого зерна. Таким чином ти збережеш своє зерно. А не дожаті колоски залиш голодним, тому що за це тобі боги дадуть ще більший врожай».

Є декілька причин вважати, що девтерономіст використовує саме «Альманах фермера» (можливо його редакцію) для своїх потреб:

По-перше, «Альманах» був дуже популярним збірником практичних порад на древньому Близькому Сході. «Несомненно, его составил один из профессоров шумерской школы, эдуббы, о чем свидетельствует явный литературный навык повсеместно отразившийся в сочинении. Цель композиции была педагогической: он предназначался для обучения студентов эдуббы, особенно наиболее продвинутых, всем навыкам искусства и ремесла успешного фермерства. Это подтверждается тем фактом, что сочинение было найдено в многочисленных дублях и отрывках, и нет нужды говорить, что еще много таковых осталось похороненными под руинами Шумера. На этом основании можно сделать вывод, что это сочинение было очень популярно как среди профессоров, так и среди студентов, поскольку, вероятно, помогало выпускнику эдуббы получить хорошую работу и закрепиться на ней, о чем мы узнаем из практически неизвестного эссе, которое можно озаглавить «Разговор угулы и писаря», где выпускник эдуббы появляется в роли успешного управляющего большим поместьем» [7; 129].

По-друге, поради фермера можна зустріти в інших місцях Повторення Закону. «Следующий фрагмент текста, если считать верным его перевод, представляет немалое этическое и библейское значение: фермеру предписано оставить на земле немного упавших колосков ячменя для «молодых» и «собираателей» – благотворительное деяние, за что бог станет оказывать ему особое расположение» [там же; 128]. Про проблему з етичною інтерполяцією ми вже говорили. В останній цитаті Крамера нас цікавить фіксація факту існування біблійської паралелі у Повт 24:19. Натомість вважаємо, що етизація порад – результат творчої праці девтерономіста: «19 Коли будеш жати жниво своє на своїм

полі, і забудеш на полі снопа, не вернешся взяти його, він буде приходькові, сироті та вдові, щоб поблагословив тебе Господь, Бог твій, у всім чині твоїх рук».

По-третє, черговість фермерських порад така ж сама, як і у Повторенні Закону. Звертає на себе увагу і те, що і поради, і заповіді (Повт 24:19-22; Повт 25:4) розташовані поруч.

Таким чином виявляється транскультурна еволюція тексту та його інтерпретації. Одна практична порада прямує через власну етизацію (Reception History «Альманаху фермера») до суто гуманістичної її проєкції апостолом Павлом (Reception History Повт 25:4).

Можливо, що Повт 25:4 спочатку існувало у літературі приповісті. На користь цього говорить той факт, що заповідь про бика не вписана в загально-етичний контекст Повтореного Закону – у шумерському збірнику практичних порад їх сусідство виглядало б гармонічніше, у той час як девтерономіст не тільки розміщує заповідь про тварину серед заповідей, які регламентують стосунки між людьми, але й формулює її не як етичну пораду. Насправді етизація цієї заповіді демонструється не текстом, а його інтерпретацією. Християнська ж екзегеза Повт 25:4, яка починається від апостола Павла (якщо не зважати на те, що сам Шауль був євреєм і екзегетичну традицію міг засвоїти від школи рабі Гілея або рабі Шаммая) вбачає у старозавітній пораді заповідь, спрямовану перш за все на людину: «Что значит сказанное: да не обратиши вола молотяща? Высший смысл сего ясно показал нам божественный апостол (1 Кор 9:9-10). Но благочестен и тот смысл, который представляется с первого взгляда. Ибо несправедливо не вкусить плода тому, кто возделал землю и с трудом обмолачивает снопы» [14]. Цей «Высший смысл», про який говорить бл. Феодорит – Reception History апостола Павла. У свою чергу, заокський переклад 1 Кор 9:9 під редакцією Кулакових може слугувати яскравим прикладом того, як змінюється текст однієї традиції, потрапляючи в екзегетичний простір іншої. Можливо, саме таким чином «Альманах фермера» перетворився на Повт 25:4.

Висновки. На етапі запозичення біблейський текст підлягав творчій переробці, пристосуванню його до потреб авторів. Цей процес потребував приведенню запозиченого матеріалу до певної культурної норми, після чого біблейський автор ніби вказував, що новий текст треба читати у новому контексті, у зв'язку з новими, етичними реаліями. Тому Reception History біблейського тексту існує: по-перше, до своєї фіксації у каноні; по-друге, із самого початку, коли автор уперше використав його. У цьому сенсі протиставити Reception History біблейській критиці вважається нами методологічно недоцільним, а неможливість проведення грані між оригінальним біблейським текстом та його рецепцією, на що вказує Бренан Брід, – яскравим свідченням такої недоцільності.

Список використаної літератури

1. Августин Аврелий блаженный. О книге Бытия буквально. Москва, 2014. // URL: https://azbyka.ru/otechnik/Avrelij_Avgustin/o-knige-bytija/ (дата звернення: 27.09.2021)
2. Брюггеман У. Бытие. Серия «Толкование». пер. с англ. Л. Колкера и П. Валенчука. Черкассы, 2013. 416 с.
3. Василий Великий святитель. Беседы на Шестоднев. // URL: https://azbyka.ru/otechnik/Vasilij_Velikij/besedy_na_shestodnev/ (дата звернення: 27.09.2021).
4. Десницкий А. Павловы послания: комментированное издание. Москва : Институт перевода Библии, 2017. 784 с.
5. Емельянов В. В. Древнее Библии, или как понять шумеров // URL: https://www.youtube.com/watch?v=G_ZHQAXHmIs (дата звернення: 30.07.2021)
6. Зубов А. Б. История религиозных идей. Религия Месопотамии // URL: https://abzubov.com/lectures/old_religions (дата звернення: 03.09.2021)
7. Крамер С. Шумеры. Первая цивилизация на земле. Пер. с англ. А. В. Милосердовой, Москва : ЗАО Центрполиграф, 2002. 381 с.
8. Кузнецова В. Н. Первое письмо христианам Коринфа. Комментарий. Общедоступный Православный Университет, основанный протоиереем Александром Менем, Москва : 2007. 304 с.
9. Немировський О. (WYRADHE). Вавилонизацією я називаю... // URL: <https://wyradhe.livejournal.com/70300.html?thread=1000604#t1000604> (дата звернення: 03.09.2021).
10. Новый библиейский комментарий : В 3 ч. Ч. 3. Новый Завет : Пер. с англ. Санкт-Петербург : Мирт, 2001. 751 с.
11. Пятикнижие и Гафтарот. Классический комментарий «Сончино». Москва-Иерусалим : «Гешарим», 1999. 1456 с .
12. Пятикнижие с толкованиями Раши в переводе Фримы Гурфинкель. Т. 1. Иерусалим : Швут Ами, 2012, 3070 с.
13. Селезнёв Г. М. Введение в Ветхий Завет и Еврейскую Библию // URL: <https://7seminarov.com/oldtestamentcourse> (дата звернення: 26.07.2021)
14. Феодорит Кирский блаженный. Вопрос 31 // URL: <https://ekzeget.ru/bible/vtorozakonie/glava-25/stih-4..> (дата звернення: 03.09.2021).
15. Финикийская мифология. Сост. Н.К. Герасимова. Под общ. ред. Ю. С. Довженко. Санкт-Петербург : «Летний сад», 1999. 331 с.
16. Уолтон Д., Виктор Х. Мэтьюз, Марк У. Чавалес. Библейский культурно–исторический комментарий. В двух ч. Ч. 1. Ветхий Завет. Под общ. ред. Т. Г. Батухтиной, Санкт-Петербург : Мирт, 2003. 984 с.

17. Энума элиш... // URL: <http://skazanie.info/enuma-elish> (дата звернення: 23.07.2021)
18. Breed Brennan, «What Is Reception History?» // URL: <https://www.bibleodyssey.org:443/tools/bible-basics/what-is-reception-history> (дата звернення: 09.09.2021)
19. Day John, The Mesopotamian Origin of the Biblical Flood Story // URL: <https://www.thetorah.com/article/the-mesopotamian-origin-of-the-biblical-flood-story> (дата звернення: 09.03.2021)
20. Levavi Feinstein Eve. The Rape of the Unbetrothed Virgin in Torah and Assyrian Law. A Comparative Analysis // URL: <https://www.thetorah.com/article/the-rape-of-the-unbetrothed-virgin-in-torah-and-assyrian-law> (дата звернення: 17.08.2021)
21. Rollston Christopher A., Who Wrote the Torah According to the Torah? // URL: <https://www.thetorah.com/article/who-wrote-the-torah-according-to-the-torah> (дата звернення: 09.07.2021)
22. Homan Michael M., The Tabernacle in Its Ancient Near Eastern Context // URL: <https://www.thetorah.com/article/the-tabernacle-in-its-ancient-near-eastern-context> (дата звернення: 12.03.2020)

References

1. Avgustin Avrelii blazhennyi. O knige Bytiya bukval'no. Moskva. // URL: https://azbyka.ru/otechnik/Avrelij_Avgustin/o-knige-bytija/ (дата звернення: 27.09.2021).
2. Bryuggeman U. Bytie. Seriya «Tolkovanie». per. s angl. L. Kolkera i P. Valenchuka. Cherkassy, 2013. 416 s.
3. Vasilii Velikii svyatitel'. Besedy na Shestodnev. // URL: https://azbyka.ru/otechnik/Vasilij_Velikij/besedy_na_shestodnev/ (дата звернення: 27.09.2021).
4. Desnitskii A. Pavlovy poslaniya: kommentirovannoe izdanie. Moskva : Institut perevoda Biblii, 2017. 784 s.
5. Emel'yanov V. V. Drevnee Biblii, ili kak ponyat' shumerov // URL: https://www.youtube.com/watch?v=G_ZHQAXHmIs (дата звернення: 30.07.2021).
6. Zubov A. B. Istoriya religioznykh idei. Religiya Mesopotamii // URL: https://abzubov.com/lectures/old_religions (дата звернення: 03.09.2021)
7. Kramer S. Shumery. Pervaya tsivilizatsiya na zemle. Per. s angl. A. V. Miloserdovoi, Moskva : ZAO Tsentrpoligraf, 2002. 381 s.
8. Kuznetsova V. N. Pervoe pis'mo khristianam Korinfa. Kommentarii. Obshchedostupnyi Pravoslavnyi Universitet, osnovannyi protoiereem Aleksandrom Menem, Moskva : 2007. 304 s.
9. Nemirovskii O. (WYRADHE). Vavilonizatsiei ya nazyvayu... // URL: <https://wyradhe.livejournal.com/70300.html?thread=1000604#t1000604> (дата звернення: 03.09.2021)
10. Novyi bibleiskii kommentarii : V 3 ch. Ch. 3. Novyi Zavet : Per. s angl. Sankt-Peterburg : Mirt, 2001. 751 s.
11. Pyatiknizhie i Gaftarot. Klassicheskii kommentarii «Sonchino». Moskva-Ierusalim : «Gesharim», 1999. 1456 s.
12. Pyatiknizhie s tolkovaniyami Rashi v perevode Frimy Gurfinkel'. T. 1. Ierusalim : Shvut Ami, 2012, 3070 s.
13. Seleznev G. M. Vvedenie v Vetkhii Zavet i Evreiskuyu Bibliyu // URL: <https://7seminarov.com/oldtestamentcourse> (дата звернення: 26.07.2021)
14. Feodorit Kirs'kii blazhennyi. Vopros 31 // URL: <https://ekzeget.ru/bible/vtorozakonie/glava-25/stih-4..> (дата звернення: 03.09.2021).
15. Finikiiskaya mifologiya. Sost. N.K. Gerasimova. Pod obshch. red. Yu.S. Dovzhenko. Sankt-Peterburg : «Letnii sad», 1999. 331 s.
16. Uolton D., Viktor X. Met'yuz, Mark U. Chavales. Bibleiskii kul'turno-istoricheskii kommentarii. V dvukh chastyakh. Chast' 1 Vetkhii Zavet. Pod obshch. red. T. G. Batukhtinoi, Sankt-Peterburg : Mirt, 2003. 984 s.
17. Enuma elish... // URL: <http://skazanie.info/enuma-elish> (дата звернення: 23.07.2021)
18. Breed Brennan, «What Is Reception History?» // URL: <https://www.bibleodyssey.org:443/tools/bible-basics/what-is-reception-history> (дата звернення: 09.09.2021)
19. Day John, The Mesopotamian Origin of the Biblical Flood Story // URL: <https://www.thetorah.com/article/the-mesopotamian-origin-of-the-biblical-flood-story> (дата звернення: 09.03.2021)
20. Levavi Feinstein Eve. The Rape of the Unbetrothed Virgin in Torah and Assyrian Law. A Comparative Analysis // URL: <https://www.thetorah.com/article/the-rape-of-the-unbetrothed-virgin-in-torah-and-assyrian-law> (дата звернення: 17.08.2021)
21. Rollston Christopher A., Who Wrote the Torah According to the Torah? // URL: <https://www.thetorah.com/article/who-wrote-the-torah-according-to-the-torah> (дата звернення: 09.07.2021)
22. Homan Michael M., The Tabernacle in Its Ancient Near Eastern Context // URL: <https://www.thetorah.com/article/the-tabernacle-in-its-ancient-near-eastern-context> (дата звернення: 12.03.2020)

БИБЛЕЙСКИЙ ТЕКСТ И ЕГО РЕСЕРПШН HISTORY В КОНТЕКСТЕ ДРЕВНЕЙ БЛИЖНЕВОСТОЧНОЙ ЛИТЕРАТУРНОЙ ТРАДИЦИИ

Ухов Александр Сергеевич – кандидат философских наук, доцент,
Востоchnoукраинский национальный университет
им. Владимира Даля, г. Северодонецк

Анализируется библейский нарратив в контексте литературной традиции древнего Ближнего Востока. Раскрывается роль поиска общих черт между космогоническими мифами и представлениями автора книги Бытия для современных переводов (на примере Быт 1:1-2). Учитывая библейскую критику, такие переводы создают более чёткую картину эволюции толкований текста в пределах библейской традиции. Это позволяет

читателям в дальнейшем понять, где в Библии находится оригинальный текст, а где – его Reception History. Прослеживаются пути творческой переработки и рецепции библейскими авторами заимствованного материала из литературной традиции древнего Ближнего Востока. На примере отдельных библейских текстов доказуется, что историческая рецепция свойственна их авторам, а библейская критика и Reception History не только не противоречат друг другу, но и должны рассматриваться как неотъемлемые методологические принципы единого экзегетического пространства Библии; противопоставлять Reception History библейской критике считается методологически нецелесообразно.

Ключевые слова: автор, Библия, библейская критика, ближневосточная литература, литературная традиция, миф, нарратив, перевод, экзегеза, Reception History.

SCRIPTURE AND ITS RECEPTION HISTORY IN THE CONTEXT OF ANCIENT NEAR EASTERN LITERARY TRADITION

Ukhov Oleksandr – Candidate of philosophical sciences, Associate Professor, Volodymyr Dahl east Ukrainian national university, Sievierodonetsk

The biblical narrative is analysed in the context of the literary tradition of the ancient Near East. The role of the search for similarities between cosmogonic myths and the ideas of the author of the Book of Genesis for modern translations is revealed (for example, Genesis 1: 1-2). Given biblical criticism, such translations provide a clearer picture of the evolution of interpretations of the text within the biblical tradition. This allows readers to further understand where the original text is in the Bible and where its Reception History is.

The ways of creative processing and reception by biblical authors of material borrowed from the literary tradition of the ancient Near East are traced. On the example of individual biblical texts, it is proved that historical reception is characteristic of their authors, and biblical criticism and Reception History not only do not contradict each other but should also be considered as integral methodological principles of the unified exegetical space of the Bible; opposing Reception Historical to biblical criticism is considered methodologically impractical.

Key words: author, Bible, biblical criticism, the Near Eastern literature, literary tradition, myth, narrative, translation, exegesis, Reception History.

UDC 82.091

SCRIPTURE AND ITS RECEPTION HISTORY IN THE CONTEXT OF ANCIENT NEAR EASTERN LITERARY TRADITION

Ukhov Oleksandr – Candidate of philosophical sciences, Associate Professor, Volodymyr Dahl east Ukrainian national university, Sievierodonetsk

The immediacy of the problem is since biblical scholars often artificially and tendentiously separate textual criticism and what is related to Reception History. It is believed that the latter methodological approach can be used after the consolidation of the biblical canon and reveal exegesis exclusively in the further historical and cultural existence of the already officially enshrined text. But, there are good reasons to believe that Reception History is inherent in the biblical text at all stages of its existence before canonical fixation.

The scientific novelty of the research lies in the fact that for the first time the Reception History of a biblical text is analysed within the biblical tradition itself. It reveals not only the evolution within the biblical exegesis, but also the interpretation of the text by its authors at the stage of its borrowing from the ancient Near Eastern literary tradition.

The article reveals an authentic understanding of Genesis 1: 1-2. If Genesis 1: 1-2 is read as subordinate to time (it is precisely this construction of the first words that we find in all cosmogonic myths of the Middle East), then the next verse (Genesis 1: 2) describes the picture of the world at the time of the beginning of creation. God in Genesis 1: 1 creates the world out of chaos. For the first time, the dogma about the creation of the world out of nothing sounds not in the Hebrew Bible, but only in 2 Maccabees, which was written in Greek by a person who not only knew Greek, but also well assimilated Greek culture. Consequently, we find an example of Reception History in the Bible itself, and not just outside it, in Christian theology. At the same time, in the New Testament, as well as in some of its modern translations, we observe the process of the text entering a new cultural reality as Reception History. The Apostle Paul in 1 Cor 9: 9 interprets Deut 25: 4, and this new interpretation is reinforced in the canon. Similarly, Deut 25: 4 entered the Torah, when the author turns the Sumerian advice of a farmer into an ethical norm, thereby demonstrating Reception History at the stage of borrowing text from a neighboring culture.

Conclusions. The Reception History of the biblical text exists firstly, before its fixation in the canon; secondly, from the very beginning, when the author first used it. In this sense, we consider it methodologically inexpedient to oppose Reception History to biblical criticism.

Key words: author, Bible, biblical criticism, the Near Eastern literature, literary tradition, myth, narrative, translation, exegesis, Reception History.

Надійшла до редакції 15.09.2021 р.

УДК 17.023.34:304.3:159.923

**КОНЦЕПТ «ЩАСТЯ» ЯК ПОЛІПРЕДМЕТНИЙ ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ :
ДІАХРОНІЧНИЙ АСПЕКТ**

Воронова Вілена Володимирівна – кандидат наук із соціальних комунікацій,
Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ
DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpm.vi37.441>
info@brend-vvv.com

Автор звертається до проблеми наукового кваліфікування соціокультурного феномену щастя. Розв'язання наукового завдання сприятиме виробленню підходів до формування системи сучасних аксіологічних орієнтирів. Здійснюється узагальнення наукових результатів щодо концепту щастя представниками різних сфер знання (філософія, психологія, лінгвістика, соціологія тощо), які сприятимуть уточненню розуміння категорії, визначенню універсальних її дескрипторів, сформулюють підґрунтя для окреслення складників соціокультурного феномену щастя.

Констатовано високий рівень репрезентованості наукових результатів, однак і домінування емпіричного підходу, що не передбачає оцінювання щастя в контексті загального соціального буття на основі фундаментальної бази знань. Проблема потребує ґрунтовного теоретичного осмислення, визначення впливу віри, духовних, економічних, гендерних, освітніх, сімейних тощо характеристик на феліцитарні уявлення особи.

Ключові слова: концепт, щастя, щастя як соціокультурний феномен, феліцитарна парадигма, феліцитологія.

Постановка проблеми. Серед проблем і питань, які незмінно спонукатимуть людину до дискусій і розмислів, як такі, що є визначальними екзистенційними мотиваторами, в усі епохи перебуває категорія щастя. Кожне суспільство в конкретний історичний період послуговується комплексом ієрархізованих цінностей, які лежать в основі вибору особистих і суспільних моделей поведінки. Сукупність цінностей і чеснот формує узагальнений образ щастя, у якому відображаються інтенції й потреби людини, групи людей, спільноти. Розв'язання наукового завдання трактування соціокультурного феномену щастя сприятиме.

Феліцитарна парадигма (від лат. *felicitas* – щастя), або модель щастя, система феліцитарних понять і уявлень, стає предметом наукового аналізу у різних національних дискурсах, досліджують її на матеріалі різних етнічно-культурних масивів (японського (Н. Ізотова), хакаського (М. Чертикова), американського (Д. Рахімова), іспанського (Н. Стрюкова, О. Довгань), в англійському художньому дискурсі (Т. Братусь), на рівні широкого діапазону наукових сфер – через поліпредметну природу, однак неодмінно в межах антропоцентричного підходу.

Чинниками актуалізації проблеми у сучасному науковому дискурсі є: 1) новий етап розвитку української держави, ознаменований, з одного боку, активним реформуванням усіх сфер суспільного життя з огляду на євроінтеграційні устремління, а з іншого – прагненням до систематизування й виявлення власних етнічних особливостей як запоруки збереження своєї окремішності; 2) глобалізаційні процеси, що однаковою мірою як нівелюють певні національні особливості, так і спонукають до їхнього збереження, підтримування й розвитку; 3) новий рівень (термінологічна розробленість, емпірична репрезентація) і формати наукових досліджень – домінування інтегрованих, міждисциплінарних досліджень; 4) зростання відкритості суб'єктів суспільної комунікації, готовності до рефлексування й дискусії; 5) необхідність окреслення української парадигми соціокультурного феномену щастя.

Мета статті. Автор ставив за мету узагальнення наукових підходів, визначення актуальних проблем і найзагальніших висновків щодо концепту щастя як об'єкта наукових досліджень представниками різних сфер наукового пошуку; пошук точок перетину, які допомагатимуть визначити константи розуміння категорії, універсальні її дескриптори, сформулювати підґрунтя для окреслення складників соціокультурного феномену щастя.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Найбільш системно наукові розвідки щодо феліцитарної проблематики представлені в філософських, психологічних, лінгвістичних, соціологічних, педагогічних, культурологічних матеріалах. Не меншою мірою цікавляться нині поняттям і представники економічної науки, які концентрують свої зусилля не лише на традиційно вимірювальних підходах матеріальних показників задоволеності людини, а й прагнуть досягнути мотивацію поведінки й прийняття нею рішень. Р. Талер, автор концепції «поведінкової економіки» став лауреатом Нобелівської премії в 2017 р. Професор Лондонської школи економіки Р. Лейард, експерт ООН з питань дослідження щастя, вважає щастя громадян єдиним показником ефективності діяльності урядів [13; 29].

Виклад основного матеріалу дослідження. Проте варто зауважити, що поняття щастя досі

продовжує «виборювати» право на свою інституційну понятійну природу – оскільки протягом тривалого часу його замінювали «більш цілісними теоретичними» конструкціями [7; 20] у різних наукових галузях, як-то: «психологічне благополуччя», «благополуччя», «добробут» тощо. Вони, однак, не вичерпували повноти його змісту.

Філософський дискурс феліцитарних досліджень, започаткований античними мудрецами, репрезентований широким діапазоном підходів до трактування цієї категорії, що водночас демонструє прогрес самої людини – як її носія й дослідника: як володіння благом (Платон); як творчості-діяльності, підкріпленої задоволенням фізіологічних потреб, однак вивільненої від впливу суспільних догм зовнішнього світу (Аристотель); як досягнення внутрішнього спокою й безтурботності (за Епікуром); через пізнання Бога й випробування душі (Аврелій Августин); у пізнанні Бога (Т. Аквінський). Л. Афанасьєва, Р. Олексенко узагальнюють морально-етичний сенс щастя середньовічної епохи як окреслення шляхів до Царства Небесного, через тлумачення біблійних текстів [1; 19]. Автори простежують зміну конфігурації концепту щастя у різних історично-філософських традиціях: в епоху Відродження уявлення про щастя набуває «діяльнісного» формату, пов'язується з роботою людини над собою і довкіллям, зміною свого життєвого середовища, з людиною-індивідуалістом, що одноосібно прагне діяльності, трансформацій, що приводять до її задоволення. Тобто, поняття щастя індивідуалізується (Т. Гоббс, Дж. Локк). Б. Спіноза обстоював необхідність вивільнення щасливої людини від пристрастей, розвитку нею свого духовного начала. Французькі-матеріалісти – просвітники (Ж. де Ламетрі, П. Гольбах, К. Гельвецій) запорукою досягнення щастя вважали гармонізацію персонального й суспільного блага [1; 19-20]. Узагальнення основних філософських концепцій дало підстави для диференціювання різних рівнів чи площин щастя 1) як об'єктивного стану людини, що матеріалізується в успіхах і досягненнях у певній сфері діяльності; 2) як внутрішнього, психологічного стану переживання радості від реалізації певних намірів; 3) як володіння вищими благами життя («евдемонія»); 4) моральну реакцію особистості на володіння цими благами, що знаходить прояв у певному задоволенні від життя загалом [1; 21].

Кожна епоха пропонувала свій образ щастя, що органічно поєднував як базові незмінні речі, так і більш гнучкі модерні елементи. У філософських, як і в інших наукових дослідженнях, у підходах до розуміння природи щастя говорять про універсальні, загальнолюдські й виразно національні риси. Український любомудр Г. Сковорода ключовим аспектом людської вітальності вважав щастя конкретної людини, що досягається самопізнанням. Від його концепції відштовхувалися автори у пошуках нюансів і відтінків сучасного розуміння категорії – від кінця ХІХ століття до наших днів сформувалася потужна бібліографія, яку, зокрема, систематизував Р. Горбань [9]. Він у свою чергу досліджував щастя як персоналістичний феномен у філософській думці С. Кримського, який зводив сучасний його формат до чотирьох передумов: 1) природа; 2) любов; 3) відсутність марнославства; 4) духовність, однак в основі всього – діяльнісний аспект [9; 68]. Про діяльність як «субстанцію щастя» йдеться і в дослідженні К. Скворцової – вона простежує становлення феномену щастя у перетворювальній діяльності, пізнавальному процесі, ціннісно-орієнтаційній діяльності, комунікативній діяльності. Авторка також підкреслює діялісну природу щастя, відзначаючи через це і його внутрішню суперечливість [19; 109].

Л. Бондар, досліджуючи в форматі дисертації зміст щастя як соціально-філософського феномену, ключовим принципом його досягнення вважає єдність «знання – цінність – діяльність», яка має також бути підкріплена сформованістю в особі певних рис (цілісності, відкритості, інформаційної достатності) [5; 165]. Важливим елементом розуміння авторкою щастя є залучення архетипів української свідомості (світла апокаліптичність; висока духовність; оптимістичність; душевна краса), а також необхідність перебувати в національному світопросторі [5; 168].

Важливим напрямом аналізу суб'єктивних уявлень про щастя, «щасливе життя», які є визначальними в процесі формування індивідуальної життєвої траєкторії, став психологічний. Представниками сучасної психологічної науки щастя досліджується, насамперед, як «стан людини, який відповідає найбільшій внутрішній задоволеності умовами свого буття, повноті й осмисленості життя, здійсненню свого людського призначення» [7; 16]. Особливо результативними є підходи до вивчення концепту у позитивній психології, один із провідних представників якої М. Селігман виокремив три найбільш актуальні напрями розвитку досліджень: позитивні емоції та суб'єктивне відчуття щастя; позитивні риси характеру людини; соціальні структури, які уможливають розвиток людини й досягнення нею щастя. Він є автором позитивістського п'ятиелементного конструкту щастя – PERMA (позитивні емоції (*positive emotion*), взаємодія (*engagement*), відносини (*relationships*), сенс (*meaning*) та досягнення (*achievement*) [23; 145].

Останні десятиріччя психологічна природа щастя привертає увагу українських науковців, які досліджують нейропсихологічні механізми формування відчуття щастя у людини (В. Ткач); розглядають його як передумову психологічного благополуччя (Н. Володарська); дають оцінку соціальній ефективності евдомонічного щастя (У. Луц); феномен «щастя» у сфері державотворення й державного управління, щастя громадянина як кінцевий результат (Р. Пурій) [9]. Українські автори досліджують концепт щастя, комплекс його дескрипторів з урахуванням вікових, гендерних характеристик аудиторії [6]; у розумінні представників певних професійних сфер і груп [1]. Концептуальний аналіз наукового психологічного дискурсу систематизований О. Б'ярко, яка, зокрема, вказує на таку актуальну освітньо-виховну проблему, як просоціальність щасливих людей [7; 21], що також матиме важливе прикладне значення, зокрема і в роботі з молоддю. О. Гринів строкаті підходи до дослідження психологічного благополуччя особистості вкладає у чотири групи, розробляючи також графічну концепцію кожної: «I група включає евдемоністичні та гедоністичні теорії; II група – дослідження психологічного благополуччя на базі позитивного психологічного функціонування особистості; III група розглядає психологічне благополуччя з точки зору збереження психофізіологічних функцій; IV група – як цілісне суб'єктивне переживання особистості» [10]. На думку авторки, такий підхід забезпечить якісно новий рівень емпіричного дослідження.

Філософсько-психологічна проблематика філіцитарного напрямку об'єднала дослідників різних країн на міжнародній науковій конференції у Львові, ініційованій зокрема У. Луц-Пурій, співзасновницею Українського інституту дослідження щастя [22].

Потужним пластом наукових рефлексій означеної науково-практичної проблеми є лінгвістичний, оскільки мовна система кожного народу являє собою узагальнення знання, культурних цінностей, загалом менталітету. Мова – це особливий простір існування людини, акумулювання, відображення й транслювання культури етносу. Тісна пов'язаність мови й культури зумовила оформлення наприкінці ХХ ст. лінгвокультурологічного напрямку, який активно послуговується поняттям «концепт». Специфіка прояву і лексикалізації щастя, підкреслюють автори, залежить від особливостей лінгвокультури.

У дослідженнях феномену щастя домінує концептуальний підхід, оскільки щастя визнається одним із базових концептів у свідомості кожного соціуму й кожної людини. Більше того, лінгвоконцептологія чутливо реагує на морально-духовну ситуацію в суспільстві. С. Воркачов відносить концепт «щастя» до телеонічних, розуміючи під ними «вищі духовні цінності, які створюють та втілюють для людини етичний ідеал, прагнення до якого створює моральне оправдання її життя, – ідеал, заради якого варто жити і не шкода вмерти» [8; 24]. М. Чертикова характеризує концептуальний простір щастя як «дуже складну, багатогранну, достатньо гнучку і в метафоричному плані невичерпну структуру, позбавлену чітких меж», яка відображає національно-світоглядні, почуттєві, логічні компоненти. Труднощі визначення категорії щастя авторка вбачає не тільки в розмитості й складності самого поняття, а й у певному «інтимному» і суб'єктивно-оцінному його характері [21; 47-48]. О. Малярчук досліджує емоційний концепт щастя за матеріалами англійської мови, підкреслюючи, що «емоційні концепти визначаються такими соціо-культурно-психологічними характеристиками конкретного співтовариства людей, як традиції, звичаї, вдачі, особливості побуту, стереотипи мислення, моделі / зразки поведінки та т. п., що історично складаються протягом усього розвитку, становлення тієї або іншої етнічної спільності» [17; 132], що також є свідченням доцільності формування цілісного образу щастя як соціокультурного феномену.

У. Дробішевська, розуміючи під концептом «ідеальний образ чи, точніше, прообраз, що уособлює культурно зумовлені уявлення мовця про світ», щастя вважає одним із базових концептів у свідомості кожного соціуму й кожної людини [11; 125]. Автори на основі узагальнень наукових досліджень окреслюють місце концепту «щастя» в загальній типологічній системі концептів: за характером суб'єкта – загальнолюдський; за динамікою – стійкий і споконвічний; за видовим поділом – емоційний; за ступенем значущості – концепт вищого рівня, оскільки щастя є невід'ємною частиною життя людини, визначним фактором людського буття, а тому є культурно зумовленою базовою одиницею картини світу [20; 95].

У лінгвістичних дослідженнях об'єктами аналізу ставали як фразеологізми, стійкі звороти (в українській, російській, англійській, німецькій, польській, латинській (Г. Бенькевич), у тюркських мовах (Чертикова). Так, Г. Бенькевич на основі аналізу масиву латинських фразеологізмів формулює фразео-семантичні групи концепту «щастя» («наявність друзів», «мінливість», «надмірність», «чесне життя», «недостатня кількість»), які опосередковано формують уявленя про цей концепт в історичному плані [4; 40].

Л. Кулішенко, Л. Яременко, визнаючи щастя найбільш універсальною аксіологічною категорією, одним з основних ціннісних пріоритетів людського життя, визнають дуальну його природу,

детермінованість природними і суспільними факторами, родовими й індивідуальними. Щастя, на їхню думку, суб'єктивне, індивідуальне за формою переживання, але об'єктивне за змістом [14; 49].

Актуальність дослідження такої аксіологічної категорії, як «щастя», зростає через його проєкцію на майбутнє, а не лише відображення світоглядних позицій українців, що в сучасних українських реаліях набуває особливого прагматичного змісту.

Л. Кулішенко, Л. Яременко окреслюють асоціативне поле щастя за результатами дослідження українських фразеологічних одиниць із елементом «щастя» у їхній структурі такими елементами: удача (везіння), здоров'я, праця, розум, гроші (але не багатство), совість, надія, злагода. На основі узагальнення результатів асоціативного аналізу автори виокремлюють такі елементи щастя: фізичний (відносячи до нього здоров'я й працю); моральний (совість, злагода), матеріальний (гроші); духовний (надія), ірраціональний (удача, везіння), раціональний (розум) [14; 55].

Нині маємо й дослідження особливостей вербалізації концепту щастя на матеріалах сучасного українського медіадискурсу, а саме рекламного його сегменту, автор якого також визнає його найвищий рівень в ієрархії концептосфери українськомовного рекламного дискурсу [12; 42].

Вагомим узагальненням українських, інших національних і загалом глобальних соціологічних досліджень є стаття О. Кириленка «Благополуччя людей як об'єкт соціологічних досліджень: феліцитарний підхід» [13]. Автор подає скрупульозний нарис історії вивчення благополуччя з точки зору економічної теорії, її розвиток у низці політичних теорій, окреслює основні стратегічні напрями досліджень філософів, культурологів, соціальних психологів; фокусується й на висновках представників інвайронментального (що розглядає благополуччя крізь призму збереження природного середовища й досягнення гармонії людини з ним), медико-валеологічного, футурологічного підходів. В українському науковому дискурсі соціологічний блок активно розробляється науковцями Інституту соціології НАН України, Київського міжнародного інституту соціології (КМІС), Українського інституту соціальних досліджень, інших дослідницьких установ і структур.

Соціологічна наука забезпечує феліцитарний дискурс можливостями емпіричного вимірювання добробуту й щастя людей на основі опитувань; виступає аналітичним простором для поєднання можливостей і переваг різних теоретичних підходів, формування інтегрованого інструментарію, сприяє формуванню й удосконаленню методології міждисциплінарних досліджень. Соціологічні дослідження в контексті феліцитарного підходу є новим напрямом досліджень, здійснюваних на мікро-, мезо- й макрорівнях з використанням кількісних і якісних методів оцінювання [13; 29]. Масштабність завдання, накопичений дослідницький досвід, вироблення методології дослідження, оформлення наукового предмета дають підстави автору говорити про спеціальний напрям соціальних досліджень у межах феліцитології як науки про щастя [13; 29].

Соціологи пропонують наукове вимірювання феліцитарної категорії, зокрема, через благополуччя [13]. В. Паніотто, Ю. Сахно, А. Пясковська аналізують зміну показників суб'єктивного відчуття щастя українцями з 2001 до 2017 р. й дві групи чинників щастя різних вікових груп населення, зокрема молоді. Перша група чинників пов'язана з реальністю – так звані соціально-демографічні характеристики (гендер; вік; освіта, сімейний стан, добробут, здоров'я) та рівень благополуччя. Друга група чинників визначається впливом на людей не лише реальності, а й сприйняття ними цієї реальності [18].

Висновки. Простежено зміну наукового кваліфікування концепту щастя в різних сферах наукового знання – філософський дискурс репрезентований широким діапазоном підходів до трактування феліцитарної категорії, що водночас демонструє прогрес самої людини; психологи, насамперед представники позитивної психології (з опертям на підходи Seligman, M. E. P.), досліджують нейропсихологічні механізми формування відчуття щастя у людини, соціальну ефективність евдомонічного щастя, феномен «щастя» з урахуванням вікових, гендерних, інших характеристик особи; соціологія напрацьовує інструменти емпіричного вимірювання добробуту й щастя людей на основі опитувань, стає простором інтегрування можливостей і переваг різних теоретичних підходів, сприяє формуванню й удосконаленню методології міждисциплінарних досліджень, у лінгвістиці домінує концептуальний підхід, оскільки щастя визнається одним із базових концептів у свідомості кожного соціуму й кожної людини, інших.

Доводиться безперспективність емпіричного підходу (оскільки він не передбачає оцінювання щастя в контексті загального соціального буття на основі фундаментальної бази знань) і доцільність ґрунтовного теоретичного осмислення цього соціокультурного феномену, визначення впливу віри, духовних, економічних, гендерних, освітніх, сімейних тощо характеристик на феліцитарні уявлення особи, що буде реалізовано в наступних наукових дослідженнях.

Список використаної літератури

1. Андрушко Я. С. Щастя в теоретико-емпіричному дискурсі дослідження. *Наук. вісник Херсон. держ. ун-ту. Серія: Психологічні науки*. Вип.2. Т. 1. 2018. С. 7-13.
2. Афанасьєва Л., Олексенко Р. Феномен щастя в контексті філософського дискурсу *Вісник Львів. ун-ту. Серія філос.-політолог. студії*. 2019. Вип. 22. С. 16-22.
3. Бабакова О., Нескреба М. Асоціативне поле концепту щастя. Мова. Свідомість. Концепт: зб. наук. ст. / відп. ред. О. Хомчак. Мелітополь: ФОП Однорог Т. В., 2018. Вип. 8. С. 51-53. URL: <https://filolog.mdpu.org.ua/wp-content/uploads/2021/01/Zbirnyk-8.pdf>
4. Бенькевич Г. А. Репрезентація концепту «щастя» в латинській фразеології. *Наук. зап. Нац. ун-ту «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. Вип. 56. 2015. С. 38-40.
5. Бондар Л. В. Філософія щастя: ціннісно-праксеологічний аспект: дис... канд. філос. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії». Одеса. 2012. 186 с.
6. Бончук Н. В. Суб'єктивне розуміння щастя сучасною молоддю та підлітками. *«Молодий вчений»*. № 5 (32). Травень, 2016. С.542-548.
7. Б'янок О. Феномен щастя у позитивній психології: аналіз та проблемні аспекти застосування концепцій. *Humanitarium*. 2017. Т. 39, Вип. 1. С. 15-22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gvpdpu_2017_39_1_4.
8. Воркачев С. Г. Сопоставительная семантика телеономных концептов «любовь» и «счастье» (русско-английские параллели): Монография. Волгоград : Перемена, 2003. 164 с.
9. Горбань Р. А. Щастя як персоналістичний феномен у філософській думці С. Б. Кримського. *Вісник Харків. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. Філософія*. 2019. Вип. 52 (1). С. 60-75. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnpu_filos_2019_52\(1\)_8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnpu_filos_2019_52(1)_8).
10. Гринів О. Аналіз підходів до дослідження психологічного благополуччя особистості. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*. 2014. Вип. 19 (1). С. 25-34. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpfsp_2014_19\(1\)_6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpfsp_2014_19(1)_6).
11. Дробішевська У. Концепт «щастя» в українській і польській фразеології. Концепт «щастя» в українській і польській фразеології. *Етнос і культура*. 2011-2012. № 8-9. С. 125-130. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/etnik_2011-2012_8-9_16.
12. Ільєнкова В. Особливості вербалізації концепту щастя (на матеріалах сучасного українського медійного дискурсу). *Наук. вісник Міжнар. гуманіст. ун-ту. Серія: Філологія*. 2018. № 32. Т. 3. С. 38-42.
13. Кириленко О. М. Благополуччя людей як об'єкт соціологічних досліджень: феліцитарний підхід. *Вісник Нац. ун-ту «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія : Соціологія. 2016. № 3. С.18-33. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnyuas_2016_3_4.
14. Кулішенко Л., Яременко Л. Асоціативне поле концепту «щастя» (на основі українських фразеологічних одиниць). *«Філологічні трактати»*, Т. 11, № 1. 2019. С. 49-56.
15. Лэйард Р. Счастье: уроки новой науки ; пер. с англ. И. Кушнарево́й. Москва : Изд-во Ин-та Гайдара, 2012. 416 с.
16. Лютак О. З, Федик О. З. Щастя як соціально-психологічний феномен. *Зб. наук. пр.: психологія*. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника», 2019. Вип. 24. С. 68-761.
17. Малярчук О. Емоційний концепт щастя: етимологічні та структурні характеристики. *Вісник Житомир. держ. ун-ту*. Вип. 2 (74). Філологічні науки. С. 132-138.
18. Паніотто В., Сахно Ю., Пяковська А. Динаміка рівня щастя та його детермінанти. Україна 2001-2017. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2018. № 1. С. 84-102.
19. Скворцова К. М. Діяльність як субстанція щастя. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2015. Вип. 60. С. 100-113. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpgvzdia_2015_60_11.
20. Стрюкова Н. О., Довгань О. В. Концепт «Щастя» як маркер існуючих в іспанському суспільстві ціннісних уявлень і настанов. *Нова філологія*. 2014. №64. С. 94-97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Novfil_2014_64_20.
21. Чертыкова М. Д. Концепт часка «счастье» как отражение феліцитарной парадигмы хакасского мировидения. *Языки и фольклор коренных народов Сибири*. 2018. № 1 (35). С. 46–56.
22. Щастя та сучасне суспільство : зб. матеріалів між нар. наук. конф. (Львів, 20-21 берез. 2020 р.). Львів : СПОЛОМ, 2020. 329 с. : рис., табл. Бібліогр. наприкінці статей. URL: <http://ukr-happiness-institute.com/materiali-konferenci%d1%97-2020/>
23. Seligman M. E. P. (2002). *Authentic happiness: Using the new positive psychology to realize your potential for lasting fulfillment*. Free Press. <https://psycnet.apa.org/record/2002-18216-000>

References

1. Andrushko Ya. S. Shchastia v teoretyko-empyrychnomu dyskursi doslidzhennia. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Serii: Psykholohichni nauky*. Vyp.2. T. 1. 2018. S. 7-13.
2. Afanasieva L., Oleksenko R. Fenomen shchastia v konteksti filosofskoho dyskursu Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia filoloh.-politoh. studii. 2019. Vypusk 22. S. 16-22.
3. Babakova O., Neskrebna M. Asotsiatyvne pole kontseptu shchastia. Mova. Svidomist. Kontsept: zb. nauk. statei / vidp. red. O.Khomchak. Melitopol: FOP Odnoroh T. V., 2018. Vyp.8. S.51-53. URL: <https://filolog.mdpu.org.ua/wp-content/uploads/2021/01/Zbirnyk-8.pdf>

4. Benkevych H. A. Repräsentatsiia kontseptu «shchastia» v latynskii frazeolohii. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia «Filolohichna». Vypusk 56.* 2015. S. 38-40.
5. Bondar L. V. Filosofiia shchastia: tsinnisno-prakseolohichni aspekt: dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filos. nauk: spets. 09.00.03 «Sotsialna filosofiia ta filosofiia istorii». Odesa. 2012. 186 s.
6. Bonchuk N. V. Subiektyvne rozuminnia shchastia suchasnoiu moloddu ta pidlitkamy. *«Molodyi vchenyi». №5 (32).* Traven, 2016. S. 542-548.
7. Bianco O. Fenomen shchastia u pozytyvni psycholohii: analiz ta problemni aspekty zastosuvannia kontseptsii. *Humanitarium.* 2017. T. 39, Vyp. 1. S. 15-22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gvpdpdpu_2017_39_1_4.
8. Vorkachev S. H. Sopotavytelnaia semantika teleononnykh kontseptov «liubov» y «schaste» (russko-anhlyiskye paralely): Monohrad : Volhohrad : Peremena, 2003. 164 s.
9. Horban R. A. Shchastia yak personalistychnyi fenomen u filosofskii dumtsi S. B. Krymskoho. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody. Filosofiia.* 2019. Vyp. 52(1). S. 60-75. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnpu_filos_2019_52\(1\)_8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnpu_filos_2019_52(1)_8).
10. Hryniv O. Analiz pidkhodiv do doslidzhennia psycholohichnoho blahopoluchchia osobystosti. *Zbirnyk naukovykh prats: filosofiia, sotsiologiia, psycholohiia.* 2014. Vyp. 19(1). S. 25-34. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpfsp_2014_19\(1\)_6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpfsp_2014_19(1)_6).
11. Drobishevska U. Kontsept «shchastia» v ukrainskii i polskii frazeolohii. Kontsept «shchastia» v ukrainskii i polskii frazeolohii. *Etnos i kultura.* 2011-2012. № 8-9. S. 125-130. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/etnik_2011-2012_8-9_16.
12. Ilienikova V. Osoblyvosti verbalizatsii kontseptu shchastia (na materialakh suchasnoho ukrainskoho mediinoho dyskursu). *Naukovi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia: Filolohiia.* 2018. №32. T.3. S. 38-42.
13. Kyrylenko O. M. Blahopoluchchia liudei yak ob'iekt sotsiologichnykh doslidzhen: felitsytarnyi pidkhid. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho». Seriia : Sotsiologiia.* 2016. № 3. S.18-33. Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnyuac_2016_3_4.
14. Kulishenko L., Yaremenko L. Asotsiatyvne pole kontseptu «shchastia» (na osnovi ukrainskykh frazeolohichnykh odyntys). *«Filolohichni traktaty»*, Tom 11, № 1. 2019. S. 49-56.
15. Łojard R. Schaste: uroky novoi nauky ; per. s anhł. Y. Kushnarevoi. Moskva : Yzd-vo Yn-ta Haidara, 2012. 416 s.
16. Liutak O.Z, Fedyk O.Z. Shchastia yak sotsialno-psycholohichni fenomen. *Zbirnyk naukovykh prats: psycholohiia.* Ivano-Frankivsk: DVNZ «Prykarpatskyi natsionalnyi universytet im. V.Stefanyka», 2019. Vyp. 24. S.68-761.
17. Maliarchuk O. Emotsiyni kontsept shchastia: etymolohichni ta strukturni kharakterystyky. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu. Vypusk 2 (74). Filolohichni nauky.* S.132-138.
18. Paniotto V., Sakhno Yu., Piaskovska A. Dynamika rivnia shchastia ta yoho determinanty. *Ukraina 2001-2017. Sotsiologiia: teoriia, metody, marketynh.* 2018. №1. S. 84-102.
19. Skvortsova K. M. Diialnist yak substantsiia shchastia. *Humanitarnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii.* 2015. Vyp. 60. S. 100-113. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpgvzdia_2015_60_11.
20. Striukova N. O., Dovhan O. V. Kontsept «Shchastia» yak marker isnuuichykh v ispankomu suspilstvi tsinnisnykh uiavlen i nastanov. *Nova filolohiia.* 2014. №64. S. 94-97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Novfil_2014_64_20.
21. Chertykova M. D. Kontsept chaska «schaste» kak otrazhenye felitsytarnoi paradyhmu khakasskoho myrovydenyia. *Yazyky y folklor korennykh narodov Sybyry.* 2018. № 1 (35). S. 46–56.
22. Shchastia ta suchasne suspilstvo : zbirnyk materialiv mizhnarodnoi naukovoii konferentsii (Lviv, 20-21 bereznia 2020 r.). Lviv : SPOLOM, 2020. 329 s. rys., tabl. Bibliohr. v kintsi statei. URL: <http://ukr-happiness-institute.com/materiali-konferenci%dl%97-2020/>
23. Seligman, M. E. P. (2002). Authentic happiness: Using the new positive psychology to realize your potential for lasting fulfillment. Free Press. <https://psycnet.apa.org/record/2002-18216-000>

КОНЦЕПТ «СЧАСТЬЕ» КАК ПОЛИПРЕДМЕТНЫЙ ОБЪЕКТ НАУЧНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ: ДИАХРОНИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Воронова Виlena Владимировна – кандидат наук по социальным коммуникациям,
Киевский национальный университет культуры и искусств,
г. Киев

Автор обращается к проблеме научного квалифицирования социокультурного феномена счастья. Решение научной задачи будет способствовать выработке подходов к формированию системы современных аксиологических ориентиров. Осуществляется обобщение научных результатов относительно концепта счастья представителями различных областей знаний (философия, психология, лингвистика, социология и т.д.), которые будут способствовать уточнению понимания категории, определению универсальных ее дескрипторов, сформируют основу для определения составляющих социокультурного феномена счастья.

Констатировано высокий уровень представленности научных результатов, однако и доминирование эмпирического подхода, не предусматривающего рассмотрение счастья в контексте общего социального бытия на основе фундаментальной базы знаний. Проблема требует обстоятельного теоретического осмысления, определения влияния веры, духовных, экономических, гендерных, образовательных, семейных, других характеристик на фелицитарные представления личности.

Ключевые слова: концепт, счастье, счастье как социокультурный феномен, фелицитарная парадигма, фелицитология.

THE CONCEPT OF «HAPPINESS» AS A MULTYDISCIPLINARY OBJECT OF A SCIENTIFIC RESEARCH: DIACHRONICH ASPECT

Voronova Vilena – Candidate of Science in Social Communications,
Kyiv National University of Culture and Arts,
Kyiv

The author turns to the problem of giving scientific definition to the socio-cultural phenomenon of happiness. The solving of this scientific task will contribute to working out the ways of forming the system of contemporary axiological reference points.

The scientific results referring to the studies of happiness concept by the representatives of different knowledge fields (philosophy, psychology, linguistics, sociology) have been summed up. These results will promote the clarification of understanding the category, finding its universal descriptors, will form the basis for singling out (describing) the components of the socio-cultural phenomenon of happiness.

Both the high level of scientific results representation and the domination of empiric approach, which does not presuppose the assessment of happiness in the context of general social being on fundamental knowledge basis, are stated. The problem needs deep theoretical comprehension, understanding the level of influence of faith, spiritual, economic, gender, educational, family characteristics on the felicitic concepts (ideas) of a person.

Key words: concept, happiness, happiness as a socio-cultural phenomenon, felicitic paradigm, felicitology.

UDC 17.023.34:304.3:159.923

THE CONCEPT OF «HAPPINESS» AS A MULTYDISCIPLINARY OBJECT OF A SCIENTIFIC RESEARCH: DIACHRONICH ASPECT

Voronova Vilena – Candidate of Science in Social Communications,
Kyiv National University of Culture and Arts,
Kyiv

The aim of this paper is the generalization (summing – up) of scientific approaches, assessment of relevant problems and most generalized conclusions concerning the concept of happiness as the object of scientific researches, undertaken by the representatives of different fields of scientific studies. This paper would contribute to the assessment of the concept of happiness universal descriptors, to the basis formation for tracing the components of socio-cultural phenomenon of happiness.

Research methodology. The author has presented the review of complex scientific researches, done by the representatives of different fields of scientific knowledge (philosophers, psychologists, linguists, sociologists) whose conclusions (results) will be used in the process of creating generalizing methodology of studying socio-cultural phenomenon of happiness.

Results. The author has traced the changes in scientific qualification (definition) of happiness concept in different fields of scientific knowledge – in philosophy philosophical discourse is represented by a wide range of approaches to treating the felicitic category, which, at the same time, demonstrates the progress of a person him/herself; in psychology scientists, first of all representatives of positive psychology (based on M.E.P. Saligman's studies) investigate neuropsychological mechanisms of forming the feeling of happiness: social efficiency of eudonymic happiness, the phenomenon of happiness with taking into consideration age, gender, other characteristics of a personality; in sociology (social studies) the instruments of empiric dimension of people's prosperity and happiness are determined on the basis of questioning; sociology is the space of integrating opportunities and advantages of different theoretical approaches and promotes the formation and improvement of interdisciplinary researches methodology; in linguistics the conceptual approach is dominating, as happiness is treated as one of the basic concepts in the consciousness of every society and every person. The monitoring of scientific literature, resources, referring to the research topic, proved the domination of the empiric approach, which is restricted by other numerous approaches to understanding happiness and its sources.

Novelty. In the article the absence of any prospect for empiric approach application (as it does not presuppose the assessment of happiness in the context of general social being on fundamental knowledge basis) and the expediency of theoretical comprehension of this social-cultural phenomenon are proved.

The practical significance. The solving of this scientific task will contribute to working out the ways of forming the system of contemporary axiological reference points of a modern person in the conditions of a rapidly changing society.

Key words: concept, happiness, happiness as a socio-cultural phenomenon, felicitic paradigm, felicitology.

Надійшла до редакції 21.01.2021 р.

УДК 179.3

**ЕВОЛЮЦІЯ ЦІННОСТЕЙ СУСПІЛЬСТВА В АСПЕКТІ ВЗАЄМВІДНОСИН
«ЛЮДИНА-ТВАРИНА»**

Харьков Сергій Володимирович – заступник генерального директора,
«Київський зоологічний парк загальнодержавного значення», м. Київ
<http://orcid.org/0000-0003-2950-9583>
DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpm.vi37.442>
kharkov.serhii.v@gmail.com

Аналізуються причини та наслідки змін у сфері відносин людини до тварин. Визначається вплив урбанізації та науково-технічного прогресу на зміну місця тварини в урбанізованому соціумі, еволюцію ставлення сучасної міської людини до тварини: від сервісно-продуктового, споживацького – до партнерського, навіть родинного. Аналізується зростання цінності тварини-компаньйона для самотнього містянина, оточеного неприродним стресогенним середовищем. Вказується на різні наслідки гуманізації ставлення до тварин свійських та диких видів, що, з одного боку, має наслідком покращення якості життя свійських тварин, але з іншого – це створює проблеми для існування тварин диких видів. Серед інших причин і наслідків виокремлюється явище антропоморфізації (або олюднення) тварин та надається оцінка наслідків цих культурних змін.

Ключові слова: світогляд, людина, антропоморфізація (олюднення), урбанізація, свідомість, благополуччя тварин, тварина-компаньйон.

Актуальність проблеми. Тварина супроводжувала людину здавна. Процеси одомашнення йшли відповідно до потреб людини, тож не дивно, що першою свійською твариною став помічник мисливця – собака. Це сталося близько 31,7 тис. років до нашої ери [13; 473]. Із переходом до землеробства та скотарства людина одомашнює вівцю, свиню, козу та корову. Для боротьби з гризунами починає використовувати kota. Коли виникає потреба у транспорті, одомашнюється віслук, кінь, верблюд та навіть слон. До Нового часу тварина була джерелом продуктів харчування, матеріалів та предметів побуту, виконавцем сільськогосподарських робіт, транспортувальником людей та вантажів, постачальником пошти та частиною індустрії розваг. Задоволення твариною наших споживчих, виробничо-матеріальних потреб складало цінність тварини для людства. Але з XIX ст. спостерігаємо зміну ставлення до тварин. Саме тоді починається суспільний рух на захист тварин у глобальних масштабах і створюється правова основа захисту тварин; XX ст. ознаменувало формування етичних норм, що передбачають відповідальність за всіх живих істот – появу біоетики, а також концепції «Прав тварин» [2; 119]. Тварина перестає бути просто цінною річчю чи джерелом цінних матеріалів та продуктів, натомість все більше набуває цінності компаньйона, партнера.

Аналіз досліджень і публікацій. Окремі аспекти зазначеної проблеми досліджували як українські, так і закордонні вчені, серед яких можна виділити Є. Баженову, І. Василевську, Л. Вольнову, Ф. де Ваала та ін.

Мета статті – з'ясувати чинники, що призвели до культурних зсувів у питанні еволюції цінностей суспільства в аспекті взаємовідносин «людина-тварина» та виявити їх наслідки.

Виклад основного матеріалу. Урбанізація – загальносвітовий процес, що характеризується зростанням ролі міст у розвитку суспільства та збільшенню питомої ваги міського населення за рахунок сільського. Так, за даними ООН, якщо у 1800 р. міське населення складало лише 2%, то у 1950 р. містян було вже 30%, а до 2050 р. прогнозується, що майже 70% населення планети проживатимуть у містах [19]. Аналогічний процес урбанізації відбувається і в Україні: якщо кількість міського населення у 1897 р. складала 3,716 млн. осіб у порівнянні до 25,144 млн. осіб сільського, тобто 13%, то вже у 2014 р. кількість містян досягла 31,081 млн., що становить майже 69% від загальної чисельності населення у 45,246 млн. осіб [5; 141].

Але урбанізація – це також і певна інша культура, новий міський спосіб життя, що має суттєві відмінності від сільського. Німецький соціолог Ф. Тьонніс називав ці типові усталені форми індивідуально-суспільної життєдіяльності «общинною» (традиційною, сільською) та «громадською» (міською). Він стверджував, що у великому місті теплі, дружні «общинні» стосунки замінюються формальними поверхневими, випадковими, безособовими та функціональними [10; 229]. На думку Ф. Тьонніса, протягом усього процесу урбанізації общинний, першопочатковий базис спільного життя продовжує змінюватися і знаходить завершення в явищі, що часто іменують індивідуалізмом [10; 226].

Одна з обставин сучасного міста – безперервне оточення індивіда агресивною рекламою та нав'язливою політико-економічною інформацією, яка доноситься через вуличні рекламні носії, вивіски та монітори в магазинах і транспорті, через мобільний телефон, персональний комп'ютер, телебачення та радіо. Як вказує Л. Вольнова, негативний потік інформації в ЗМІ, накладаючись на відчуття втраченості та самотності, примушує людину ще більше йти в себе, відгороджуватися від зовнішнього світу [4; 45].

До цієї відчуженості та самотності слід додати досягнення науково-технічного прогресу (НТП), які звільнили людину від більшої частини домашньої побутової роботи. Отже, у вечірні години та вихідні дні з'являється додатковий час, який, зазвичай, проводять у вузькому колі домашніх мешканців та/або на самоті у віртуальних мережах. Додатковим чинником стає тривалість життя, яка завдяки успіхам сучасної медицини невпинно зростає протягом останнього століття і призвела до того, що пенсіонери проводять поза роботою (на пенсії) не одне десятиліття. В умовах міста далеко не кожна людина знаходить для себе гідне заняття на цей вивільнений час. Тож нині відчуття незатребуваності, відчуженості від активного міського оточення не тільки зростає, а й розтягується у часі.

Міський «громадський» спосіб життя – це постійне перебування під тиском неприродних обставин, серед яких: висока щільність населення, обмежені території, перманентне вторгнення чужинців в особистий простір у транспорті та магазинах, небезпечний транспортний рух, підвищений шум, погана екологічна ситуація, швидкі зміни в усіх сферах діяльності та відпочинку, а також постійна плінність структури соціальних стосунків. Все це разом із агресивним рекламно-інформаційним пресингом примушує людину, на думку Л. Вольнової, до реагування на них, і найчастіші реакції – страх (тривожність) або агресія (дратівливість) [4; 44].

Ці фактори призводять до пошуку людиною близького партнера, з яким можна спробувати уникнути руйнівного впливу міста на психіку городянина.

Але, окрім згаданих негативних реакцій людини на міське середовище, спостерігається й інша цікава тенденція сучасного урбанізованого суспільства – підвищення рівня толерантності. Так, Л. Вольнова зазначає, що характерними рисами міського простору взаємодії є також соціокультурна гетерогенність, інтенція на різноманітність [4; 46]. Підтвердження цих культурних змін знаходимо у мистецтві.

У цьому аспекті являє інтерес дослідження І. Василевської та В. Коршункова щодо зміни підходів сучасного кінематографу та літератури у питанні підвищення терпимості до «інакших», причому мова тут йде не лише про людей, а про різних інших істот. Так, дослідники наводять приклад написаних до ери політкоректності романів Джона Р.Р. Толкіна, які демонструють зовнішньо обумовлені якості характеру: гобліни – дурні та злі, ельфи – піднесені та позитивні [3; 125]. Можна додати, що у радянських мультфільмах «нетолерантних» часів середини ХХ ст. також закладалась визначеність якостей персонажу його зовнішньою формою. Лиси, ворони, щурі, гієни та вовки – зазвичай негативні персонажі, а коти, собаки, зайці, леви, слони, білки та ведмеді – позитивні. А от культовий серіал «Зоряні війни» вже навпаки засвідчує глядачеві відсутність зв'язку між зовнішнім виглядом та внутрішніми якостями героїв, де найстрашніший ворог та злодій може бути людиноподібним чи навіть людиною, а найкращий друг чи учитель – чужою іншопланетною формою життя. Перемогу толерантності до «інших», ксеноморфів демонструє також безперечний успіх сучасних кіноепопей: «Месники», «Шрек», «Трансформери», «Аватар», «Історія іграшок», «Зоряні війни», «Люди в чорному» тощо. І ця толерантність відкриває можливості для сприйняття сучасною міською людиною тварини, як партнера, нехтуючи нелюдською природою.

Ставлення до тварин є однією з рис, що суттєво відрізняють сільську та міську культури. Дика тварина для сільського мешканця – потенційна загроза для саду та городу, для свійських тварин, а то й для самого господаря. В той же час дика тварина для міського мешканця – абстрактний об'єкт, персонаж із книжки чи картинка на екрані, максимум – експонат зоопарку. Таким же різноманітним є сприйняття свійської тварини. Для селянина свійська тварина – це джерело корисних товарів та послуг. Курка – це м'ясо та яйця, коза та корова – молоко, пес – охорона подвір'я, кіт – захист від мишей. І не випадково у народному фольклорі читаємо, як господар виганяє пса, що постарів та не чує злодюжок, а старий фразеологізм «мишей не ловить» означає лінь, некомпетентність та непотрібність. До слова, цей «споживацький» підхід був характерним для всього нашого суспільства ще зовсім недавно. Так, у радянські часи тварин поділяли на «корисних» та «шкідливих» за ступенем їх корисності для людини. Бездомні тварини вважались біологічним сміттям. [1; 93]. Доводилось навіть обґрунтовувати співчутливо-гуманне ставлення до тварин посиленням на їх народно-господарське значення [3; 119]. І це обумовлювалось тисячолітньою критичною залежністю людини від тваринних матеріалів та продуктів. Таку залежність яскраво ілюструє, наприклад, історія індіанців та бізонів. Цих тварин індіанці використовували буквально повністю: м'ясо – у їжу; шкіру – на одяг, взуття, сідла та житло; кістки йшли на інструменти, ножі та ложки; сухожилля – на тетиви

луків та нитки; сечові міхури – на бурдюки для води; волосся – на мотузки; висушений гній – як пальне; з копит варили клей. Масове винищення бізонів, організоване європейцями у XIX ст., що мало наслідком скорочення чисельності бізонів із 30-40 млн. до 1-2 тис., призвело до краху індіанської цивілізації та остаточної колонізації Північної Америки європейцями.

Зрозуміло, що жодна з вищенаведених продуктово-сервісних функцій на постійній основі не потрібна містянину, їжа для якого асоціюється з супермаркетом та рестораном, охорона квартири – з електронікою, а боротьба з гризунами – із службою з дератизації. Тож утримання городянином домашніх тварин диктується зовсім іншими мотивами.

У відході від продуктово-сервісного ставлення до тварин, окрім урбанізації з її змінами життєвих обставин, не менш важливим та більш всеосяжним є вплив НТП. Пов'язаний із ним промисловий розвиток, зокрема хімічної та харчової промисловості, зробив необов'язковим використання не тільки натуральної тваринної сировини для створення одягу, взуття, прикрас, музичних інструментів, предметів побуту, меблів тощо, а й навіть м'яса та тваринного молока для харчування. В той час, як раніше на výroбах із тварин тримались цілі галузі народного господарства! НТП у харчовій промисловості призвів до розвитку дієтології, яка, досліджуючи харчування людини з позицій фізіології та біохімії, дозволяє визначити поживні речовини, вітаміни та мінерали, необхідні для конкретного організму та надає альтернативні джерела цих речовин. І як результат реалізації альтернативних можливостей у харчуванні, спостерігаємо бурхливий розвиток вегетаріанства та веганства.

Показником зниження актуальності продуктового використання тварин у сучасному світі є зміна співвідношення між тваринами-компаньйонами та продуктивними тваринами. Так, за даними Світового Атласу станом на 2020 р. кількість домашніх котів та собак складає майже 1,4 млрд. особин, перевищуючи кількість віслуків (0,04 млрд.), кіз (0,045 млрд.), свиней (0,678 млрд.) та навіть корів (0,987 млрд.)! [15]

Стосовно дикої живої природи також спостерігаються значні ціннісні зміни. Останні два століття у дикій природі відбувається зменшення як кількості тварин, так і кількості їх видів, причому в останні десятиліття таке зменшення біорізноманіття та загальної чисельності тварин на планеті відбувається особливо швидко. У звіті WWF «Living Planet 2018» зазначається: «У середньому ми спостерігали вражаюче зменшення чисельності ссавців, птахів, риб, рептилій та земноводних на 60% за останні 40 років» [14]. Таке різке скорочення суттєво підвищує аксіологічний статус кожного зникаючого виду тварин, адже сучасні технології не дозволяють їх відновлювати. І тут, окрім культурної цінності, на перший план виходить цінність екологічна, адже зникнення тварин одного виду в будь-якій екосистемі за законом екологічної кореляції неминуче призводить до зникнення інших пов'язаних з ним живих видів та потенційної руйнації екосистеми, як єдиного цілого.

Ще одна причина сучасного підвищення цінності тварин у міській культурі – це бідність міст на біорізноманіття через урбанізацію природи, яку зазвичай визначають як перетворення природних ландшафтів на штучні внаслідок міської забудови. І це особливо стосується України, корупція та недосконале законодавство якої призводить до знищення лісів та парків у містах заради побудови на цих територіях житлових та офісних будівель. Через брак можливостей спілкування з природою міські мешканці створюють власні куточки природи у вигляді акваріумів та тераріумів, вирощують рослини та утримують різноманітних тварин, які окрім екологічної цінності, мають для побутово забезпечених, але самотніх мешканців великого міста, соціальну, партнерську цінність. І це в свою чергу стає причиною певного олюднення (або антропоморфізації) тварин. Як зазначають І. Василевська та В. Коршунков, олюднення домашніх тварин – показова ознака налагодженого міського способу життя [3; 111].

Надважливим чинником, що примусив людство переглянути ставлення до тварин, стали успіхи нейробіології та етології. Завдяки науці тварини поступово перемістились із позиції декартівських «живих машин» до мислячих істот із свідомістю. Так, 2012 р. міжнародна група когнітивних неврологів, нейрофармакологів, нейрофізіологів, нейроанатомів та обчислювальних неврологів проголосила Кембриджську декларацію про свідомість, у якій підсумовуються результати багаторічних досліджень мозку людини та тварин [18]. Одним із найбільш приголомшливих відкриттів стало виявлення паралельної еволюції нервових центрів у тварин, де функції людської кори головного мозку (неокортису) виконують інші ділянки, навіть не обов'язково розміщені у голові. За твердженням учених, конвергентні докази вказують на те, що тварини, що не є людьми, мають нейроанатомічні, нейрохімічні та нейрофізіологічні субстрати свідомих станів, а також здатність демонструвати свідому поведінку. Отже, переконливі докази вказують на те, що люди не мають унікальних властивостей неврологічних субстратів, що генерують свідомість. Тварини, які не є людьми, включаючи всіх ссавців та птахів, та багато інших істот, зокрема і восьминоги, також мають

ці неврологічні субстрати [18]. Внаслідок цього відкриття філософське визначення людини через наявність свідомості, притаманної лише їй, втрачає сенс, розмиваючи видові межі.

Вторять нейробіологам й етологи. Наприклад, відомий сучасний етолог та приматолог Франс де Вааль, аналізуючи великий масив досліджень усвідомленої поведінки тварин, просто у заголовку своєї книги запитує: «Чи достатньо ми розумні, аби судити про розум тварин?» [6]. Очевидно, що вищезазначені висновки вчених стають підґрунтям для ще більшого олюднення тварин суспільством.

Ще однією важливою для людини рисою, притаманною її супутникам – котам та собакам – є їх високий рівень пристосованості до вимог та побуту людини, пов'язаний, на наш погляд, з одомашненням, що передбачало жорсткий штучний відбір, а отже і виживання тих особин котів та собак, які найбільш повно відповідали очікуванням людини. Тисячолітня селекція призвела до закріплення належної поведінки на генетичному рівні. На це також накладається особливість людського спілкування, яка, на думку психолога А. Піза, полягає у набагато більшій важливості невербальної частини комунікації, оскільки в процесі спілкування 60-80% комунікацій здійснюється за рахунок невербальних засобів виразу, і лише 20-40% інформації передається за допомогою вербальних [16; 25]. Враховуючи це, ми здатні розуміти основні потреби свійських тварин, вивчивши мову їх тіла та звукові інтонації. Що ж стосується більш розвинених тварин, таких як коти, собаки, свині, папуги, ворони, сороки тощо, то вони здатні розуміти наші невербальні сигнали, ще й на додачу запам'ятовувати окремі слова. Все це, звичайно, підвищує партнерську цінність цих тварин для людини.

Та антропоморфізація є не тільки наслідком, а й зручним методом. Так, наділення тварин людською подобою є вдалим способом ведення інформаційно-просвітницької роботи. Тварини викликають живий інтерес в учнів, і вкладення у вуста таких героїв певних фраз дозволяє покращити запам'ятовуваність матеріалу через цю додаткову увагу учнів. Використання антропоморфних тварин створює позитивну ігрову атмосферу, тож активно застосовується не тільки в дитячій, але й у дорослій аудиторії. При цьому використання тварин у навчально-виховній роботі ставить на меті зовсім не вивчення зоології, навпаки антропоморфні образи тварин покликані допомогти дитині освоїти поведінку в світі людей [1; 92].

На цій же атракції вигідно будувати і бізнес. Окрім широкого театального та кінематографічного представлення, знаходимо тварин різного ступеня антропоморфності в іграшковій та сувенірній галузях, виробництві побутових речей та меблів, в одязі та харчовій промисловості, у рекламі, торгівлі та на транспорті. Бізнес-інтереси, що використовують антропоморфізацію, набувають і таких екзотичних форм, як продаж на аукціонах малюнків, створених слонами, морськими котиками чи дельфінами. Ще більш дохідними бізнесами є створення кладовищ домашніх тварин та індустрія моди для тварин.

Активне використання антропоморфних тварин у просвіті та бізнесі підігривають ще одне цікаве суспільне явище: співставлення тварин з собою, редукування власної особистості до певного виду тварин. Нікого з нас не здивує питанням: «ти сова чи жайворонок?» або «в тебе характер kota чи собаки?». Ми встановлюємо роки за східним тваринним календарем та всерйоз шукаємо схожість у зовнішності людини та її домашнього улюбленця. Всі ці явища носять форму постійної моди на тварин та стають невід'ємною частиною культури.

Нині тварини стають членами суспільства. Американські дослідники констатують, що ми ставимося до своїх собак зовсім не так, як ставилися до них наші діди і прадіди. За повідомленням журналу «American Demographics», власники тварин нерідко називають себе «матусями» і «татусями» [7; 28]. Опитування 2015 р. серед росіян – власників домашніх тварин – показало, що серед опитаних лише 8% не включають тварину в сімейну систему. 77% із опитаних, що включають улюбленця до сімейної системи, присвоюють їм статус дитини, друга, брата [8; 74]. А ритуалізація поведінки у випадку смерті домашнього улюбленця відображає все більше олюднення тварин у свідомості та підсвідомості сучасних людей, які співіснують пліч-о-пліч із ними у своїх міських квартирах [3; 128].

Олюднення тварин мешканцями міст відбувається вже на підсвідомому рівні. Міряючи тварин по собі, люди приписують їм неіснуючі мотиви та якості. Так, відповідно до дослідження І. Рудакової, серед характеристик коня, названих опитаними перехожими, лише 29% дійсно притаманні цій тварині, тоді як інші 71% антропоморфні та міфічні [8; 71].

Наукові відкриття нейробіологів та етологів ХХ-ХХІ ст. спричиняють тектонічні зсуви у філософії взаємин «людина-тварина», переводячи їх з суб'єктно-об'єктної форми у суб'єктно-суб'єктну. Причому зміни відбуваються не тільки на рівні теоретичної філософії, де через руйнацію однієї з основ – унікальності людської свідомості – виникає потреба у переосмисленні основ

філософської антропології. Стає нагальним також і перегляд низки дисциплін практичної філософії: аксіології, етики, філософії екології, філософії права та соціальної філософії. А поведінкові традиції тварин, передані негенетичним шляхом, складні комплекси традицій тваринних соціальних груп, їх ритуали, етичні норми, накопичення знань, використання знарядь праці, докладно описані, наприклад, Франс де Ваалем [6] – ставлять питання про наявність певної первинної культури у тварин, що своєю чергою, наводить на думку про потребу розширення предмету гуманітарних та соціальних наук.

Та окрім змін у науково-філософській сфері, як ми зазначали, є і прямі соціальні наслідки. Відчуваючи самотність та стрес внаслідок процесів урбанізації та інформаційного тиску, людина шукає вихід. А, враховуючи процеси антропоморфізації, найпростішим виходом є побудова квазілюдських соціальних відносин з твариною. За словами Є. Баженової, в умовах урбаністичної культури відношення людини і тварин набувають нових рис, не властивих попереднім історичним періодам: зокрема, актуалізуються моральні аспекти цих відносин. [1; 91]. Дослідниця вказує, що в умовах міської культури початку ХХІ ст. первинним стають функції психологічної підтримки, допомоги в самореалізації, які домашні улюбленці виконують у житті своїх господарів [2; 119].

Про глобальний процес олюднення тварин із включенням їх до складу сім'ї свідчать результати інших досліджень. Ще у 1988 р. опитування містян, проведене Альбертом и Балкрофтом показало, що у переважній своїй більшості люди вважають своїх вихованців повноправними членами родини, причому на першому місці опинилися собаки; коти слідували за ними з незначним відривом [7; 29].

Та у цьому процесі є і негативні наслідки, адже, з іншого боку, зосередження на нелюдському партнері деформує ставлення людини до людини, відбувається підміна живої людини твариною-компаньйоном, і люди замість того, щоб обдаровувати своїми почуттями один одного, дарують їх братам нашим меншим [2; 128-129]. Тож психологи та соціологи констатують, що виникає відчуження людини від людини (що, серед іншого, виражається у тому, що тварини-компаньйони підміняють спілкування з людьми, їх заводять замість чоловіка або дружини чи замість дітей) [1; 93].

Слід зазначити, що досліджувані явища творення друзів та членів родини з тварин є окремим та унікальним соціальним явищем сучасності. Ані неживі об'єкти, ані віртуальні персонажі не складають помітної конкуренції домашнім тваринам. Наприклад, у сучасній Японії є спеціальні клуби, де за гроші можна брати пса на певний час або погратись із котом. При цьому з 2008 р. японські виробники перестали виробляти електронних тваринок, типу Айбо. В плані психологічної підтримки електронні тварини не витримали конкуренції з живими котами та собаками [2; 121].

Закономірним результатом включення тварин у людські соціальні відносини став стрімкий приріст кількості домашніх тварин-компаньйонів, які живуть у помешканні людини. Як зазначалось вище, кількість таких домашніх улюбленців (зокрема котів та собак) перевищила кількість продуктивних тварин: корів, кіз чи вівець. І швидкість приросту кількості тварин-партнерів вражає: якщо наприкінці 1950 р. у США було 12-15 млн. псів, то у 1991 р. – уже 51 млн., а у 2002 р. – 68 млн.! 40% сімей у США має по одному собаці [7; 25]. За даними Світового Атласу, якщо у 2012 р. загальна популяція собак у світі, за оцінками, становила майже 525 млн., то у 2018 р. – ця кількість оцінюється у 900 млн. [11]. Аналогічний тренд спостерігається і в Україні. Наприклад, за даними Світового Атласу станом на 2017 р. у нас мешкають 7,5 млн. домашніх котів. З таким показником ми опинились у десятці країн світу з найбільшою кількістю цих тварин [17].

Окрім наслідків таких змін для людини, не можна не зазначити наслідки вказаних процесів, власне, для самих нових людських партнерів – тварин. І ці наслідки є різними для свійських та диких тварин. Так, для свійських тварин процеси підвищення соціальної ролі та олюднення призводять до покращення їх становища. Один з експериментів, проведений для з'ясування того, як змінює поведінку людей антропоморфізація собаки, показав стійку зміну ставлення людини до цієї тварини: наміри поводитися з собаками в різних ситуаціях коливалися від буденного (наприклад, прихистити собаку) до сенсаційного (наприклад, рятувати собаку з бурхливої річки) [12; 959]. В іншому дослідженні науковці довели, що антропоморфізація тварин заохочує до зоозахисних поглядів у питаннях прав тварин/благополуччя та веганства/вегетаріанства [12; 960]. Люди готові підтримувати свійських тварин як членів власної общини, захищати та опікуватись ними. Тобто можна констатувати, що соціальні зміни, спричинені НТП, олюдненням тварин та урбанізацією певним чином гуманізують ставлення до свійських тварин, підвищують рівень їх благополуччя.

На жаль, ті ж самі чинники справляють негативний вплив на світ диких тварин. Прекрасною ілюстрацією цього є історія американського єнота-полоскуна (ракуна звичайного) в Японії. У 1977 р. анімаційна студія Nippon Animation випустила серіал «Araiguma Rasukaru» за мотивами книги американського письменника С. Норта. В автобіографічному романі розповідається про дружбу дитини

та єнота, їх веселі пригоди та пустощі. Вихід дитячого аніме за цим романом призвів до вибухового росту імпорту тварин із США до Японії, адже діти та молодь прагнули отримати саме такого друга, як у мультсеріалі. Та найгіршим стало те, що наприкінці книжної історії підліток дає своєму другові-єноту волю – відпускає його до лісу. Тож тисячі американських ракунів звичайних були відпущені японськими сім'ями до японської природи, де ці всеїдні тварини, адаптувавшись та розмножившись, почали тотальне винищення місцевої флори і фауни. До 2000 р. вони розповсюдились на 17 префектур, до 2004 – на 42, а у 2008 р. їх відмічали вже у всіх 47 префектурах [9]. Окрім шкоди природі, єноти нанесли збиток культурній спадщині Японії, пошкоджуючи старовинні дерев'яні храми, зокрема і тисячолітній буддійський монастир Бьодо-ін у Кіото, визнаний об'єктом Світової Спадщини ЮНЕСКО. Результатом такої антропоморфізації є занесення «симпатичних» інвазивних тварин до інших біотопів, що призводить до негативних наслідків для аборигенного тваринного та рослинного світу.

Ще один наслідок «гуманізації» ставлення до диких тварин – намагання їх рятувати, забираючи з природи. Адже саме ця реакція виникає, якщо людина бачить покинуту малу дитину на вулиці. Кожний весняний сезон у зоопарках проходить у безперервному намаганні «жальних» городян принести «врятованих» пташенят-злетків. Це боривітер і галка, ворона і ластівка, сова і сойка тощо. Жодні щорічні інформаційно-просвітницькі заходи у ЗМІ не переконують мешканців міста залишити дику природу у спокої і не намагаться переселити її у квартиру чи зоопарк. Влітку настає пора лисенят та вовченят. І один і той самий аргумент – намагання врятувати покинуте дитинча. А восени починається масовий «порятунок» диких водоплавних птахів: гусей, качок, лебедів. Спочатку їх «з жалю» годують непридатним їм та навіть шкідливим хлібно-дріжджовим кормом, тим самим стимулюючи не відлітати в теплі краї і залишатись на місці годівлі, а з настанням морозів – намагаються зловити та «врятувати». Зрозуміло, що вся ця «допомога» надзвичайно шкодить дикій природі.

Третій наслідок олюднення – знищення неантропоморфних тварин заради людей чи антропоморфних тварин. Консультуючи правоохоронні органи, зоопаркам постійно доводиться чути про «порятунок» дітей від змії. І тут ми звернули увагу, що є різниця у ставленні до антропоморфних та неантропоморфних тварин. Коли в 2018 р. на столичний шкільний стадіон забігла видра, то рятували саме видру, хоча тварина може представляти небезпеку для дітей. Коли 2019 р. на столичному озері знайшли бобра, то рятували бобра. Але зовсім іншими були історії, коли декілька разів знаходили безневинного вужа, причому двічі він перебував у сотні метрів від школи чи майданчику – в паркових хащах. Кожного разу тварину вбивали, причому щиро пишались своїм «героїчним» вчинком. І у цьому зв'язку ми – Київський зоопарк – провели неформальне усне опитування у студентів із такими дилемами: на чиєму боці буде ваша симпатія в разі конфлікту між мангустом і змією, між котом і ящіркою, між птахом і павуком. Майже всі опитані відповідали, що симпатизуватимуть чи навіть допомагатимуть мангусту, коту та пташці. Як згадувалось вище, кожен вид має свою екологічну цінність, тож готовність підтримувати антропоморфних тварин та знищувати неантропоморфних веде до сумних екологічних наслідків.

З цього змушені констатувати, що антропоморфізація диких тварин призводить до нерозуміння їхніх реальних тваринних потреб, до непрофесійного та шкідливого втручання у їхнє життя.

Висновки. Оскільки цінність – це, з одного боку, певні властивості самого об'єкту чи суб'єкту, а з іншого – суб'єктивна значимість та корисність цих властивостей для людини, то по відношенню до тварин ми спостерігаємо зрушення одразу за двома цими напрямками. По-перше, успіхи науки дозволили з'ясувати нові властивості і характеристики тварин, пов'язані з потенціальною наявністю у них свідомості. По-друге, актуалізація потреб сучасної людини у реальному (живому) спілкуванні призводить до підвищення потреби у «чотирилапомому/пернатому» співрозмовникові. Тож, статус та цінність тварини-компаньйона змінюються якісно: від корисної речі, джерела матеріальних та харчових ресурсів, виконувача побутових та промислових послуг, об'єкта розваг – у члена соціуму (друга, «родича»). Також цінність тварини-компаньйона суттєво зростає і кількісно – у вигляді все більшої потреби самотнього містянина, що перебуває у стані перманентного стресу, у близькому олюдненому партнері.

У свою чергу комбінація НТП та людської природи створила такі чинники для еволюції відносин людина-тварина як: трансформація суспільства та зміни у житті людини через: самотність людини в місті, незатребуваність завдяки НТП, підвищення тривожності під пресингом міста, гуманізацію та суспільну толерантність; втрата твариною статусу об'єкту практичної користі через урбанізацію та НТП; об'єктивне підвищення цінності тварини через планетарну екологічну ситуацію та урбанізацію природи; олюднення (антропоморфізація) тварин завдяки дослідженням нейробіологів та етологів, можливості невербального спілкування людей та тварин, через зручність використання антропоморфізації в інформаційно-просвітницькій роботі, зацікавленості в антропоморфізації бізнеса, моді на антропоморфізацію тварин та редукції людини до тварини.

А наслідками цих чинників стали: підміна складних соціальних зв'язків з людьми на квазілюдські стосунки з тваринами-компаньйонами; гуманізація ставлення людини до свійських тварин та особливо «тварин-компаньйонів»; поширення вегетаріанства та веганства; вибуховий ріст кількості тварин-компаньйонів у містах; значна шкода від антропоморфізації для диких тварин і їх середовищ існування.

Список використаної літератури

1. Баженова Е. В. Отношение к животным в современной России: нравственный аспект. *Цивилизационные перемены в России*: сб. ст. по материалам науч.-практ. конф. «Цивилизационные перемены в России», Урал. гос. лесотехн. ун-т. Екатеринбург : [УГЛТУ], 2014. С. 91–96.
2. Баженова Е. В. Мы с тобой одной крови?! Человек и животное в условиях современной культуры. *Цивилизационные перемены в России* : сб. ст. [по материалам науч.-практ. конф.] / Минборнауки России, Урал. гос. лесотехн. ун-т. Екатеринбург : [УГЛТУ], 2015. С. 118–129.
3. Василевская И. А., Коршунков В. А. Домашние животные у современных горожан (культурно-антропологические аспекты). *Сквозь границы: культурологический альм.* Вып. 6. 2007. С. 111–132.
4. Вольнова Л. М. Психологічні особливості великого міста як чинника соціалізації / Л. М. Вольнова. *Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Соціалізація особистості і суспільні трансформації : механізми взаємодії та вияви»* (Чернівці, 14-15 трав., 2009 р.). Чернівці : Книга – XXI, 2009. С. 43-47.
5. Гладун О. М. Нариси з демографічної історії України ХХ століття : Монографія. ; НАН України, Ін-т демограф. та соціальн. дослідж. ім. М.В. Птухи. Київ, 2018. 224 с.
6. Де Вааль Ф.Б.М. Достаточно ли мы умны, чтобы судить об уме животных? / пер. Н. А. Майсурия. Москва : Альпина Нон-фикшн, 2016. 404 с.
7. Кац Дж. Собака, любовь и семья. Книга о современном обществе и о новой роли собаки в жизни человека. Москва : Софион, 2004. 253 с.
8. Рудакова И. Д., Ягодковская И. В. Социокультурная роль домашних животных в жизни горожан (историко-психологический аспект). *Вестник славянских культур.* № 4 (38). 2015. С. 70-80.
9. Руссо М. Аниме и еноты в Японии [Электронный ресурс] / Максим Руссо. *Полит.ру.* Режим доступа: https://polit.ru/article/2015/03/21/ps_rascal/
10. Тённис Ф. Общность и общество / Ф. Тённис ; Пер. с нем. А.Н. Малинкина. *Социологический журн.* № 3-4. 2015. С. 206-229.
11. Atitwa S. How Many Dogs Are There In The World? [Электронный ресурс] / Sundra Chelsea Atitwa. *WorldAtlas.* – Режим доступа: <https://www.worldatlas.com/articles/how-many-dogs-are-there-in-the-world.html>
12. Butterfield, M. E. Mandy mutt or furry friend? Anthropomorphism promotes animal welfare / Max E. Butterfield, Sarah E. Hill, Charles G. Lord. *Journal of Experimental Social Psychology.* Volume 48. Issue 4. July 2012. P. 957-960.
13. Germonprea M. Fossil dogs and wolves from Palaeolithic sites in Belgium, the Ukraine and Russia: osteometry, ancient DNA and stable isotopes. *Mietje Germonprea, Mikhail V. Sablin, Rhiannon E. Stevens, Robert E.M. Hedges, Michael Hofreiter, Mathias Stiller, Viviane R. Despres.* *Journal of Archaeological Science.* Volume 36. Issue 2. February 2009. P. 473-490.
14. Living Planet Report 2018 [Электронный ресурс]. *World Wildlife Fund.* Режим доступа: <https://www.worldwildlife.org/pages/living-planet-report-2018>
15. Mala A. Most Populous Animals On Earth [Электронный ресурс] / Alisa Mala. *WorldAtlas.* Режим доступа: <https://www.worldatlas.com/articles/most-populous-mammals-on-earth.html>
16. Pease A., Pease B. The definitive book of body language. Australia: Pease International, 2001. 386 p.
17. Sen Nag O. Countries With The Most Pet Cats Globally [Электронный ресурс] / Oishimaya Sen Nag. *WorldAtlas.* – Режим доступа: <https://www.worldatlas.com/articles/countries-with-the-most-pet-cats-globally.html>
18. The Cambridge Declaration on Consciousness [Электронный ресурс] // Francis Crick Memorial Conference. – Режим доступа: <http://fcmconference.org/img/CambridgeDeclarationOnConsciousness.pdf>
19. World Urbanization Prospects: The 2018 Revision [Электронный ресурс] // United Nations. Department of Economic and Social Affairs Population Dynamics. – Режим доступа: <https://population.un.org/wup/Publications/>

References

1. Bazhenova E. V. Otnoshenie k zhyvotnym v sovremennoj Rossii: npravstvennyj aspekt. *Civilizacionnye peremeny v Rossii: sbornik statej po materialam nauchno-prakticheskoj konferencii «Civilizacionnye peremeny v Rossii»* / Ministerstvo obrazovaniya i nauki Rossijskoj Federacii, Ural. gos. lesotekhn. un-t. Ekaterinburg : [UGLТУ], 2014. S. 91–96.
2. Bazhenova E. V. Мы с тобой одной крови?! Человек и животное в условиях современной культуры. *Civilizacionnye peremeny v Rossii : sbornik statej [po materialam nauchno-prakticheskoj konferencii]* / Minbornauki Rossii, Ural. gos. lesotekhn. un-t. Ekaterinburg : [UGLТУ], 2015. S. 118–129.
3. Vasilevskaya I. A., V. A. Korshunkov. Domashnie zhyvotnye u sovremennyh gorozhan (kul'turno-antropologicheskie aspekty). *Skvoz' granicy: kul'turologicheskij al'manah.* Vyp. 6. 2007. S. 111–132.
4. Volnova L. M. Psykholohichni osoblyvosti velykoho mista yak chynnyka sotsializatsii. *Materialy Mizhnarodnoi nauk.-prakt. konfer. «Sotsializatsiia osobystosti i suspilni transformatsii : mekhanizmy vzaiemovplyvu ta vyivay»,* (Chernivtsi, 14-15 travnia 2009 r.). Chernivtsi : Knyha XXI, 2009. S. 43-47.
5. Hladun O. M. Narysy z demohrafichnoi istorii Ukrainy XX stolittia : Monohrafiia / O.M. Hladun ; NAN Ukrainy, In-t demohraf. ta sotsialn. doslidzh. im. M.V. Ptukhy. Kyiv, 2018. 224 s.

6. De Vaal' F.B.M. Dostatochno li my umny, chtoby sudit' ob ume zhivotnyh? / F. de Vaal' ; perevod N.A.Majsuryan. Moskva : Al'pina Non-fikshn, 2016. 404 s.
7. Кас Dzh. Sobaka, lyubov' i sem'ya. Kniga o sovremennom obshchestve i o novoj roli sobaki v zhizni cheloveka. Moskva : Sofion, 2004. 253 s.
8. Rudakova I. D. Sociokul'turnaya rol' domashnih zhivotnyh v zhizni gorozhan (istoriko-psihologicheskij aspekt) / I. D. Rudakova, I. V. YAgodovskaya. *Vestnik slavyanskikh kul'tur*. № 4 (38). 2015. S. 70-80.
9. Russo M. Anime i enoty v Yaponii [Elektronnij resurs] / Maksim Russo. *Polit.ru*. – Rezhim dostupu: https://polit.ru/article/2015/03/21/ps_rascal/
10. Tyonnis F. Obshchnost' i obshchestvo / F. Tyonnis ; Per. s nem. A.N. Malinkina. *Sociologicheskij zhurnal*. № 3-4. 2015. S. 206-229.
11. Atitwa S. How Many Dogs Are There In The World? [Elektronnij resurs] / Sundra Chelsea Atitwa. *WorldAtlas*. Rezhim dostupu: <https://www.worldatlas.com/articles/how-many-dogs-are-there-in-the-world.html>
12. Butterfield, M. E. Mangy mutt or furry friend? Anthropomorphism promotes animal welfare / Max E. Butterfield, Sarah E. Hill, Charles G. Lord. *Journal of Experimental Social Psychology*. Volume 48. Issue 4. July 2012. P. 957-960.
13. Germonprea M. Fossil dogs and wolves from Palaeolithic sites in Belgium, the Ukraine and Russia: osteometry, ancient DNA and stable isotopes. *Mietje Germonprea, Mikhail V.Sablin, Rhiannon E.Stevens, Robert E.M.Hedges, Michael Hofreiter, Mathias Stiller, Viviane R.Despres. Journal of Archaeological Science*. Volume 36. Issue 2. February 2009. P. 473-490.
14. Living Planet Report 2018 [Elektronnij resurs]. *World Wildlife Fund*. – Rezhim dostupu: <https://www.worldwildlife.org/pages/living-planet-report-2018>
15. Mala A. Most Populous Animals On Earth [Elektronnij resurs] / Alisa Mala. *WorldAtlas*. – Rezhim dostupu: <https://www.worldatlas.com/articles/most-populous-mammals-on-earth.html>
16. Pease A., Pease B. The definitive book of body language Australia: Pease International, 2001. 386 p.
17. Sen Nag O. Countries With The Most Pet Cats Globally [Elektronnij resurs] / Oishimaya Sen Nag. *WorldAtlas*. – Rezhim dostupu: <https://www.worldatlas.com/articles/countries-with-the-most-pet-cats-globally.html>
18. The Cambridge Declaration on Consciousness [Elektronnij resurs]. *Francis Crick Memorial Conference*. – Rezhim dostupu: <http://fcmconference.org/img/CambridgeDeclarationOnConsciousness.pdf>
19. World Urbanization Prospects: The 2018 Revision [Elektronnij resurs]. *United Nations. Department of Economic and Social Affairs Population Dynamics*. – Rezhim dostupu: <https://population.un.org/wup/Publications/>

ЭВОЛЮЦИЯ ЦЕННОСТЕЙ ОБЩЕСТВА В АСПЕКТЕ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ «ЧЕЛОВЕК-ЖИВОТНОЕ»

Харьков Сергей Владимирович – заместитель генерального директора,
«Киевский зоологический парк общегосударственного значения», г. Киев

Анализируются причины и последствия изменений в сфере отношений человека к животным. Определяется влияние урбанизации и научно-технического прогресса на изменение места животного в урбанизированном социуме, эволюцию отношения современного городского человека к животному: от сервисно-продуктового, потребительского – к партнерскому, даже семейному. Анализируется рост ценности животного-компаньона для одинокого горожанина, окруженного неестественной стрессогенной средой. Указывается на различные последствия гуманизации отношения к животным домашних и диких видов, что, с одной стороны, влечет улучшение качества жизни домашних животных, но с другой – это создает проблемы для существования животных диких видов. Среди других причин и последствий выделяется явление антропоморфизации (или очеловечивания) животных и дается оценка последствий этих культурных изменений.

Ключевые слова: мировоззрение, человек, антропоморфизация (очеловечивания), урбанизация, сознание, благополучие животных, животное-компаньон.

SOCIETY VALUES EVOLUTION IN THE ASPECT OF THE «HUMAN-ANIMAL» RELATIONS

Kharkov Serhii – Deputy CEO, the Kyiv Zoological Park, Kyiv

The article analyzes the reasons and consequences of changes in the realm of human-animal relations. It determines the influence of urbanization and scientific and technological progress on the change of the place of an animal in an urbanized society, the evolution of the attitude of a modern urban person to an animal: from object of the service and consumption – to the partner, even family member. The growth of the value of a companion animal for a lonely city dweller surrounded by an unnatural stressful environment is analyzed. It points to the different consequences of humanizing the attitude towards animals of domestic and wild species, which, on the one hand, leads to an improvement in the quality of life of domestic animals, but on the other hand, it creates problems for the existence of animals of wild species. Among other causes and consequences, the phenomenon of anthropomorphization (or humanization) of animals is highlighted and an assessment of the consequences of these cultural changes is given.

Key words: worldview, human-being, anthropomorphization (humanization), urbanization, consciousness, animal welfare, companion animal.

UDC 179.3

SOCIETY VALUES EVOLUTION IN THE ASPECT OF THE «HUMAN-ANIMAL» RELATIONS

Kharkov Serhii – Deputy CEO, the Kyiv Zoological Park, Kyiv

The aim of this article to analyse the factors that led to cultural shifts in society values evolution in the aspect of the «human-animal» relations and describe their consequences.

Research methodology. The article is based on the number of works, including scientific articles and monographs, of the Ukrainian and foreign researchers such as M. Butterfield, Ye. Bazhenova, L. Volnova, F. de Vaal, M. Germonprea, etc. As well as data and official documents of the relevant organizations were used for this article.

Results. The combination of scientific and technological progress (STP) and human nature has created such factors for the evolution of human-animal relations as: transformation of society and changes in human life through human loneliness in the city, unclaimed due to STP, increased anxiety under city pressure, humanization and social tolerance; loss of animal status as the object of practical benefit due to urbanization and STP; objective increase in the value of the animal due to the planetary ecological situation and urbanization of nature; humanization (anthropomorphization) of animals through research by neurobiologists and ethologists, i.e. studying of the possibility of nonverbal communication between humans and animals, the ease of use of anthropomorphization in information and educational work, interest in anthropomorphization of business with animals, fashion for anthropomorphization of animals and reduction of a man to an animal.

And the consequences of these factors are the following: the substitution of complex social ties with humans for quasi-human relationships with companion animals; humanization of human's attitude to domestic animals and especially to «companion animals»; the spread of vegetarianism and veganism; explosive growth in the number of companion animals in the cities; significant damage from anthropomorphization to wildlife and their habitats.

Novelty. An attempt is made in this paper to follow society values evolution in the aspect of the «human-animal» relations and describe their consequences

Practical significance. Theoretical conclusions can be used to further research of this issue as well as for making practical steps for improvement of wildlife conservation programs and legislation for better animal welfare.

Key words: worldview, human-being, anthropomorphization (humanization), urbanization, consciousness, animal welfare, companion animal.

Надійшла до редакції 10.12.2020 р.

УДК 78.011.4:005

МЕНЕДЖМЕНТ АКАДЕМІЧНОЇ МУЗИКИ (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЬВІВСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ФІЛАРМОНІЇ)

Обух Людмила Василівна – кандидат мистецтвознавства, докторант Навчально-наукового інституту мистецтв ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В Стефаника»

<http://orcid.org/0000-0003-3556-7587>

DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpm.vi37.443>

obukhmila@gmail.com

Здійснено спробу теоретично осмислити один із способів становлення менеджменту академічної музики в Україні – реорганізацію державного культурного закладу. Вперше висвітлено реорганізаційну діяльність КЗ Львівської облради «Львівська національна філармонія» як інституції. Опрацьовано публікації, інформаційні ресурси та нормативно-правові документи, проведено інтерв'ю з представниками керівного апарату філармонії (Б. Сегіном і Т. Косторною), розглянуто архівні матеріали установи та введено їх до наукового обігу. Визначено, що чітке структурування обов'язків та налагодження робочого процесу сприяло не лише появі висококласного реноме в Україні та за кордоном, а й забезпечило більшу продуктивність та ефективність філармонії, а також її прибутковість.

Ключові слова: менеджмент академічної музики, сучасний етап, Львівська національна філармонія, мистецька діяльність, культура.

Актуальність проблеми. Становлення та утвердження держави в сучасному цивілізаційному просторі залежить, насамперед, від культурного розвитку суспільства і потребує залучення до цього процесу всіх інституцій культури, провідне місце серед яких належить філармонійним державним установам. Як не міг не помітити у своїй практиці один із провідних світових експертів у сфері підвищення ефективності ведення урядової діяльності І. Адізес, ефективний менеджмент залежить від галузі [1; 28].

Музичний менеджмент передбачає створення спеціального управлінського апарату та штату працівників для ефективного виконання чітко поставлених завдань, які б у сукупності працювали на результат. Згідно ключових вимог менеджменту, будь-яка організація повинна відповідати досягненню

мети з визначеним рівнем витрат (ресурсів, часу), котрі мають узгоджуватися з планами і можливостями. Завданням керівника установи – поєднання вимог ефективності та результативності, раціонального рівня витрат ресурсів та досягнення запланованої мети. Здатність установи ефективно діяти обумовлюється її характеристиками: чіткою визначеністю цілей існування, персоналом, ресурсами (знання, технології, час, гроші, ідеї тощо), та, що найнеобхідніше, чітким і структурованим розподілом праці. Звідси, реорганізація державного закладу згідно нових викликів часу здатна забезпечити більшу продуктивність та ефективність культурної установи, її прибутковість, а, відповідно, постає актуальним та відкритим питанням національної культурної політики.

Останні дослідження і публікації. Теоретичні дослідження традиційного менеджменту для некомерційних установ здійснив І. Адієс [1], засновник і директор міжнародної консалтингової компанії, яка має філії в п'ятнадцяти країнах світу, зокрема й в Україні. Джерельну базу розвідки склали публікації [4], інформаційні ресурси [8] та нормативно-правові документи [7], інтерв'ю з представниками керівного апарату філармонії [2; 3], архівні матеріали установи [5; 6], що вводяться в науковий обіг вперше.

Мета роботи – дослідити здійснення менеджменту академічної музики в Україні через вивчення організаційного досвіду мистецької діяльності Львівської національної філармонії.

Виклад основного матеріалу. На прикладі КЗ Львівської облради «Львівська національна філармонія» можемо побачити сучасний підхід до розвитку академічного музичного менеджменту та безпосередній процес його здійснення.

Реорганізація установи відбулась у 2007 р., задовго до того як Уряд схвалив проект (18 серпня 2017 р. [8]) Указу Президента України «Про надання Львівській обласній філармонії статусу національного закладу» [7]. Статусу філармонія набула саме в той час, коли у її стінах проводились концерти з нагоди 80-літнього ювілею легендарного композитора М. Скорика, унікальність більшості з яких була в тому, що Мирослав Михайлович сам диригував свою музику (авторську джазову програму, парафрази відомих творів для оркестру тощо). Для установи найбільш знаковим виявився фінальний концерт 19 вересня 2018 р. Творчість ювіляра тоді вшанували своєю присутністю президент України П. Порошенко та міністр культури України Є. Нишук. Саме на сцені Львівської обласної філармонії під час вітальної промови Президент повідомив про надання закладу статусу «Національного» [4; 6–7].

Ідея реформування закладу належала директору філармонії В. Сивохіпу, проте у її здійсненні брала участь львівська ОДА, оскільки установа (як і всі інші обласні філармонії) безпосередньо підпорядковується обласному управлінню культури. Згідно останніх змін та офіційного затвердження ОДА, установу перейменували на КЗ облради «Львівська національна філармонія».

Унаслідок проведеної реорганізації з'явилась низка посад (наприклад, комерційний директор) та відділ реклами [5], так званий відділ промоції та зв'язків з міжнародними партнерами. Згодом він поділився на два підрозділи: відділ реклами та маркетингу і відділ зв'язків із міжнародними партнерами. Ініціатором реорганізації став директор філармонії В. Сивохіп, а першим працівником – львівська піаністка М. Гумецька [4]. Нині відділ реклами та маркетингу очолює Т. Косторна, юрист та соціальний тренер за освітою, яка попередньо працювала Project-менеджером у IT-сфері та керівником громадської організації. Згідно посадової інструкції, до завдань та обов'язків очільника відділу належить:

- 1) загальне керівництво відділом реклами та маркетингу;
- 2) стратегічне маркетингове планування та узгодження з керівництвом установи;
- 3) координація рекламної та маркетингової діяльності відділу й інших структурних підрозділів установи;
- 4) реалізація реклами концертів та фестивалів;
- 5) забезпечення співпраці з партнерами та ЗМІ, вивчення досвіду інших філармоній (українських та закордонних) стосовно роботи з концертним продуктом;
- 6) налагодження та постійна підтримка контактів із спонсорами і партнерами закладу;
- 7) контроль за якістю та своєчасністю виготовлення рекламної продукції;
- 8) моніторинг професійного рівня роботи працівників;
- 9) своєчасна фінансова звітність;
- 10) персональна відповідальність за проведення заходів;
- 11) підготовка інформаційних матеріалів та виготовлення рекламної продукції;
- 12) дотримання відповідного зовнішнього вигляду і дрес-коду [7].

Відділ реклами та маркетингу нараховує сім працівників – керівника, менеджера-адміністратора, літературного редактора, музичного редактора, провідного дизайнера та художників-оформлювачів реклами. В залежності від навантаження, залучаються до співпраці працівники з інших структурних підрозділів (наприклад, у випадках одночасного проведення декількох мистецьких заходів). Додатково можуть винайматися установою дизайнери, фотографи та відеографи. Зазначений відділ керується

виділеним установою кошторисом на місяць, окрім того здійснює рекламну діяльність завдяки підтримці міста (гарантований бюджет для проведення фестивалів, безкоштовне розміщення *siti*-лайфів тощо). Окрім того, відділ забезпечений новим технічним обладнанням та має вигляд сучасного обладнаного офісу реклами та маркетингу, який не поступається подібним офісам приватних рекламних агенств, що дозволяє швидко втілювати найсміливіші проекти як, наприклад, онлайн трансляції камерних концертів «на живо» в умовах карантину.

На думку Т. Косторної, усім працівникам подібних установ не вистачає знань із менеджменту та маркетингу, що є постійною зоною розвитку та першочерговим завданням для філармоній. Адже система управління культурною сферою, як на неї, потребує докорінних змін. Маючи досвід роботи в приватних структурах, очільниця може порівняти ці системи і, на жаль, визнає що управління в більшості мистецьких закладів країни й досі архаїчне. А від цього втрачає, в першу чергу, культурний споживач. Найбільшим здобутком на посаді керівника за час функціонування відділу Т. Косторна вважає чітке структурування усіх робочих процесів та створення команди однодумців, проте надалі працює над тим, щоби штат працівників поповнили фотограф та архіваріус як вкрай необхідні професійні посади в сучасних мистецьких установах для накопичення, зберігання та структурування мистецької інформації [4].

Також варто розглянути посаду комерційного директора з питань розвитку сучасної музики, яку від 2012 р. обіймає відповідальний секретар правління Львівської організації НСК України, композитор Б. Сегін. В своєму інтерв'ю він зазначив, що його професійна діяльність, як комерційного директора, спрямована на розвиток і утвердження у сфері промоції сучасної української та зарубіжної академічної музики, і не лише в рамках фестивалів, які проводить установа, а й загалом протягом концертних сезонів [5]. Згідно посадової інструкції, посада передбачає наступні обов'язки:

1) оптимізація та впровадження ефективної організаційної структури підприємства та окремих його відділів, спільно з керівниками відділів та генеральним директором розробка положень про відділи та посадових інструкцій, створення сприятливих умов для їх адаптації щодо кожного окремого працівника філармонії;

2) введення нових сучасних методів управління виробничими процесами та персоналом на підприємстві, проведення консультацій для керівного персоналу та окремих працівників спільно із генеральним директором;

3) створення концепцій з оновлення концертних програм філармонійних колективів, упровадження регулярних виконань сучасної класичної музики (в першу чергу української) протягом концертних сезонів філармонії, запровадження нових форм комунікації з глядачами з метою зацікавлення їх відвідувати концерти сучасної музики;

4) координування реалізації як окремих концертних проєктів, так і фестивалів, які організовує та проводить філармонія;

5) виконання представницької функції щодо співпраці із партнерами, відрядниками, спонсорами та іншими організаціями та окремими особами, що мають ті чи інші відносини із філармонією;

6) в якості виконавчого директора Міжнародного фестивалю сучасної музики «Контрасти», який проводить філармонія, виконувати наступну роботу:

- брати участь у розробці концепції фестивалю та формуванні фестивальної програми;
- проводити пошук та переговори із запрошеними виконавцями та композиторами;
- проводити пошук та переговори із потенційними партнерами для реалізації окремих фестивальних проєктів;
- забезпечувати вчасну розробку та виготовлення фестивальної іміджевої та рекламної продукції;
- створювати та контролювати виконання плану логістики для ефективної роботи всіх підрозділів філармонії та для забезпечення на належному рівні перебування та участі у фестивальних подіях запрошених учасників;

7) проведення регулярних та позачергових нарад із залученням окремих працівників по будь-яких питаннях діяльності філармонії;

8) участь у регулярних та позачергових нарадах керівництва та окремих відділів;

9) обов'язкове виконання розпоряджень генерального директора, дотримання трудової дисципліни, сумлінне виконання обов'язків, підтримка сприятливої атмосфери у колективі з метою підвищення корпоративного духу працівників підприємства [6].

Як зазначає Б. Сегін у своєму інтерв'ю, посада комерційного директора з питань розвитку сучасної музики має, в першу чергу, має полягати в тому, щоби шукати додаткові джерела фінансування для діяльності установи (класика менеджменту – *Л. О.*), починаючи від партнерських співпраць і закінчуючи поданням заявок на різноманітні гранти. Проте, свою місію на цій посаді він значно розширює: напрацьовує багаж контактів з культурними представництвами інших країн в Україні (Польський інститут,

Австрійський культурний форум та їхнє представництво у Львові, Французький інститут); здійснює координацію проведення фестивалю «Контрасти» як виконавчий директор; започатковує нові проекти (зокрема, як зазначає Б. Сегін, в час карантину проєкт «Звучання Львівської філармонії» починався трансляцією аудіозаписів репетицій з вікон кабінету на вулиці Чайковського, що перед філармонією. Та невдовзі виникла ідея проводити трансляції камерних концертів з дотриманням усіх вимог (без глядачів) за участю камерного хору «Глорія» та малого складу філармонійного оркестру. Загалом, в рамках цього проєкту відбулось 74 мистецькі події); курує оновлення YouTube-каналу та інших інтернет-ресурсів.

Зокрема, за час виконання обов'язків комерційного директора, Б. Сегіну вдалося фактично реорганізувати деякі філармонійні ресурси в інтернеті на YouTube-каналі, оскільки на час відео-трансляцій концертів онлайн, канал став, фактично, концертним майданчиком. І це відразу спрацювало на позитивний результат: зріс показник популярності за рахунок більшої кількості переглядів, тобто якщо на початку один концерт переглядали 150 підписників, то впродовж тижня ця кількість зростала до 3000–6000). У зв'язку з цим, камерну сцену філармонії реорганізовано на міні-телестудію (з відповідним світлом, чорним театральним кабінетом тощо). І це відзначено при поданні грантової заявки на програму обласного держзв'язування «Фокусна культура: експрес-ідеї». Програма ОДА введена в дію на час тривалості карантину, тому щотижня приймали заявки і обирали 2-3-х грантоотримувачів (для виділення коштів до 50 тис. грн.). Філармонії вдалося виграти грант та отримати 46 тис. грн. на закупівлю технічного обслуговування для відео (онлайн)-трансляцій. Хоч гроші надійшли значно пізніше, проте це була своєрідна відзнака роботи усієї команди установи. [5].

Висновки. Отже, завдяки вивченню організаційного досвіду мистецької діяльності Львівської національної філармонії вдалось частково розкрити здійснення менеджменту академічної музики в Україні.

Завдяки реорганізації КЗ Львівської облради «Львівська національна філармонія», появи нових професійних посад (комерційного директора з питань розвитку сучасної музики, керівника відділу реклами та маркетингу), що відповідають вимогам часу, установі вдається здійснювати музичний менеджмент у сучасних умовах наступним чином: пошук джерел фінансування (отримання грантів), налагодження міжнародних та регіональних контактів, співпраця з партнерами, координація мистецьких подій, ініціація й започаткування мистецьких проєктів, налагодження роботи інформаційно-технічної служби, здійснення рекламної діяльності, створення команди однодумців тощо.

Безумовно, чітке структурування обов'язків та налагодження робочого процесу сприяє не лише появі високоякісного реноме в Україні та за кордоном, а й забезпечує більшу продуктивність та ефективність філармонії, а також її прибутковість.

Список використаної літератури

1. Адізес І. Ідеальний керівник. Чому ним неможливо стати / пер. з англ. С. Опацька. Київ : Наш формат, 2017. 288 с.
2. Обух Л. Інтерв'ю з керівником відділу реклами та маркетингу Львівської національної філармонії Т. Косторною. *Приватний архів автора статті.*
3. Обух Л. Інтерв'ю з комерційним директором з питань розвитку сучасної музики Львівської національної філармонії Б. Сегіним. *Приватний архів автора статті.*
4. Обух Л. В. Дні музики Мирослава Скорика: ювілейні проєкти до 80-ліття маестро в Україні. *Тези II Міжнар. наук.-практ. конф. «Україна. Європа. Світ. Історія та імена в культурно-мистецьких рефлексіях» 1-2 лист., 2018 р.* Київ: НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2018. С. 45–47.
4. Посадова інструкція комерційного директора з питань розвитку сучасної музики від 01. 09. 2012 р. 1 с. *Архів Львівської обл. філармонії.* [Фонд не описаний].
5. Посадова інструкція начальника відділу реклами та маркетингу від 01. 09. 2012 р. 1 с. *Архів Львівської обл. філармонії*[Фонд не описаний].
6. Указ Президента України «Про надання Львівській обласній філармонії статусу національної» № 286/2018 від 19.09.2018.
7. Уряд схвалив надання Львівській обласній філармонії <...> статусу національного закладу. *Урядовий портал.* Вилучено з: <https://www.kmu.gov.ua/news/250209871>

References

1. Adizes Itskhak. Idealniy kerivnyk. Chomu nym nemozhlyvo staty / per. z anhl. Sofiia Opatska. Kyiv: Nash format, 2017. 288 s.
2. Obukh L. Interviu z kerivnykom viddilu reklamy ta marketynhu Lvivskoi natsionalnoi filarmonii Tetianoiu Kostornoiu. Pryvatnyi arkhiv avtora statti.
3. Obukh L. Interviu z komertsiinym dyktorom z pytan rozvytku suchasnoi muzyky Lvivskoi natsionalnoi filarmonii Bohdanom Sehinym. Pryvatnyi arkhiv avtora statti.

4. Obukh L. V. Dni muzyky Myroslava Skoryka: yuvileini proekty do 80-littia maestro v Ukraini. Tezy Druhoi Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Ukraina. Yevropa. Svit. Istorii ta imena v kulturno-mystetskykh refleksiiakh» 1-2 lystopada 2018 roku. Kyiv: NMAU im. P. I. Chaikovskoho, 2018. S. 45–47.

5. Posadova instruktziia komertsiiinoho dyrektora z pytan rozvytku suchasnoi muzyky vid 01. 09. 2012 r. 1 s. Arkhiv Lvivskoi oblasnoi filarmonii. [Fond ne opysanyi].

6. Posadova instruktziia nachalnyka viddiluly reklamy ta marketynhu vid 01. 09. 2012 r. 1 s. Arkhiv Lvivskoi oblasnoi filarmonii. [Fond ne opysanyi].

7. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro nadannia Lvivskii oblasnii filarmonii statusu natsionalnoi» № 286/2018 vid 19.09.2018.

8. Uriad skhvalyv nadannia Lvivskii oblasnii filarmonii <...> statusu natsionalnoho zakladu. Uriadovyi portal. Vylucheno z: <https://www.kmu.gov.ua/news/250209871>.

МЕНЕДЖМЕНТ АКАДЕМИЧЕСКОЙ МУЗЫКИ (НА ПРИМЕРЕ ЛЬВОВСКОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ ФИЛАРМОНИИ)

Обух Людмила Васильевна – кандидат искусствоведения, докторант Учебно-научного института искусств ГВУЗ «Прикарпатский национальный университет им. В. Стефаника»

Осуществлена попытка теоретически осмыслить один из способов становления менеджмента академической музыки в Украине – реорганизации государственного культурного заведения. Впервые освещены реорганизационная деятельность КУ Львовского областного совета «Львовская национальная филармония» как институции. Обработано информационные ресурсы и нормативно-правовые документы, осуществлено интервью с представителями руководящего аппарата филармонии (Б. Сегином и Т. Косторной), рассмотрены архивные материалы учреждения и введено их в научный оборот. Определено, что четкое структурирование обязанностей и урегулирование рабочего процесса повлияло не только на возникновение хорошего реноме в Украине и за рубежом, но и обеспечило большую продуктивность и прибыльность учреждения.

Ключевые слова: менеджмент академической музыки, современный этап, Львовская национальная филармония, художественная деятельность, культура.

IMPLEMENTATION OF ACADEMIC MUSIC MANAGEMENT AT THE MODERN STAGE (ON THE EXAMPLE OF THE LVIV NATIONAL PHILHARMONY)

Obukh Liudmyla – Ph. D., Candidate of Art Studies, doctoral student, Educational and Scientific Institute of Arts of the State Higher Educational Establishment «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University»

The article makes an attempt to theoretically comprehend one of the ways of the formation of management of academic music in Ukraine – the reorganization of the state cultural institution. For the first time, the reorganization activities of the communal institution of the Lviv Regional Council «Lviv National Philharmonic» as an institution are highlighted. Information resources and regulatory documents were processed, interviews were carried out with representatives of the Philharmonic's governing (Bohdan Segin and Tetyana Kostorna), archival materials of the institution were considered and introduced into scientific circulation. It was determined that a clear structuring of responsibilities and the establishment of a working process contributed not only to the emergence of a high-class reputation in Ukraine and abroad, but also ensured greater productivity and efficiency of the Philharmonic, as well as its profitability.

Key words: management of academic music, modern stage, Lviv National Philharmonic, artistic activity, culture.

UDC 78.011.4:005

IMPLEMENTATION OF ACADEMIC MUSIC MANAGEMENT AT THE MODERN STAGE (ON THE EXAMPLE OF THE LVIV NATIONAL PHILHARMONY)

Obukh Liudmyla – Ph. D., Candidate of Art Studies, doctoral student, Educational and Scientific Institute of Arts of the State Higher Educational Establishment «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University»

The aim of the work is to investigate the implementation of academic music management in Ukraine at the present stage through the study of the organizational experience of the creative activity of the Lviv National Philharmonic Society.

The research methodology is built on the use of an interdisciplinary approach, empirical methods of scientific research, including observation, communication, discussion, interviews.

Results. Thanks to the reorganization of the communal institution of the Lviv Regional Council «Lviv National Philharmonic», new professional positions appeared (for example, commercial director for the development of contemporary music, head of the advertising and marketing department), corresponding to the requirements of the time. In general, a cultural institution manages to carry out music management in modern conditions in the following way: search for sources of funding (obtaining grants), establishing international and regional contacts, cooperation with partners, coordinating artistic events, initiating and starting creative projects, setting up an information and technical service, implementing advertising activities, building a team of like-minded people and the like.

Definitely, a clear structuring of responsibilities and the establishment of a work process contributes not only to the emergence of a high-class reputation in Ukraine and abroad, but also ensures greater productivity and efficiency of the Philharmonic, as well as its profitability.

Absolutely, the reorganization of a state institution in accordance with the new challenges of the time is able to ensure greater productivity and efficiency of a cultural institution, its profitability, and, accordingly, a relevant and open issue of national cultural policy arises.

Key words: management of academic music, modern stage, Lviv National Philharmonic, artistic activity, culture.

Надійшла до редакції 29.09.2020 р.

УДК 379.4

ХУДОЖНІ ЕКСПОЗИЦІЙНІ ПРАКТИКИ : ТРАДИЦІЙНІСТЬ І СУЧАСНІСТЬ. ПРОБЛЕМИ ІСНУВАННЯ СУЧАСНОГО МИСТЕЦТВА В ЕКСПОЗИЦІЙНИХ ПРОСТОРАХ

Міронова Тетяна Володимирівна – кандидат мистецтвознавства,

директор Київської міської галереї мистецтв «Лавра», м. Київ

<https://orcid.org/0000-0002-8847-1100>

DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpm.vi37.444>

artstasy@gmail.com

Розглянуто проблеми існування сучасного мистецтва в експозиційних просторах з точки зору традиційності та використання нових художніх форм. Визначено, що сучасні експозиційні практики розвиваються у кількох паралельних напрямках: традиційне експонування у класичному музейному просторі; експонування у просторі «white cube», не обмеженому будь-якими формальними чинниками; арт-проекти у просторі «open space», що змінюється залежно від будови й тематики експозиції; студійний простір «workshop space», який сам стає експозицією; вільні локації «free place», незалежна територія, яку арт-події перетворюють на художній простір; віртуальні арт-проекти, створені з використанням комп'ютерних технологій, що взагалі не залежать від фізичного простору. Підкреслено, що сьогодні докорінно змінюються відносини між експозиційним простором, творами та аудиторією – вибудовуються нові змістові зв'язки, утворені всіма учасниками арт-процесу, розширюються межі експозиційних практик та оновлюються координати творення художніх образів у мистецьких об'єктах.

Ключові слова: експозиція, художні практики, експозиційний простір, вільні локації, музейний простір, open space, white cube.

Постановка проблеми. Сучасне художнє мислення та суспільна зацікавленість мистецтвом докорінно змінили те, що зазвичай називають експозицією. Різноманітність тенденцій, прийомів та напрямів у сучасному мистецькому процесі позбавляє його структурованості та класифікованості, що створює певні проблеми в його сприйнятті. Тож традиційні методи демонстрації мистецьких творів часто стають неефективними, а виставкова практика спрощується до презентацій сучасних робіт як «речей-у-собі». Досліджуючи теоретичні та практичні аспекти репрезентації сучасного мистецтва, Ф. Костриць звернув увагу на те, що сьогодні в зарубіжних країнах «багато хто виділяє термін «tools», інструментарій, залежно від якого робиться потрібний акцент у презентації» [2]. Тобто презентацію творів мистецтва можна поділити на два типи: стихійну, «спонтанну» демонстрацію художніх форм як мистецького продукту, та «концептуальну» – представлення певного філософського питання. Таким чином, ведучи мову про будову нових експозиційних просторів, слід виділити три основні типи, що водночас близькі за функцією, але кардинально відмінні за сприйняттям мистецьких творів:

– класичний музейний простір – традиційний формат експонування художніх творів, можливий в історичному та концептуальному контекстах, підпорядкований загальній структурно-архітектурній логіці приміщень;

– білий куб («white cube») – нейтральний простий простір класичних виставкових зал (використовується для експонування «традиційних» видів мистецтва – від живопису до фотографії, графічних творів, скульптури тощо);

– відкритий простір («open space») – уможливорює модифікації (зокрема й архітектурні) залежно від концепції експозиції (застосовується зазвичай для демонстрації арт-об'єктів та інсталяцій);

– студійний простір / простір майстерні («workshop space») – інтерактивна, перформативна територія, призначена для демонстрації арт-практик нового формату на межі між мистецтвом та життям – майстерня художника або простір для створення робіт безпосередньо під час виставки;

– вільні локації («free place») – неспеціалізовані та непристосовані для традиційного експонування художніх творів простори, які митці використовують для арт-акцій;

– онлайн-виставки – віртуальні арт-проекти, створені з використанням комп'ютерних технологій.

Зазвичай у різних ситуаціях такі експозиційні типи можуть бути скомбіновані та взаємодоповнені,

що повністю залежить від вибору командою стратегії та реалізації арт-проекту. Передусім зміна характеру презентації творів мистецтва пов'язана з оновленням суті самих художніх практик, у яких традиційні виставкові методи експонування часто перестають функціонувати.

Стан дослідженості питання. Сучасне мистецтвознавство з урахуванням зміни соціокультурних трансформацій суспільства на початку ХХІ ст. розглядає експозиційні практики як такі, що мають на меті створення об'єкта (художній твір) та формування реципієнта (глядача) мистецької діяльності. Теоретичним аспектам репрезентації сучасного мистецтва у виставкових просторах присвячені дослідження Ф. Костриці [2], М. Чесняк [4] та М. Майстровської [3], що відображають наскрізний зріз композиційно-формотворчих тенденцій створення експозицій у сучасних музейних установах. Сучасні тенденції розвитку музейної справи крізь призму оновлення образно-сюжетних систем осмислює у своїх роботах І. Яковець [5]. Ґрунтовним дослідженням практичного аспекту сучасної експозиційної діяльності займається швейцарський куратор Х.-У. Обрист [7], який осмислює динамічний розвиток інфраструктури в галузі сучасного мистецтва. Необхідно зазначити, що сьогодні продуктом експозиційних практик стає не лише предметне наповнення визначеного виставкового простору, а й наратив взаємодії художніх творів із глядачами, що зумовлює процес виокремлення сукупності експозиційних практик у самостійний та самодостатній вид діяльності. Сучасні виставкові проекти є багаторівневою системою демонстрації, що охоплює змістову, просторову, комунікативну, декоративну та інші складові. З огляду на це, в сучасних художніх експозиційних практиках зміщено акцент із презентації творів (хронологічної, стильової тощо) на демонстрацію їхнього контексту (того, що «оточує» – концепція, мистецький процес тощо). Ці тенденції зумовлюють необхідність переосмислення традиційного дослідження експозиційної справи, як суто музейної діяльності, з урахуванням оновленої комунікативної функції сучасних експозицій.

Метою пропонованої публікації є осмислення основних проблем існування сучасного мистецтва в експозиційних просторах з точки зору традиційності та використання нових художніх форм.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні галереї як соціально-культурні інституції, що мають відчувати суспільні запити та настрої, в методиці створення експозицій не обмежуються традиційними методами, адже у функціоналі виставкового простору на перший план виходить соціокультурна складова. У сучасному арт-просторі відповідно до попередньо визначеної основної концепції експозиції, виділяють кілька основних традиційних типів її побудови.

Систематичний – найбільш традиційний метод створення експозиції, якому віддають перевагу академічні музеї, заснований на впорядкуванні у систематичну експозицію типологічного ряду музейних творів за часом створення, типологією, тематикою, авторами тощо. Своєрідним «скелетом» такої експозиції є її тематична структура, реалізована за допомогою експозиційних матеріалів, характер і функції яких визначає куратор. Зазвичай побудова такої експозиції відбувається відповідно до хронотопу, що дозволяє простежити спадкоємність традицій і виникнення новацій, формування авторської манери чи навіть наступництва усієї мистецької школи, а також побачити еволюцію технічних прийомів. За таким принципом побудовані майже всі українські художні, етнографічні, археологічні та історичні музеї, що мають великі сформовані колекції та фонди.

У регіональних музеях художнього, історичного або (як це часто буває) комплексного профілю, зазвичай, використовують ансамблевий та тематичний методи побудови експозиції.

Ансамблевий експозиційний принцип зберігає (або реконструює) на документальній основі середовище побутування музейних творів [4; 9]: реальну обстановку життя конкретної людини визначеного соціального прошарку; типове для певної історичної епохи середовище. Такий тип експозиції використовують при створенні меморіальних музеїв, пам'яток історії та культури – палаців, садиб, селянських хат, що відображають історичні інтер'єри або їхні фрагменти, відтворені в музеях не лише гуманітарного, але і природничо-наукового профілю [5; 150].

Тематичні експозиції (тематико-експозиційні комплекси) – будуються за принципом системи взаємопов'язаних розділів, тем, підтем, об'єднаних за змістом та обґрунтованих спільною концепцією. Зазвичай центром формування тематичної експозиції є певний твір, за визначенням куратора, найбільш комунікативний, який виконує роль своєрідного «маяка», а решта предметів формуються навколо нього для співставлення, взаємного документування. Основу тематичної експозиції складають як автентичні музейні предмети, так і твори, підготовлені спеціально для експозиції – копії, репродукції, муляжі, моделі, реконструкції тощо.

Головним чинником, що розкриває основну ідею експозиції, є її художній образ, який залежить від профілю галереї, специфіки, теми та мети експозиції, розміру виставкового майданчика тощо.

Нині не існує усталеного формулювання терміна «експозиція» в його функціональному та змістовному аспектах. На перших етапах розвитку виставкової діяльності терміни «експозиція» та «виставка» використовували як рівнозначні, і вже з розвитком арт-ринку термін «експозиція» почав

означувати відносно постійний, а термін «виставка» – тимчасовий показ творів. Таке визначення більше підходить до розуміння терміна і розширює різницю між «виставкою» та «експозицією» – формами експозиційної роботи, орієнтованими на створення особливого образу. Таким чином, за визначенням української дослідниці І. Яковець, «експозицією можна назвати розміщення будь-яких предметів, представлених для огляду» [5; 148] у тимчасовому або постійному форматі. Саме тимчасові експозиції сьогодні частіше за все називають виставками. Вони можуть бути стаціонарними (створеними під визначений простір) або пересувними (розрахованими на демонстрацію в різних експозиційних просторах). Призначення експозиції визначає її особливості її створення. Утім, необхідно наголосити, що жодне з цих, на перший погляд, точних визначень, не вказує на специфіку роботи експозиції з глядачем як одну з важливих форм експозиційної комунікації із залученням відвідувача, який стає учасником процесів, відображених в експозиції. Сучасні галереї у цьому контексті перетворюються на мультифункціональні простори, що постійно оновлюються, розширюють формати роботи з відвідувачами, зокрема і в методиці побудови експозицій.

Найбільші та найцікавіші музеї, що відкрилися за останнє століття на заході, переважно представляють актуальне мистецтво та мистецтво contemporary. Музеї KIASMA (Гельсінкі), Guggenheim Museum (Більбао), Ludwig Museum (Відень) – за будовою є найновішими архітектурними рішеннями, що привертають глядачів не лише експозицією та об'єктами, а й динамічною архітектурою просторів, яка сама є твором мистецтва. Зазвичай архітектурні рішення нових музеїв створюють спеціально для них, що спонукає розглядати музейні простори як масштабні художні проекти, цінні в історії мистецтва. Реалізують «модерністський проект» мистецтва музеї Guggenheim Museum (Нью-Йорк), Museum of Modern art (Нью-Йорк), Centre national d'art et de culture Georges Pompidou (Париж), Ludwig Museum (Кельн), Tate Modern Museum (Лондон) – їхні історичні колекції демонструють еволюцію мистецтва від початку ХХ століття і дотепер.

Однією з успішних у сенсі поєднання типів експозиційних практик, а також розвитку історичного і сучасного в музейному просторі є діяльність Мистецького центру «Шоколадний будинок» – філії Національного музею «Київська картинна галерея» (Київ). У виставкових залах Центру відбуваються художні виставки, сучасні мистецькі проекти, конкурси та арт-події, демонстрації фільмів, покази мод, проекти із залученням цифрових інтерактивних медіа. Таке поєднання культурного надбання з сучасним мистецтвом в одному просторі робить простір багатограним і відкритим, спонукає відвідувачів до неочікуваних співставлень традицій та інновацій. У 2019 р. Мистецький центр «Шоколадний будинок» оновив свою айдентичку і відповідно до концепції «Простір мистецтва, де відбувається ВСЕ» (автор Д. Яцюк) поступово стає осередком динамічної взаємодії творчих особистостей, майданчиком для спілкування й обміну новими ідеями у неформальній атмосфері (з концепції проекту). Сучасні художні проекти, що реалізуються в музеї – конкурс молодих митців України «ОБ'ЄКТ Contemporary Art Prize» (2019, 2020). Проект, заснований U:Curators спільно з Національним музеєм «Київська картинна галерея» для створення особливого середовища комунікації, обміну досвідом та співпраці художників, кураторів, арт-спільноти та глядачів. Серед цілей конкурсу – надати нагоду молодим художникам зорієнтуватись у творчому та комерційному середовищі українського арт-ринку, а також привернути увагу широкою аудиторії до сучасного мистецтва), яскраві персональні проекти «STAGE» Ю. Денисенкова (проект-продовження «ОБ'ЄКТ Art Prize»), «Sharpen Blue» Олександри Ковальнової, «Тіло. Дотик. Сенс» М. Шостаковської, «Портрет владної людини» А. Костицької (куратор – А. Аветова «TUASHO») та ін. Інтерактивні заходи, як-от конкурс «День селфі у музеї» та загадкова екскурсія «Ніч у Шоколадному Будинку», характеризують стратегію розвитку мистецького центру як простору змістових паралелей різних культурних епох.

Нині визначених правил та усталених законів створення виставкової експозиції також немає, адже, по суті, це комплекс завдань, що створює концептуально обґрунтований порядок групування та організації мистецьких творів, відповідний змісту арт-проекту. Кожен куратор використовує власні методи упорядкування експозиції, створює синтетичні проекти, що мають неповторний стиль. Куратори розробляють нові методи демонстрації художніх творів, здатні оживити експозицію, зробити її динамічною, викликати асоціації, залучити відвідувача до експозиційного простору.

Сучасне мистецтво навіть у своїх традиційних формах є складним та суперечливим явищем не лише для звичайних відвідувачів виставок, а й для професіоналів. У фаховій спільноті досі тривають бурхливі суперечки та ведуть дискусії про те, чи варте сучасне мистецтво музейних просторів, чи ж для нього буде достатньо зал численних галерей та центрів сучасного мистецтва. Зрештою, зважаючи на розмаїття видів та форм сучасного мистецтва, у виставкових просторах мають бути гармонійно представлені різні за технікою, матеріалами, розмірами та іншими характеристиками арт-об'єкти. І справді, двадцять років тому складно було уявити виставку живописних робіт Р. Міхайлова чи «Apl 315» у постійній експозиції

національних художніх музеїв (хоча успішні приклади демонстрації сучасного мистецтва у старих будівлях, звичайно, існують). І все ж, для показу контемпорарного мистецтва негласно традиційно обирають нейтральний простір білих стін «*white cube*». При цьому слід зазначити, що новітні арт-практики майже вирівняли функціональну та ієрархічну дистанцію між художніми галереями та музеями, змінили звичні категорії аналізу мистецтва, а також унаочнили переоцінку досягнень сучасних художників: «У великих музеях, як, наприклад, “Tate Modern”, сучасне мистецтво ще може і не домінує в експозиційних планах, але є незмінно присутнім, принаймні як демонстрація критичної переоцінки звичних цінностей» [2], що виявилось актуальним для самих музеїв, адже демонстрація нових форм мистецтва дає музею шанс оновитись і заявити про себе. На жаль, чимало українських музеїв та арт-інституцій стали на шлях оновлення лише в останні кілька років і ще не досягли західного рівня розвитку.

Світові мистецькі центри, що демонструють у своїх експозиціях модерне і контемпоране мистецтво, будують з урахуванням швидкого темпу життя, а відтак і стрімких змін у художніх тенденціях. Тож для експонування арт-об'єктів та інсталяцій використовують «*open space*» – простір, що трансформується/перебудовується під кожен нову експозицію та дозволяє вибудувати зв'язки між художником і експозицією, експозицією та відвідувачами, відвідувачами та галерейним простором, а відтак – між галереєю та художником. Виставкові простори сучасних галерей, призначені для демонстрування арт-об'єктів та інсталяцій, уможливають розробку певної режисури експозиції – простір починає працювати разом із мистецькими творами, підсилюючи зорове сприйняття. Експозиційні методи кураторів часто не менш цікаві для глядачів, ніж самі виставлені твори і формують власні змістовні та емоційні зв'язки. Відзначаючи оновлення експозиційних практик, один із найвпливовіших кураторів мистецького світу (за версією журналу «ArtReview», 2009) Ганс-Ульріх Обрист наголошує на «нелінійності (виставкового) показу, що надає глядачу змогу послідовно створювати [ці зв'язки] або ставити запитання без будь-яких запрограмованих категорій» [6; 45–57]. Тобто однією з головних складових сучасної експозиції куратор вважає саме ці невидимі зв'язки, що утворюють певні змістовні лінії в роздумах глядачів. Адже для ефектної демонстрації творів сучасного мистецтва важливий контраст, діапазон художніх референцій, який сучасна арт-критика визначає як простір, де «репрезентується не предмет, а характер його зв'язків» [2]. У сучасних арт-просторах, побудованих за принципом «*open space*», переважає метод побудови експозиції, який визначаємо як *інсталяційний*. Інсталяція не реконструює реальні образи і об'єкти, вона радше спрямована на створення яскравих асоціацій. Незвично поєднуючи звичайні речі, куратор у співпраці з художниками надає їм нового символічного сенсу. Естетичний зміст інсталяції полягає в грі смислових значень. Все вказане визначає головну стратегію створення експозицій сучасних арт-інституцій.

Сучасне мистецтво – мистецтво дії, мистецтво процесу, і не дивно, що демонстрація цього процесу є одним із завдань сучасних експозиційних практик. Традиційні музеї-майстерні сьогодні існують поряд із віртуальними музеями та влаштуванням творчих майстерень безпосередньо у виставковому просторі. Таким чином, глядачу пропонують спостерігати за створенням мистецьких робіт «з-за лаштунків» – простір майстерні «десакралізується», процес творчості стає відкритим для глядача, за ним можна спостерігати як за своєрідним шоу.

Розважальна функція арт-центрів сьогодні проявляється в організації шоу-програм, освітніх заходів для сімейного дозвілля, «ночей у музеї», «селфі в музеї», проведення fashion-показів та мистецьких перформансів. Австрійський дослідник П. Вайбель цю тенденцію називає «вираженням нової культурної ролі мас, де мистецтво стало своєрідною формою розваги» [2]. Зазвичай такі заходи режисують з урахуванням взаємодії виставлених у виставковому просторі експонатів та тематичного спрямування події. Одна з важливих передумов появи нових форм експозиційної діяльності, на думку М. Майстровської, пов'язана з комунікаційною активністю сучасного арт-простору та зміною його відносин із глядачем. Дослідниця називає це напрямом, що базується на «відкритій побудові образу, в основі якого лежить оригінальний концептуальний задум, а художня інтерпретація є не тільки адекватною формою його змісту, а й надає цій концептуальності сили та виразності пластичного образу. <...> Ці рішення можна вважати сценографічним дизайном, якому властива драматургія “експозиційної вистави”» [3]. Сучасні арт-інституції легко переорієнтовуються на такі експерименти, демонструючи комунікабельність та варіативність експозиційних рішень, стаючи просторами вільної комунікації.

Крім означених типів експозиційних просторів, існують також неспецифічні мистецькі майданчики, які пропонуємо назвати «*вільні локації*». Адже сучасні експозиційні практики розширюють не лише виставкові чи публічні простори, а й залучають до культурного процесу локації, взагалі не пристосовані для експозиційної діяльності. Наприклад, проект польських кураторів Б. Пивоварської та Г. Роло «Footnote 11» представлений у рамках офіційної програми Kyiv Art Week у 2019 р., реалізований у просторі Володимирського ринку у центрі столиці. Куратори на кілька днів перетворили типову

радянську споруду на сучасний арт-простір, розмістивши на стінах та прилавках «м'ясного ряду» базару фотоінсталяції, присвячені виробництву та консьюмеризму останніх років. Інсталяції створили художники з Польщі – Ніколя Гросп'єр, Magumont, Йозеф Робаковські та Артур Змієвські. Б. Пивоварська вже понад десять років досліджує потенціал утилітарної ринкової архітектури як виставкового простору [1], щоразу обираючи нову ефектну локацію. Проект польських кураторів поєднує візуальну та дослідницьку складові – безпосередньо виставку та лекції в тому ж просторі, присвячені функціональним особливостям та новим сценаріям використання радянської архітектури. Таким чином, логічні зв'язки між мистецькими практиками та створеними для них просторами перериваються «вторгненням» мистецтва у вільний простір (наприклад – street art, public art, флешмоби, перформанси та ін.). Мистецька практика вступає в стан перформативності, непередбачуваності процесу і результату, що з соціокультурної точки зору пояснюється наростанням віртуалізації глядацької культури.

Сьогодні, в часи стрімкого розвитку технічних інструментів віртуалізації культури, для реалізації арт-проектів різноманітних форматів почали використовувати віртуальні експозиції. Такі розробки дозволяють змінювати експозицію ледь не щодня, поєднувати реальну і віртуальну експозиції, демонструвати відвідувачам предмети, які з різних причин не виставляють у відкритому доступі. Нові технології використовують сьогодні як для представлення класичних музейних колекцій, так і для найновітніших арт-проектів, що існують лише у віртуальній реальності, а також для поширення творів сучасного мистецтва у соціальних мережах. Прикладом успішного використання digital-технологій в українському арт-просторі є онлайн-експозиції ярмарків Kyiv Art Week 2020, Kyiv Photo Fair 2020, арт-проекту «Who am I today» (2020), платформа віртуальних галерей «V-Art», інстаграм-фільтр галереї «ffface.me» та ін. У створенні цих проектів беруть участь не лише куратори та художники, а й розробники спеціалізованого програмного забезпечення, які фактично є співавторами не твору, а цілого проекту. Вихід багатьох найвідоміших світових музеїв в онлайн-простір задав нові концептуальні орієнтири музейних колекцій та розширив можливості експонування творів у нових формах та прийомах репрезентації. Водночас цифрові технології надали музейній галузі рис, властивих індустрії розваг.

Висновки. Сучасні експозиційні практики розвиваються у кількох паралельних напрямках: традиційне експонування у класичному музейному просторі; експонування у просторі «white cube», не обмеженому будь-якими формальними чинниками; арт-проекти у просторі «open space», що змінюється залежно від будови й тематики експозиції; студійний простір «workshop space», який сам стає експозицією; вільні локації «free place», незалежна територія, яку арт-події перетворюють на художній простір; віртуальні арт-проекти, створені з використанням комп'ютерних технологій, що взагалі не залежать від фізичного простору. Таким чином докорінно змінюються відносини між експозиційним простором, творами та аудиторією – вибудовуються нові змістові зв'язки, утворені всіма учасниками арт-процесу, розширюються межі експозиційних практик та оновлюються координати творення художніх образів у мистецьких об'єктах.

Зняття кордонів між образотворчим мистецтвом та «вільними локаціями» не лише створює особливу сферу культури, що існує між мистецтвом і життям, а й відкриває сучасне мистецтво для публіки, оскільки в мистецьке дійство виявляються втягнутими як підготовлені глядачі, так і випадкові свідки. Експозиційні практики, еволюціонуючи у процесі загального розвитку культури, обирають шляхи свого розвитку відповідно до вимог часу, а їхнє формоутворення і стилістика орієнтуються на основні тенденції і критерії сучасного мистецтва.

Список використаної літератури:

1. Как рынки советской эпохи меняют современное искусство. Рассказывают кураторы Барбара Пивоварска и Гийом Руло. Дата обновления: 24.05.2019. URL: <https://officiel-online.com/lichnosti/intervju/footnote-11-barbara-pivovarska-guillaume-rouleau/> (дата обращения: 07.06.2020).
2. Костриц Ф. Репрезентация современного искусства в музее: теоретические и практические аспекты: автореф. дисс. ... канд. искусств.: 17.00.04 / ФГУК «Государственный Русский музей». Санкт-Петербург, 2009. 16 с.
3. Майстровская М. Композиционно-художественные тенденции формообразования музейной экспозиции: в контексте искусства, архитектуры, дизайна: автореф. дис ... д-ра искусств.: 17.00.06. Москва, 2002
4. Чесняк М. Для школьного музея. *Музейные истории*. 2013. Вып. 4. С. 9. URL: http://www.stavmuseum.ru/images/zoo/docs/mus_hist/2013_09.doc (дата обращения: 09.09.2020), с. 9.
5. Яковець І. Музейна експозиція: основні поняття та методи побудови. *Вісник ХДАДМ*. 2011. № 1. С. 147–150.
- Obrist H.-U. Time Storage, Kraftwerk, Laboratory // *Curating in the 21st Century*, ed. by G. Wade. Walsall: The New Art Gallery Walsall/University of Wolverhampton, 2000. P. 45–57.

References

1. Kak rynki sovetskoy epokhi menyayut sovremennoe iskusstvo. Rasskazyvayut kuratory Barbara Pivovarska i Giyom Rulo. Data obnovleniya: 24.05.2019. URL: <https://officiel-online.com/lichnosti/intervju/footnote-11-barbara-pivovarska-guillaume-rouleau/> (data obrashcheniya: 07.06.2020).

2. Kostrits F. *Reprezentatsiya sovremennogo iskusstva v muzee: teoreticheskie i prakticheskie aspekty: avtoref. diss. ... kand. iskusstvovedeniya: 17.00.04 / FGUK «Gosudarstvennyy Russkiy muzey»*. Sankt-Peterburg, 2009. 16 s.
3. Maistrovskaya M. *Kompozitsionno-khudozhestvennye tendentsii formoobrazovaniya muzeynoy ekspozitsii: v kontekste iskusstva, arkhitektury, dizayna: avtoref. dis ... d-ra iskusstvovedeniya: 17.00.06*. Moskva, 2002
4. Chesnyak M. *Dlya shkolnogo muzeya. Muzeynye istorii*. 2013. Vyp. 4. S. 9. URL: http://www.stavmuseum.ru/images/zoo/docs/mus_hist/2013_09.doc (data obrashcheniya: 09.09.2020), s. 9.
5. Yakovets' I. *Muзейna ekspozitsiya: osnovni ponyattya ta metody pobudovy. Visnyk KhDADM*. 2011. # 1. S. 147–150.
- Obrist H.-U. *Time Storage, Kraftwerk, Laboratory // Curating in the 21st Century*, ed. by G. Wade. Walsall: The New Art Gallery Walsall/University of Wolverhampton, 2000. P. 45–57.

ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ЭКСПОЗИЦИОННЫЕ ПРАКТИКИ: ТРАДИЦИОННОСТЬ И СОВРЕМЕННОСТЬ. ПРОБЛЕМЫ СУЩЕСТВОВАНИЯ СОВРЕМЕННОГО ИСКУССТВА В ЭКСПОЗИЦИОННЫХ ПРОСТРАНСТВАХ

Миронова Татьяна Владимировна – кандидат искусствоведения, директор Киевской городской галереи искусств «Лавра», г. Киев

Рассмотрены проблемы функционирования современного искусства в экспозиционных пространствах с точки зрения традиционности и использования новых художественных форм. Определено, что современные экспозиционные практики развиваются в нескольких параллельных направлениях: традиционное экспонирование в классическом музейном пространстве; экспонирование в пространстве «white cube», не ограниченном любыми формальными факторами; арт-проекты в пространстве «open space», которое меняется в зависимости от строения и тематики экспозиции; студийное пространство «workshop space», которое само становится экспозицией; свободные локации «free place», независимая территория, которую превращает в художественное пространство арт-событие; виртуальные арт-проекты, созданные с использованием компьютерных технологий, вообще не зависящие от физического пространства. Подчеркнуто, что сегодня коренным образом меняются отношения между экспозиционным пространством, произведениями и аудиторией – выстраиваются новые смысловые связи, образованные всеми участниками арт-процесса, расширяются границы экспозиционных практик и обновляются координаты создания художественных образов в художественных объектах.

Ключевые слова: экспозиция, художественные практики, экспозиционное пространство, свободные локации, музейное пространство, open space, white cube.

ARTISTIC EXHIBITION PRACTICES: TRADITIONALITY AND MODERNITY. EXISTENCE OF CONTEMPORARY ART IN EXHIBITION SPACE

Mironova Tatiana – Ph.D. in art, Director City Gallery «Lavra»

The publication considers the main problems of the existence of contemporary art in the exhibition spaces in terms of tradition and the use of new art forms. It is determined that modern exposition practices develop in several parallel directions: traditional exposition in the classical museum space; exposure in a white cube space, not limited by any formal factors; art projects in the open space, which varies depending on the structure and theme of the exhibition; studio space, which itself becomes an exposition; free locations, an independent territory that art events turn into an artistic space; virtual art projects created using computer technology that do not depend on physical space at all.

In this way, the relationship between the exhibition space, works and the audience is radically changed – new semantic connections are formed, formed by all participants of the art process, the boundaries of exhibition practices are expanded and the coordinates of creating artistic images in art objects are updated. It is noted that the removal of the boundaries between fine arts and "free locations" not only creates a special sphere of culture that exists between art and life, but also opens contemporary art to the public, as both trained spectators and casual witnesses are involved in the work. Exposition practices, evolving in the process of general development of culture, choose the ways of their development in accordance with the requirements of the time, and their formation and stylistics are guided by the main trends and criteria of contemporary art.

Key words: exposition, art practices, exposition space, free locations, museum space, open space, white cube.

UDC 379.4

ARTISTIC EXHIBITION PRACTICES: TRADITIONALITY AND MODERNITY. EXISTENCE OF CONTEMPORARY ART IN EXHIBITION SPACE

Mironova Tatiana – Ph.D. in art, Director City Gallery «Lavra»

The publication considers the main problems of the existence of contemporary art in the exhibition spaces in terms of tradition and the use of new art forms. It is determined that modern exposition practices develop in several parallel directions: traditional exposition in the classical museum space; exposure in a white cube space, not limited by any formal factors; art projects in the open space, which varies depending on the structure and theme of the exhibition; studio space, which itself becomes an exposition; free locations, an independent territory that art events turn into an artistic space; virtual art projects created using computer technology that do not depend on physical space at all. It is emphasized that today the relations between the exhibition space, works and the audience are radically changing – new semantic connections are formed, formed

by all participants of the art process, the boundaries of exhibition practices are expanded and the coordinates of creating artistic images in art objects are updated. It is indicated that modern exposition practices are developing in several parallel directions: traditional exhibition in the classical museum space; exposure in a white cube space, not limited by any formal factors; art projects in the open space, which varies depending on the structure and theme of the exhibition; studio space, which itself becomes an exposition; free locations, an independent territory that art events turn into an artistic space; virtual art projects created using computer technology that do not depend on physical space at all. In this way, the relationship between the exhibition space, works and the audience is radically changed - new semantic connections are formed, formed by all participants of the art process, the boundaries of exhibition practices are expanded and the coordinates of creating artistic images in art objects are updated. It is noted that the removal of the boundaries between fine arts and «free locations» not only creates a special sphere of culture that exists between art and life, but also opens contemporary art to the public, as both trained spectators and casual witnesses are involved in the work. Exposition practices, evolving in the process of general development of culture, choose the ways of their development in accordance with the requirements of the time, and their formation and stylistics are guided by the main trends and criteria of contemporary art.

Key words: exposition, art practices, exposition space, free locations, museum space, open space, white cube.

Надійшла до редакції 15.03.2021 р.

**Розділ III. КУЛЬТУРА ТА СУСПІЛЬСТВО.
КУЛЬТУРА ПРОФЕСІЙНИХ СФЕР ДІЯЛЬНОСТІ**

**Part III. CULTURE AND SOCIETY.
CULTURE OF PROFESSIONAL SPHERE OF ACTIVITY**

УДК 130.2:7.072.2:903.2

**ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ СТРАТЕГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ МАТЕРІАЛЬНИХ АРТЕФАКТІВ
КУЛЬТУРИ**

Наконечна Оксана Василівна – кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри культурології факультету історії і філософії,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, м. Одеса
<https://orcid.org/0000-0001-6295-6460>
DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpm.vi37.445>
oxanalana@ukr.net

Обґрунтовується авторський підхід до питання методології дослідження матеріальних артефактів культури. Розглянуто існуючі протилежні тенденції методологічних підходів до культурологічних досліджень, проаналізовано їх переваги і недоліки, визначено власний підхід до проблеми. Наголошено на ролі особистості дослідника в науках гуманітарної сфери. Конкретизований методологічний підхід до предмету наукового інтересу автора – аналізу світу штучних феноменів, матеріальних артефактів культури; розглянуті основні погляди, висловлені у спеціальній літературі, зроблено висновок про недостатню наукову увагу до визначення даного аспекту питання артефактів у культурі у вітчизняних і зарубіжних студіях. Обґрунтовано застосування провідних принципів сучасного наукового пізнання в гуманітарних науках – принципу «особистісного знання», принципу проліферації та принципу «anything goes».

Ключові слова: артефакт, культура, матеріальний артефакт, метод дослідження, феномен культури.

Постановка проблеми. Культурний потенціал людства на кожному етапі розвитку можна зафіксувати лише в певних матеріальних проявах. Це стосується і духовного розвитку, адже і його надбання закріплені не лише в людській свідомості, а й речових носіях. Будь-який прояв культури не може існувати поза своїм матеріальним утіленням, принаймні, бути сприйнятим і дослідженим. Кожний напрям людського знання, зокрема й культурознавчий, ґрунтується, врешті-решт, на оперуванні аналізом штучно створених об'єктів, до яких належить особливий клас культурних проявів – матеріальні артефакти. Дослідження світу штучного може допомогти у визначенні більш складних елементів соціокультурної реальності. Отже, проблема дослідження артефактів матеріальної культури є актуальною в сучасному культурологічному контексті.

Першим кроком будь-якого дослідження має бути визначення його методологічної стратегії.

Поставлена проблема співвідноситься з планом науково-дослідної роботи кафедри культурології Одеського національного університету ім. І. Мечникова, затвердженого МОН України, узгоджується з комплексною темою кафедри культурології ОНУ ім. І. Мечникова № 165 «Дослідження процесів інтеграції й диференціації в сучасному науковому та філософському знанні» за науковим керівництвом проф. І. Голубович (№ державної реєстрації 0117U004073, наказ ректора ОНУ ім. І.Мечникова № 3217 -18 від 13.12.2016 р.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Категорія артефакту, як матеріального прояву культури, досить рідко ставала об'єктом спеціальної уваги навіть у дослідженнях історичної, зокрема археологічної спрямованості, предметом яких вона мала б бути.

У філософських, мистецтвознавчих та культурологічних студіях цьому об'єкту приділено ще менше дослідницької уваги.

Переважає більшість довідкової літератури при поясненні терміну «культурний артефакт» апелює до дисертації А. Красноглазова «Функціонування артефакту в культурно-семантичному просторі» [2]. Втім, слід зазначити, що об'єктом дослідження автора є «художній образ в контексті культурно-семантичного поля літератури» [2; 4], матеріальні артефакти ним спеціально не відокремлюються.

Досить вдалою спробою розглянути феномен артефакту в гуманітарному контексті є дисертація Ю. Яковенка «Проблема артефакту в соціології» [7], проте, її предметне поле лише в деяких позиціях можна зіставити з культурологічним.

Серед зарубіжних досліджень слід відмитити культурно-історичний підхід до артефактів М. Коула [8]. Це дослідження є чи не єдиною спробою розгляду цього феномену в рамках певної теорії.

Проте, це відбувалося в рамках задекларованої автором «культурно-історичної психології, науки майбутнього» [8; 5]. Він запозичив ієрархічну структуру системи артефактів у М. Вартофського, за яким, артефакти є «об'єктивізацією людських потреб і намірів» [10; 10]. У цих теоретичних підходах артефакти розглядаються без виділення матеріальних, царина їх аналізу досить широка.

Значний пласт праць, присвячених безпосередньо методології наукових досліджень, не пристосований до конкретної заявленої проблематики, тому не може бути безпосередньо застосований у новітньому дослідженні, потребує власної методологічної стратегії, яку й намагатимемось висловити в даній статті.

Отже, як бачимо, наявні дослідження матеріальних артефактів, по-перше, не можна вважати в повній мірі актуальними на сьогодні, адже, останнє з них датоване 1995 р.). По-друге, вони характеризуються широким і не завжди визначеним полем дослідження. І, нарешті, в них дуже опосередковано визначається питання методології, особливо у застосуванні до вивчення матеріального світу культури.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В будь-яких фундаментальних наукових дослідженнях, зокрема гуманітарних, перш ніж розпочати власне процес дослідження, вкрай важливим є чітке окреслення шляхів його аналізу, тобто застосованих методів.

Наш концепт дослідження декларує побудову теорії матеріальних культурних проявів – артефактів. Отже, слід побудувати методологічну стратегію, пристосовану до дослідження виділеного предметного поля.

Мета даної статті: побудування методологічної стратегії дослідження матеріальних культурних артефактів. Поставлена мета передбачає вирішення наступних завдань:

- висвітлити існуючі тенденції обґрунтування методології у сучасних наукових дослідженнях;
- пояснити доцільність поєднання формулювання методологічної стратегії вивчення матеріальних артефактів культури на початку та у фіналі дослідження;
- окреслити відносний методологічний плюралізм у дослідженні матеріальних артефактів культури;
- оцінити рівень суб'єктивного підходу у доборі методів наукового дослідження в культурології;
- сформулювати основний принцип авторської методологічної стратегії дослідження матеріальних артефактів культури.

Виклад основного матеріалу. Особливо важкою проблемою в усіх гуманітарних науках, а надто – в культурології, є питання методології.

Щодо більшості сучасних гуманітарних досліджень, зокрема й дисертаційних робіт, то, на жаль, досить часто можна спостерігати дві протилежні, проте, на нашу думку, однаково хибні тенденції: або загальне нехтування методологією, або «методичний плюралізм» [1; 27], коли у відповідному розділі перераховуються майже всі існуючі методи наукового пізнання, особливо загально-філософські.

Якщо проаналізувати перший випадок, то можна було б висловитись на захист такої тенденції, спираючись на особливий статус гуманітарних наук у сфері наукового пізнання. Погоджуємось із Л. Стародубцевою, яка вважає небезпідставною думку про те, що багато цікавих культурологічних розвідок (таких, як, наприклад, думки О. Шпенглера, Й. Гейзінги тощо) виникає шляхом «інсайту» [3; 8] і відтак не потребують спеціального методологічного обґрунтування, якщо воно виникає, то лише постфактум. Проте, слід зауважити, що далеко не всі дослідники близькі за рівнем до названих та подібних їм, тому при відсутності певних методологічних обмежень в «інсайті» можна було б просто захлинутися. «Наука – це не мистецтво, де панують тільки образи й інтуїція. У науці... слід базуватися на вимогах логіки...» [4; 19].

Щодо «методичного плюралізму», то очевидна низька евристична цінність результатів застосування такої необмеженої еkleктики.

Таким чином, маємо значну проблемну зону, оминаючи яку, дослідник значно знижує або зовсім нівелює потенціал свого дослідження. Тому вважаємо принциповим визначення власної позиції щодо методологічної стратегії дослідження матеріальних артефактів культури, яка намагається знайти хвилястий шлях між двома крайніми визначеними тенденціями.

Дослідник багатовимірної свідомості проф. Л. Богата порівнює методи пізнання з прокладеними людьми на поверхні Землі шляхами. Дійсно, деякі методи, здебільшого загальнонаукові, достатньо вивчені і оснащені, ніби великі магістралі. Проте, існує безліч допоміжних шляхів, доріг і навіть стежинок, які можна асоціювати із спеціальними методами, методичними прийомами та процедурами. Крім того, за необхідності можна прокласти і власну стежинку методичним «бездоріжжям», не нехтуючи при цьому і второваними шляхами.

Отже, перш ніж визначити методологічну стратегію даного дослідження, вважаємо за потрібне спочатку висловити її «апологію» [3; 8], тобто довести, пояснити, врешті-решт «захистити» її необхідність, обумовлену сучасними вимогами до наукового знання, зокрема і культурологічного.

Перш за все, необхідно відповісти на принципове запитання: «ante» чи «post» [3; 9], тобто: чи обирати методологію, придатну для дослідження даного предмета, або ж сам предмет визначатиме методологію свого дослідження, дослідницький шлях.

Якщо методологія визначатиметься «post», тобто після проведення дослідження, що, за досвідом, найчастіше і відбувається в гуманітарних науках, зокрема в культурології, то методологічний апарат діятиме пасивно, описуючи пройдений дослідницький шлях. Згідно до вищезгаданої аналогії Л. Богатої, це є складанням маршруту, тобто можливих доріг до певної мети – вже визначеного кінцевого пункту.

Натомість, формулювання методологічних засад «ante», тобто до того, як починається власне дослідження, дозволить їм набути активного, більш креативного характеру. За вищенаведеною аналогією, це – складання карти невідомої місцевості, нанесення нових доріг на колишню «білу пляму».

Як зазначає Л. Стародубцева, з якою в цій позиції безумовно погоджуємось, оптимальним є поєднання обох типів методологічних стратегій, адже завдяки методології «post» осмислюється результат будь-якого дослідження, а методологія «ante» дозволяє окреслити напрями дослідження цього результату. Втім, враховуючи особливості даного дослідження, збільшені сучасні вимоги до якості наукового знання, обумовлені змінами епістемологічної парадигми, а також наявне в сучасних гуманітарних науках, на наш погляд, надмірне нехтування методологією, автор робить вибір на користь «ante», розпочинаючи дослідження з докладного аналізу методологічних поглядів, що планується застосувати. Адже на сьогодні чітка відрефлектованість методологічних засад вважається одним з головних чинників професіоналізму культуролога, його академічної коректності, до якої ми всіляко прагнемо. На наш погляд, такий підхід дозволить удосконалити якість культурологічних розвідок, ідучи «шляхом пізнання не інтуїтивно, навпамацки, під впливом почуттів, а цілком усвідомлено, крок за кроком аналізуючи досліджувані явища культур» [3; 11].

Продовжимо нашу аналогію: якщо метод – це шлях, методологія – маршрут, то культурологія являє собою заплутане роздоріжжя, в якому складно зорієнтуватися, до того ж його карта належить не одній культурології, на ній є «ділянки» практично всіх гуманітарних наук, що досить вільно перетинаються. Тому можна говорити про відносний методологічний плюралізм культурології, тобто можливість користування широким спектром як загальнонаукових, так і, власне, культурологічних методів дослідження.

Очевидно, що, рухаючись загальними магістралями, можна побачити не так вже й багато нового. Вже давно нівелювали себе підходи, що пропагують якийсь єдиний універсальний метод пізнання, «методологічний монізм» [1; 63].

Проте, якщо застосувати новий погляд на речі, можна відкрити щось і там, де до тебе пройшли натовпи. Все більшої актуальності в науці сьогодні набуває принцип «особистісного знання», вперше обґрунтований П. Фейерабендом [9] та підтриманий багатьма іншими вченими: «Будь-який акт пізнання включає в себе мовчазний і пристрасний акт особистості, яка пізнає все, що стає відомим» [5; 63]. Особистість дослідника не може не включатись у пізнавальний процес: особистісне пізнання є першим смисловим рівнем загальноприйнятого знання, яке вважається об'єктивним на даному етапі культурно-наукового розвитку людства. Саме вважається, а не є таким насправді (адже, на певних культурних етапах розвитку людства «істинним» вважався факт пласкої Землі). Тому перехід до загальнонаукового знання неможливий без першого виділеного рівня – особистісного пізнання, яке, природно, передбачає, по-перше, особистісну відповідальність, а по-друге, особистісне залучення, без якого взагалі неможливе створення будь-чого нового. Таким чином, методологія наукового пізнання, яка традиційно співвідноситься з чимось об'єктивним, загальноприйнятим, істинним, в сучасній культурній та епістемологічній ситуації набуває зв'язків із суб'єктивністю, з особистісним підходом. Треба відмітити, що поєднання цих бінарностей зовсім не знижує можливостей пошуку наукового результату як відображення загальноприйнятої «істини». Дослідник, що вивчає культуру, в тому числі і її матеріальні артефакти, сам є частиною культури, тому будь-який результат буде містити певну долю «істини», і, як сказано вище, ця доля буде обумовлена рівнем його особистісної і професійної відповідальності. За принципом проліферації (від «proliferation» – розмноження), висунути Фейерабендом, будь-яка нова теорія, хай навіть і така, що може виявитися хибною, збільшує критичну силу науки, тоді як одноманіття, по-перше, знижує евристичний потенціал пізнання, а по-друге, «піддає небезпеці вільний розвиток індивіда» [9; 10]. Принцип проліферації Фейерабенд доповнював принципом «anything goes» («Все здасться»), який, як він вважав, єдиний не протистоїть прогресу. Цей принцип він розповсюджував не тільки на створення нових наукових теорій, а й на добір методів дослідження. Згідно з вищевикладеним, не можна не погодитися з

Ю. Сачковим в тому, що «метод не є даною один раз відмичкою, ...він збагачується в процесі пізнання» [6; 7].

У такий спосіб нами окреслено дві бінарні епістемологічні тенденції: методологічна коректність та виваженість проти необмеженого особистісного підходу, «інсайту». Результат спроби знайти «лезо бритви» між цими граничними тенденціями є одною із складових методологічної стратегії планованого дослідження – створення метатеорії матеріальних артефактів культури.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Методологічна ефективність побудови теорії артефактів як культурних проявів може бути досягнута завдяки відмові від настанови на дуже умовний і врешті-решт непоборний поділ культури на духовну та матеріальну. Замість цієї настанови пропонується чітка стратифікація артефактів за рівнем їх «закріпленості», «представленості» в тканині культури: з такої точки зору, рівень матеріальних проявів культури є початковим, фундаментальним для дослідження більш складних ідеаціональних артефактів.

Більш-менш загальної культурологічної теорії артефактів, особливо в національному контексті, на сьогодні не існує. Між тим, створення такої теорії дало б можливість знайти підхід до розуміння генези і динаміки матеріальних проявів культури, а відтак, закласти міцне підґрунтя у розуміння національних культурних чинників перетворення світу.

Висновки. На сьогодні наявні дві протилежні тенденції в підходах до методології наукових досліджень – заміна методологічної стратегії «інсайтом» та загальний «методологічний плюралізм». На нашу думку, вони є однаково хибними, а доцільний шлях міститься у гармонійному поєднанні цих тенденцій, яке відповідатиме меті конкретного дослідження.

1. З одного боку, слід заздалегідь обирати методологію, придатну для дослідження визначеного предмета, а з іншого, сам предмет певним чином визначає методологію свого дослідження, дослідницький шлях.

2. Оскільки культурологічна площа знань тісно перетинається з іншими гуманітарними науками, і не тільки гуманітарними, то очевидно, що «відносний методологічний плюралізм» буде доцільним для використання в цій галузі, тобто наявна можливість користування широким спектром як загальнонаукових, так і власне культурологічних методів дослідження.

3. За принципом «особистісного знання», методологія наукового пізнання в галузі культурології є тісно пов'язаною з особистістю дослідника, адже він сам є частиною культури. За принципом «проліферації» та «anything goes» Фейєрабенда, навіть виявлена хибність дібраних методів і отриманих результатів підвищує евристичний потенціал науки.

Основою авторської методологічної стратегії дослідження матеріальних артефактів культури є пошук «золотої середини» між висловленими епістемологічними тенденціями – граничною виваженістю методології і особистісним «інсайдом».

Список використаної літератури

1. Богатая Л. Н. На пути к многомерному мышлению: Монография. Одесса : Печатный дом, 2010. 372 с.
2. Красноглазов А. Б. Функционирование артефакта в культурно-семантическом пространстве : дисс. ... д-ра филос. наук: 17.00.08. Москва, 1995. 290 с.
3. Методологічні проблеми культурології: навч.-метод. пос. для студ. спец. «Культурологія» / Харків : ХДАК, 2005. 76 с.
4. Партико З. В. Що захищаємо: дисертацію в цілому чи лише положення для захисту? *Бюлетень ВАК України*. № 2. Київ, 2009. С. 19-24.
5. Полани М. Личностное знание: Пер. с англ. М. Б. Гнедовского. Москва : Прогресс, 1985. 343 с.
6. Сачков Ю. Научный метод: вопросы и развитие. Москва : Едиториал УРСС, 2003. 160 с.
7. Яковенко Ю. И. Проблема артефакта в социологии (историко-теоретический анализ) : дисс... д-ра социол. наук: 22.00.01. Киев, 1996. 446 с.
8. Cole M. Socio-cultural-historical psychology: some general remarks and a proposal for a new kind of cultural genetic methodology. *Sociocultural studies of mind (edited by James Wertsh, Pablo del Rio, Amelia Alvarez)* / Cole, Michael 1995. P. 187-215.
9. Feyerabend P. K. Against Method: Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge / Paul Karl Feyerabend. – First edition in M. Radner & S. Winokur, eds., *Analyses of Theories and Methods of Physics and Psychology*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1970. 413 p.
10. Wartofsky M. W. Models (Representations and the scientific Understanding) / Marx W. Boston – London, 1979. 508 p.

References

1. Bogataya L.N. Na puti k mnogomernjmu myshleniyu: Monografiya. Odessa: Pechatniy dom, 2010. 372 p.
2. Krasnoglazov A. B. Funczionirovanie artefakta v kulturno-semanticheskom prostranstve: dissertazia ... doktora filosofskih nauk: 17.00.08. Moskva, 1995. 290 p.

3. Methodoljgichni problemi kulturoljgii: navchalno-metodichniy posibnyk dla studentiv spezialnosti «Kulturoljgia» / Harkiv: HDAK, 2005. 76 p.
4. Partyko Z. V. Shcho zahyshchaemo: disertaziyu v zilomu chy lyshe polozhennya dla zahistu? *Bulleten VAK Ukrainy*. № 2 Kyiv, 2009. P.19-24.
5. Polany M. Lichnostnoye znanie: Per. s angl. M. B. Gnedovskogo Moskva: Progress, 1985. 343 p.
6. Sachkov Y. Nauchniy method: voprosy i razvitiye. Moskva : Editorial URSS, 2003. 160 p.
7. Yakovenko Y .I. Problema artefakta v soziologii (istoriko-teoreticheskiy analiz): dissertazia ... doktora soziologicheskikh nauk.: 22.00.01. Kyiv, 1996. 446 p.
8. Cole M. Socio-cultural-historical psychology: some general remarks and a proposal for a new kind of cultural genetic methodology. *Sociocultural studies of mind (edited by James Wertsch, Pablo del Rio, Amelia Alvarez)* / Cole, Michael 1995. P. 187-215.
9. Feyerabend P. K. Against Method: Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge / Paul Karl Feyerabend. – First edition in M. Radner & S. Winokur, eds., *Analyses of Theories and Methods of Physics and Psychology*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1970. 413 p.
10. Wartofsky M. W. Models (Representations and the scientific Understanding) / Marx W. Boston-London, 1979 508 p.

ОСОБЕННОСТИ МЕТОДОЛОГИЧЕСКОЙ СТРАТЕГИИ ИССЛЕДОВАНИЯ МАТЕРИАЛЬНЫХ АРТЕФАКТОВ КУЛЬТУРЫ

Наконечная Оксана Васильевна – кандидат искусствоведения, доцент кафедры культурологии факультета истории и философии, Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова, г. Одесса

Обосновывается авторский подход к вопросу методологии исследования материальных артефактов культуры. Рассмотрены существующие противоположные тенденции методологических подходов к культурологическим исследованиям, проанализированы их преимущества и недостатки, определен собственный подход к этой проблеме. Отмечена роль личности исследователя в науках гуманитарной сферы.

Специально конкретизирован методологический подход к конкретному предмету научного интереса автора – анализу мира искусственных феноменов, материальных артефактов культуры. Рассмотрены взгляды, изложенные в специальной литературе, сделан вывод о недостаточном научном внимании к рассмотрению данного аспекта вопроса артефактов в культуре в отечественных и зарубежных научных студиях. Обосновано применение ведущих принципов современного научного познания в гуманитарных науках – принципа «личностного знания», принципа пролиферации и принципа «anything goes».

Ключевые слова: артефакт, культура, материальный артефакт, метод исследования, феномен культуры.

PROPERTIES OF THE METHODOLOGICAL STRATEGY OF STUDYING MATERIAL ARTIFACTS OF CULTURE

Nakonechna Oksana – Candidate of Art History, Associate Professor of Cultural Studies, Faculty of History and Philosophy, Odessa National University named after I.I. Mechnikov, Odessa

The article substantiates the author's approach to the methodology of the study of material artifacts of culture.

The author examined the existing opposite trends in methodological approaches to cultural studies, analyzed their advantages and disadvantages, and determined his own approach to this problem. The role of the personality of the researcher in the sciences of the humanitarian sphere is especially noted.

The methodological approach to a specific subject of scientific interest of the author – the analysis of the world of artificial phenomena, material artifacts of culture, is specifically concretized. Within this framework, the main views expressed in the special literature are considered, the conclusion is drawn that there is insufficient scientific attention to the consideration of this aspect of the issue of artifacts of culture in domestic and foreign scientific studies.

The application of the leading principles of modern scientific knowledge in the humanities is justified – the principle of «personal knowledge», the principle of proliferation and the principle of «anything goes» there are in the conclusions.

Key words: artifact, culture, material artifact, research method, cultural phenomenon.

UDC 130.2:7.072.2:903.2

PROPERTIES OF THE METHODOLOGICAL STRATEGY OF STUDYING MATERIAL ARTIFACTS OF CULTURE

Nakonechna Oksana – Candidate of Art History, Associate Professor of Cultural Studies, Odessa National University named by I.I. Mechnikov

The article substantiates the author's approach to the methodology of the study of certain cultural phenomena, in particular, material artifacts of culture. The special status of cultural sciences and their phenomena in the field of humanitarian knowledge is taken into account. The limiting epistemological trends of the study of artifacts of culture are determined.

The article notes that the problem of the methodological approach in cultural studies is extremely relevant. Most researchers point to the special methodological status of the «weak version» sciences, to which it is impossible to apply the usual methodological tools, as is the case in the exact sciences. Consequently, any research in this area risks either being significantly limited or not sufficiently substantiated. In order to avoid this, one should choose and establish a definite methodological path ahead of time to study a particular phenomenon. However, each subject of research determines its methodology. Therefore, the results obtained not only ahead of time in a certain way, but also outside the methods mentioned, will be legitimate, provided that they are justified.

The author examined the existing opposite trends in methodological approaches to cultural studies, analyzed their advantages and disadvantages, and determined his own approach to this problem. The role of the personality of the researcher in the sciences of the humanitarian sphere is especially noted.

The methodological approach to a specific subject of scientific interest of the author – the analysis of the world of artificial phenomena, material artifacts of culture, is specifically concretized. Within this framework, the main views expressed in the special literature are considered, the conclusion is drawn that there is insufficient scientific attention to the consideration of this aspect of the issue of artifacts of culture in domestic and foreign scientific studies.

The conclusions outline our own methodological path for the future study of artificial cultural phenomena – artifacts of material culture. The application of the leading principles of modern scientific knowledge in the humanities is justified – the principle of «personal knowledge», the principle of proliferation and the principle of «anything goes». A detailed review of the features of applying general scientific and special research methods to a specific subject is planned. The epistemological potential of formulating a methodological strategy is outlined by combining two binary trends – choosing a methodology before starting the study and substantiating the directly obtained results in its final.

It was determined that this problem has great potential for further development and detailed research, which is supported by its relevance and importance against the background of the development of domestic cultural studies and related scientific branches.

Key words: artifact, culture, material artifact, research method, cultural phenomenon.

Надійшла до редакції 10.04.2021 р.

УДК 130.2:005.936.3

ВІДЧУЖЕННЯ ЯК ТРАНСГРЕСІЯ БАЖАННЯ У БРЕНД : КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ТА ПСИХОАНАЛІТИЧНІ ВИМІРИ

Більченко Євгенія Віталіївна – доктор культурології, доцент,
Інститут культурології Національної академії мистецтв України, м. Київ
<https://orcid.org/0000-0001-9662-0594>
DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpm.vi37.446>
yevzhik80@gmail.com

Стаття присвячена переосмисленню краху цінностей у культурній самосвідомості сучасної молоді. Метою статті є культурологічне тлумачення стану відчуження на базі структурного психоаналізу. Методологію дослідження складає синтез cultural studies та лаканізму. Головними методами постають деконструкція та герменевтична інтерпретація. Гіпотеза дослідження полягає у тому, що відчуження тлумачиться не як вакуум, а як трансгресія – прорив крізь табу (Символічне) та примноження в геометричній прогресії бажання (Реального), яке перетворюється на товарний знак (бренд). Наукова новизна роботи полягає в радикальній трансформації концепту відчуження, яке тлумачиться не як втрата суб'єктності, а як жах індивіда перед зустріччю з нею.

Ключові слова: відчуження, структурний психоаналіз, лаканізм, бажання, трансгресія, Реальне, Символічне, бренд, суб'єктність.

Постановка проблеми, її актуальність та зв'язок із важливими практичними завданнями. Зміна класичної «матеріальної» економіки продуктивних сил і виробничих відносин, у межах якої відчуження, як продукт модерної індустріалізації, розглядалося як відсторонення працівника від продуктів праці, на некласичну «психічну» постмодерну економіку, притаманну для глобального цифрового інформаційного світу, призвела до необхідності радикального переосмислення стану відчуження, яке, не втративши своєї суто «речової», матеріалістичної навантаженості, набуло додаткового психологічного змісту, пов'язаного зі станом «економіки всередині нас» (економіки переживання позасвідомого), станом трансляції насолоди (jouissance), трансгресії як екстраполяції бажання в інерцію безперервної неможливості його задовольнити, оскільки бажання набули символічного (брендового) характеру – не споживання товару, а споживання товарного знаку, бренду, іміджу, панівного означника.

Останні дослідження та публікації. Стає очевидним, що суто матеріалістичні розробки класичного марксизму мають бути доповнені і переосмислені відповідно до нових умов розвитку глобального мультикультурного цифрового капіталізму. Новітніми методологічними векторами

концептуалізації відчуження як патології позасвідомого (фантазму психічної економіки) стали для нас фрейдормаксистські поостлаканівські розробки Люблянської школи, школи «Еколь Нормаль» та університету Париж-VIII А. Бадью, С. Жижека, Р. Салецл, М. Божовича, А. Зупанчич та М. Долара, у рамках яких відчуження тлумачиться не як відсторонення від продуктів праці і навіть не як відсторонення від власної цілісності та самототожності, а як нездоланна *легітимована шизофренія* [3; 20-37]: суб'єкт ХХІ століття *одночасно напряду відчужений від Реального* (власного позасвідомого ядра як мови) та *жорстко інтерпольований у нього ж опосередковано як у Символічне Реальне* (гегемонію екранного суспільства), оскільки він визначається у конотаціях Великого Іншого, роль якого виконує машина як перверзивний Батько. Шизоїдний суб'єкт, як носій травми, одночасно протестує проти Іншого як зовнішньої репресивної сили тиску і шукає його протекції з метою отримання номінації. Класичним прикладом відчуження як легітимованого парадоксу є модель поведінки сучасної постмодерної трансгресивної молоді, яка, стилізуючись під «контркультуру», втрачає її визвольні функції, зміщуючись від маргіналії буття до обслуговування символічної гегемонії, що репрезентує себе у якості контргегемонії. Іншими словами, колишні протестувальники проти влади або стають самою владою або апропріюються нею, влада ж *самовідтворюється через ритуальне самозаперечення*. Парадоксальність, що викликає спорадичні короткі змикання, семіотичні «блимання» у вигляді розходження ланцюгу означників, завдає шкоди самозаспокійливим символічним нарративам сучасної молоді, оголоючи непристойний об'єкт-річ, позасвідоме як безодню, чисте зяяння.

Тому нас цікавимо сучасні дослідження, у яких *базова травма*, яку специфічно переживають представники молодого покоління, виражається не лише через *конфлікт багатой Півночі як ядра та бідного Півдня як периферії глобальної економіки* (асиметрії між ними не можуть зняти часткові креативні кейси регіоналізму), але й через численні проксі-імена культурних та арт-визначень, довгий ряд яких відбиває спробу представників суспільства «третьої хвилі» *зсунути базову травму з її реального місця в уявну площину культуралізму*: «меритократи», «креативні еліти», «міленіали», «покоління Z», «Vobo», «Prosumers», «нові ліви» («New Lefts»), «Antifa», «еко», «кольоровий тренд», «еомарксистки», «яппі», «хіпстери», «ліві ліберали», «ліберальні комуністи» і т.д. Каталогізація сигніфікацій свідчить не більше, ніж про потік знаків, пустота яких породжує повноту значень, коли події народжуються з комунікації як продукт івент-менеджменту та медіації.

Мета статті – культурологічне переосмислення поняття відчуження на основі порівняння класичної, посткласичної та некласичної його інтерпретацій з обґрунтуванням постлаканівської психоаналітичної за методологічною генезою *гіпотези* про сучасне відчуження як про продукт *трангресії бажань позасвідомого (Реального) у Символічне (бренд) та перверзивної хворобливої насолоди даною трангресією без можливості її задоволення* (нудьги, зяяння, вакууму, жаху).

Виклад матеріалу дослідження. Рефлексія стану відчуження як джерело безперервного страждання індивіда у будь-якому віці і додаткова перешкода на шляху формування ціннісних орієнтацій молоді, отримала, які мінімум три кола визначень у трьох шляхах розвитку гуманітарної думки: класичний (модерний), посткласичний (прикордонний між модерном та постмодерном), некласичний (постмодерний). Якщо класичний підхід репрезентує базовий фундаментальний марксизм [7], його ревізії – постфрейдистська соціальна психологія Е. Фромма [5], то постмодерні версії зазначеної проблеми розпадаються на чисельні окремі авторські визначення стану відчуження: «екстаз комунікації» та «гіперреалізм симуляції» від Ж. Бодрійяра [6; 130-131], «номадизм» та «ризом» від Ж. Дельоза [2], «забуття пам'яті» від В. Подороги [4] тощо. Нас зацікавило повернення відчуженню його онтологічного значення зустрічі з власною Тінню, здійснене уже після постмодерну: в теоретичних Люблянах – у С. Жижека (теорія «смерті Батька») та теоретичній Сорбонні – А. Бадью (теорія «невидимої еквівалентності») [1].

Обидва визначення відчуження пов'язані, але виходять або з зовнішніх економічних пріоритетів (у бадьюанстві), або з внутрішніх психічних чинників (у словенському постлаканізмі): крах патрональної економіки і разом із нею класичних тоталітарних дисциплінарних суспільств Едипа з їх батьківськими табу призвів до виривання назовні неконтрольованого потоку бажань (анти-Едипа), для захисту від руйнівної сили яких суб'єкт, що опинився у стані зяяння (пустелі Реального, шизо), змушений шукати «замісника» Батька у вигляді машини – гротескного Великого Іншого, – який заново виконує функцію цензурування та сигніфікації бажань позасвідомого, але вже з повним контролем над ними. Відчуження переживається як стан нудної розгубленості суб'єкта після смерті класичного Батька, як стан інформаційного шоку від напору альтернативних бажань і повідомлень, як катастрофа за умов зазірання у власне позасвідоме та добровільна втеча від нього та, зрештою, як незадоволення новим замісником Батька – незадоволення від руху замкнутим колом від диктатури через бунт до нової диктатури.

Класичне тлумачення відчуження стосується форми власності та засобів виробництва в індустріальному капіталізмі, продуктивних сил та виробничих відносин між виробниками і споживачами суспільного продукту. Воно ґрунтується на марксистському підході до базису як економічної царини розподілу прибутків, основу якої складають товари. За таких умов стратегія подолання відчуження працівника від продукту його праці апелює лише до класової боротьби з монополістами, власниками капіталу, боротьби, суб'єктами якої постають профспілки трудящих [7]. Зазначене було актуальним для суспільства кінця XIX ст., але лише частково вирішує проблеми сучасної глобальної мультикультурної мережевої економіки, яка, ставши *психічною*, локалізувала *бажання* споживати у позасвідомому, перенісши їх надалі з глибинного субстанційного ядра ідентичності особистості (Реального) у сферу Символічного, в царину циркуляції брендів і трендів як знаків фантазму (*економіку переживання, екранну культуру, гегемонію*). Відтак, у символічній психічній економіці присутній імпліцитний «капіталізм зсередини» у формі невиносної насолоди недосяжним товарним знаком як стану постійного переживання без його задоволення, яке з внутрішньої сили перетворюється на зовнішній чуттєво-естетичний примус (таргетинг, брендинг, маркетинг, рекламу, іміджологію, івент-менеджмент тощо). Людина починає залежати від зовнішніх об'єктивних сил, у ролі яких постає вона сама очима Великого Іншого моди і символічного капіталу, який диктує їй цінності, образ і стиль.

Вперше не лише соціальний, але й соціально-психічний характер відчуження відмітив у своїй *постфрейдистській і одночасно постмарксистській соціальній психології* Е. Фромм, який визначив даний стан як втрату суб'єктом почуття цілісності і самототожності, як відсторонення від власної самості, коли людина більше не відчуває себе суб'єктом власних думок, почуттів та дій. Причому, що характерно, знаряддям даного відсторонення стає сама цінність свободи: свобода приносить людині здатність до раціонального аналізу явищ, але позбавляє щастя спілкування, яке людина переживала у родоплемінній оргіастичній єдності архаїчних суспільств. Свобода, носієм якої виявляється морально незріла і самотня істота, перетворюється на пекло – всездозволеність та анархію, відповідальність за яку людина взяти на себе не в змозі. В результаті страху перед почуттям хаосу, яке приносить свобода, суб'єкт охоче «віддає» її тирану. «*Втеча від свободи*» – це добровільний акт відмови від звільнення, що є початком будь-якого тоталітаризму [5]. З точки зору постлаканівського психоаналізу Люблянської школи подібний акт є результатом перверзії, коли суб'єкт переносить на Іншого глибинне ядро своєї ідентичності, сутність якого полягає у взаємно пов'язаних процесах активності як здатності діяти та пасивності як здатності споглядати. Наслідком *перенесення на Іншого активності* є *порожня невротична пасивність*, виявами якої є розгубленість, конформізм, тензофобія, безпринципність, релятивізація, крах віри, руйнація переконань, збайдужіння, квота толерантності. Наслідком *перенесення на Іншого пасивності* є *порожня невротична активність* у вигляді суетної, імітаційної діяльності, медійної паніки, безмістовних скандальних дій.

Некласичний (постмодерний) шлях тлумачення відчуження вже повністю відповідає пріоритетам психічної (символічної) економіки глобального цифрового мультикультурного світу. Його означниками є поняття «симулякр», «гіперреалізм», «екстаз», «фасцинація», «ризوما», «культурна шизофренія». Носій умонастрою культурної шизофренії у концепції «тисячі плато» фігурує як «*Анти-Един*» – номадичний трансгресивний суб'єкт, який повністю вивільняє свої бажання і ковзає поверхнею світу, причому його рух не має ні початку, ні кінця, ні мети, являючи собою безперервне перемикання кодів, оскільки ризома відновлюється з будь-якої точки її псування. Безумовно, що, коли Ж. Дельоз та Ф. Гваттарі на зорі виникнення концепції ризоми як способу звільнення від патронального тоталітарного тиску дисциплінарного, командно-адміністративного, директивного суспільства «Закону» («Батька», «генерала»), ніхто ще не думав про можливість нового «рабства» у вигляді залежності від Символічного Реального власних бажань [4; 300-350]. Номад інтерпретувався як вільна особистість, позбавлена постійних коренів і походження, здатна до безперервної перебудови своєї суб'єктності, плинності, рідинності сприйняття світу як темпорального потоку, ковзання означниками, іронії, вислизання з будь-яких культурних рамок, швидкого багаторівневого переключення кодів кроскультурних ідентичностей тощо. Номадизм уявлявся як «вічний двигун» «чистої події» семіозису – руху знаків, що породжують значення, руху, у якому гібридно змішуються Буття і Ніщо, «Я» та Інший, присутність і відсутність, оригінали та копії, тексти і підтексти, події та спогади, знаки та значення, факти і дискурси, реальність і комунікативні практики, утворюючи децентралізовані та розсіяні «сіамські» форми. Протестна, пацифістська, богемна, контркультурна, «ліва» молодь 1960-х та 1970-х років – ранні представники Сорбонни, рухів хіпі, бітників та рок-стилю, виховані у традиціях інтелектуальної екзистенційної літератури, – цілком відповідала цьому ідеалові, не прив'язуючись до місць реєстрації, соціальних статусів, сімей, соціальних статусів, культурних ролей тощо, мандруючи у трейлерах по фестивалях та андеграундних кластерах.

Апропріація богеми у буржуазію, наслідком якої став комбінований клас людей під назвою Vobo, який поєднував casual style and street wear, рудименти марксистських поглядів та доходи у монопольних капіталістичних концернах, відбулася майже одразу після виникнення цього символічного вакууму у структурі. Глобальною комерційною культурою було здійснене ритуальне включення у себе власної критики у вигляді номінації представників колишніх незаможних творчих верств населення, що змінили свій культурно-символічний статус з опозиційного на провладний, продовжуючи при цьому імітацію протесту як бунту «на продаж». Креативні еліти, що нині подаються у глобалістичному дискурсі у якості героїв, які «змінюють світ», вже не є номадами хіппіанства. Це – необхідні власникам капіталу для регулювання демографічної ситуації у великих містах та розв'язання базової травми соціальної нерівності у суспільстві «третьої хвилі» креативні атомарні одиниці, які мають продемонструвати, що кожен споживач може стати виробником, результатом чого постає гібридна модель prosumer (producer and consumer) на ринку виробників туристичних цікавинок, віртуальних іміджів, екзотів, хендмейдів, а також на ринку фрілансерів, зорієнтованих на донейшен, краудфандинг та фандрайзинг в усіх його формах. Утім, тотального захоплення світу креативними елітами не відбулося, оскільки локальне розташування дійсно заможних та успішних представників креативних еліт у країнах ядра глобальної економіки та їх невелика кількість у розмірах решти світу не дозволили розв'язати базовий суспільний конфлікт. Вдалося лише частково пом'якшити, ретушувати, замаскувати його, змістивши громадську увагу з економічних негараздів на конфлікти етнічних, релігійних, політичних, гендерних, культурних, цивілізаційних, художніх і тому подібних ідентичностей в цинічному мультикультуралізмі постмодерну. Переважна більшість населення, зберігаючи у новому світі старі риси хуторянського, сталого, архаїчного способу життя, залежить від простору, включаючи самих представників Vobo як статичних локусів динаміки капіталу. Їх життя стало визначатися тиском місця реєстрації та «компресією», коли робочий та вільний виміри часу зміщуються у цілодобовому перебуванні суб'єкта як сервісного приладу ринку за екраном свого комп'ютера.

Зазначене не може не викликати станів нудьги, втоми, інформаційного шоку, ресентименту, віртуального тероризму, кібербулінгу та інших ознак відчуження. Невидима циркуляція транснаціонального капіталу в парадигмі часу вимагає видимої статичності партикулярних ідентичностей в синтагмі простору. Навіть *толерантність* як ключова цінність молоді Vobo стала своєю зворотною стороною – байдужою лояльністю: від імітацій вуличного маргінального мистецтва на зразок муралів у подвійному кодуванні розгорнутого до квазібунтарського плакату салонного буржуазного поп-арту – до цинічної ліберальної іронії, адепти якої розділяють цільову аудиторію політичного ринку на ворогуючі кластери (локуси) уявних та символічних ідентичностей «своїх»-«чужих» («ліві»-«праві», «ліберали-консерватори», «традиціоналісти-авангардисти», «патріархали-квір» тощо), носії яких утримуються на позірно «безпечній» відстані як актори воюючих груп та атомарні ізольовані елементи ринку на продажу непроникних панівних означників. Жест травми став ідеологічним жестом, зрівнявши між собою тріумф і травму, садизм і мазохізм, агресію та жертву, напад та захист, перемогу і поразку, розхитуючись від нездатності пручатися будь-якій агресії (пасивної толерантності) до пасивної легітимації агресії з остраху перед агресором (репресивної толерантності).

У постмодерних (постструктуралістських) рецепціях відчуження, яке переживають віртуально та реально відсторонені одне від одного молоді представники генерації останніх напливів «третьої хвилі» (покоління Z), *порожнеча* розглядається чисто *негативно* (як повне *Ніщо*), але при цьому *діалектично*: як *симулякр* (тобто значуще відсутнє, копія копії, або пустий знак, який із себе породжує повноту значення у темпоральному потокові часу, коли Ніщо поступово переходить у Щось шляхом створення «чистої» події з комунікації в парадигмі нової медійної історії). З точки зору *memory studies* Ніщо як стан відсутності є результатом *забуття історичної пам'яті*, яке відбувається внаслідок взаємно пов'язаних процесів *деонтологізації та віртуалізації*. Відчуження у постмодерні – це чиста симуляція, тобто симптом Уявного, вигадка, ілюзія, у яку віртуально занурюється розколотий і втрачений суб'єкт, який намагається подолати екзистенційну нудоту через розвагу, чим ще більше її посилює. Віртуальна реальність вимальовується оманливим дзеркалом справжніх цінностей.

З точки зору критичної теорії сучасного теоретичного психоаналізу, яку використовуємо як інструмент критики постмодерної номадології, відчуження як занурення у стан Ніщо є не чистою порожнечею, а є Всім – зустріччю з власним позасвідомим, з непристойною «пустелею Реального», від деструктивного впливу якої не може захистити символічний авторитет знищеного Батька як цензора, патрона і контролера одночасно, оскільки криза метафізичної ідентичності вже відбулася. Так само розважальний ескапістичний світ мережі, де людина намагається захиститися від символічним екраном, не є віртуальним, а є більш реальним, ніж сама реальність. Саме тому мережа і не оберігає від травми: у її середовищі молода особа інформаційний шок від одночасного тиску на неї множини протилежних повідомлень з різних джерел (мемів, -медіа-вірусів), роїння яких подібне до зграї комах. Так втрата

Батька та криза патрональної ідентичності, подібно до культурної патології у сюжетах фільмах Д. Лінча, переживаються двічі: в наративі життя (у реальності, яві) та у наративі марення (у віртуальності, сновидінні), причому обидва наративи виявляються однаково трагічними та галюцинаторними. Наслідком інформаційного шоку як розриву ланцюгу означників, є стан сп'яніння, схожий на наркотичне запаморочення, який навіює відчуженому суб'єктові відкритість інформації всупереч самому собі. Представники молоді, входячи в екстаз комунікації в мережі, переживають це примусове запаморочення як синдром *фасцинації* – *психоделічного зачарування образами уявних інших*, – *інтерактивність* яких небезпечна втручанням у непристойності власного інтимного буття (причому, з добровільної згоди самих користувачів, які, намагаючись заповнити порожнечу і компенсувати травму шляхом пошуку співбесідників, розвішують на своїх сторінках у соціальних мережах особисті подробиці), а *інтерпасивність* – повним збайдужінням, якщо мова йде про дійсно небезпечні для людства і людини проблеми, які стають медіа-виставою, предметом естетизованої катастрофи. Нестача дійсності спонукає людину до компенсації своєї цілісності через *насолоду* – одночасно солодке та мученицьке смакування трагедій уявних об'єктів бажань у мережевому світі влади, ринку, реклами.

Висновки. Порівняльний аналіз тлумачення категорії відчуження в *класичних, посткласичних та некласичних парадигмах* продемонстрував, що нині відчуження є не ілюзією і не втратою, а *реальністю естетизованого поневолення, тяжким надлишком, способом самоцензурування, спробою самотньої людини затулитися за допомогою Символічного від травми Реального в екранній культурі мережі*. Якщо ж відбувається справжня катастрофа, відчужена особистість виявляється безсилою протистояти їй: не тому, що вона про неї не знає, а тому що *не хоче знати*, оскільки бажання у своїй транgresії перемагають факти: у «відкритому шві» сучасної цензури символічна репрезентація події будується *не на приховуванні правди чи її витісненні вигадкою, а на роздмухуванні правди до рівня кліпового шоу* (так звана «постправа»).

Гіпертрофія Реального (гіперреалізм симуляції) є *шизоїдним жестом транgresивного відчуженого героя нашого часу – Анти-Едипа*, – який намагається перетворити *жах на перформанс* за допомогою цифрових технологій. Абсолютна інформаційна прозорість на межі з непристойністю інформаційного сміття, тим не менше, стає *тотально непрозорою*. Внаслідок цього реальність втрачає риси Реального, його речову вагу і сакральні тасмниці. Вона *грає роль самої себе* у віртуальності. Дійсність виконує функцію Уявного через код Символічного: світ стає театром, але *не в шекспірівському розумінні* піднесеного пафосу сублімації неприємної події, а в анти-шекспірівському *чорному гуморі прямого виходу трагічної події у світ*, де *трагедія виконує роль комедії*. За таких умов відчуження постає не просто уявною симуляцією, але *маніпулятивною практикою* інформаційного глобального світу, заснованого на символічному спілкуванні людей, які презентують не самих себе, а свої панівні означники (ролі, іміджі, статуси, бренди, товарні знаки).

Перспективи подальших досліджень зазначеної теми ми вбачаємо у розширеному культурологічному аналізі криз призми глобалізму та альтерглобалізму екранної культури взагалі та, зокрема, визвольної проблематики *психоаналітичного авторського кіно*, яке, завдаючи відчуженому суб'єкту травматичного удару по його уявній ідентичності, одночасно виконує *конструктивну «медичну» (катарсичну) роль*, виймаючи травмовану особистість із лабет репресивних структур світу.

Список використаної літератури

1. Бадью А. Этика: Очерк о сознании Зла / пер. с франц. В. Е. Лапицкого. СПб. : Machina, 2006. 126 с.
2. Делез Ж., Гваттари Ф. Анти-Эдип: Капитализм и шизофрения / пер. с франц. Д. Кралечкина. Екатеринбург : У-Фактория, 2007. 672 с.
3. Жижек С. Как наслаждаться посредством Другого. Культурная логика многонационального капитализма / пер. с англ. А. Смирнова. СПб. : Алетея, 2019. 104 с.
4. Подорога В. Память и забвение (Т.В. Адорно и время «после Освенцима»). НЛО. 2012. № 4. URL: <https://magazines.gorky.media/nlo/2012/4/pamyat-i-zabvenie.html> (дата звернення: 07.05.2021).
5. Фромм Э. Бегство от свободы / пер. с англ. Г.Ф. Швейника. Москва : Прогресс, 1989. 272 с.
6. Baudrillard J. Ecstasy of Communication. The Anti-Aesthetic. Essays on Postmodern Culture / Ed. Н. Foster. Port Townsend : Bay Press, 1983. P. 126–133.
7. Marks K. Capital. Volume I. 1867. URL: <https://librebook.me/capital/vol/2/1> (дата звернення: 07.05.2021).

References

1. Bad'yu A. Etika: Ocherk o soznanii Zla. SPb. : Machina, 2006. 126 p.
2. Delez Zh., Gvattari F. Anti-Edip: Kapitalizm i shizofreniya. Ekaterinburg : U-Faktoriya, 2007. 672 p.
3. Zhizhek S. Kak naslazhdat'sya posredstvom Drugogo. Kul'turnaya logika mnogonatsional'nogo kapitalizma. SPb. : Aleteiya, 2019. 104 p.
4. Podoroga V. Pamyat' i zabvenie (T.V. Adorno i vremya «posle Osventsima»). NLO. 2012. № 4. URL: <https://magazines.gorky.media/nlo/2012/4/pamyat-i-zabvenie.html>
5. Fromm E. Begstvo ot svobody. Moskva : Progress, 1989. 272 p.

6. Baudrillard J. Ecstasy of Communication. The Anti-Aesthetic. Essays on Postmodern Culture / Ed. H. Foster. Port Townsend : Bay Press, 1983. P. 126–133.

7. Marks K. Capital. Volume I. 1867. URL: <https://librebook.me/capital/vol2/1>

ОТЧУЖДЕНИЕ КАК ТРАНСГРЕССИЯ ЖЕЛАНИЕ В БРЕНД : КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЕ И ПСИХОАНАЛИТИЧЕСКИЕ ИЗМЕРЕНИЯ

Бильченко Евгения Витальевна – доктор культурологии, доцент,
Институт культурологии Национальной академии искусств Украины, г. Киев

Статья посвящена переосмыслению краха ценностей в культурном самосознании современной молодежи. Целью статьи является культурологическое толкование отчуждения на базе структурного психоанализа. Методологию исследования составляет синтез cultural studies и лаканизма. Главными методами являются деконструкция и герменевтическая интерпретация. Гипотеза исследования заключается в том, что отчуждение объясняется не как чистый вакуум, а как трансгрессия – прорыв сквозь табу (Символическое) и приумножение в геометрической прогрессии желания (Реального), которое превращается в товарный знак (бренд). Научная новизна работы состоит в радикальной трансформации концепта отчуждения, которое толкуется не как потеря субъектности, а как ужас индивида перед встречей с ней.

Ключевые слова: отчуждение, структурный анализ, лаканизм, желание, трансгрессия, Реальное, Символическое, бренд, субъектность.

ALIENATION AS TRANSGRESSION OF DESIRE INTO A BRAND : CULTURAL AND PSYCHOANALYTIC DIMENSIONS

Bilchenko Yvgenia – doctor of culturology, associate professor,
Institute of Cultural Studies of the National Academy of Arts of Ukraine, Kyiv

The article is devoted to the rethinking of the collapse of values in the cultural self-consciousness of contemporary youth. The aim of the article is a culturological interpretation of the state of alienation on the basis of structural psychoanalysis. The research methodology is a synthesis of cultural studies and lacanism. The main methods are deconstruction and hermeneutic interpretation. The hypothesis of the study is that alienation is interpreted not as a pure vacuum, but as a transgression – a breakthrough across taboo (Symbolic) and multiplication in the geometric progression of desire (Real), which becomes a trademark (brand). The scientific novelty of the work lies in the radical transformation of the concept of alienation, which is interpreted not as a loss of subjectivity, but as a horror of individ before meeting her.

Key words: alienation, structural psychoanalysis, lacanism, desire, transgression, Real, Symbolic, brand, subjectivity.

UDC 130.2:005.936.3

ALIENATION AS TRANSGRESSION OF DESIRE INTO A BRAND : CULTURAL AND PSYCHOANALYTIC DIMENSIONS

Bilchenko Yvgenia – doctor of culturology, associate professor,
Institute of Cultural Studies of the National Academy of Arts of Ukraine, Kyiv.

The article is devoted to the analysis of the collapse of values in the cultural self-consciousness of contemporary youth. The cultural, psychological and theoretical relevance of the research topic is determined by not only rational, but unconscious, nature of alienation in the network society of global digital multicultural capitalism. The polyphonic conceptual approach to the analysis of youth alienation is based on the synthesis of contemporary social and cultural studies through the semiotics of culture, culturological comparative studies and lacanistic psychoanalysis of culture in the models of structuralism and poststructuralism. The aim of the article is a culturological understanding of the state of alienation on the main basis of structural psychoanalysis. The key research methodology is a synthesis of cultural studies and lacanism. The main methods are deconstruction and hermeneutic interpretation. The hypothesis of the study is that alienation is interpreted not as a pure vacuum, but as a transgression – a breakthrough across taboo (Symbolic) and multiplication in the geometric progression of desire (Real), which becomes a trademark (brand).

The historiography of the problem is based on a comparative cross-cultural analysis of the three circles of understanding of alienation in the evolution of humanitarian thought: classical position (especial modern), post-classical position (marginal point of view between modern and postmodern) and non-classical (especial postmodern). The markers of the classics are the ideas of dogmatic Marxism, the markers of the post-classics are the ideas of social psychology of E. Fromm, the markers of the non-classic are the the author's interpretations of alienation made by the representatives of structuralism and poststructuralism: J. Baudrillard, J. Deleuze, S. Zysek, A. Badiou. In the postmodern, we criticize the negative-dialectical ontology of alienation as pure simulation (vacuum) and move to the neomodern within the psychoanalytic ontology of the subject, which combines position and negation, conservation and revolution, tradition and innovation, metaphysics and dialectics, statics and dynamics, the syntagm of real-symbolic language and the paradigm of ideal imaginary meaning. The scientific novelty of the work lies in the radical transformation of the concept of alienation, which is interpreted not as a loss of subjectivity, but as a horror of individ before meeting her.

We conclude that the alienation has now acquired the character of cultural schizophrenia (individual interior escape of trauma subject from his own freedom) – transgression as the removal of interactive and interpassive desires of the unconscious, which now are out from any taboo, and voluntary transfer them into the new symbolic realm, connects with the digital network control (perversion of Great Other). Transgression becomes a contemporary form of oppression.

The result of the transgression is a symbolization of labor, which takes light digital forms, mixes job with leisure in freelance work at distance and becomes a round-the-clock virtual «slavery» of the atomic and very local individual tied to the place of registration and to the computer screen. The dynamics of information and capital requires the statics of symbolic identities. The global control of the Perverse Great Other of machine is hidden under the imaginary emptiness of the virtual simulation. The deontologization of the postmodern is critically rethought by us in the framework of psychoanalysis of the Real as fool emptiness. The author's interpretation of alienation is based on placing a subject in the register of the Real and Reality as a result of losing Real in empiric trauma experience.

Alienation is understood by us as a trauma from the encounter with our own subjectivity and a barrier from the Real through the symbolic screen (banner, display). The basis of alienation is the oppression expressed in the techniques of open suture of new cyber forms of censorship: hypertrophy of reality as an image, forced information transparency, aestheticization of the catastrophe, performanceism. The most effective mechanism for overcoming this non-structural oppression seems to us to be in the semantic field of critical thinking of the new modernism. Critical theory is conceptualized in Lacan and Post-Lacan psychoanalysis and brightly represented by psychoanalytic auteur («hard») cinema, which performs the function of emancipation of the traumatic and sutured subject from the repressive structure of rhizome.

Key words: alienation, structural psychoanalysis, lacanism, desire, transgression, Real, Symbolic, brand, subjectivity.

Надійшла до редакції 25.04.2021 р.

УДК 130.2

КОЛІЗІЇ ГУМАНІСТИЧНИХ ІДЕЙ В ДИСКУРСІ НЕКЛАСИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Горбатюк Андрій Юрійович – аспірант, Національна музична академія

України ім. П.І. Чайковського, м. Київ

<https://orcid.org/0000-0002-2523-7464>

DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpm.vi37.447>

andrewluchanko@gmail.com

Стаття присвячена одній з найбільш проблемних і неопрацьованих тем в сучасній гуманістиці – темі співвідношення трьох типів гуманізму: класичного гуманізму, постгуманізму і трансгуманізму. Криза гуманістичних ідей, спричинена історичними подіями ХХ ст., та, як наслідок, стрімким технологічним прогресом, сформувала нові філософські та культурологічні вектори пізнання людини і її природи. Трансгуманізм та постгуманізм претендують стати орієнтиром у розумінні людського в постіндустріальному суспільстві, тому важливо виокремити їхній взаємозв'язок із класичним гуманізмом, оскільки це допоможе зрозуміти сучасний ціннісний вектор: орієнтацією на людину в її природній та екзистенційній єдності або ж прагненням докорінної трансформації, переступанням через людську природу, культуру і зрощенню індивіда з техносферою.

Ключові слова: гуманізм, пост гуманізм, транс гуманізм, техносфера, трансформація.

Постановка проблеми. З початком ХХІ ст. усе частіше виникає суперечливе питання про роль та статус людини. Наукові відкриття минулого століття, винайдення ядерної зброї, початок космічної ери все більше підкріплює усвідомлення гегемонії людини над оточуючим світом. Це усвідомлення наштовхнуло людство на революційну ідею – ідею власного, контрольованого видозмінення. Безсумнівно, що слідом за сміливими ідеями приходить переоцінка базових культурних та навіть моральних принципів, у даному випадку йдеться про відторгнення певних класичних уявлень про «людське». М. Фуко проголосив «смерть людини», що пов'язано з руйнуванням гуманістичного образу людини і її проривом в Інший вимір. З'явилася точка зору, згідно з якою гуманізм не можна вважати єдиною вірною світоглядною системою. Так, Р. Барт говорив, що ідея «світової спільноти» європейського гуманізму, яка стверджує рівноцінність усіх культур, неістинна. У цьому ж руслі мислив і Б. Рідінгс [13], вважаючи, що гуманізм несправедливий у своїх спробах утілити ідею загальної єдності, що особливо яскраво проявляється у взаєминах з Іншими. Психіатр і філософ Ф. Фанон [6] вважав, що гуманізм уніфікує буття, позбавляючи його різноманітності. Подібні висновки сформовані на основі досліджень психіки колонізованих націй, яким нав'язувалася чужа мова. В результаті людина позбавлялася цілісності натури і особистої свободи: її свідомість підлаштовували під чужі / Інші ритми, не дозволяючи їй критично мислити.

Стан останніх досліджень та публікацій. В статті аналізуються сучасні дослідження, присвячені проблемам гуманізму, пост-гуманізму та транс-гуманізму. Так, криза класичного гуманізму та інтенсивний технічний прогрес спровокували колізії гуманістичних ідей та синтез антропоцентризму з техноцентризмом, породжуючи нові форми розуміння людини та її майбутнього. Розглянуто концепції таких філософів як М. Фуко [7], Е. Левінаса [4], А. Рено [5], Р.Барта [1] та ін. Проаналізовано роботи сучасних вітчизняних та зарубіжних дослідників транс-гуманізму та пост-гуманізму Д. Товмаша, Ф. Власенко [2], М. Ізотова [3], А. Чукурова [10], Н. Бострома [12], Ф. Фукуями [8], М. Мора [19], А. Сандберга [18], Дж. Волиняка [15] та ін. У результаті виявлено співвідношення та відмінності між класичним гуманізмом, транс-гуманізмом та пост-гуманізмом, що допоможе зрозуміти вектор гуманістичних ідей в контексті сучасності та майбутнього.

Виклад основного матеріалу. Тип класичного гуманізму, центральною ідеєю якого є самоцінність людини та визнання її особистої гідності, прав і свободи, сформувався та закріпився лише в епоху Відродження. Хоча передумови зустрічаємо і в античному розумінні людини, і в християнській ідеї свободи особистості, тим не менше, саме Ренесанс і його гуманізм породив людину-творця – автономного, різностороннього індивіда, якому вдається впливати та трансформувати природне, культурне та соціальне середовище. Антропоцентризм і титанізм лише посилили ідеї ренесансного розуміння людини, таким чином заклавши фундамент класичного типу гуманізму, який відстоював право людини на самовираження, розвиток та щастя. Вільне, творче самовизначення (автономія) складало основу гідності людської особистості. Але в подальшому, на думку А. Рено, ренесансна ідея гуманізму, заснована на автономній свободі, трансформувалася в протилежну ідею – ідею індивідуалізму, незалежності, що видозмінило гуманізм та створило гуманістичну кризу [5, 71]. Рено пише, що індивідуалізм відстоює цінність єдиності, одиничності, в той час як в основі ідеї автономії лежить визнання деякої загальної частини людської природи (інтерсуб'єктивності) [5, 70]. У роботі «Ера індивіда. До історії суб'єктивності» зазначається, що «в той час як поняття автономії цілком допускає підпорядкування закону або нормі з тих пір, як вони прийняті на вільній основі ..., ідеал незалежності більше не сприймає цього обмеження Я, а, навпаки, прагне до простого ствердження Я в якості невід'ємної цінності» [5, 70]. Таким чином А. Рено робить висновок, що сучасна криза гуманізму пов'язана не з помилковою самої по собі ідеєю гуманізму, а з відхиленням останнього від автономії в сторону індивідуалізму, що неминуче веде до принципу «Турботи про себе», до замкнутої на собі, своїх потребах людини-монади (Ляйбніц).

Проблема, що виникає сьогодні перед гуманізмом, може бути зведена до наступного: як у рамках суб'єктивності створити надіндивідуальні, інтерсуб'єктивні цінності, загальні для всіх і не бути схильним до релятивізму. Тобто як мислити трансцендентність усередині іманентності, як приймати цінності всередині самого суб'єкта, а не приписувати їх зовнішньому джерелу – Богу, традиції тощо.

Е. Левінас стверджує, що «сене людяності в греко-римському гуманізмі не тільки погано захищений, але погано сформульований; що сене людського не вичерпується положеннями гуманізму; що він не захищений проти спершу непомітного, а під кінець фатального зміщення. Крихкість гуманності в цьому гуманізмі? Так.» [4, 564]. Французький філософ вважає, що головне призначення гуманізму – в захисті людяності людини незалежно від національної, расової, статевої та іншої приналежності [4, 564]. Однак історичні події ХХ ст. – Перша і, особливо, Друга світова війна – показали крах гуманізму, його неможливість протистояти антигуманним діям із знищення, до прикладу, євреїв та інших народів. Причину цієї неспроможності Е. Левінас виявляє в західноєвропейському фокусуванні суб'єкта на самому собі, прагненні до тотальності та іманентності, в невмінні мислити Іншого і мати досвід Іншого, в пріоритеті метафізики над етикою, в самому способі європейського мислення – саморефлексії, тобто відображенні того, що є. Культура Заходу замикається на собі і не може прийняти чуже як інше: несхоже, нетотожне, відмінне.

У ХХ, а пізніше і на початку ХХІ ст. простір соціального піддався докорінним зламам і трансформаціям, які торкнулися і гуманізму.

Сьогодні вчені [19], заглядаючи в майбутнє, формують парадигму пост-гуманізму і транс-гуманізму. Часто ці поняття ототожнюють. І вони справді використовують схожу термінологію та мислять людину за межами «людяності», але запропоновані ними інтерпретації принципово різні.

Криза розуміння суб'єкту тісно пов'язана з кризою гуманізму. Відбувається деконструкція, здавалося б, фундаментальних та очевидних понять – автор, читач, Бог та ін. Але головне, сама людина перестала бути концептом, а стала конструктором. Пошук слабких складових цього «конструкту» та заміна їх на більш технологічні – це погляд на людину майбутнього з точки зору транс-гуманізму. «Транс-гуманізм сьогодні є гаслом для різних культурних, політичних, філософських та цифрових рухів, що просувають технофутуристичне бачення про трансгресію біології людини» [17, 12].

У 2004 р. прихильники цього руху, об'єднані у Всесвітню асоціацію трансгуманістів, провели в університеті м. Торонто міжнародну наукову конференцію, на якій висувалися такі ідеї як повна свобода у використанні нових технологій з метою вдосконалення людського інтелекту, прагнення зробити людину сильнішою і красивішою, здатною контролювати свої емоції, можливість виходу людини за межі Землі і освоєння нею космічного простору. Завдяки біо- і нанотехнологіям нащадки людини зможуть переписати геном, змінити глобальну екосистему. Якщо одні пов'язують нову стадію розвитку людини зі зміною її генетичних властивостей, то інші вважають, що «нова людина» з'явиться тоді, коли буде неможливий її репродуктивний союз із «простими людьми». Згідно з ученням трансгуманізму, по-перше, нові технології, що сприяють людському вдосконаленню, повинні бути широкодоступним і люди повинні мати можливість вибирати між ними (морфологічна свобода). По-друге, батьки повинні мати можливість вибору, які технології використовувати, щоб знайти дітей (репродуктивна свобода). Однак як будь-яка свобода, цей вибір повинен бути обмежений певними рамками.

Трансгуманісти виступають не стільки проти обмеження свободи, скільки проти заборони на дослідження з метою удосконалення людини. Якщо вченим та інженерам буде надана повна свобода, людство буде здатне досягти «транс-гуманістичного» майбутнього, позбавленого страждань. У цьому майбутньому навіть смерть людина зможе приймати лише за власним вибором.

М. Мінські, організатор проекту створення штучного інтелекту, вважає, що звичайні люди навряд чи знали б, як і герої твору К. Чапека «Засіб Макропулоса», що робити з «вічним життям» [11]. Маса зазвичай не володіють чітко окресленими ідеями або цілями. Тільки вчені, що працюють над своїми проблемами багато років, можуть оцінити необхідність подовження людського життя. З точки зору Мінські [16], вчені не повинні нести моральну відповідальність за свої винаходи, вони повинні робити те, що вони хочуть. Вони не зобов'язані розділяти ті ж цінності, що й інші люди. Транс-гуманісти представляють майбутнє, в якому можуть бути реалізовані всі мрії і в якому творче самовираження стане доступним кожній людині. Як приклад, розглядається така проблема людського існування, як нудьга. Вибір не випадковий, оскільки феномен нудьги тісно пов'язаний з проблемами розуміння практичного безсмертя як сфери можливої екзистенціальної практики людини. Власне в концепції інформаційної природи душі вічне життя неможливе, можлива лише невизначено тривала відсутність смерті. Вирішити, бути чи не бути, повинна сама людина, тобто фактично життя в практичному безсмерті може бути перерване або вбивством, або самогубством, але не природною смертю.

Трансгуманісти переконані в тому, що етичні положення, які перешкоджають науково-технічному прогресу, частіше трансформуються, ніж залишаються непорушними. В основі транс-гуманістичного вчення лежать два принципи. Принцип необхідності нескінченного вдосконалення і досягнення нових можливостей для людини. Принцип етичності відмови від застарілих форм, що обмежують ці можливості, в ім'я нових, більш досконалих форм людського буття.

Тим не менше, транс-гуманізм парадоксально антропоцентричний, оскільки бачить цінність у самій людині. Риторика транс-гуманістів спрямована на відтворення нашої природи на інших засадах, але без втрати людського начала.

Транс-гуманізм сформувався як течія наприкінці ХХ ст., головною метою якого є перемога над смертю і старінням. Опорою в цій боротьбі є технології. Транс-гуманізм традиційно диференціюється на демократичний, лібертаріанський, сурвівалістський, релігійний, екстропанізм і сингуляріанізм. Загальним для всіх напрямів усередині транс-гуманізму є усвідомлення необхідності подолання завершення людського буття і досягнення постлюдської (посторганічної) форми існування. Великого впливу ця течія зазнала від наукової фантастики, зокрема кіберпанку та посткіберпанку (Гібсон, Стерлінг, Бродерік).

Якщо для гуманістів важливо те, що людина може поліпшити світ через раціональне мислення, терпимість, свободу і демократичні форми суспільного устрою, то для транс-гуманістів важливо те, ким людина може стати. Якщо для гуманізму питання про природу людини і її недосконалість залишається осторонь, то для транс-гуманізму поліпшення людського організму стає метою. Якщо гуманісти зупинялися на зміні людини за допомогою соціальної освіти, то транс-гуманісти вважають за необхідне використовувати технологічні методи для виходу за межі людського способу існування. У класичному гуманізмі ідентичність людини мислиться невідокремленою від тілесності як способу існування і людини, і його особистості. Транс-гуманісти, визнаючи інформаційну природу ідентичності людини, повністю поривають із субстанцією. Інформація не є субстанція, інформація взагалі не субстанціональна і тому може бути пов'язана з будь-яким матеріальним носієм.

Проблема штучного інтелекту, подолання тілесної смерті за допомогою кріоніки та загрузки свідомості на цифровий носій, створення так званих кіборгів – людей, яким замінили частини організму з метою покращення, посилення їх властивостей та інші вектори філософських дискусій транс-гуманістів приводять до складних етичних суперечностей та шквалу критики.

Транс-гуманізм, прагнучи вийти за традиційні межі розуміння людини, сам опиняється під впливом антропоцентричного дискурсу. Для транс-гуманістів залишаються невирішеними етичні питання взаємодії подібних гібридів (кіборгів) із людьми, котрі народилися традиційним шляхом і не мають модифікацій. Якщо уявити, що всі проекти транс-гуманістів втіляться в життя, то неодмінно виникає питання про те, який статус матимуть дигітальні безтілесні суб'єкти, відроджені біолоди, кіборги і роботи в порівнянні з традиційними біолодами? Очевидно, що подібна диференціація посилить існуючу економічну і класову нерівність. Критик транс-гуманізму Ф. Фукуяма піднімає дуже важливе питання про втручання в генетичні програми як самої людини, так і тварин [8, 7]. Подібне втручання може вчинити фатальний вплив на навколишнє середовище, а також на саме людство. «Постлюдський світ може виявитися куди більш ієрархічними і конкурентним, ніж наш сьогоднішній, а тому повним соціальних конфліктів. Це може бути світ, де буде втрачено будь-яке поняття «загальнолюдського», тому що ми перемішаємо гени людини з генами стількох видів, що вже не будемо чітко розуміти, що ж таке людина» [8, 218].

Представник транс-гуманізму Н. Бостром вважає, що повсякденні уявлення про людські цінності обмежені рамками нашого досвіду і убогістю уяви. Бостром висуває диспозиційну теорію цінностей, згідно якої щось є цінністю для суб'єкта тоді і тільки тоді, коли сам суб'єкт висловив би принципове бажання познайомитися з носієм цієї цінності. Ця теорія дозволяє пристосовувати цінності до прогалин у людському знанні. Вона допомагає людині прийняти в якості цінності ті речі, з якими вона не цілком знайома. Наприклад, любитель музики міг ніколи не чути симфоній П.І. Чайковського, але можна з великим ступенем ймовірності сказати, що ці симфонії увійдуть до числа його цінностей, коли він їх почує. Точно так само, на думку Бострома, хоча в даний час пост-гуманістичні цінності вище розуміння сучасної людини, вони цілком можуть зайняти своє місце в системі світогляду майбутніх поколінь людей. [12, 3]

Розуміння пост-гуманізму неоднозначне. Одні вважають, що пост-гуманізм протилежний гуманізму і являє собою новий виток його розвитку в пост-епоху; інші пов'язують його з втратами, в тому числі самої людини, його коріння, віри і цінностей. Пост-гуманізм, будучи вторинним утворенням від гуманізму, з одного боку, здійснює спробу піти від нього, а з іншого боку – виправити його недоліки (несправедливість, суперечності). На відміну від гуманізму, пост-гуманізм не приймає антропоцентризму, підкреслюючи, що людина є еволюційною частиною природи, яка постійно перетворюється і змінюється. Підсумком триваючого еволюційного процесу стане перетворена шляхом передових технологій постлюдина, що вийшла при з'єднанні з машиною. Зауважимо, сучасна еволюція має не природний, а штучний / технологічний характер, перетворюючи людину в частину техносфери. Саме за допомогою останньої можна створити штучні органи, посилити дієвість інтелекту, інтегруючи свідомість людини в комп'ютер. Особистість у пост-гуманізмі – явище штучне, тому що вона стає результатом розвитку технічних умов. У пост-гуманістичній ері мірилом цінності стане інтелектуально-технологічний потенціал, що викликає величезну кількість побоювань, що стосуються майбутньої людини і її буття. Справа в тому, що пост-гуманізм може стерти своєрідність і неповторність людської індивідуальності: технології сформулюють якусь єдину модель людини, пов'язану з машинами – наприклад, постлюдини (posthumans) або кіборга (безстатевий гібрид машини і людини). Тут гуманістична віра в безмежність можливостей розуму людини може обернутися трагедією: штучна науково-технічна реальність почне превалювати, розриваючи всі зв'язки з природним, трансформуючи людину, змінюючи хід часу і поняття простору, порушуючи баланс буття. Черговий поворот буття і його нова епістема, що акцентує увагу на знаннях і технології, піддасть трансформації саме буття людини в непередбачуваному напрямку. Якщо порівняти гуманізм і пост-гуманізм, то акценти в них мають наступну розстановку: гуманістичний ідеал передбачає теоантропоцентризм, а пост-гуманістичний – техноантропоцентризм із домінуванням штучного, технічного середовища. Проте, цінність пост-гуманізму полягає в тому, що він, спираючись на старе, виробляє переоцінку всього їм створеного і намагається поставити нові вектори розвитку.

Трансгуманізм і постгуманізм базуються на еволюційному підході. Однак транс-гуманістичні установки продовжують розвивати дарвіністську траєкторію. У горизонті цих установок передбачається, що людство в своєму еволюційному розвитку досягне поліпшених характеристик. Сьогодні людство знаходиться на етапі еволюційного розвитку, що дозволяє втручатися в хід еволюції. Потенційне виникнення нових біо-дигітальних видів успадковує, крім іншого, принцип природного відбору. Незважаючи на те, що пост-гуманізм і транс-гуманізм використовують схожу термінологію (постлюдина, кіборг, технології та ін.), вони вкладають різний зміст у використовувані поняття. Як вже говорилося раніше, кіборг для транс-гуманістів – це технологічний суб'єкт, максимально модифікований на користь відмови від біологічного, але в той же час гранично антропоцентричний.

Для постгуманістів, зокрема для Д. Харауей, автора «Маніфесту кіборгів», «кіборг – це кібернетичний організм, гібрид машини і організму, істота соціальної реальності і одночасно породження фантазії» [9, 5]. Кіборг – це точка збирання технологічного і органічного, міфічного і соціального. Це те, чим стаємо, і те, чим ми вже частково є. Транс-гуманізм завжди спрямований у майбутнє і виходить з посилки про біологічну недосконалість людини, яку необхідно подолати. Постгуманізм також дивиться в майбутнє, але з необхідністю включає і сьогодення. Основним недоліком для нього є не біологія людини, а психологічна зацикленість людини на собі. На противагу трансгуманізму, пост-гуманізм заперечує перевагу людського і вважає своїм завданням звільнення раніше пригноблених, що визначає увагу. У пост-гуманізмі немає місця ідеалу людини і постлюдини, як і немає в ньому ієрархичності.

Висновки. Всі суперечки про гуманізм, трансгуманізм та постгуманізм будуть продовжуватися ще довго в зв'язку з інтенсивним розвитком технологій та розширенням техносфери. Питання в тому, які кроки потрібно зробити, щоб уникнути або, хоча б, розібратися в тих суперечливих питаннях та етичних проблемах перед якими стоять вище згадані філософські концепції. Чи потрібно відроджувати гуманізм, щоб не втратити гуманне начало людини? Чи істинне твердження «людина мірило всіх речей»? Та чи зуміють нові вектори філософського сприйняття людини, не загубити власне те, що ми вважаємо «людським»? Це складні питання, оскільки поки відповіді на них базуються на нашому теперішньому розумінні людини та «людського», яке тісно пов'язане з трансцендентними ідеями минулого, матеріалістичними ідеями сучасного та утопічно-мінливими уявленнями майбутнього. Як показує історія, нам часто не вдається передбачити соціально-економічний лад недалекого майбутнього, тому складно говорити про культурні, етичні та філософські метаморфози прийдешніх днів. Безумовно, новітні технології більшою мірою вплинуть на наше розуміння фундаментальних понять – життя-смерті, людини-бога і т. д., симбіоз технології та біології вже відбувається і ми навряд чи зможемо його зупинити.

Список використаної літератури

1. Барт Р. Мифологии. Москва : Академ. проект, 2008. С. 213-217.
2. Власенко Ф., Левченко С., Товмаш Д. Посткультура в контексті трансгуманізму. *Культурологія*, 2019. С. 166–170. [Електронний ресурс] Режим доступу : <https://cutt.ly/qcVxWZq>
3. Изотов М.О. О трансгуманизме как мировоззрении *Вестник Омск. гос. пед. ун-та. Гуманитарные исследования*. № 4 (29), 2020. С. 16-20.
4. Левинас Э. Трудная свобода. Очерки по иудаизму. *Избранное: Трудная свобода*. Москва : Росс. полит. энцикл. (РОССПЭН), 2004. С. 319-589.
5. Рено А. Эра индивида. К истории субъективности. СПб. : «Владимир Даль», 2002. 473 с.
6. Фанон Ф. Про насильство [Електронний ресурс] / Франц Фанон. *Гнані та голодні*. Режим доступу : <https://vpered.wordpress.com/2010/11/22/fanon-de-la-violence/>
7. Фуко М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук / [Вступ. ст. Н.С. Автономовой]; пер. с фр. В.П. Визгина. СПб. : АОЗТ «Талисман», 1994
8. Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее: Последствия биотехнологической революции / Пер. с англ.: М.Б. Левин. Москва, 2004.
9. Харауэй Д. Маніфест кіборгов: наука, технологія і соціалістический фемінізм 1980-х. Москва : ООО «Ад Маргинем Пресс», 2017.
10. Чукуров А. Ю.. Идеи постгуманизма в культурологической перспективе. *Общество. Среда. Развитие (Terra Humana)*. № 3 (48). 2018. С. 24-30.
11. Bernard Williams The Makropulos Case: Reflections on the Tedium of Immortality - <https://www3.nd.edu/~pweithma/Readings/Williams/Williams%20on%20Immortality.pdf>
12. Bostrom N. A History of Transhumanist Thought. *Journal of Evolution and Technology*. 2005. Vol. 14. No. 1. P. 1–25.
13. Delany, Paul. The University in Pieces: Bill Readings and the Fate of the Humanities Profession, 2000. P. 89–96. JSTOR, www.jstor.org/stable/25595706. Accessed 13 Apr. 2021.
14. Fukuyama F. Transhumanism. *Foreign Policy*. October 23, 2009
15. Harrison P., Wolyniak J. The History of 'Transhumanism'. *Notes and Queries*, Volume 62, Issue 3, September 2015, Pages 465–467, <https://doi.org/10.1093/notesj/gjv080>
16. Marvin Minsky. Will Robots Inherit the Earth? *Scientific American* (October 1994), p. 109.
17. Ranisch R., Sorgner S.L. (Eds.) Post- and Transhumanism: An Introduction. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2015. P. 7–28.
18. Sandberg Anders (14 April 2014). «Ethics of brain emulations». *Journal of Experimental & Theoretical Artificial Intelligence*. 26 (3): 439–457.
19. The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human Future. *Wiley-Blackwell*. 2013
20. Walker M. Religion and Transhumanism: Introducing a Conversation. *Journal of Evolution and Technology* Vol. 14. Issue 2

References

1. Bart R. Mifologii. M.: Akademicheskij projekt. 2008. S. 213-217.
2. Vlasenko F. Levchenyuk Є., Tovmash D. Postkultura v konteksti transgumanizmu. Kulturologiya. 2019. S. 166–170. [Elektronniy resurs] - Rezhim dostupu : <https://cutt.ly/qcBxWZq>
3. Izotov M.O. "O transgumanizme kak mirovoznrenii" Vestnik Omskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta. Gumanitarnyye issledovaniya. no. 4 (29). 2020. pp. 16-20.
4. Levinas E. Trudnaya svoboda. Ocherki po iudaizmu. Izbrannoye: Trudnaya svoboda. Moskva: Ross. polit. Entsikl. (ROSSPEN). 2004. S. 319-589.
5. Reno A. Era individa. K istorii subyektivnosti. SPb.: «Vladimir Dal». 2002. 473 s.
6. Fanon F. Pro nasilstvo [Elektronniy resurs] / Frants Fanon // Gnani ta golodni.- Rezhim dostupu : <https://vpered.wordpress.com/2010/11/22/fanon-de-la-violence/>
7. Fuko M. Slova i veshchi. Arkheologiya gumanitarnykh nauk / [Vstup. st. N.S. Avtonomovoy]; per. s fr. V.P. Vizgina. – SPb.: AOZT «Talisman». 1994
8. Fukuyama F. Nashe postchelovecheskoye budushcheye: Posledstviya biotekhnologicheskoy revolyutsii / Per. s angl.: M. B. Levin. Moskva. 2004.
9. Kharauy D. Manifest kiborgov: nauka. tekhnologiya i sotsialisticheskij feminizm 1980-kh. Moskva: OOO «Ad Marginem Press». 2017.
10. Chukurov A.Yu.. "Idei postgumanizma v kulturologicheskoy perspektive" Obshchestvo. Sreda. Razvitiye (Terra Humana). no. 3 (48). 2018. pp. 24-30.
11. Bernard Williams "The Makropulos Case: Reflections on the Tedium of Immortality"
12. Bostrom N. A History of Transhumanist Thought // Journal of Evolution and Technology. 2005. Vol. 14. No. 1. P. 1–25.
13. Delany, Paul. "The University in Pieces: Bill Readings and the Fate of the Humanities." Profession, 2000, pp. 89–96. JSTOR, www.jstor.org/stable/25595706. Accessed 13 Apr. 2021.
14. Fukuyama F. Transhumanism // Foreign Policy. October 23, 2009
15. Harrison P., Wolyniak J. The History of 'Transhumanism'. *Notes and Queries*, Volume 62, Issue 3, September 2015, Pages 465–467, <https://doi.org/10.1093/notesj/gjv080>
16. Marvin Minsky, "Will Robots Inherit the Earth?" Scientific American (October 1994), p. 109.
17. Ranisch R., Sorgner S.L. (Eds.) Post- and Transhumanism: An Introduction. – Frankfurt am Main: Peter Lang, 2015. P. 7–28.
18. Sandberg, Anders (14 April 2014). «Ethics of brain emulations». Journal of Experimental & Theoretical Artificial Intelligence. 26 (3): 439–457.
19. The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human Future //Wiley-Blackwell - 2013
20. Walker M. Religion and Transhumanism: Introducing a Conversation // Journal of Evolution and Technology Vol. 14. Issue 2

КОЛЛИЗИИ ГУМАНИСТИЧЕСКИХ ИДЕЙ В ДИСКУРСЕ НЕКЛАСИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ

Горбатюк Андрей Юрьевич – аспирант, Национальная музыкальная академия Украины имени П.И.Чайковского, г. Киев

Соотношения трех типов гуманизма: классического гуманизма, постгуманизма и трансгуманизма – проблемная сфера в современной научной среде. Кризис гуманистических идей который был вызван историческими событиями XX века и как следствие стремительным технологическим прогрессом сформировал новые философские и культурологические векторы познания человека и его природы. Трансгуманизм и постгуманизм претендуют стать ориентиром в понимании человеческого в постиндустриальном обществе, поэтому важно выделить их взаимосвязь с классическим гуманизмом, поскольку это поможет понять современный ценностный вектор: ориентацией на человека в его естественном и экзистенциальном единстве или же стремлением к трансформации, перешагиванием через человеческую природу, культуру и срастанию индивида с техносферой.

Ключевые слова: гуманизм, постгуманизм, трансгуманизм, техносфера, трансформация.

STAGE SPACE: PROBLEMS OF TERMINOLOGY IN SCIENTIFIC RESEARCH COLLISIONS OF HUMANISTIC IDEAS IN THE DISCOURSE OF NON-CLASSICAL CULTURE

Horbatiuk Andrii – Postgraduate student of the National Music Academy of Ukraine named after PI Tchaikovsky, Kyiv

The article is devoted to one of the most problematic and unprocessed topics in modern humanities – the topic of the relationship of three types of humanism: classical humanism, posthumanism and transhumanism. The crisis of humanistic ideas is caused by the historical events of the XX century and as a result of rapid technological progress has formed new philosophical and cultural vectors of knowledge of man and his nature. Transhumanism and posthumanism claim to be a guide in understanding the human in post-industrial society, so it is important to distinguish their relationship with classical

humanism, as it will help to understand the modern value vector: focus on man in his natural and existential unity or the desire for transformation our nature, culture and fusion of the individual with the technosphere.

Key words: humanism, posthumanism, transhumanism, technosphere, transformation.

UDK 130.2

STAGE SPACE: PROBLEMS OF TERMINOLOGY IN SCIENTIFIC RESEARCH COLLISIONS OF HUMANISTIC IDEAS IN THE DISCOURSE OF NON-CLASSICAL CULTURE

Horbatiuk Andrii – Postgraduate student of the National Music Academy of Ukraine named after PI Tchaikovsky, Kyiv

Relevance of the research topic. The article analyzes modern research of the problems of humanism, posthumanism and transhumanism. Their correlations and differences, the isolation of which may indicate the vector of cultural, philosophical and social transformations. The concepts of such philosophers as M. Foucault, E. Levinas, R. Bart, A. Reno and others are considered. The works of modern researchers of transhumanism N. Bostrom, F. Fukuyama, J. Wolyniak M. Izotov, F. Vlasenko and others are also analyzed.

The purpose of this article is to analyze how three different type of humanism relate to each other. To identify similarities and differences between them. And to give a definition to each of them. Research methodology. In the process of carrying out research, theoretical, historical, philosophical and analytical methods were used.

Conclusions. All the controversy over humanism, transhumanism and posthumanism will continue for a long time due to the intensive development of technology and the expansion of the technosphere.

The question is what steps need to be taken to avoid or at least understand the controversial issues and ethical issues facing the above-mentioned philosophical concepts. As history shows, we often fail to predict the socio-economic system of the near future, so it is difficult to talk about the cultural, ethical and philosophical metamorphoses of the coming days. Of course, the latest technologies will have a greater impact on our understanding of fundamental concepts – life-death, man-god, etc., the symbiosis of technology and biology is already happening and we are unlikely to be able to stop it.

Novelty and the practical significance. The article reveals the similarities and differences between the three types of humanism. The definition and qualitative assessment of each of them is given, taking into account modern socio-cultural trends, which will help future researchers to predict the vector of development of humanistic ideas.

Key words: humanism, posthumanism, transhumanism, technosphere, transformation.

Надійшла до редакції 2.02.2021 р.

УДК 7.07-05

СОЦІОКУЛЬТУРНЕ ЗНАЧЕННЯ ІМІДЖУ ТА ОБРАЗУ ШОУМЕНА

Хлисту́н Олена Сергі́ївна – доктор культурології, доцент, завідувач кафедри фешн і шоу-бізнесу, Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ.
<https://orcid.org/0000-0002-1764-6559>
DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpm.vi37.448>
with_joy@ukr.net

Проаналізовано окремі аспекти іміджу й образу сучасного шоумена та їх значення в контексті соціокультурних трансформацій та посилення ролі постаті публічної особи.

Наголошується, що імідж і образ шоумена часто задають тон у суспільних поглядах, ідеології, зміщуючи традиційне сприйняття образу людини, її якостей та тілесності почасти до більш простого і, одночасно, більш яскравого, розкутого не лише в культурній і мистецькій сфері, а й в усьому суспільному просторі.

Ключові слова: шоумен, образ, імідж, гламур, модельна особистість, соціокультурний простір.

Постановка проблеми. Чи не найважливішу роль у професійній діяльності шоумена відіграють його особисті якості, а також імідж і образ, які він втілює та репрезентує у публічному просторі. Особливо яскраво ця тенденція прослідковується останніми роками. Адже, володіючи різнобічними талантами, шоумени часто стають знаковими суспільними постатями та, звертаючись до політичної кар'єри (М. Колуччі (Колюш), І. Гнарр, Л. Максимович та ін.), навіть займають найвищі владні позиції у державі (Д. Трамп, Дж. Моралес, М. Шарец). Осторонь не залишається і Україна (С. Притула, В. Зеленський, С. Вакарчук та ін.).

Це зумовлено, насамперед тим, що практично у всіх сферах життя суспільства спостерігається тенденція до посилення ролі постаті публічної особи, яка задає тон у суспільних поглядах, ідеології,

інколи зміщуючи традиційне сприйняття образу людини, її якостей та тілесності почасти до більш простого і одночасно більш яскравого, розкутого. Тому дослідження впливу іміджу і образу шоумена на процеси у суспільстві, зокрема у соціокультурному відношенні, є досить актуальною темою сучасних культурологічних досліджень.

Мета статті – окреслити основні напрями дослідження соціокультурного значення іміджу та образу сучасного шоумена.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слово «шоумен» ще не надто закріпилося в науковому дискурсі, тому досить важко знайти згадки про нього у відповідній літературі. Частіше діяльність шоумена згадується у контексті досліджень майстерності ведучого, артиста-затійника, організатора видовищ і подій. Дещо краща ситуація з дослідженнями діяльності відомих шоуменів, їхніх якостей та іміджу. У цьому зв'язку відмітимо декілька праць. Так, вивчає історію життя одного з найвідоміших містифікаторів XIX ст. Ф.-Т. Барнума В. Райс. Основну увагу він приділяє першій виставі Ф.-Т. Барнума як шоумена. До дійства залучено Джойс Хет, яку шоумен представляв 161-річною колишньою медсестрою новонародженого Дж. Вашингтона [18]. Це було одне з перших медійних видовищ в американській історії, яке суттєво вплинуло на інтерес до шоу та відповідної професійної діяльності.

Насправді життю і творчості Ф.-Т. Барнума присвячено чи не найбільше досліджень. Ґрунтовними серед них є напрацювання західних авторів: Д.-У. Кук («Мистецтво обману: гра з шахрайством в епоху Барнума») [14], Адамс, Блуфорд, Є. («Барнум: великий шоумен і створення популярної культури США») [13].

Е. де Курсі та М. Джоллі у праці «Імперія, рання фотографія і видовище. Світова кар'єра шоумена-дагеротипіста Дж. У. Ньюленда» [16] досліджують кар'єру Джеймса Вільяма Ньюленда (1810–1857 рр.) – шоумена-дагеротипіста. Він народився у Сполучених Штатах, але став відомим також у Центральній і Південній Америці, Новій Зеландії, колоніальній Австралії та Індії. Ньюленд використовував останні досягнення у сфері фотографії, театру, вистав і видовищ, щоб створити нові потужні візуальні враження для глядачів, а також запропонував нові технології використання оптики для різної аудиторії.

Віхи життя та основні творчі здобутки талановитого шоумена кінця XIX ст. С.-Ф. Коді досліджуються у таких публікаціях, як: Ф. Джарретт («Коді і його літаки: Семюел Франклін Коді: його життя і часи») [15], Н. МакКлюр («Семюел Франклін Коді і Уильям Ф. Коді») [17] та ін.

На жаль, в Україні діяльності шоуменів, а також їх соціокультурному значенню, зокрема образу та іміджу, не присвячено не лише монографій, а й окремих публікацій у вигляді статей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «імідж шоумена» включає у себе низку символів і атрибутів, серед яких не лише одяг, прикраси, стиль життя, манери тощо, а й вміння подати себе, виділитися з натовпу, привернути увагу незвичністю чи вишуканістю образу. У будь-якому разі завдання шоумена – залишити неймовірні враження про себе, як ефективного менеджера, та про свій образ – як яскравої і успішної людини.

Усвідомлення важливої ролі іміджу в усіх сферах суспільної комунікації спонукає шоумена до цілеспрямованої роботи не лише з зовнішнім виглядом, а й з голосом, мовою, манерами, харизмою та іншими невербальними особливостями образу.

Важливе значення також мають роль, типаж, а також відповідні соціокультурні стереотипи, які побутують у суспільстві щодо образу шоумена, тобто місце його іміджу серед низки інших дотичних понять. Останні фактично консолідує й навколо себе саме поняття іміджу, визначаючи концептуальне поле, утворене комплексом найбільш важливих параметрів. Так, концептуально-понятійна складова іміджу шоумена, насамперед, має такі ознаки: належність до сфери шоу-бізнесу; значний пієтентний рейтинг; зовнішні ознаки.

Зовнішні ознаки шоумена базуються на певних стереотипах, уявленнях, а також дещо спрощених узагальненнях, що дають змогу ідентифікувати людину як шоумена відповідно до суспільних очікувань. При цьому сам імідж має лише відносну об'єктивність, адже він формується свідомо, часто як інструмент впливу на громадську думку. А от запит на певний імідж – це вже зустрічний процес – як результат розвитку суспільства та громадських потреб. Недарма Г. Почепцов визначає імідж як знаковий заміник складного і поглибленого портрета людини, що відображає її основні риси або ті риси, які хочуть на нас спроектувати [6].

До таких зовнішніх (іміджевих) ознак шоумена, власне, відносять яскравий (часто сценічний) одяг, приємну зовнішність або красу, часто богемне життя і проведення вільного часу тощо. Все, що відповідає його статусу публічної особи і підтримує відповідний імідж.

Спосіб життя шоумена часто втілює в собі риси богемності – характерної для людей мистецтва, а побут і манера поведінки не вкладаються у межі звичних уявлень. Як зазначав М. Бахтін: «Мистецтво і життя не одне й те ж, але має стати в мені єдиним, в єдності моєї відповідальності» [1].

Навмисна екстравагантність, епатуючий, гламурний зовнішній вигляд часто є продуманими, а одяг, манери, поведінка стають об'єктом своєрідної творчості. З іншого боку, як зазначає І. Муратова, створення такого іміджу пронизано творчої інтенцією, часто сам процес формування яскравого, епатажного, шокуючого образу приносить людині задоволення, насолоду, дає можливість побути в ролі художника, творця свого твору – іміджевого тексту. Творчий акт здійснюється в процесі створення зачіски, макіяжу, костюма, аксесуарів. Водночас такий імідж, відточений до досконалості, втілений в чаруючому образі, диктує певні естетичні стандарти всьому світу: імідж знаменитих акторів став еталоном, зразком для наслідування [4].

А імідж шоумена, зокрема його гламурність, спровоковані сучасною соціокультурною ситуацією, тобто відповідним суспільним запитом на гламурність, яка має як позитивні, так і негативні ознаки.

Така амбівалентність явища гламуру потребує вирішення кола питань: з'ясування позитивних/негативних наслідків «штучних» спроб закріплення культури гламуру в підсвідомості, позаяк механізм імпринтингу залежить від соціокультурного середовища, в яке включена людина від народження, а тому не потребує нав'язливого втручання і активності з боку суспільних чинників тощо; зв'язку гламуру та інших суспільних та соціокультурних феноменів, зокрема іміджу та образу публічної особи.

Бути гламурним – це бути модним, брендовим, наче «підсвітити» себе відповідним сяйвом, стати досконалою іконою стилю. При цьому справжній гламур не терпить вимушеності, нав'язливості, манірності. Така тонка межа між гламуром і кічем, несмаком також потребує окремої уваги щодо визначення його характеристик у сучасному постмодерному суспільстві, в якому все просякнуте аурую гламуру. Тому так часто гламур пов'язують із модою, стилем, фешн-індустрією.

Російські дослідники зазначають, що гламур асоціюється з такими поняттями, як «сексапільність; багатство, успішність, вульгарність, міщанство, буржуазність; мрія, недосяжний образ, ідеал; кіч, епатаж, підробка; збірна характеристика, яка позначає зірок шоу-бізнесу, театру і кіно» [5].

Українські дослідники, зокрема Я. Семко, виокремлює шість основних контекстів використання слова «гламур»: 1) гламур – як позитив [модний, красивий (ядро значення), вишуканий, сучасний, шикарний, яскравий, престижний, елітний (ближня периферія)]; 2) гламур – як негатив («вичурний», неприродний, пафосний, пещений, лощений, епатажний); 3) гламур – як явище консюмеризму; 4) гламур – як конотація високого статусу; 5) гламур – як явище моди; 6) гламур – як соціокультурне явище [7; 12].

Позиції «людини гламурного» – це позиції значущості, влади, величі, приналежності до світу, недоступного для більшості – світу глянцевої багатства, успіху. При цьому, цей простір є результатом не стільки споживання реальних товарів, скільки симуляції образів, символів [4; 83].

У будь-якому випадку – це імідж, який має свідчити про матеріальні статки, а відповідно – задає зразки, які масово відтворюються, а досконалість зовнішнього образу набуває все більш комерційного характеру [5], що, у свою чергу, формує стандарти, які «сприяють розвитку сфери споживання» (Х. Ортега-і-Гассет).

Зовнішні ефекти дедалі частіше впливають на світосприйняття і світо-уявлення сучасної людини та продукують нові умови комунікації у соціумі. Як справедливо констатує К. Точилів, підвищений інтерес до проблем естетизації буття, пов'язаний, передусім, із культурою повсякденності і необхідністю дотримуватися загальноприйнятих зразків, вимагає специфічної самопрезентації, актуальною формою якої і є гламурний імідж [9; 91-94]. Тому так часто гламурний імідж посідає домінуючі позиції не лише у шоу-бізнесі, а й серед інших соціокультурних явищ та потреб, впливаючи на систему суспільних цінностей.

Відтак зазвичай образ шоумена узагальнює носія цінностей, знань, відповідних патернів поведінки, культурно-комунікативних ролей. Роль – це усталений шаблон, схема, модель видів діяльності, що включає дії, думки і почуття як певний зразок ментально-когнітивної діяльності та предметно-практичної поведінки. Роль – це поведінка, яка доповнює особистість новими рисами, статусними ознаками, психологічними диспозиціями, одягом і зовнішніми рисами. Роль – це «внутрішньо пов'язана система вчинків, що є реакціями на поведінку інших людей» [10; 71].

Зрозуміло, що людина не може мати набір лише позитивних характеристик. У реалістичному образі завжди присутні й негативні риси. Проте, зазвичай, у такому випадку імідж шоумена – це все одно своєрідний ідеал, узагальнення, шаблон, набір типових ознак – і позитивних, і негативних, які транслюються і закріплюються у суспільній свідомості. Так формується пієтентний рейтинг, який, зазвичай, включає набір позитивних оцінок, прихильність до постаті шоумена, а також похвальну реакцію на його роль та діяльність із боку соціуму.

Найбільше імпонують суспільній думці лідерські якості, яскрава зовнішність, розкуті манери, харизма, дотепність, артистичність, індивідуальність тощо. Не останнє місце займає світогляд

шоумена, ідеї, уявлення про життя, ментально-когнітивні установки, моральні орієнтири, мотивація та патерни поведінки.

Досить часто до іміджу та образу шоумена ставляться досить суперечливо і упереджено. А інколи навіть скептично, недовіжливо. Проте інша частина суспільної думки – навпаки – реагує на них як на певний еталон. Тому імідж шоумена може стати еталоном, ярликом, який водночас часто може бути далеким від реальності. Проте еталон – це все одно ідеал, зразок для наслідування, а тому передбачає лише позитивні оцінки з боку громадськості.

Саме останнє дає шоуменам небачені можливості для маніпулювання поглядами і для формування преференцій значної кількості людей.

Адже найважливішою характеристикою іміджу, як зазначає В. Карасик, є його моделююча функція та функція формування системи цінностей. У редукованому розумінні імідж – це соціокультурний еталон, який висувається не лише до представника певної професії, а й до людини як такої. Це зліпок культури, інструментарій для впливу на адресата і, хоча цей інструментарій неминуче містить певні характеристики культури, такі характеристики підкреслено суб'єктивні [3; 188].

Тут принагідно згадати зауваження У. Еко, що у візуальних образів дійсно є «платонічна сила», здатна перетворювати приватні ідеї в загальні, а відтак за допомогою візуальних комунікацій легше проводити стратегію переконання, яка навряд чи була б успішною в іншому випадку [11]. Суголосною є позиція Ж. Бодрийяра, що такі образи, як і симулякри, наділені чаклунською силою, породжують тваринне зачарування ними, що непідвладне контролю моральних або соціальних принципів, коли «...зникають значення і репрезентація (...) нас відсікають від яких би то не було суджень про реальність» [2; 64-70].

Відтак, сьогодні шоумена можна вважати модельною особистістю, яка формує впливає на поведінку всієї соціальної групи, адже саме його образ та імідж часто беруться за зразок поведінки. Основна вимога до такої особистості, як зазначає Ю. Скачко, – це позитивна оцінка в межах даної культури, що піднімає її на рівень провідних регуляторів поведінки [8; 88]. Суголосною є позиція В. Карасика: «головна характеристика модельної особистості – встановлення ціннісних орієнтирів поведінки» [3; 227].

Така особистість містить у собі характеристики, що є найбільш сприйнятливими і почасти закономірними для даної соціокультурної системи, а також типові й вигідні для неї в існуючих культурно-історичних умовах. Ці характеристики найбільш точно відображають генезис спільноти та шлях суспільних, почасти суперечливих трансформацій.

Імідж публічної особи часто має культурно-історичну та антропологічне і психологічне значення, він не лише відображає етичні й соціокультурні особливості епохи, а й формує модель героя та особливості його зовнішнього фізичного та внутрішнього ментально-психологічного стану. «Людина і навколишнє середовище нерідко злиті в єдиній внутрішній взаємодії, при чому докільля майже рівнозначне образу самого героя» [12; 144], – зазначає А. Ягодівська.

Недарма серед кваліфікаційних умінь сучасного шоумена чільне місце посідає здатність і готовність спрямовувати всі види своєї професійної діяльності на художнє формування докільля, популяризацію досягнень мистецтва і культури, а також художньо-естетичне виховання смаків, преференцій суспільства, зокрема в різних організаціях, будинках культури, спортивно-культурних комплексах, стадіонах, різних сценічних майданчиках, на яких він організовує та демонструє свої вміння. Не останню роль у цих процесах відіграє імідж і образ шоумена – людини, яка часто визначає своєрідну моду не лише в культурній і мистецькій сфері, а й в усьому суспільному просторі.

Висновки. Публічна особа, зокрема шоумен, може стати своєрідним символічним образом та своїм іміджем впливати на ціннісні експектації, диспозиції та самоусвідомлення сучасної людини, часто визначаючи її мотивацію та патерни поведінки. Саме так його образ і імідж трансформують соціокультурну реальність, в якій дедалі частіше, як і в суспільній свідомості, утверджується переконання, що основна мета сучасної людини – це бути яскравим, успішним, гламурним, дещо надмірно розкутим та мати яскравий персональний імідж. Так постать шоумена починає задавати тон у всьому суспільстві, а його погляди, ідеї та уподобання почасти вирішально впливати на життя та суспільні преференції.

Список використаної літератури

1. Бахтин М. Искусство и ответственность. URL: <http://www.infoliolib.info/philol/bahtin/otvetstv.html> (дата звернення 21.04.2021)
2. Бодрийяр Ж. Злой демон образов. *Искусство кино*. 1992. № 10. С. 64-70.
3. Карасик В. И. Языковые ключи. Москва : Гнозис, 2009. 406 с.
4. Муратова И. А. Имидж человека как текст и его актуальные виды в социально-культурном пространстве: дисс... канд. филос. наук. Тюмень, 2013. 163 с.

5. Полубиченко Л. В., Платонова Н. С. Эволюция межъязыковых концептов «glamour» и «гламур»: смысловые и оценочные сдвиги. *Вестник Моск. ун-та. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация.* 2011. № 2. С. 22-23.
6. Почепцов Г. Г. Коммуникативные технологии двадцатого века. Москва : Рефл-бук; Киев : Ваклер, 2000. 352 с.
7. Семко Я. С. Гламур як соціально-філософський феномен українського суспільства: автореф. дис... канд. філос. наук. Одеса, 2019. 20 с.
8. Скачко Е. Ю. Лингвокультурный типаж «английский рыцарь». *Аксиологич. лингвистика: лингвокультурные типажу.* Волгоград: Парадигма, 2005. С. 88-104.
9. Точилов К. Ю. Эстетика гламура: идеологические основания и историческая преемственность. *Вестник МГУКИ. Серия теория и история культуры.* № 5 (37). 2010. С. 91-94
10. Щепанский Я. Элементарные понятия социологии. Москва : Прогресс, 1969. 240 с.
11. Эко У. От Интернета к Гуттенбергу: текст и гипертекст. URL: <http://kiev.philosophy.ru/library> (дата звернення: 6.05.2021).
12. Ягодовская А. Т. От реальности к образу. Москва : Сов. художник, 1985. 232 с.
13. Adams, Bluford E. *Pluribus Barnum: The Great Showman and the Making of U.S. Popular Culture.* Minneapolis: University of Minnesota Press, 1997.
14. Cook W., James *The arts of deception: playing with fraud in the age of Barnum.* Harvard University Press, 2001.
15. Jarrett P. *Cody and his Aeroplanes: Samuel Franklin Cody: His Life and Times.* *Air Enthusiast* (82): (July–August 1999). P. 6–17.
16. Martyn Jolly *Elisa de Courcy Empire, Early Photography and Spectacle The Global Career of Showman Daguerreotypist J.W. Newland.* 2020. 196 p.
17. McClure N. *Samuel Franklin Cody and William F. Cody.* URL: <https://centerofthewest.org/2019/08/16/points-west-samuel-franklin-cody/>
18. Reiss B. *The Showman and the Slave: Race, Death, and Memory in Barnum's America.* London, 2010. 268 p.

References

1. Bakhtyn M. *Yskusstvo y otvetstvennost.* URL: <http://www.infoliolib.info/philol/bahtin/otvetstv.html> (data zvernennia 21.04.2021)
2. Bodryiir Zh. *Zloi demon obrazov. Yskusstvo kyno.* 1992. № 10. S. 64-70.
3. Karasyk V. Y. *Yazykovye kliuchy.* Moskva: Hnozys, 2009. 406 s.
4. Muratova Y. A. *Ymydzh cheloveka kak tekst y eho aktualnye vydy v sotsyalno-kulturnom prostranstve: dyss...k.fylosof.nauk. Tiumen,* 2013. 163 s.
5. Polubychenko L. V., Platonova N. S. *Эволюция межъязыковых контseptov «glamour» y «hlamur»: смысловые y otsenochные sdyvyhy. Vestnyk Mosk. Un-ta. Ser.19. Lynhvystyka y mezhkulturaia kommunykatsiya.* 2011. № 2. S. 22-23.
6. Pocheptsov H.H. *Kommunikatyvnye tekhnolohyy dvadtsatoho veka.* Moskva: Refl-buk; Kyeв: Vakler, 2000. 352 s.
7. Semko Ya. S. *Hlamur yak sotsialno-filosofskyi fenomen ukrainskoho suspilstva: avtoref. dys. k. kandydata filosof. nauk. Odesa,* 2019. 20 s.
8. Skachko E.Iu. *Lynhvokulturnyi tyrazh «anhlyiskyi rytsar».* Aksyolohych. lynhvystyka: lynhvokulturne tyrazhy. Volhohrad: Paradyhma, 2005. S. 88-104.
9. Tochylov K. Yu. *Эстетика hlamura: ydeolohycheskye osnovanyia y ystorycheskaia preemstvennost. Vestnyk MHUKY. Seryia teoriya y ystoriya kultury.* № 5(37) 2010. S. 91-94
10. Shchepanskiy Yan. *Элементарные poniatyia sotsyolohyy.* Moskva: Prohress, 1969. 240 s.
11. Эко У. *От Ynterneta k Huttenberhu: tekst y hypertekst.* URL: <http://kiev.philosophy.ru/library> (data zvernennia: 6.05.2021).
12. Iahodovskaia A. T. *От realnosty k obrazu.* Moskva: Sovetskyi khudozhnyk, 1985. 232 s. 13. Adams, Bluford E. *Pluribus Barnum: The Great Showman and the Making of U.S. Popular Culture.* Minneapolis: University of Minnesota Press, 1997.
14. Cook, W., James *The arts of deception: playing with fraud in the age of Barnum.* Harvard University Press, 2001.
15. Jarrett P. *Cody and his Aeroplanes: Samuel Franklin Cody: His Life and Times.* *Air Enthusiast* (82): (July–August 1999). P. 6–17.
16. Martyn Jolly *Elisa de Courcy Empire, Early Photography and Spectacle The Global Career of Showman Daguerreotypist J.W. Newland.* 2020. 196 p.
17. McClure N. *Samuel Franklin Cody and William F. Cody.* URL: <https://centerofthewest.org/2019/08/16/points-west-samuel-franklin-cody/>
18. Reiss B. *The Showman and the Slave: Race, Death, and Memory in Barnum's America.* London, 2010. 268 p.

СОЦИОКУЛЬТУРНОЕ ЗНАЧЕНИЕ ИМИДЖА И ОБРАЗА ШОУМЕНА

Хлисту́н Елена Сергеевна – доктор культурологии, доцент, заведующая кафедрой фэшн и шоу-бизнеса, Киевский национальный университет культуры и искусств, г. Киев.

Проанализированы отдельные аспекты имиджа и образа современного шоумена и их значение в контексте социокультурных трансформаций и усиления роли публичной личности. Отмечается, что имидж и

образ шоумена часто задають тон в общественных взглядах, идеологии, смещая традиционное восприятие образа человека, его качеств и телесности отчасти к более простому и одновременно более яркому, раскованному не только в культурной и художественной сфере, но и во всем общественном пространстве.

Ключевые слова: шоумен, образ, имидж, гламур, модельная личность, социокультурное пространство.

SOCIO-CULTURAL SIGNIFICANCE OF THE IMAGE OF THE SHOWMAN

Khlystun Olena – Doctor of Culturology, Associate Professor, Head of the Department of Fesh and Show Business, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv

Some aspects of the image and image of a modern showman and their significance in the context of socio-cultural transformations and the strengthening of the role of a public person are analyzed. It is noted that the image and image of a showman often set the tone in public views, ideology, shifting the traditional perception of the image of a person, his qualities and physicality, partly to a simpler and at the same time brighter, uninhibited not only in the cultural and artistic sphere, but also in the entire public space.

Key words: showman, image, glamor, model personality, socio-cultural space.

UDC 7.07-05

SOCIO-CULTURAL SIGNIFICANCE OF THE IMAGE OF THE SHOWMAN

Khlystun Olena – Doctor of Culturology, Associate Professor, Head of the Department of Fesh and Show Business, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv

The article analyzes the socio-cultural significance of the image and image of a modern showman.

Research methodology. To achieve the goal of the study, such general scientific methods as analysis, synthesis, generalization, etc. were used. Methodological tools of socio-cultural, culturological and systemic approaches were also used, which allowed to consider the object of research as a holistic system that is constantly transformed and adapted to the socio-cultural requirements of today.

Results. A public figure, in particular a showman, can become a kind of symbolic image and his image to influence the value expectations, dispositions and self-awareness of modern man, often determining his motivation and patterns of behavior. This is how his image and image transform socio-cultural reality, in which more and more often, as in the public consciousness, the belief that the main goal of modern man is to be bright, successful, glamorous, somewhat overly relaxed and have a bright personal image. Thus, the figure of the showman begins to set the tone throughout society, and his views, ideas and preferences in part have a decisive impact on life and social preferences.

Novelty. For the first time in Ukrainian culturology, attention is paid to the socio-cultural significance of the image and image of the showman as a model personality.

The practical significance. The results of the study can be used in further scientific and theoretical studies of the professional activities of the showman, as well as to develop recommendations for his image and image.

Key words: showman, image, glamor, model personality, socio-cultural space

Надійшла до редакції 2.06.2021 р.

УДК 005: 351.85

ПОДІЄВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ЕЛЕМЕНТ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ ТЕРИТОРІЙ

Червінська Леся Іванівна – кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри фешн та шоу-бізнесу факультету івент-менеджменту та шоу-бізнесу, Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ
<https://orcid.org/0000-0002-0930-898X>
DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpm.vi37.449>
chervinskalesia@gmail.com

Доведено, що головна мета формування іміджу території зводиться до того, що таким чином створюється позитивний образ території, гарантується його суспільне визнання. Розглянуто основні завдання формування позитивного іміджу територій та наведено основні функції, які виконує імідж територіальної одиниці. Охарактеризовано структуру та етапи формування іміджу території. Виділено фактори, що забезпечують підтримку місцевого економічного розвитку і залучення інвестицій при проведенні іміджевих заходів. Охарактеризовано класифікацію івент-заходів за принципом цільової аудиторії або орієнтації на об'єкт впливу. Запропоновано Міністерству культури та інформаційної політики, а також у подальшому місцевим органам влади та територіальним інституціям, що діють у сфері культури, напрями формування позитивного іміджу територій шляхом використання подієвого менеджменту.

Ключові слова: територія, регіон, імідж, формування іміджу, івент-менеджмент, подієвий менеджмент, імідж територій.

Постановка проблеми. Імідж територій – важливий економічний ресурс та один із головних аспектів конкурентоздатності регіону, міста чи держави. У вітчизняному та іноземному суспільно-політичному й діловому середовищі імідж – основа ефективного розвитку території, зростання привабливості територіальної продукції та послуг не лише на внутрішньому, а й міжнародному ринках. Імідж території, що підкріплюється привабливими асоціаціями, має сприятливий вплив на сталий соціальний та економічний розвиток, залучення інвестицій в її економіку. В обставинах жорсткого конкурування між регіонами за залучення інвестицій, притік фахових робітників, безпечної промисловості з позицій екології все актуальнішою проблемою стає зростання іміджу та інвестиційної привабливості регіону. Заходи, які на сьогоднішній день вживаються для досягнення конкурентоспроможності окремих територій, мають не системний характер та, зазвичай, в комплексі не вирішують проблему. Головна мета формування іміджу території зводиться до того, що створюється позитивний образ території, гарантується його суспільне визнання.

Стабільний соціально-економічний розвиток регіонів України у контексті регіоналізації та глобалізації може відбуватися лише у разі поліпшення іміджу та впізнаваності регіону й забезпечуватися вибором сучасних інструментів. Важливе значення при цьому мають засоби інформаційного та комунікаційного зв'язку з контактною аудиторією. Сучасні комунікативні інструменти, що сприятимуть утворенню позитивної репутації території, передбачають новітні методи реклами, зв'язки з громадськістю, безпосередні контакти, пропагування, меценатство. Дослідження кращого міжнародного досвіду свідчить про те, що останнім часом все більш активно застосовується подієвий менеджмент як інструмент утворення та розвитку територій, що підтверджує зростання практичної та наукової актуальності даного напрямку. Цим і зумовлений вибір теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню даного питання свою увагу присвятили такі науковці, як: В. Вакуленко, О. Власенко, А. Денисенко, О. Жегус, М. Михайлова, Т. Саєнко, Ю. Звягіна, М. Поплавський, О. Радіонова, А. Лучак та ін. Однак, на наш погляд, проблематика формування іміджу території потребує дослідження сучасних інструментів його здійснення, серед яких особливе значення має подієвий менеджмент.

Мета статті – охарактеризувати подієвий менеджмент з позиції формування іміджу територій у сучасних умовах розвитку України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Попри те, що менеджмент територій, як економічний інструмент, є недостатньо дослідженим, деякі його аспекти знайшли своє відображення в теорії управління та застосовуються на практиці в Україні та за кордоном. Останніми десятиріччями різні країни застосовують ресурс маркетингу на регіональному рівні з метою підвищення туристичної та комерційної привабливості територій. В першу чергу це стосується напряму, пов'язаного із залученням інвестицій та споживачів регіональної продукції на базі утворення позитивного іміджу території.

В індустрії розвитку територій простежується тенденція до залучення інструментів іміджмейкерства у контексті утворення туристичних та бізнес-потоків у регіонах. Імідж стає невід'ємним елементом ефективного розвитку сучасної держави загалом та певних регіонів зокрема. У науковому просторі є чимало праць з іміджології [6-7, 9], присвячених утворенню та актуалізації іміджу товару, політичного діяча, бізнесмена, організації, поп-зірки. В даних дослідженнях достатньо ґрунтовно розглянуто питання, пов'язані з типологією іміджу, подані інструменти іміджології, висвітлені методи та техніка формування того чи іншого іміджу. Проте проблематиці іміджу території присвячується не так багато досліджень.

Позитивний імідж – найефективніший та найдієвіший аспект роботи зі свідомістю громадськості. Водночас територія є складним соціально зорієтованим об'єктом, що являє собою комплекс десятків, сотень, тисяч предметів, громадян, організацій та взаємозв'язків. Створення простої презентації з відомостями про територію не відобразить усіх необхідних уявлень про її привабливість. А це значить, що здійснювати зворотній зв'язок особи з регіоном через таке уявлення території складно. Через це в свідомості громадян потрібно формувати цільове уявлення про регіон, а також сукупність пов'язаних із ним уявлень, щоб забезпечити можливість його впізнавання з супутньою актуалізацією стосунку до нього. А. Лучак наводить наступні функції, які виконує імідж територіальної одиниці:

- є носієм характеру території і зумовлює ухвалення рішення про вибір, наприклад, місць реалізації інвестицій, місць відпочинку, місця проживання і тому подібне;
- спрощує і селекціонує інформацію, що поступає в людську свідомість, необхідну для ухвалення певних рішень;
- інтегрує інформацію, що поступає в людську свідомість, в єдине ціле;
- виконує орієнтаційну функцію, оскільки дозволяє проводити суб'єктивну диференціацію територіальних одиниць;

– завдяки довірі, навіюваній позитивним іміджем територіальної одиниці, знижується ризик ухвалення невірного рішення [10].

Що стосується структури іміджу територій, то вона включає наступні елементи:

1. Статус території – позиція цієї території в структурі та ієрархії інших територій держави відповідно до різних підстав: ступеня розвитку, ролі в економічному, політичному, культурному житті держави. Статус території визначається ресурсом та потенціалом населеного пункту (інформаційними, фінансовими, кадровими тощо), зокрема й зовнішніми взаємозв'язками з іншими територіями і державами.

2. Неповторність території. Під виглядом об'єкта уваги розуміється його зовнішній вигляд (міра незвичайності та неповторності природних, історичних і культурних об'єктів, існування об'єктів та пам'яток світового рівня, занесених до списку ЮНЕСКО, мода, доступність історичних та культурних об'єктів у ставленні до місць попиту, безпечність та ємкість культурних комплексів, масштаби та види об'єктів, а також змога їх оглядати, екологічний аспект регіону).

3. Комплекс регіональної символіки (назва, герб, гімн, прапор, девіз).

4. Емотивні асоціації з територією (сприйняття, емоції, очікування, сподівання, які пов'язані з місцем, і відношення до нього).

5. Іміджева політика території. Територіальний маркетинг, що загалом зображується у виді певного образу мислення та діянь керівників регіонального чи місцевого рівня та підприємців, нове ділове бачення активної підприємницької діяльності, засноване на бажанні задовольнити визначені вимоги мешканців як в даному регіоні, так і за його межами [1].

У процесі формування іміджу території виділяють декілька етапів:

1. Аналіз початкового стану або вивчення наявного іміджу. На старті істотним є визначення, чи є і який він – образ території у свідомості адресатів, в якій мірі власний імідж регіону відрізняється від загального іміджу, які позитивні і негативні риси регіону може помічати оточення, який напрям змін іміджу (покрщується він або погіршується).

2. Визначення цілей, що належать до бажаного, ідеального іміджу. На цьому етапі ключовим стає визначення ідентичності території і ідентифікація показників ідентичності, на яких базуватиметься створюваний образ (унікальність, найбільш значні сильні сторони).

3. Сегментація адресатів іміджу. На цьому етапі органи влади місцевого рівня повинні поділити адресатів іміджу на однорідні групи згідно точно певних критеріїв (напр., інвестори, туристи, студенти і тому подібне). Це ділення дасть можливість ретельно вибрати засоби і інструменти для здійснення мети – створення позитивного образу цієї території.

4. Позичування іміджу – на цьому етапі слід створити у свідомості потенційних споживачів територіальної пропозиції такий образ території, який, завдяки певним особливостям, дозволить відрізнити їх пропозицію від пропозицій конкурентів.

5. Вибір маркетингових інструментів формування іміджу – просування образу. Потрібний відбір інструментарію територіального маркетингового комплексу, в першу чергу, засобів комунікацій. Одним із найважливіших є реклама. Програмування рекламних заходів (зокрема, створення рекламного слогану) концентрується на позиціонуванні іміджу місця, що підкреслює унікальність і виняткові якості цієї території.

6. Контроль, порівняння стану фактичного і планованого – вимір іміджу [10].

Варто зазначити, що з метою формування позитивного іміджу територій необхідно виконати наступні завдання:

- виявити основні фактори, що здійснюють вплив на формування іміджу територій;
- провести аналіз базового маркетингового інструментарію, який може бути застосований у ході формування іміджу територій;
- обґрунтувати важливість і практичну цінність території як об'єкта розвитку;
- створити програми формування і просування регіональної продукції у вигляді івент-заходів (подій) [1].

Щоб практично реалізувати дані завдання, вважаємо за потрібне застосувати комплексні інструменти. Водночас є зрозумілим те, що стабільність соціального та економічного становища, досягнення мети сталого розвитку, здійснення реструктуризації, розвиток інженерної інфраструктури потребує залучення фінансів, втілення великих за обсягом інвестиційних проєктів – не тільки державних, а й приватних.

Світовий досвід переконливо засвідчує, що проведення значимих заходів спортивного, культурного характеру значно підвищує зацікавленість регіоном, приваблює вітчизняних та зарубіжних туристів, міжнародні організації, інвесторів та найголовніше – сприяє розповсюдженню позитивної інформації про місце проведення. Отже, важливим інструментом формування позитивного іміджу території вважаємо цілеспрямоване проведення іміджевих заходів, а саме подієвий маркетинг або івент-маркетинг [5].

Зазначимо, що в містах Західної Європи використання таких інструментів пов'язано з метою вирішення складних економічних і соціальних проблем, що постають перед органами управління. Даний інструментарій виступає ефективним методом підтримки місцевого економічного розвитку і залучення інвестицій, що у більшості випадків зумовлено наступними факторами:

- проведенням структурної перебудови економіки у зв'язку з переходом на нові технології й екологічно чисті виробництва;
- необхідністю довгострокового планування міської забудови та поліпшення зовнішнього вигляду центральної частини міст;
- інтеграцією економіки регіонів та міст;
- посиленням конкуренції між містами з точки зору їх привабливості для розміщення нових підприємств, жителів, туристів;
- підвищенням ефективності роботи місцевих органів управління; залученням мешканців до вирішення конкретних питань розвитку міста [2].

Подієвий або івент-менеджмент – один із найістотніших інструментів PR (паблік рілейшнз), скерований на одержання не одноразового результату, а довготривалого процесу в утворенні іміджу компанії, його вплив на інтереси соціуму та вимоги. Івент-менеджмент – це трансформація заходів, використовуючи допоміжні ефекти, в щось геть надзвичайне на думку споживачів.

Івент-менеджмент став у сучасних умовах предметом вивчення та полем застосування практичних навичок і вмій, спрямованих на розробку, виробництво та управління запланованих подій, змістовних фестивалів, святкувань, розважальних заходів, рекреативних подій, політичних, державних, наукових та театральних подій. До цього переліку можна також додати події місцеві, окремі ділові чи корпоративні події, а також події приватного характеру, включаючи різного роду вечірки, одруження та соціальні події певних родинних груп [3].

Івент-менеджмент є ефективним інструментом в арсеналі менеджера будь-якої сфери, його можна використати як засіб розвитку сфери дозвілля, а також для досягнення певних цілей. У сучасному світі ефективному керівнику важливо фокусуватись на вирішенні бізнес-завдань, а не на логістичних, адміністративних та організаційних питаннях. Ефективний Івент-менеджмент – достатньо новий для України напрям, перспективна та могутня зброя для просування цінностей бренду на ринку, адже, дозволяє вибудовувати тісний емоційний зв'язок між бізнесом та клієнтом. Івент-менеджмент включає планування, PR, маркетинг, продажі, комунікації та бюджетування. Дуже важлива активізація інтересів цільової аудиторії. Це стосується освітніх, культурних, бізнес, інформаційних, спортивних, розважальних подій. Але для досягнення успіху потрібна взаємодія вищезгаданих елементів та ефективна комунікація [8]. Визначенню «івент» характерні такі сталі ознаки:

- даний захід бачиться як надзвичайна подія;
- він – виняткова подія на думку відвідувачів;
- позитивне враження підштовхує відвідувачів бути активними;
- запорукою успіху є ретельне організування та сплановане інсценування.

У контексті даного дослідження варто зауважити, що івент-заходам притаманні такі характеристики:

- фактичні наслідки здійсненого заходу, які не можна ні відтермінувати, ні виправити;
- унікальний результат – певний захід відбувається тільки один раз, тому успіх має пряму залежність від суб'єктивного бачення відвідувачів;
- результат не можна зберегти в незмінному виді або передбачити заздалегідь, оскільки він повною мірою втрачає цінність тоді, коли учасників небагато;
- підготовка у порівнянні з отриманим результатом є значно більшою: і за витратами часу, і за витратами фінансових ресурсів.

Що стосується різновидів івент-заходів, А. Денисенко виділяє класифікацію івент-заходів за принципом цільової аудиторії або орієнтації на об'єкт впливу:

1. Trade Events – заходи івент-менеджменту, розроблені спеціально для партнерів по бізнесу, клієнтів, дилерів і дистриб'юторів. Це ділові заходи: конференції, презентації, прийоми, конгреси, саміти, спеціальні заходи на виставках і ярмарках. Мета організації подібних заходів – представити товар або послугу, наочно продемонструвавши його переваги партнерам по бізнесу. Заходи цієї категорії часто організовують з метою презентації нових товарів і послуг, обміну досвідом, пошуку нових стратегічних партнерів.

2. Corporate Events – корпоративні заходи, до яких можна віднести спільний відпочинок співробітників, ювілеї підприємства, професійні свята. Корпоративні заходи надають унікальну

можливість донести ідеї підприємства безпосередньо до співробітників, але також вони можуть послужити ефективним інструментом зовнішнього маркетингу, завжди можна запросити на корпоративні заходи центральних клієнтів і партнерів.

3. *Special Events* – спеціальні заходи, що включають у себе фестивалі, вручення премій, заходи для преси, концерти, призначені для широкої аудиторії. Загалом, це комплекс заходів та подій, що позитивно впливають на імідж підприємства або торгової марки. Після професійного проведення серії подій заходів даного виду слідує позитивна реакція цільової аудиторії, виражена в підвищеній лояльності до підприємства і зростання інтересу з боку потенційних клієнтів [4].

Отже, подієвий менеджмент допомагатиме утворенню особистого й суспільного відношення до регіону завдяки емоційному контакту, який з'являтиметься в учасників спеціального іміджевого заходу. Такий метод є найефективніший, порівняно з традиційними комунікативними інструментами. Переваги його застосування зумовлені таким становищем:

- більш висока сприйнятливості цільової аудиторії;
- найбільш вигідне поєднання засобів комунікації;
- триваліший інформаційно-комунікаційний період, що пов'язано з організацією заходу, висвітленням у ЗМІ інформації до та після його проведення;
- залученість до процесу цільової аудиторії;
- іміджевий захід – засіб налагодження контактів і взаємозв'язків із різними контактними аудиторіями;
- унікальність, висока креативність, що дозволяє організовувати оригінальний, неповторний захід [5].

На основі проведеного аналізу, для формування позитивного іміджу територій шляхом використання подієвого менеджменту пропонуємо Міністерству культури та інформаційної політики, а також у подальшому місцевим органам влади та територіальним інституціям, що діють у сфері культури, реалізувати наступні кроки:

- поінформувати відповідальні органи влади про необхідність використання подієвого менеджменту для підвищення іміджу України загалом та її окремих регіонів зокрема;
- створити всеукраїнську Інтернет-платформу та інші інформаційні майданчики за спеціалізованою тематикою;
- розробити офіційне портфоліо територій та використовувати його для загальних цілей подієвого менеджменту;
- регулярно розповсюджувати промоційну поліграфічну продукцію у контексті популяризації різних територій України;
- сформувати територіальні та національний бренди;
- сприяти утворенню бізнес-асоціацій у сфері розвитку подієвого менеджменту;
- стимулювати грантову, спонсорську та іншу благодійну підтримку у контексті розвитку територій шляхом використання подієвого менеджменту;
- створити платформу для розвитку державно-приватного партнерства у сфері розвитку подієвого менеджменту та ін.

Таким чином, імідж території є не лише засобом або інструментом управління, але й безпосередньо об'єктом управління. Формування позитивного іміджу територій – це основна діяльність, а також цілеспрямована інформаційна робота, яка орієнтується на цільові групи громадськості. Здійснення даної роботи забезпечується значною мірою маркетинговими комунікаціями (паблік рілейшнз, реклама) та подієвим менеджментом. Діяльність із формування іміджу здійснюється цілеспрямовано для задоволення запитів кожної групи з використанням різних інструментів. Формуючи імідж території важливо співпрацювати із засобами масової інформації, оскільки масштабність операції вимагає популяризацію цільової інформації серед різних груп, верст населення всередині території та поза її межами.

Висновки. Імідж територій – важливий економічний ресурс та один із головних аспектів конкурентоздатності регіону, міста чи держави. Імідж території, її репутація в українському та закордонному суспільно-політичному й діловому середовищах – основа вдалого розвитку території, зростання привабливості територіальної продукції та послуг і на внутрішньому, і на міжнародному ринках. Відома назва регіону, підкріплена привабливою мірою, допомагає сталому соціально-економічного розвитку та сприяє залученню інвестицій в її економіку. Безперечно, формування сприятливого іміджу територій є довгостроковою, теоретичною, дослідницькою діяльністю, вона не лише допомагає розвивати територію, а й формує сприятливе середовище. Поступово в громадян з'являється відчуття, що зростають добробут, перспектива, надійність, виникає гордість за свій регіон. Утворення

позитивного образу територій допомагає покращити імідж держави загалом. Діяльність стосовно створення іміджу має здійснюватися систематично та орієнтуватися на неоднакові цільові ринки, оскільки бачення щодо споживчої цінності регіону різні (для однієї категорії споживачів головною оціночною властивістю може бути безпека, для інших – ступінь сервісу, а для третіх – ціна послуг).

Перспективи подальших досліджень полягають у пошуку шляхів для створення умов та необхідного забезпечення для ефективного просування іміджу територій, розкриття й більш повної реалізації потенціалу територій з метою їх більш ефективного позиціонування.

Список використаної літератури

1. Арбузова Ю. В. Особливості формування туристичного іміджу регіону. *Інформаційні технології в освіті, науці та виробництві*, 2016, Вип. 1 (12). С. 41-49.
2. Вакулєнко В. Міський маркетинг як інструмент стратегічного планування економічного розвитку міста. *Управління сучасним містом*. 2002. № 4-6 (6). С. 92-95.
3. Власенко О. Б. Івентивний менеджмент як окремий напрям досліджень в сучасній науці. *Наук. вісник Херсон. держ. ун-ту. Економічні науки*. 2014. № 9. С. 142-145.
4. Денисенко А. Ю. Івент-менеджмент та event-маркетинг. *Комерційний директор*. 2006. URL: <http://www.iventum-premo.ru/ivent-management-and-ivent-marketing>. 4
5. Жегус О. В., Михайлова М.В., Саєнко Т.О., Звягіна Ю.В. Event-маркетинг як інструмент формування іміджу територій. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2016. Вип. 1. С. 177-187. 5
6. Левкіна Р. В., Левкін А. В. Імідж підприємств на ринку екологічно чистої продукції. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2016. № 2. С. 67-70.
7. Милосердна І. М. Імідж політичного лідера як категорія PR-технології. *Актуальні проблеми політики*, 2019. Вип. 64. С. 118-133.
8. Поплавський М. М. Івент-менеджмент у індустрії дозвілля. *Питання культурології*, 2017. № 33. С. 186-197.
9. Сілецька Н. В. Роль іміджу у забезпеченні сталого розвитку сучасного бізнесу. *Вісник Бердянськ. ун-ту менеджменту і бізнесу*, 2017. № 2. С. 59–63.
10. Luczak A., Wizerunek miasta jako element strategii marketingowej [w:] Marketing terytorialny, red. T. Markowski, PAN Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, Warszawa 2002. 189 s.

References

1. Arbuzova Yu. V. Osoblyvosti formuvannya turystychnoho imidzhu rehionu. *Informatsijni tekhnolohii v osviti, nauksi ta vyrobnytstvi*, 2016/ Vyp. 1 (12). S. 41-49.
2. Vakulenko V. Mis'kyj marketynh iak instrument stratehichnoho planuvannya ekonomichnoho rozvytku mista. *Upravlinnia suchasnym mistom*. 2002. № 4-6 (6). S. 92-95.
3. Vlasenko O. B. Iventyvnyj menedzhment iak okremyj napriam doslidzhen' v suchasnij nauksi. *Naukovyj visnyk Khersons'koho derzhavnogo universytetu. Ekonomichni nauky*. 2014. № 9. S. 142-145.
4. Denysenko A. Yu. Ivent-menedzhment ta event-marketynh. *Komertsijnyj dyrektor*. 2006. URL: <http://www.iventum-premo.ru/ivent-management-and-ivent-marketing>.
5. Zhehus O. V., Mykhajlova M. V., Saienko T. O., Zviahina Yu. V. Event-marketynh iak instrument formuvannya imidzhu terytorii. *Ekonomichna stratehiia i perspektivy rozvytku sfery torhivli ta posluh*. 2016. Vyp. 1. S. 177-187.
6. Levkina R. V., Levkin A. V. Imidzh pidpriemstv na rynku ekolohichno chystoi produktsii. *Aktual'ni problemy innovatsijnoi ekonomiky*. 2016. № 2. S. 67-70.
7. Myloserdna I. M. Imidzh politychnoho lidera iak katehoriia PR-tekhnolohii. *Aktual'ni problemy polityky*, 2019. Vyp. 64. S. 118-133.
8. Poplavs'kyj M. M. Ivent-menedzhment u industrii dozvillia. *Pytannia kul'turolohii*, 2017. № 33. S. 186-197.
9. Silets'ka N. V. Rol' imidzhu u zabezpechenni staloho rozvytku suchasnoho biznesu. *Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 2017. № 2. S. 59–63.
10. Luczak A., Wizerunek miasta jako element strategii marketingowej [w:] Marketing terytorialny, red. T. Markowski, PAN Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, Warszawa 2002. 189 s.

СОБЫТИЙНЫЙ МЕНЕДЖМЕНТ КАК ЭЛЕМЕНТ ФОРМИРОВАНИЯ ИМИДЖА ТЕРРИТОРИЙ

Червинская Леся Ивановна – кандидат искусствоведения,
доцент кафедры фешн и шоу-бизнеса факультета ивент-менеджмента и шоу-бизнеса,
Киевский национальный университет культуры и искусств,
г. Киев

Доказано, что главная цель формирования имиджа территории сводится к тому, что таким образом создается положительный образ территории, гарантируется его общественное признание. Рассмотрены основные задачи формирования положительного имиджа территорий и приведены основные функции, которые выполняет имидж территориальной единицы. Охарактеризованы структуру и этапы формирования имиджа территории. Выделены факторы, обеспечивающие поддержку местного экономического развития и привлечения инвестиций при проведении имиджевых мероприятий. Охарактеризованы классификацию ивент-

мероприятій по принципу цільової аудиторії або орієнтації на об'єкт впливу. Предложено Міністерству культури та інформаційної політики, а також в подальшому місцевим органам влади та територіальним установам, діючим в сфері культури напрямлення формування позитивного іміджу територій шляхом використання подійного менеджменту.

Ключевые слова: територія, регіон, імідж, формування іміджу, івент-менеджмент, подійний менеджмент, імідж територій.

EVENT MANAGEMENT AS AN ELEMENT OF TERRITORY IMAGE FORMATION

Chervinska Lesya – candidate of Sciences in Art History,
Associate Professor of the Department of Fashion and Show Business of the Faculty
of Event Management and Show Business
Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv

It is proved that the main purpose of forming the image of the territory is that in this way a positive image of the territory is created, its public recognition is guaranteed. The basis of the task of forming a positive image of territories is considered and the main functions performed by the image of a territorial unit are given. The structure and stages of formation of the image of the territory are characterized. The factors providing support of local economic development and attraction of investments at carrying out of image actions are allocated. The classification of event events according to the principle of target audience or focus on the object of influence is characterized. The Ministry of Culture and Information Policy, as well as in the future local authorities and territorial institutions operating in the field of culture, proposed ways to form a positive image of the territories through the use of event management.

Key words: territory, region, image, image formation, event management, event management, image of territories.

UDC 005: 351.85

EVENT MANAGEMENT AS AN ELEMENT OF TERRITORY IMAGE FORMATION

Chervinska Lesya – candidate of Sciences in Art History,
Associate Professor of the Department of Fashion and Show Business of the Faculty
of Event Management and Show Business
Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv

The purpose of the article is to characterize event management from the standpoint of image formation of territories in modern conditions of Ukraine's development.

The research methodology is based on the use of tools of general scientific and special research methods: the method of comparisons, abstract-logical, monographic method, etc. The empirical basis of the study is the scientific achievements of domestic and foreign researchers in this field.

Results. The structure of the image of territories is characterized, which includes: status, uniqueness of the territory, complex of regional symbols, emotional associations with the territory, image policy of the territory. The stages of image formation of the territory are characterized. Based on the analysis, for effective positioning of territories through the use of event management, we propose to implement the following steps: to create an all-Ukrainian Internet platform and other information platforms on specialized topics; create an official portfolio of territories and use it for the general purposes of event management; to create and regularly distribute promotional printing products in the context of popularization of different territories of Ukraine; create territorial, national and international brands; to promote the creation of business associations in the field of event management development; to stimulate grant, sponsorship and other charitable support in the context of territorial development through the use of event management; to create a platform for the development of public-private partnership in the field of event management development, etc.

Novelty. This paper attempts to show alternative ways to strengthen the positive image of territories in modern conditions by introducing event management as the latest component of this process, which, according to the author, is more effective than traditional tools.

The practical significance of the obtained results is that they can be used by authorities, cultural organizations and institutions, cultural activists of certain territories to form their positive image in the current conditions of Ukraine's development.

Key words: territory, region, image, image formation, event management, event management, image of territories.

Надійшла до редакції 1.02.2021 р.

УДК 791.12:7.01

НАРОДНІ ІНСТРУМЕНТИ В СУЧАСНІЙ ЕСТРАДНІЙ КУЛЬТУРІ УКРАЇНИ

Денькович Василь Степанович – аспірант, Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ,
<http://orcid.org/0000-0001-8725-6428>
DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpm.vi37.450>
denkovych.vasyl@gmail.com

Досліджено стратегії розвитку сучасної естрадної культури України. Одним із шляхів створення самобутнього та конкурентоспроможного культурного продукту є звернення до народного інструментарію, що сприяє розширенню глядацької аудиторії. Попри панування глобалізаційних тенденцій у сучасній естрадній культурі, унаочнюється потреба у збереженні культурної ідентичності. Ця настанова постмодерного часу реалізується у принципі транскультурації як шляху взаємодії етнічних культур. Зовнішніми чинниками просування культурного продукту в сфері шоу-бізнесу є іміджеві-технології та рекламні кампанії, здійснювані у веб-просторі. Серед внутрішніх чинників, що сприяють популяризації естрадної культури, варто виокремити використання народного інструментарію. На прикладі виступів естрадних українських виконавиць та колективів на пісенному конкурсі Євробачення, проілюстровано ефективність та доцільність їх звернення до народних інструментів.

Ключові слова: естрадна культура, Україна, народні інструменти, глобалізація, транскультурація, Євробачення.

Постановка проблеми. Одним із базових принципів розвитку естрадної культури є перманентне прагнення віднайти ті чинники, які будуть сприяти популярності творчого продукту, що пропонується глядачу. Досягнення потрібного результату може здійснюватись за рахунок факторів, які опосередковано сприяють просуванню культурного продукту – це реклама, PR, іміджеві технології. Проте ймовірно створення такого типу музичних явищ, які безпосередньо викликають зацікавленість широкої аудиторії та мають самобутній характер. Провідною тенденцією, що відповідає перспективним стратегіям розвитку естрадної культури України, є використання народних інструментів у різних стильових напрямках музики. Дана характеристика вітчизняного культурного простору поки не здобула достатнього обґрунтування у науковій літературі.

Останні дослідження та публікації. Глибинний підхід до аналізу стратегій розвитку культури наявний у праці відомого дослідника З. Баумана [2]. Глобалізація та її вплив на музичну культуру є предметом розвідок К. Шарова [7]. Актуальні питання, що стосуються процесів, наявних в естрадній музичній культурі ХХІ ст., піднімаються у публікаціях А. Тормахової [4; 5]. Особливості взаємопроникнення і синтезу між українською естрадною музикою й фольклором досліджено у монографії згаданої вже В. Тормахової [6]. В останні роки актуалізувався науковий інтерес до народно-інструментальної творчості. Питання використання народних інструментів у сучасній українській музичній культурі розглядалось у статті П. Андрійчука [1]. Практичний аспект, пов'язаний зі створенням репертуару для інструментальної групи народних колективів, досліджував Д. Кученьов [3]. Особливості формування музичних уподобань студентської молоді в умовах масової культури представлено у колективній публікації М. Яковенко та Л. Нестеренко [8].

Мета статті полягає у дослідженні стратегій розвитку сучасної естрадної культури України. Висувається гіпотеза, що одним із шляхів створення самобутнього та конкурентоспроможного культурного продукту є звернення до народного інструментарію, що сприяє розширенню глядацької аудиторії.

Вклад основного матеріалу. Культура ХХ ст., її подальший розвиток проходить під впливом глобалізаційних процесів. Глобалізація обумовлює вихід за межі національної своєрідності до світової уніфікованості. Ця тенденція сприяє створенню нематеріального духовного продукту, що «споживається» в різних країнах світу. К. Шаров указував, що «сучасна глобальна музика стає позанаціональною, як правило, в результаті граничного спрощення» [7; 10]. Уніфікований та узагальнений музичний продукт позбавлений виразних етнічних рис. Проте це з невідворотністю впливає на перенасичення подібними стандартизованими формами. Внаслідок цього виникає потреба створення унікального музичного продукту, який би мав виразні та неповторні риси. З. Бауман відзначав у своїй праці «Законодавці та тлумачі: культура як ідеологія інтелектуалів», що культурне різноманіття виступає нині запорукою процвітання ринку. «Навряд чи знайдеться така культурна ідіосинкразія, яку ринок не зможе заарканити і перетворити в чергового данника своєї верховної влади. Також немає доказів того, що сили ринку «зацікавлені» в культурній одноманітності, – в

цьому відношенні теж, мабуть, вірне обернене твердження» [2]. Якщо у суспільстві потрібне культурне розмаїття, то яким чином досягнути того, щоб була велика споживацька аудиторія у конкретного мистецького явища? Це досить парадоксальна ситуація, що потребує глибинного аналізу.

Насамперед, окреслимо специфіку естрадної мистецької сфери. Однією з характеристик сучасної музичної культури є її надзвичайна багатоманітність, як стильова, так і жанрова. До того ж актуальною тенденцією виступає поєднання мистецьких явищ, що стосуються різних культурних вимірів. Про це зазначає у своїй статті А. Тормахова, наголошуючи на тому, що синтез постає провідним принципом утворення нових мистецьких феноменів. «Якщо розглянути процеси, які відбуваються в музичній культурі XXI ст., то наявною є надзвичайна строкатість існуючих стильових напрямів, які, проте не лише співіснують в одну історико-культурну добу, але й мають потенцію до взаємодії, породжуючи низку явищ синтетичного характеру» [4; 135]. Зазначимо, що актуалізація ідеї синтезу мистецтв почала набирати обертів, починаючи з XIX ст., унаслідок чого сформувалось чимало сценічних жанрів. Однак синтез став її базовим принципом формування культурно-мистецьких новацій, адже за рахунок його застосування й виникло чимало насправді самодостатніх та неповторних явищ.

Коли постає питання про те, як можна викликати інтерес до мистецького феномену, то на допомогу приходять зовнішні чинники – застосування методів просування культурного продукту. Наприклад, залучення PR-дій, рекламних компаній, активного просування у ЗМІ, ротатії крізь всі доступні медіа-канали. А. Тормахова, аналізуючи такий напрям як К-рор (південнокорейська популярна музика) вказує на те, що діяльність поп-гуртів нерозривно пов'язана з індустрією виробництва товарів та послуг. Творчість колективів рекламується великими компаніями, натомість поп-зірки Південної Кореї допомагають популяризувати бренди. «Виконавці сприяють просуванню та популяризації певної продукції (косметики, одягу, цифрових гаджетів), створюючи інтерес до неї, натомість за допомогою технологій та коштів, наданих корпораціями додається ще більше зусиль на створення своєрідного культу гуртів та окремих виконавців, їх ідеалізації» [5; 17]. Це досить дієвий чинник, проте він не може надати стовідсоткової результативності. Адже подібним чином може популяризуватися різний культурно-мистецький «товар». Також необхідно відзначити, що для східноєвропейської та західноєвропейської культур такий симбіоз політики уряду в сфері мистецтва та великих торговельних марок не є притаманним. Виникнення к-рор було свідомим кроком, ініційованим саме урядом Південної Кореї.

Для вітчизняної естрадної культури, як і для світової музичної практики результативною є створення відео-кліпів та їх просування за допомогою можливостей web-каналів (Instagram, Tik-Tok, You Tube). Проте цього часто виявляється недостатньо. Адже засилля музичного контенту може ініціювати зниження інтересу до нього. Тому актуальним завданням виступає пошук інших, внутрішніх чинників, які допоможуть створити такий культурно-мистецький продукт, що буде заохочувати сам по собі. Дієвим та актуальним рішенням для багатьох представників вітчизняної культури виступає використання народних інструментів, які й виконують роль «родзинки», що викликати здивування та зацікавлення аудиторії. При цьому важливе досягнення балансу між наслідуванням сучасним світовим практикам шоу-бізнесової сфери та включенням певних елементів, що сприятимуть оновленню творчої практики естрадних виконавців. Яким же чином виникає дана особливість в глобалізованому суспільстві? А. Тормахова виокремлює таке поняття, як транскультуралізм, яким можна позначити тенденцію розвитку естрадної культури, що виступає відповіддю на глобалізаційні виклики. Це проявляється у включенні компонентів етнічних культур, їх взаємодії, зокрема й за рахунок народного інструментарію. «Незважаючи на те, що розвиток глобалізації призводить до уніфікації музичної мови та створення тенденції до приведення культури до певного «стандарту», який буде розвиватись у межах естрадної музики, виникає парадигма, спрямована на пошук взаємодії культур – транскультуралізм» [4; 137]. На думку авторки, яку поділяємо, це надає мистецьким явищам «етнічно забарвленої своєрідності».

Звісно, йдеться про те, що суто формальне використання народних інструментів у композиції естрадного гурту не буде автоматично викликати особливий інтерес публіки. Доречно робити це з урахуванням інших компонентів художнього цілого, коли загальний саунд твору буде набувати «виграшного» вигляду завдяки фолк-стилістиці. Доцільним буде окреслити успішні проєкти, що підтверджують дану характеристику музичної естрадної культури. Базовим принципом для багатьох естрадних культурних явищ України виступає створення композицій, що відповідають сучасним стильовим напрямам – поп-рок, фолк-рок, хаус, world music. Нерідко автори звертаються до обробок народних пісень, перетворюючи фольклор та наближаючи його до більш естрадного звучання. Ряд компонентів можуть залишатися незмінними, зберігаючи зв'язок з першоджерелом. Їх виділено в

роботі Д. Кученьова «Аранжування для інструментальної групи народних колективів»: «Одним з шляхів є створення обробки народної пісні, при якій будуть максимально зберігатися основні особливості фольклорного першоджерела – ладова основа, структура, форма, специфіка голосоведіння, типові звороти, гармонічна підтримка. Також можливі стильові перевтілення пісні, коли залишатимуться лише ключові аспекти твору, тоді як гармонія може ламати наперед установлену логіку розвитку, наближаючи твір до джазового чи навіть естрадного звучання» [3; 21]. Якщо вести мову про естрадну культуру, то можуть зберігатися певні елементи – ладова природа, інтонаційність, проте найбільш виразно це постає саме при використанні народного інструментарію.

Прикладами успішності проєктів, що містять народний інструментарій, є виступ такого естрадного електро-фолк гурту, як «Go_A», що мав представляти Україну в 2020 р. на 65 конкурсі «Євробачення» з піснею «Соловей». Серед народних інструментів у композиції використовували сопілку, роль якої була надзвичайно велика, адже саме вона розпочинала твір та заповнювала паузи під час мовчання вокалістів. Вибір даного колективу є досить показовим, адже представник країни не лише є її творчим «обличчям», а й уособлює провідні тенденції, що розвиваються у вітчизняному музичному просторі. Ще більш яскраво це підкреслювали виступи обох представниць України на Євробаченні, а саме Руслани Лижичко та Джамали (Сусани Джамаладінової), які вибороли перемогу на цьому пісенному конкурсі. В конкурсній композиції «Wild Dances» Руслани в 2004 р. представлено ряд народних інструментів, поширених в українській музичній культурі, - трембіти, бубни. У пісні «1944», з якою Джамала в 2016 р. здобула перше місце, також було яскраве соло на народному інструменті - вірменському дудуці, яке виконав відомий київський музикант А. Костандян.

Виступ співачки Онука, представлений на конкурсі Євробачення в 2017 р., під час процедури голосування, містив попури, де певні уривки виконувалися у супроводі Національного академічного оркестру народних інструментів. В інших частинах була менша кількість народних інструментів, проте їх застосування було вкрай доречним та таким, що допомагало розкрити художній зміст. Зокрема виділялись соло сопілки, трембіт, бандури, колісної ліри, бугая, флюяри. Загальний саунд композиції відповідає напряму електро-фолк, що є характерний для творчості співачки. Відзначимо, що цей номер отримав надзвичайно високу оцінку від величезної аудиторії конкурсу Євробачення. Можна зробити висновок, що у даному випадку виступи українських виконавиць включали ту модель, яка довела свою результативність та виявилась такою, що витримала перевірку часом. Національно-забарвлені виступи виявились такими, що привернули увагу європейської аудиторії, як у 2004, так і у 2017 р. Доцільно провести тут аналогію з композиторським стилем, де винайдення вдалого прийому згодом буде тиражуватись автором. «Авторський стиль, як правило, формується в просторі творчих «проб і помилок», оскільки автор у разі удачі, що проявляється в успіху у публіки, в наступних дослідях прагнучим повторити досягнення, секрет якого полягає у використанні якогось знайденого прийому» [8; 194]. До того ж можна й стверджувати, що включення народного інструментарію виступає однією з ознак розвитку естрадної культури України. Причому фольклоризація естради була притаманна і для більш ранньої вітчизняної музичної практики. В монографії «Українська естрадна музика і фольклор: взаємопроникнення і синтез» наголошується на тому, що естрадна культура «не можлива без шоу, що виражається у пишному оформленні концертів, із залученням світломузики, декорацій, костюмів, шоу-балетів» [6; 9], у той час як своєрідну неповторність у ній створює наявність фольклорних елементів, в тому числі народних інструментів. Авторка виділяє ряд інструментів, які найбільш часто використовуються у естрадній музичній культурі, як у рок-, поп-напрямах, так і у джазі. Згадуються застосування тембрів народних інструментів, а також прийомів гри на них. Перелік інструментарію буде подібним до того, що згадувався нами у виступі Онука, але у більш розширеному вигляді: «скрипка, цимбали, кобза, ліра, ударні інструменти – тамбурин, бубон, дерев'яні духові – сопілка, трембіта, дримба» [6; 150].

У творчості багатьох етно-рок гуртів народні інструменти використовуються постійно чи в якості додаткових. Так, частим є звернення до баяну, акордеону, бандури. Причому ці інструменти можуть епізодично застосовуватись колективами, а також бути серед тих, що створюють неповторну темброву фарбу. Гурт «ВВ» неодноразово включав соло та підголоски на баяні. У культовій композиції «Весна», як вказує П. Андрійчук, баян застосовано всебічно. Це інструмент, «що лунає протягом всієї композиції ... виконує сольні уривки, створюючи неповторний саунд, який відрізняє їх звучання від інших рок-гуртів» [1; 61].

Наукова новизна. Використання народних інструментів в естрадній музичній культурі України виступає важливим чинником, який не лише сприяє транскультурації, а й виступає підґрунтям для створення конкурентоспроможного етнічно забарвленого культурного продукту.

Висновки. В ході дослідження виявлено, що попри панування глобалізаційних тенденцій у сучасній естрадній культурі, унаочнюється потреба у збереженні культурної ідентичності. Ця настанова постмодерного часу реалізується у принципі транскультурації, як шляху взаємодії етнічних культур. Зовнішніми чинниками просування культурного продукту в сфері шоу-бізнесу є іміджеві-технології та рекламні кампанії, здійснювані у веб-просторі. Але серед внутрішніх чинників, які сприяють популяризації естрадної культури, варто виокремити звернення до народного інструментарію. Ця тенденція не лише відповідає засадам української ментальності, а й довела свою результативність. На прикладі виступів естрадних українських виконавиць та колективів на пісенному конкурсі Євробачення, проілюстровано ефективність та доцільність звернення до народних інструментів. Їх використання не лише має художньо-виразний потенціал, а й доцільне з огляду на технічні можливості народного інструментарію.

Список використаної літератури

1. Андрійчук П. О. Використання народних інструментів у сучасній українській музичній культурі. Молодий вчений, 2017. № 7. С. 59-62.
2. Бауман З. Законодатели и толкователи: культура как идеология интеллектуалов. Неприкосновенный запас, 2003. № 1 (27). URL: <http://magazines.russ.ru/nz/2003/1/baum.html/> (дата звернення: 13.11.2020).
3. Кученьов Д. В. Аранжування для інструментальної групи народних колективів. *Інноваційна педагогіка*, 2019. Вип. 13. Т. 2. С. 19-23.
4. Тормахова А. М. Глобалізація та транскультурація у музичній культурі ХХ-ХХІ ст. *Вісник Нац. акад. керівних кадрів культури і мистецтв*. Київ: Міленіум, 2018. № 2. С. 134-138.
5. Тормахова А. М. Напрямок k-pop та його роль у контексті сучасної аудіовізуальної культури. *Вісник Нац. акад. керівних кадрів культури і мистецтв*. Київ: ІДЕЯ-ПРИНТ, 2020. № 3. С. 14-19.
6. Тормахова В. М. Українська естрадна музика і фольклор: взаємопроникнення і синтез : монографія. Київ : Ліра-К, 2017. 204 с.
7. Шаров К. С. Музыка постмодерна и глобальный мир. *Ценности и смыслы*, 2011. №6 (15). С. 6-23.
8. Яковенко М. Л., Нестеренко Л. М. Особливості формування музичних уподобань студентської молоді в умовах масової культури. *Вісник Донецького нац. ун-ту економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського*, 2013. № 2 (58). С. 190-197.

References

1. Andriichuk P.O. Vykorystannia narodnykh instrumentiv u suchasni ukrainskii muzychnii kulturi. Molodyi vchenyi, 2017. № 7. S. 59-62.
2. Bauman Z. Zakonodateli y tolkovately: kultura kak ydeolohiya yntellektualov. *Neprykosnovennyyi zapas*, 2003. № 1 (27). URL: <http://magazines.russ.ru/nz/2003/1/baum.html/> (data zvernennia: 13.11.2020).
3. Kuchenov D.V. Aranzhuvannia dlia instrumentalnoi hrupy narodnykh kolektyviv. *Innovatsiina pedahohika*, 2019. Vyp. 13. T. 2. S. 19-23.
4. Tormakhova A.M. Hlobalizatsiia ta transkulturratsiia u muzychnii kulturi ХХ-ХХІ st. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv*. Kyiv: Milenium, 2018. № 2. S. 134-138.
5. Tormakhova A.M. Napriamok k-pop ta yoho rol u konteksti suchasnoi audiovizualnoi kultury. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv*. Kyiv: IDEIA-PRYNT, 2020. № 3. S. 14-19.
6. Tormakhova V.M. Ukrainska estradna muzyka i folklor: vzaiemopronyknennia i syntez : monohrafiia. Kyiv: Lira-K, 2017. 204 s.
7. Sharov K.S. Muzyka postmoderna i global'nyj mir. *Cennosti i smysly*, 2011. №6 (15). S. 6-23.
8. Iakovenko M.L., Nesterenko L.M. Osoblyvosti formuvannia muzychnykh upodoban studentskoi molodi v umovakh masovoi kultury. *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu ekonomiky i torhivli im. M. Tuhana-Baranovskoho*, 2013. № 2 (58). S. 190-197.

НАРОДНЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ В СОВРЕМЕННОЙ ЭСТРАДНОЙ КУЛЬТУРЕ УКРАИНЫ

Денькович Василий Степанович – аспирант, Киевский национальный университет культуры и искусств, г. Киев

Исследованы стратегии развития современной эстрадной культуры Украины. Одним из путей создания самобытного и конкурентоспособного культурного продукта является обращение к народному инструментарию, что способствует расширению зрительской аудитории. Несмотря на господство глобализационных тенденций в современной эстрадной культуре, актуализируется потребность в сохранении культурной идентичности. Эта установка постмодернистского времени реализуется в принципе транскультурации как пути взаимодействия этнических культур. Внешними факторами продвижения культурного продукта в сфере шоу-бизнеса являются имидж-технологии и рекламные кампании, осуществляемые в веб-пространстве. Среди внутренних факторов, способствующих популяризации эстрадной культуры, следует выделить использование народного инструментарию. На примере выступлений эстрадных украинских исполнительниц и коллективов на песенном конкурсе Евровидение, проиллюстрирована эффективность и целесообразность обращения к народным инструментам.

Ключевые слова: естрадна культура, Україна, народні інструменти, глобалізація, транскультурація, Евровидення.

FOLK INSTRUMENTS IN MODERN POP CULTURE OF UKRAINE

Denkovych Vasyl – graduate student of Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv

The article examines the strategies for the development of modern pop culture in Ukraine. One of the ways to create an original and competitive cultural product is to turn to folk instruments, which helps to expand the audience. Despite the dominance of globalization trends in modern pop culture, the need to preserve cultural identity is becoming actual. This attitude of the postmodern time is realized in the principle of transculturation, as a way of interaction between ethnic cultures. External factors for promoting a cultural product in the field of show business are image technologies and advertising campaigns carried out in the web space. Among the internal factors contributing to the popularization of pop culture, the use of folk instruments should be highlighted. On the example of performances of Ukrainian pop singers and collectives at the Eurovision Song Contest, the effectiveness and expediency of turning to folk instruments is illustrated.

Key words: pop culture, Ukraine, folk instruments, globalization, transculturation, Eurovision.

UDC 791.12:7.01

FOLK INSTRUMENTS IN MODERN POP CULTURE OF UKRAINE

Denkovych Vasyl – graduate student of Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv

The aim of the study is to analyse the strategies of development of modern pop culture of Ukraine. It is hypothesized that one of the ways to create an original and competitive cultural product is to turn to folk instruments that help expand the audience.

Research methodology involves the application of an analytical approach that will identify the main strategies for the development of pop music culture. The comparative method is used to highlight the specifics of the interaction between globalization and the relevance of transculturation. The method of comparison is used to emphasize the effectiveness of the use of folk instruments in the pop culture of Ukraine.

Results. The study found that despite the dominance of globalization trends in modern pop culture, there is a need to preserve cultural identity. This guideline of postmodern times is realized in the principle of transculturation as a way of interaction of ethnic cultures. External factors in the promotion of a cultural product in the field of show business are image technologies and advertising campaigns carried out in the web space. But among the internal factors that contribute to the popularization of pop culture is the use of folk instruments. This tendency not only corresponds to the principles of the Ukrainian mentality, but also has proved its effectiveness. On the example of performances of Ukrainian pop singers and groups at the Eurovision Song Contest, the effectiveness and expediency of turning to folk instruments is illustrated. Their use not only has an artistic potential, but also appropriate given the technical capabilities of folk instruments.

Novelty. For the first time it was outlined that the use of folk instruments in the pop music culture of Ukraine is an important factor that not only promotes transcultural, but also serves as a basis for creating a competitive ethnically colored cultural product.

The practical significance. The results will become the best for the development of the popular culture.

Key words: pop culture; Ukraine; folk instruments; globalization; transculturation; Eurovision.

Надійшла до редакції 10.12.2020 р.

УДК 78.01:781.7

ЕСТРАДНЕ ВОКАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО В ДИСКУРСІ УНІВЕРСАЛЬНИХ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ

Романуцький Віктор – кандидат культурології, доцент кафедри оперної підготовки та музичної режисури, Національна музична академія ім. П.І. Чайковського, м. Київ
<http://orcid.org/0000-0002-6172-9255>

Каблова Тетяна – кандидат мистецтвознавства, доцент, доцент кафедри музично-теоретичних дисциплін, Київська муніципальна академія естрадного та циркового мистецтва, м. Київ
<http://orcid.org/0000-0002-6664-5288>
<https://doi.org/10.35619/ucpm.vi37.451>
kablovatania@ukr.net

Запропоновано розгляд естрадно-вокального мистецтва як вираження цінностей культури певного часового простору через універсалізацію її образів. Розглянуто умови визначення масової культури в контексті

її існування як дзеркала епохи та виявлено підходи до розуміння співвідношення універсальних й ідіокультурних закономірностей, які проявляються в різних умовах спілкування міжкультурних комунікацій, що трактовано як підґрунтя для визначення цінностей в конкретному культурно-історичному періоді. З'ясовано, що естрадно-вокальна музика втілює основні тенденції культури та існує як інтеракціональна її складова, що забезпечує універсалізацію основних цінностей культури.

Ключові слова: універсалізація, естрадно-вокальне виконавство, цінності культури.

Постановка проблеми. XXI ст. характеризується інтересом до культурних цінностей в контексті їх універсального застосування для формування духовного потенціалу нації. В змістовних межах культурології все актуальнішими стають дослідження, пов'язані з аналізом різноманітних за складністю і наповненням форм комунікації представників різних культур, які поводяться та оцінюють один одного відповідно до сформованих у певному культурно-ментальному середовищі диспозицій, цінностей тощо, тобто їхня поведінка і спосіб мислення завжди культурно зумовлені. При цьому основним залишається збереження того самого духовного потенціалу, закладеного в індивідуалізованому полі культури. Якщо звернутися до духовності, то вочевидь стає ясною потреба у розгляді мистецьких парадигм, які є найбільш показовими для визначення настроїв соціуму. Яскравим прикладом відображення цінностей українського народу завжди була вокальна музика; саме вона трактується як архетип української ментальності. Розгляд української вокальної музики, як контекстуального носія культурних цінностей, становить основу актуальності даної статті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченню вокальної музики присвячено значну кількість робіт. Серед них слід розрізнати дослідження, присвячені вивченню академічного вокального спадку (В. Антонюк, Н. Каданцева, О. Маркова, Т. Рошина, В. Тетері) та естрадного вокалу (Т. Самая, Н. Говорухіна, Н. Рябова, М. Мозговий, І. Бобул, Т. Каболової та ін.). Окремо слід зазначити роботи О. Самойленко щодо психологічного навантаження у зразках вокального мистецтва. Також існує низка робіт, які вивчають хоровий спів України в його регіональному розвитку та становленні (Л. Кияновська, О. Бадалов, І. Бермес, Г. Карась). Але всі зазначені автори розглядають вокальне мистецтво з позицій музикознавчого підходу. І якщо академічний вокальний спадок трактується як потенційно навантажений ціннісними якостями духовної культури, то дослідження естрадного виконавства розглядаються, скоріше, в історичному контексті їх появи та історіографії дискурсу виконавства. Щодо питання вивчення ціннісно-ментальних орієнтацій культурних систем, зокрема української духовності, то можна назвати дослідження О. Олексюк, Л. Бондаренко, Т. Каменської, П. Герчанівської тощо. Зазначені дослідження аналізують ціннісно-культурні орієнтири в контексті їх соціальної міжкультурної комунікації та формують потужну теоретичну базу для їх визначення в теперішній умовах. Водночас, естрадна музика, як універсалізація культурних цінностей, не отримала достатнього вивчення. Це й дозволяє трактувати потребу у вивченні даного питання, як *мету* даної статті.

Виклад основного матеріалу. Сучасний стан інтеграції української культури до світової спільноти вже знаходить у стверджувальній стадії свого існування. Безумовно, що сьогодні визначення універсальних культурних дефініцій, а саме знання про відмінні і спільні характеристики різноманітних за характером культурно-цивілізаційних явищ та процесів, визначають сталий розвиток української культури, де важливою складовою є врахування унікальної національно-ментальної самобутності. Водночас важливим вбачається визначення стійких перспектив подальших її трансформацій у порівнянні та відповідності до загальних світових тенденцій. Культура, як відомо, зберігає єдність нації, держави і суспільства, визначає формування і реалізацію цінностей в усіх сферах людських відносин, виступаючи первинною щодо економіки, політики, права та моралі [1; 65]. Відтак, саме культура визначає соціально-політичний і економічний устрій будь-якого державного утворення. Тому різноманітні за характером та складністю культурні системи завжди були у центрі уваги дослідників. Для визначення ролі музичного мистецтва, зокрема вокально-естрадного виконавства в культурній системі України, слід надати визначення культурній системі, яке найбільш чітко сформульовано в наукових працях Т. Парсонс та Е. Шилз. Ученими надано ряд характеристик поняття культурної системи, але таким, що найбільш корелюється з мистецьким процесом, є таке: культурна система - це спеціальний (особливий) тип абстракцій, елементів, що відібраних з емпіричного життєвого досвіду покоління, які можуть існувати окремо як фізичні символи, передаватися від однієї емпіричної системи дій до іншої [7; 43]. Тобто, йдеться про розуміння культури як складної та самоорганізованої системи, поліваріантного явища, яке, у свою чергу, впливає на організацію всіх аспектів існування людини. На цьому тлі вибудовується система існування масової культури, яка сьогодні виробляє мистецький продукт різного рівня: від примітивного шлягеру до грандіозних постановок мюзиклів. Відомо, що масова культура, за призначенням, охоплює специфічні різновиди духовного виробництва, розрахованого на «середнього» споживача і спрямована на можливість широкого тиражування оригінального продукту, але сьогодні у втіленні естрадної музики,

масова культура виникає як спосіб відображення всіх побутових цінностей соціуму, та дійсно стала новим типом народної культури й засобом маніпуляції масовою свідомістю. Ціннісні ознаки суспільства стають суттю такої культури через точний вибір адресата-споживача (вікових, соціальних і національних груп) та яскравим, реалістичним зображенням певних настроїв суспільства, які іноді набувають гротескний характер (наприклад, «Гречка, мартіні – ми на каранті»). Елементи новаторства у масовій культурі є незначними, оскільки її творці переважно продукують спрощені, адаптовані для масової свідомості верифіковані здобутки високої культури. Але це й сприяє універсалізації тих цінностей, які короткочасно висувуються людьми.

Якщо розглянути визначення універсалізації цінностей культури, то можна визначити такі особливості як: зіставлення (порівняння) культур; врахування складних відносин між універсальністю і ідіокультурністю; знання «зовнішнього» і «внутрішнього» аспектів культури; усвідомлення того, що відсоток універсального і специфічного в різних субкультурах однієї культури в принципі не може бути тотожним; розуміння співвідношення універсальних та ідіокультурних закономірностей, які проявляються в різних умовах спілкування; усвідомлення того, що існує культурна цілісність і культурна континуальність на кожному з етапів побутування національної культури, тобто як у синхронному аспекті розгляду культури, так і в діахронії в аналізі національної культури як певного єдиного своєрідно влаштованого комплексу; визнання наявності культурних констант, притаманних кожній культурі як цілісній системі поліманітних систем тощо [6; 23]. Якщо розглянемо все це на прикладі естрадної музики, то отримаємо певну колаборацію з зазначеними особливостями. Наприклад, зіставлення й порівняння, наступність відносно течій, які проявляються на Заході. Виконавці вокальних естрадних пісень стоять на позиціях наближеності до людей, в своїх піснях вони формують певний настрій, дух часового існування, втілений у тому чи іншому творі. Й тут основоположним стає саме поверхневий підхід, до цінностей культури. В естрадній музиці, так само як й в іміджі вокальних виконавців сублімуються та універсалізуються короткочасні тенденції, але щоб бути конкурентоспроможними і знаходити споживача, вони повинні гостро реагувати на ті події, які є цінними в той чи інший час. Навіть якщо ці цінності є умовними та швидкоплинними. Неможна не погодитися з тим фактом, що сьогодні на естраді є значна кількість виконавців, які вже складають елітний прошарок естрадної музики, що вже виходить із простору «кохання-зітхання», а стає музикою «для дорослих». Більше того, частина пісень набуває значення зразкового сценічного втілення – звукового, образного, вокального [3].

Відомим є факт, що у сучасному суспільстві відбувається динаміка масової культури, як предмета споживання, яка долає лише елемент розважання й дозволяє спростовувати в деякій мірі твердження Ф. Ніцше, що в «музиці немає явного осмислення знайденої істини». Водночас масова музика втілює іншу його думку щодо можливостей музики втілювати істину специфічного виду. [5; 243].

Маючи універсальні для певного часу цінності, естрадна музика, через вербальну складову, доступну до розуміння в побуті, оминаючи потребу глибокого осмислення текстів, дозволяє свідомості спростувати існуючу ситуацію до примітивної, що певним чином дозволяє розвантажити підсвідомість та емоційний стан. Якщо розглянути естрадно-вокальну музику, то в ній можна визначити такі ознаки, що є традиційними для людської свідомості на конкретному історичному зрізі: універсально-прецедентні – відомі будь-якому індивіду; соціумно-прецедентні – відомі пересічному представнику відповідної культури; національно-прецедентні – відомі представнику відповідної національної ментальності [8].

Тобто втілюючи наявні культурні константи свого часу, закономірності розвитку соціальної системи, системи моральних критеріїв та національні погляди, естрадна музика вступає в інтерактивну реальність між індивідом та суспільством, й створює простий вимір, де людина бачить не високодуховні цінності, а універсальну, спрощену, але необхідну для щоденного функціонування індивідуума, модель існування. Таке існування естрадної музики дозволяє звернутися до визначення інтеракціональної складової культурно-історичного континуума, яку виокремлюють поряд з матеріальною і духовною.

Інтеракціональна складова культури почасти вважається навіть більш важливою, порівняно з іншими, оскільки саме в результаті спільної діяльності (інтеракції) представників певної культури формуються духовні й матеріальні цінності, з метою створення яких, власне, і відбувається їхня колективна взаємодія. Дійсно, культура – це «емерджентна якість індивідів і груп, які взаємодіють зі своїм природним і людським оточенням» [6 ; 19].

Із цього походить, що естрадна пісня йде орієнтиром для визначення культурної специфіки, яка проявляється в тому, як організовується дискурс вподобань людей. Саме тому один і той же музичний твір, у двох різних культурних відрізках часу, сприймається по-різному або трансформується в контексті умов своєї реалізації. Отже, саме естрадне виконавство можна трактувати як рефлексію на існуючі ціннісні складові культурної системи, яка вбирає в себе поєднання історичного факту, діяльності та настрою соціуму, його відношення та пошуку морально-духовної ідентифікації себе як особистості з суспільством.

Творчість індивіда, вокально-естрадного виконавця в таких умовах так чи так є насиченою духом історизму та здійснює загальнолюдський «зв'язок часів». У такому контексті музичний твір стає парадигмою чуття, де існуючий дух музики несе в собі не дискурсивний потенціал рефлексійної реакції, а несвідомий емоційний вираз внутрішньої сутності світу, волювої квінтесенції життя який пропагує наступний настрій епохи.

Висновок. Таким чином можна припускати думки, що естрадна пісня, є ціннісною складовою, іманентно притаманною й зрозумілою певній культурі, при цьому вона є системою різноманітних за складністю і наповненням форм комунікації представників різних культур, які поводяться та оцінюють один одного відповідно до сформованих у певному культурно-ментальному середовищі диспозицій, цінностей. На індивідуально-психологічному рівні естрадно-вокальне мистецтво формує когнітивно-ціннісне підґрунтя атитюдів людини, які поряд з потребами та загально-змістовними суспільними компонентами впливають на особливості її поведінки та діяльності. Також необхідно зазначити наявність інтеракціональних складових культури в естрадному мистецтві, що дозволяє по-іншому поглянути на культурні явища, зрозуміти, та спровокувати їх майбутні трансформації під впливом інших культурно-ментальних цінностей. Відтак, у визначенні концепту естрадно-вокального виконавства, найбільшу увагу привертає той факт, що воно саме розуміється як, з одного боку, культурна універсалія, а з іншого – як специфічна культурно-ментальна цінність.

Список використаної літератури

1. Горбачик А. П. Україна в європейському соціальному дослідженні: досвід роботи в трьох хвилях. *Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна*. № 881, 2009. С. 83-88.
2. Гришаева Л. И., Цурикова Л.В. Теория межкультурной коммуникации. Москва : Академия, 2007. 336 с.
3. Каблова Т. Б. Етос музики в українській культурі кінця ХХ – початку ХХІ ст. *Міжнар. вісник: культурологія, філологія, музикознавство*. Київ : ІДЕЯ-ПРИНТ. Вип. II (11), 2018. С. 117-121.
4. Коннертон П. Як суспільства пам'ятають. Київ : Ніка-Центр, 2004. 184 с.
5. Baugh H. Nietzsche and his music. *Musical Quarterly*. London, 1926. № 12. Apr. P. 238-247.
6. Nanda S., Richard L. *Cultural Anthropology*. Belmont :Wadsworth Publishing Comp., 2010. 426 p.
7. Parsons T., Shils E. *Toward a general theory of action : Theoretical Foundations for the Social Sciences (Social Science Classics Series)*. Harvard University Press, 2001. 506 p.
8. Pylypenko A. Regional Map of Mentality after G. Hofstede: Lessons From Ukraine. *Journal of US-China Public Administration*. 2012. Volume 9. Number 2 (February). P. 195–204.

References

1. Gorbachik A. (2009) Ukraina yevropeyskomu sotsial'nomu issledovaniyu: issledovaniye robotov v tr'okh khvilyakh. *Visnik Kharkivs'kogo natsional'nogo universitetu imeni V.N. Karazina*. № 881, 2009. S. 83-88. (In Ukrainian).
2. Grishayeva L.I., (2007) Tsurikova L.V. Teoriya mezhkul'turnoy kommunikatsii. Moskva: Akademiya, 2007. 336 s. (in Russian).
3. Kablova T.B. (2018) Yetos muziki v ukrains'k'iy kul'turi kintsya XX pochatku XXI st. *Mizhnarodniy visnik: kul'turologiya, filologiya, muzikoznavstvo*. Kyiv : ÍDEYA-PRINT. Vip. II (11), 2018. S. 117-121 (In Ukrainian).
4. Konnernton P. (2004) Yak suspil'stva pam'yatayut'. Kuiv: Nika-Tsentr. 184 s. (In Ukrainian)
5. Baugh H. (2006) Nietzsche and his music. *Musical Quarterly*. London, № 12. Apr. P. 238-247 (in English).
5. Baugh H. Nietzsche and his music. *Musical Quarterly*. London, 1926. № 12. Apr. P. 238-247.
6. Nanda S., Richard L. (2010) *Cultural Anthropology*. Belmont :Wadsworth Publishing Comp., 426 p. (in English).
7. Parsons T., Shils E. (2001) *Toward a general theory of action : Theoretical Foundations for the Social Sciences (Social Science Classics Series)*. Harvard University Press, 506 p. (in English).
8. Pylypenko A. (2012) Regional Map of Mentality after G. Hofstede: Lessons From Ukraine. *Journal of US-China Public Administration*. Volume 9. Number 2 (February). P. 195–204 (in English).

ЭСТРАДНОЕ ВОКАЛЬНОЕ ИСКУССТВО В ДИСКУРСЕ УНИВЕРСАЛЬНЫХ КУЛЬТУРНЫХ ЦЕННОСТЕЙ

Романуцкий Виктор – кандидат культурологи, доцент кафедры оперной подготовки и музыкальной режиссуры,

Национальная музыкальная академия Украины им. П.И. Чайковского, г. Киев

Каблова Татьяна – кандидат искусствоведения, доцент,

доцент кафедры музыкально-теоретических дисциплин,

Киевская муниципальная академия эстрадного и циркового искусства, г. Киев

Предложено рассмотрение эстрадно-вокального искусства, как выражения ценностей культуры определенного временного пространства через универсализацию ее образов. Рассмотрены условия определения массовой культуры в контексте ее существования как зеркала эпохи и выявлены подходы к пониманию соотношения универсальных и

идиокультурних закономірностей, которые проявляются в различных условиях общения межкультурных коммуникаций, что трактовано как основу для определения ценностей в конкретном культурно-историческом периоде.

Вияснено, что естрадно-вокальная музыка воплощает основные тенденции культуры и существует как интеракциональна ее составляющая которая обеспечивает универсализацию основных ценностей культуры.

Ключевые слова: универсализация, эстрадно-вокальное исполнительство, ценности культуры.

VARIETY VOCAL ART IN THE DISCOURSE OF UNIVERSAL CULTURAL VALUES

Romanutsky Victor – PhD in Cultural Studies, associate professor of the department of opera training and music directing. Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music, Kyiv

Kablova Tetiana – PhD in Arts, associate professor, Associate Professor of the Department of Music Theoretical Disciplines Kyiv Municipal Academy of Performing and Circus Arts, Kyiv

The article offers a consideration of pop and vocal art as an expression of the cultural values of a certain time space through the universalization of its images. The conditions of defining mass culture in the context of its existence as a mirror of the era are considered and approaches to understanding the relationship between universal and idiocultural laws, which are manifested in different conditions of intercultural communication, are interpreted as a basis for determining values in a particular cultural and historical period. It was found that pop and vocal music embodies the main trends of culture and exists as an interactive component that provides universalization of the basic values of culture.

Key words: universalization, pop-vocal performance, values of culture.

UDC 78.01:781.7

VARIETY VOCAL ART IN THE DISCOURSE OF UNIVERSAL CULTURAL VALUES

Romanutsky Victor – PhD in Cultural Studies, associate professor of the department of opera training and music directing. Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music, Kyiv

Kablova Tetiana – PhD in Arts, associate professor, Associate Professor of the Department of Music Theoretical Disciplines Kyiv Municipal Academy of Performing and Circus Arts, Kyiv

The purpose of this work is to consider the concept of universalization in the context of cultural values, substantiation of such a phenomenon as a necessary condition for the existence of culture in globalization, as well as studying the phenomena of mass culture, including pop vocal performance.

Research methodology. A significant number of sources were analyzed, which allowed to identify the main issues that need to be studied, namely the study of pop art from the standpoint of universalization of cultural values. The methodology of the study is to apply comparative, historical and logical methods. This methodological approach allows us to reveal and analyze certain views about Ukrainian popular music of the XX-XXI centuries and its cultural code as an values of culture.

Results. It is established that the cultural vector of vocal and pop performance extends to anthropological direction in the context of the historical and cultural meaning of the existence of a society, which in turn is the carrier as a collective unconscious in the process of perception of a work of art.

This allows us to study pop-vocal performance as the embodiment of values and as a tendency to define pop art as a socio-cultural phenomenon in the historical continuum. Proximity to human life, as well as compliance with the interactive existence of intercultural communication allows us to assert the pop-vocal performance as a carrier of cultural values in their universal meaning.

Novelty. This paper attempts to identify the relationship between social and historical factors that make up the value layer of culture and the formation of pop music as a phenomenon that can universalize the values of culture. It can be argued that today pop vocal music reflects the main characteristics of the era and creates universal images that are inherent in the cultural values of society.

Practical meaning. The materials of the article can be used in the study of pop music in the context of the historical development of culture.

Key words: universalization, pop-vocal performance, values of culture.

Надійшла до редакції 1.02.2021 р.

УДК 008/719(477.82):796.5:502+908(477.82)

**КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ВОЛИНИ В СТРУКТУРІ КУЛЬТУРНОГО
І ЗЕЛЕНОГО / ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ ТА СТВОРЕННІ
ПРИВАБЛИВОГО ІМІДЖУ РЕГІОНУ**

Дмитренко Алла Адамівна – кандидат історичних наук, доцент,
Волинський національний університет ім. Лесі Українки, м. Луцьк
<https://orcid.org/0000-0001-6125-8628>
DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpm.vi37.452>
dmytrenko.a@gmail.com

Висвітлюється значення різноманітних об'єктів культурної спадщини Волині (історичних, архітектурних, археологічних, природних та ін.) для розвитку культурного і зеленого / екологічного туризму, їх ролі в підвищенні туристичної привабливості і соціально-економічному розвитку регіону (створення робочих місць, відродження сіл, розвиток сільської інфраструктури). Увага акцентується на малодосліджених об'єктах культурної спадщини, не включених до туристичних маршрутів. Розглядається концепція туристичних «магнітів» Волині з точки зору включеності до них інших цікавих у туристичному плані об'єктів. Наголошується на необхідності вивчення культурної спадщини населених пунктів Волині із залученням до цієї справи широкого кола пошуковців на місцях. Відзначається можливість формування нових туристичних маршрутів.

Ключові слова: культурна спадщина, об'єкти культурної спадщини, пам'ятки, культурний туризм, зелений туризм, екологічний туризм, Волинь.

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси, що охопили практично всі сторони суспільного життя – це шлях не до нівелювання національної культурної спадщини, а напрям до їх взаємодії, зближення, інтеграції в єдину світову культуру при збереженні культурного розмаїття. Все це потребує не підтасовування під т. зв. американську модель культури, а збереження і розвиток національних культурних надбань, що, насамперед, передбачає вивчення власних досягнень, формування чітких національно-патріотичних установок поваги до національних історичних і культурних здобутків.

Важливу роль у цьому може відіграти дослідження раніше невідомих або маловідомих об'єктів культурної спадщини і включення їх до маршрутів культурного / історико-культурного і зеленого / екологічного туризму. Саме на це спрямовує й Указ «Про заходи щодо підтримки сфери культури, охорони культурної спадщини, розвитку креативних індустрій та туризму», що наголошує на необхідності розробки туристичних програм для різновікових груп населення і промоцію туристичного потенціалу України у світі [12].

Останні дослідження та публікації. До культурної спадщини, відповідно до Закону України, відносимо історичні, археологічні, монументальні, архітектурні, містобудівні, садово-паркові, ландшафтні і об'єкти науки і техніки [5]. Теоретико-методологічні основи суспільно-географічного дослідження культурної спадщини і її роль у соціально-економічному розвитку регіонів й окремих населених пунктів розглянуті у монографічній праці К. Поливач [10]. Перші кроки з вивчення культурної спадщини Волині у другій пол. XIX – початку XX ст. проаналізовані у монографії С. Гаврилюк [3]. Різноманітні об'єкти культурної спадщини Волині висвітлені в численних публікаціях істориків, мистецтвознавців, географів, краєзнавців. У низці досліджень розглядаються проблеми використання об'єктів культурної спадщини (далі – ОКС) у туристичній діяльності. Зокрема, О. Гаталяк простежила туристичний потенціал волинських «історичних населених місць», показала роль туризму в розвитку міського середовища [4]. Для розробки туристичних маршрутів цікавими є висновки Н. Миронюк про те, що багато ОКС розміщені вздовж трьох основних магістралей Волині [8], що є досить зручним для розробки маршрутів. Слід виділити низку досліджень, в яких у якості туристичних об'єктів розглядаються заклади клубного типу і народні промисли: писанкарство, вишивка, деревообробка та ін. [1-2, 6-7, 14], а також простежуються перспективи розвитку туристичної інфраструктури Волинської області [9, 13].

Незважаючи на доволі значний обсяг публікацій з проблем культурної спадщини Волині та їх використання в туризмі, варто виокремити невирішені раніше аспекти проблеми: малодосліджені ОКС, дотепер не включені до туристичних маршрутів; характеристика т. зв. туристичних «магнітів» із точки зору включеності до них інших цікавих у туристичному плані об'єктів.

Мета статті полягає у визначенні місця різноманітних ОКС у системі культурного і зеленого / екологічного туризму та їх ролі в підвищенні туристичної привабливості й соціально-економічному розвитку регіону (працевлаштування, розвиток інфраструктури) особливо сільських населених пунктів.

Виклад матеріалу дослідження. Влітку 2020 р. на Волині презентовано концепцію «туристичних магнітів», де, серед основних туристичних об'єктів-«магнітів», названі історико-культурні заповідники «Старий Луцьк» і «Стародавній Володимир», волинська резиденція Радзивилів Олика, національний природний парк «Прип'ять-Стохід», поліське село Сваловичі і Шацьке поозер'я. Розроблено шість туристичних маршрутів, які можуть бути екскурсіями одного дня або ж кількадедними подорожами. Всі вони настільки насичені цікавими об'єктами, що практично чи не кожен із них може стати окремим маршрутом культурного / пізнавального або зеленого / екологічного туризму. Тим більше, що поруч із визначеними «точками» на маршрутах знаходиться ще низка різноманітних об'єктів, історичної, культурної, природної спадщини, що можуть бути цікавими для туристів по різному вмонтованим у цілях подорожі.

Перший маршрут, за задумом розробників, розпочинається у Луцьку і передбачає відвідання зони відпочинку у с. Богущівка, Замкової Вежі у с. Усичі, краєзнавчого музею у смт. Точин, Музею В. Липинського у с. Затурці, монастиря у с. Зимне, Історико-культурного заповідника «Стародавній Володимир», Музею І. Стравінського у с. Устилуг та екопарку «Аміла» у с. Радовичі [11]. Окрім названих об'єктів на цьому маршруті можна познайомитись із загально-зоологічним заказником «Гнідавське болото», де, окрім лучної рослинності, багатий орнітологічний світ, що може стати захопливим об'єктом для «фотомисливців». По дорозі до Володимира-Волинського є зоологічний заказник «Шепель» як база для зеленого туризму. У с. Затурці, окрім музею В. Липинського, варто відвідати костел Святої Трійці. Надзвичайно цікавим туристичним об'єктом може стати с. Кисилін Локачинського р-ну, де «все дихає історією». Село розміщене практично на маршруті № 1, але не увійшло до «туристичних магнітів». У різні історичні періоди тут знаходився замок родини Олізарів, потім аріанська академія – перший навчальний заклад Волині. Збереглися костел кармелітів із фресками, Свято-Михайлівська церква та ін. Є тут і об'єкти, що можуть зацікавити іноземних туристів – залишки польського кладовища і меморіал у пам'ять про вбитих євреїв, що дає підстави для розвитку ностальгійного туризму. Село може стати місцем не культурно-пізнавальних мандрівок, а й територію розвитку зеленого туризму. Так само, як і інші сільські місцевості, включені до першого маршруту, зокрема с. Богущівка, Зимне, Радовичі. В Устилузі, окрім музею відомого композитора І. Стравінського, розміщеного у меморіальному будинку, можна побачити будинок родини Носенків (київського юриста Г. Носенка, батька дружини І. Стравінського), який сьогодні реставрується; стару каплицю і Петропавлівську церкву; городище IX–XII ст. із валами; сучасна митниця стоїть на місці митниці 1908 р.

Другий маршрут також розпочинається у Луцьку, від якого спрямований до заказника у с. Воротнів, далі – до смт. Олика, лісового ресторану «Yavir», сіл Цумань і Грем'яче [11].

Якщо на першому маршруті переважають об'єкти історії та культури, то тут об'єкти історико-культурної і природної спадщини представлені майже порівну. Ботанічний заказник загальнодержавного значення «Воротнів» часто називають «Маленькою Швейцарією», де розміщено п'ять зарибнених ставків, які вже використовуються для аматорської риболовлі; фруктовий сад посеред лісу; пасіка з будиночком апітерапії; болотисті кринички, одну з яких («Холодну криницю») почистили і облагородили для використання туристами. Воротнів – прекрасне місце для розвитку зеленого / екологічного туризму.

Смт. Олика відоме як волинська столиця Радзивилів, де зберегся комплекс пам'яток, а також князівський парк, залишки польського кладовища і давніх «шляхів» – місцевого Клеванського (Радзивилівського тракту) і фрагмент трансконтинентального шляху «Схід-Захід».

Програмою «Велике будівництво» передбачається відродження комплексу ОКС у смт. Олика, у т.ч. й Радзивилівський тракт, який втратив значну частину туристичної привабливості із-за зрізування старих дерев, завдяки яким саму дорогу іноді називали «Олицьким тунелем».

Лісовий ресторан «Yavir», який пропонується як туристична локація, особливий, належать державному лісовому господарству області, тому пропонує страви з дичини, продукцію з дикорослих ягід, плодів і грибів, яка виготовляється у консервних цехах місцевих лісгоспів. Для туристів розроблена екологічна стежка, інформаційні стенди про волинські ліси та ін.

13 туристичних маршрутів, у т.ч. 6 велосипедних розроблено у Національному природному парку «Цуманська Пуща». Одні з них пропонують ознайомлення з пам'ятками природи: «Парк забутих фігур», «Городищенські дуби», «Горинські крутосхили», флористичним і фауністичним розмаїттям території; інші – з археологічними, історичними, архітектурними та ін. об'єктами: залишками укріплень часів Першої світової війни, місцями, пов'язаними з УПА тощо. «Цуманська Пуща» – помітна дестинація для розвитку зеленого туризму, особливо, якщо до існуючих маршрутів додати участь «зелених» туристів у господарській діяльності (збирання ягід, грибів чи догляд за дикими тваринами – корми у годівниці тощо). С. Грем'яче відоме санаторієм «Пролісок», де можна провести вихідні чи відпочити впродовж більш тривалого часу.

Третій туристичний маршрут пропонує поїздку з Луцька до Ковеля через села Жидичин, Рокині, Переспу із заїздом до «Волинської Голландії», Колодажне, Кричевичі [11].

У с. Жидичин туристам пропонують познайомитися з комплексом об'єктів Свято-Миколаївського Жидичинського монастиря, який своєю історією сягає Х ст. і вважається найдавнішою пам'яткою православ'я у краї. Жидичин відомий і археологічними пам'ятками давньоруського часу. Тут виявлений гончарний горн XIV–XV ст., розташований найвищий на Волині прапор України, тож село може розвивати і зелений туризм.

Туристичним об'єктом с. Рокині є Музей історії сільського господарства, до якого входить і волинський музей-скансен. У с. Переспа – шинок, що бере початок із 1906 р., і Музей історії Першої світової війни у вітряку при шинку. Далі – «Волинська Голландія», де з весни до осені квітнуть тюльпани, лілії, хризантеми та ін. Колодажне відоме Музеєм-садибою родини Косачів, комплекс якої також увійшов до програми «Велике будівництво». Актуальність цієї дестинації зростає у зв'язку з відзначенням 150-річчя від дня народження Лесі Українки. Чимало туристичних об'єктів має м. Ковель: найвищий у світі пам'ятник Т. Шевченку, пам'ятник-паровоз, костел св. Анни, Історичний музей. А ще туристи можуть відвідати кладовище, де збереглися старі поховання, у т. ч. часів Першої світової війни. На завершення маршруту туристам пропонують відпочити у с. Кричевичі на о. Забілля, яке може стати місцем зеленого туризму, як і, наприклад, багато сіл Рожищенщини, відомих численними історичними, культурними і природними пам'ятками. Місцем ностальгійного туризму може бути м. Рожище, де збереглися залишки єврейського кладовища. Неможливо оминати архітектурні пам'ятки с. Голоби.

Четвертий маршрут передбачає відпочинок на Волинському Поліссі – Старий Чорторийськ із захоплюючою панорамою на р. Стир і Оконські джерела з форелевим господарством. У смт. Маневичі збереглося старе приміщення вокзалу, Римо-католицький костел і відомий човен-довбанка часів Київської Русі. У смт. Любешів – будинок піарів, де навчався Т. Костюшко. Активний відпочинок пропонується у Природному національному парку «Прип'ять-Стохід» і с. Сваловичі (сплави, б'ордвочінг) [11].

Дорога пролягає через села Прилісне, Карасин, Тоболи, Люб'язь, які поки що не включені до маршруту. Давнє с. Прилісне (до 1964 р. – Маневичі), було присілком добре відомого з Литовського періоду с. Чернчгородок, яке мало тісний зв'язок із Луцьким замком. У Прилісному створений музей, де можна дізнатись про його минувшину. У с. Карасин збереглась церква XVII ст. і вітряк, побудований у повоєнні роки. С. Тоболи відоме завдяки пам'яткам Першої світової війни (територія відомого Червищанського плацдарму), зокрема, австрійське військове кладовище, залишки німецького меморіалу в урочищі «Дубовий бір», військові бункери в лісі та ін. Готовий до прийому туристів природний парк «Прип'ять-Стохід», де розроблені екологічні стежки, видані путівники, брошури і створений туристичний маршрут «Таємниці Стоходу» [13; 71].

Як бачимо, четвертий маршрут має великі перспективи для розвитку зеленого / екологічного туризму з активним використанням об'єктів культурної спадщини, наприклад ознайомлення з пам'ятками Першої світової війни та ін.

П'ятий туристичний маршрут починається з Луцька і пролягає через с. Баїв (Музей меду), Брани (найвища точка Волині), Павлівка (пивзавод), Старий Порицьк (еко-сироварня) і добре відоме м. Берестечко [11].

Маршрут логічно поєднує знайомство з історико-культурними об'єктами з гастрономічним туризмом, який є формою культурно-пізнавального туризму. Вважаємо, що туристичну «гастрономію» доцільно доповнити знайомством з історико-культурними об'єктами. Зокрема, с. Баїв – це не лише Музей меду, а й Музей волинського бджільництва та історії села, де представлені експонати, що ілюструють розвиток бджільництва та історію села. У с. Брани є церква поч. XVIII ст., каплиця Басаліні, братська могила воїнів УПА, поруч – заповідник «Бужанівська Дача». Села Павлівка (до 1951 р. – Порицьк) і Старий Порицьк, окрім пивзаводу і сироварні, це ще й цікава історія, пов'язана з відомою родиною Чацьких, серед яких засновник Кременецького ліцею і співавтор конституції. Тут збереглися сакральні пам'ятки. Поруч знаходиться Павлівський зоологічний заказник, озеро Павлівське, підприємство «Павлівська риба».

В основі шостого туристичного маршруту – об'єкти природи, що є основою розвитку зеленого туризму, і різноманітні розваги для туристів: плавання на човнах і байдарках катання на квадроциклах, піші і вело-екскурсії, мотузковий парк, риболовля, гастрономія. Маршрут включає села району Шацьких озер (Шацького національного природного парку): Шацьк, Світязь, Залісся, Пульмо, Мельники, Гаївка, Острів'я [11].

На нашу думку, маршрут все ж доцільно розширити і додати об'єкти ОКС. Для прикладу, візьмемо с. Піща, розміщене на українсько-білоруському кордоні. Там дотепер збереглися залишки поміщицької садиби Гутовських – будинок, каплиця, два господарські приміщення (млин і рибний склад). Це єдиний

комплекс споруд, хоч і дуже зруйнований, що зберігся на Волині. У селі є озеро, а біля нього стара дерев'яна церква. Біля села розташований Піщанський заказник і міні-зоопарк, де розводять диких кабанів, качок, фазанів, коней і туристи, окрім візуального споглядання, можуть взяти участь у годівлі тварин. Різні цікаві локації для туристів є і в інших селах. Наприклад, два музеї у Шацькому коледжі лісового господарства; лісова пасіка біля Світязя; збережений бетонний дот біля с. Острів'я; маленьке озеро Ритець біля с. Кошари, вода якого міняє колір завдяки цвітінню водоростей та ін.

А ще в зеленому / екологічному туризмі, який залежить від погодних умов, належне місце можуть зайняти традиційні і нові художні промисли: ткацтво, плетіння або ж виготовлення квітів із фоамірану, що є новим європейським трендом. Цю техніку вже опанували майстрині у с. Острів'я, Піща та ін. І звісно ж, на повну силу використовувати природні умови території – екологічні стежки, походи до природних див, наприклад, незвичайної форми дерев у лісі, збирання ягід, грибів, риболовля. Дослідники пропонують у якості рекреаційного ресурсу використовувати лікувальні сапропелеві грязі Шацького поозер'я [9; 240–252].

Цей регіон має значні перспективи розвитку і міжнародного туризму, що може здійснюватися у межах транскордонної співпраці. Зокрема, тут люблять відпочивати мешканці сусідньої Білорусі. У попередні роки, коли відкривався пропускний пункт «Адамчуки», на Шацькі озера приїжджали туристи з Польщі. Сьогодні у рамках програми «Велике будівництво» почалось спорудження дороги і вело-доріжки до с. Адамчуки, що дозволить збільшити туристичні потоки з-за Бугу і включення Шацького поозер'я до велотуру «Green Velo».

Розвиток туризму важливий для соціально-економічного розвитку Волинської області, яка завжди була переважно аграрним регіоном. У період масового сільського безробіття історико-культурний і зелений / екологічний туризм можуть стати одним із шляхів піднесення рівня життя мешканців. Однак для цього потрібні зусилля держави, органів самоврядування і самих людей. Відсутність чіткого законодавства, яке б регулювало сільський туризм, у певній мірі заважає його легалізації. Значна роль у розвитку територій має належати місцевим ОТГ, які б визначили туризм як один із напрямів піднесення добробуту своїх мешканців і виступили з ініціативою про пошук можливостей для створення зелених садиб. З цією метою варто б запросити фахівців туристичного бізнесу, які б допомогли визначити можливості і перспективи розвитку туризму в межах певної ОТГ.

Основну роль у розвитку культурного / історико-культурного / пізнавального і зеленого / екологічного туризму відіграють різноманітні ОКС, які, у свою чергу, виграють від розвитку туризму. Взаємовигідність стосунків туризм – культурна спадщина полягає у збільшенні інтересу до об'єктів культурної спадщини і, звісно, можливості для їх ревіталізації, збереження, охорони, адже отримані кошти можна буде вкладати і в самі об'єкти, що сприятиме розвитку культурного потенціалу області.

Важливим у створенні і розвитку існуючих туристичних локацій є відновлення пам'яток архітектури, монументальних та ін. Вже йшла мова про включення ряду волинських об'єктів культурної спадщини до Програми «Велике будівництво», зокрема, комплексу пам'яток у смт. Олика, музею родини Косачів у с. Колодяжне, будівництво дороги у прибузьких селах. Крім того до Програми включена «Лесина вітальня» у Луцьку та городище «Вали» у Володимирі-Волинському. Плануються ремонтні роботи на кріпосних мурах Луцького замку.

Крім залучення державних коштів, для збереження і розвитку об'єктів культурної спадщини, особливо місцевого значення, потрібна фінансова участь місцевих органів самоврядування. Тут варто відзначити участь Луцької міської ради у проведенні археологічних досліджень у підземеллях колегіуму єзуїтів.

Із метою пошуку нових джерел фінансування для облаштування туристичних об'єктів слід активно використовувати грантові можливості. Досвід участі у грантових проектах вже є в різних селах і у власників окремих зелених садиб, в Історико-культурному заповіднику «Старий Луцьк». Роботи по дослідженню вежі Чарторийських на території Луцького замку проводяться в рамках Програми транскордонного співробітництва Польща – Білорусь – Україна .

Висновки і перспективи досліджень. Отож, культурна спадщина Волині є основою для розвитку не лише культурного / історико-культурного / пізнавального, але й зеленого / екологічного туризму, збільшуючи культурно-пізнавальний потенціал останнього. На основі аналізу концепції розвитку туризму на Волині бачимо, що до розроблених маршрутів увійшли зазвичай вже добре відомі туристам ОКС. Не включеними до маршрутів залишились, наприклад, пам'ятки Любомльщини і «любого» міста князя Василька. Тому для подальшого розвитку туризму на Волині необхідно спрямувати зусилля закладів освіти, музеїв, установ культури (клубів, бібліотек), краєзнавців на пошук інформації про об'єкти культурної спадщини і цікаві моменти з історичного минулого окремих місцевостей з тим, щоб збільшити кількість туристичних локацій.

Із метою збільшення історико-культурного потенціалу туризму слід використовувати всі можливості для пошуку коштів на ревіталізацію, збереження та охорону об'єктів культурної спадщини. Для цього, в першу чергу, активізувати зусилля місцевих громад на збереження пам'яток, які перебувають у стадії руйнування і шукати шляхів для їх консервації, відновлення, використовуючи кошти громад і грантові проекти, які сьогодні є дієвою формою створення туристичних локацій.

Взаємопов'язані між собою поняття «культурна спадщина», «туризм» та «інфраструктура». Культурна спадщина є потенціалом для розвитку туризму, туризм впливає на розвиток інфраструктури, а остання – на туризм і культурну спадщину. Тому важливою є розбудова інфраструктури туристичних дестинацій: транспорту, благоустрою, закладів торгівлі і харчування тощо, що сприятиме формуванню привабливого туристичного іміджу регіону.

Розвиток туризму створить основу для стійкого соціально-економічного розвитку регіону, зокрема, відродження зникаючих сіл (Сваловичі, Стобихва та ін.), працевлаштування сільських мешканців, припинення відтоку молоді із сільських населених пунктів, розвитку закладів культури, громадського харчування, впорядкуванню сільських вулиць, садиб, місць відпочинку.

Перспективною для подальших досліджень є проблема формування нових туристичних маршрутів різного тематичного спрямування: як різновид гастрономічного туризму можна запропонувати поїздку до сіл, де збереглася традиційна технологія виготовлення «кнюшка» / «мацика», що може стати міжобласним маршрутом (Волинська і Рівненська області); затребуваними будуть туристичні маршрути «Сакральні пам'ятки», «Давні городища на Волині», «Містобудівні традиції Волині», а також маршрути, пов'язані з родинами Гулевичів, Липинських, Радзивилів, Чарторійських, Сангушків, королеви Бони, Косачів та ін.; маршрути на основі збережених художніх промислів. Це сприятиме введенню до туристичного «обігу» нових об'єктів та історичних фактів, активному використанню культурної спадщини та розвитку територій.

Список використаної літератури

1. Антипюк О. В., Качаровський Р. Є., Чир Н. В., Карпюк З. К., Єрко І. В. Народні художні промисли Полісся як елемент етнотуризму (на прикладі ОТГ Волинської обл.). *Розвиток мистецьких осередків як засіб збереження етнокультури Гуцульщини*. Матеріали наук.-практ. конф. у рамках проведення Міжнар. мистецького форуму «Барви Карпат». Косів: ПП «Писаний камінь», 2019. С. 52–59.
2. Антипюк О., Єрко І., Карпюк З., Качаровський Р., Чир Н. Райони найбільшого поширення осередків народних художніх промислів у Волинській області як об'єктів пізнавального туризму. *Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку*. Переяслав-Хмельницький, 2020. № 59. С. 9–11.
3. Гаврилюк С. В. Історичне пам'яткознавство Волині, Холмщини і Підляшшя (XIX – початок XX ст.). Луцьк: РВВ «Вежа», 2001. 536 с.
4. Гаталяк О. Розвиток туризму в історичних населених місцях Волинської області. *Вісник Львів. ун-ту*. Серія міжнар. віднос. 2014. Вип. 34. С. 33–40.
5. Закон України «Про охорону культурної спадщини». 2000 р. із змінами 2001–2020 рр. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>. (дата звернення 05.10.2020).
6. Качаровський Р. Є., Антипюк О. В., Чир Н. В., Єрко І. В. Осередки художньої обробки дерева як об'єкти пізнавального туризму Волинської області. *Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації*: матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. : зб. наук. пр. Переяслав-Хмельницький, 2020. Вип. 55. С. 31–34.
7. Качаровський Р. Є., Єрко І. В., Чир Н. В., Антипюк О. В. Осередки вишивки у Волинській області як об'єкти пізнавального туризму. *Географія та туризм*: Матеріали III Всеукр. наук.-пр. Інтернет-конф. Харків. Нац. пед. ун-ту ім. Г.С. Сковороди. Харків, 2020. С. 163–169.
8. Миронюк Н.В. Суспільно-географічний аналіз культурної спадщини Волинської області. *Наук. вісник Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки*. Географічні науки. Луцьк, 2012. С. 107–114.
9. Перспективи розвитку туризму в Україні та світі: управління, технології, моделі: колективна монографія. Вид. 5-е / за наук. ред. проф. Матвійчук Л. Ю. Луцьк: ІВВ Луцького НТУ, 2019. 320 с.
10. Поливач К. А. Культурна спадщина та її вплив на розвиток регіонів України / *Наук. ред. Руденко Л.Г.* Київ : Ін-т географії НАН України, 2012. 208 с.
11. Топові туристичні маршрути Волині. 29.04.2020. URL: <http://tourism.volyn.ua/ua/News/330.html>. (Дата звернення 10.09.2020).
12. Указ Президента України № 329/2020 від 18 серпня 2020 р. «Про заходи щодо підтримки сфери культури, охорони культурної спадщини, розвитку креативних індустрій та туризму». URL: https://www.president.gov.ua/documents/3292020-34717?fbclid=IwAR2Ss7EHH2DBy_EjoucGER338vfvYkbgV1XBVSw6x1jyqC7OJLgZsYGkG0. (Дата звернення 23.09.2020).
13. Черчик Л. М., Міщенко О. В., Єрко І. В. Туристично-рекреаційний комплекс Волинської області: передумови розвитку. Ч. 1. Луцьк: СЧУ ім. Лесі Українки, 2014. 128 с.
14. Чир Н. В., Качаровський Р. Є., Карпюк З. К., Антипюк О. В., Єрко І. В. Осередки писанкарства як потенційні об'єкти туризму Волинської області. *Наука і молодь в XXI сторіччі*. Матеріали V Міжнар. молодіжної наук.-практ. інтернет-конф. Полтава, 2019, 5 груд., 2019. С. 364–367.

References

1. Antypiuk O. V., Kacharovskiy R. Ye., Chyr N.V., Karpiuk Z.K., Yerko I.V. Narodni khudozhni promysly Polissia yak element etnoturyzmu (na prykladi OTH Volynskoi oblasti). *Rozvytok mystetskykh oseredkiv yak zasib zberezhenia etnokultury Hutsulshchyny*. Materialy nauk.-prakt. konf. u ramkakh provedennia Mizhnarodnoho mystetskoho forumu «Barvy Karpat». Kosiv: PP «Pysanyi kamin», 2019. S. 52–59.
2. Antypiuk O., Yerko I., Karpiuk Z., Kacharovskiy R., Chyr N. Raiony naibilshoho poshyrennia oseredkiv narodnykh khudozhnikh promysliv u Volynskii oblasti yak ob'iektiv piznavalnoho turyzmu. *Vitchyzniana nauka na zlami epokh: problemy ta perspektyvy rozvytku*. Pereiaslav-Khmelnitskyi, 2020. № 59. S. 9–11.
3. Havryliuk S. V. Istorychne pam'iatkoznavstvo Volyni, Kholmshchyny i Pidliashshia (XIX – pochatok XX st.). Lutsk: RVV «Vezha», 2001. 536 s.
4. Hataliak O. Rozvytok turyzmu v istorychnykh naselenykh mistsiakh Volynskoi oblasti. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya mizhnar. vidnos.* 2014. Vyp. 34. S. 33–40.
5. Zakon Ukrainy «Pro okhoronu kulturnoi spadshchyny». 2000 r. iz zminamy 2001–2020 rr. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>. (data zvernennia 05.10.2020).
6. Kacharovskiy R. Ye., Antypiuk O. V., Chyr N. V., Yerko I. V. Oseredky khudozhnoi obrobky dereva yak ob'ieky piznavalnoho turyzmu Volynskoi oblasti. *Tendentsii ta perspektyvy rozvytku nauky i osvity v umovakh hlobalizatsii: materialy Mizhnar. nauk.-pr. internet-konf. : zb. nauk. prats. Pereiaslav-Khmelnitskyi, 2020. Vyp. 55. S. 31–34.*
7. Kacharovskiy R. Ye., Yerko I.V., Chyr N.V., Antypiuk O.V. Oseredky vyshyvky u Volynskii oblasti yak ob'ieky piznavalnoho turyzmu. *Heohrafiia ta turyzm: Materialy III Vseukr. nauk.-pr. Internet-konferentsii Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. H.S. Skovorody*. Kharkiv, 2020. S. 163–169.
8. Myroniuk N. V. Suspilno-heohrafichni analiz kulturnoi spadshchyny Volynskoi oblasti. *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Heohrafichni nauky*. Lutsk, 2012. S. 107–114.
9. *Perspektyvy rozvytku turyzmu v Ukraini ta sviti: upravlinnia, tekhnolohii, modeli: kolektyvna monohrafiia*. Vyd. 5-e / za nauk. red. prof. Matviichuk L. Yu. Lutsk: IVV Lutskoho NTU, 2019. 320 s.
10. Polyvach K. A. Kulturna spadshchyna ta yii vplyv na rozvytok rehioniv Ukrainy / Nauk. red. Rudenko L.H. K.: Instytut heohrafiï NAN Ukrainy, 2012. 208 s.
11. Topovi turystychni marshruty Volyni. 29.04.2020. URL: <http://tourism.volyn.ua/ua/News/330.html>. (Data zvernennia 10.09.2020).
12. Ukaz Prezydenta Ukrainy №329/2020 vid 18 serpnia 2020 roku «Pro zakhody shchodo pidtrymky sfery kultury, okhorony kulturnoi spadshchyny, rozvytku kreatyvnykh industrii ta turyzmu». URL: https://www.president.gov.ua/documents/3292020-34717?fbclid=IwAR2Ss7EHH2DBY_EjoucGER338vfvYkbgB1XBVSw6x1jyqC7OJLgZsYGkG0. (Data zvernennia 23.09.2020).
13. Cherchuk L. M., Mishchenko O. V., Yerko I. V. Turystychno-rekreatsiinyi kompleks Volynskoi oblasti: peredumovy rozvytku. Ch. 1. Lutsk: SNU imeni Lesi Ukrainky, 2014. 128 s.
14. Chyr N. V., Kacharovskiy R. Ye., Karpiuk Z. K., Antypiuk O. V., Yerko I. V. Oseredky pysankarstva yak potentsiini ob'ieky turyzmu Volynskoi oblasti. *Nauka i molod v XXI storichchi. Mater. V Mizhnar. molodizhnoi nauk.-prakt. internet-konferentsii*. Poltava, 2019, 05 hrud. 2019. S. 364–367.

КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ ВОЛЫНИ В СТРУКТУРЕ КУЛЬТУРНОГО И ЗЕЛЕННОГО / ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ТУРИЗМА И СОЗДАНИИ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОГО ИМИДЖА РЕГИОНА

Дмитренко Алла Адамовна – кандидат исторических наук, доцент,
Волынский национальный университет им. Леси Украинки, г. Луцк

Освещается значение различных объектов культурного наследия Волыни (исторических, архитектурных, археологических, природных и др.) для развития культурного и зеленого / экологического туризма, их роли в повышении туристической привлекательности и социально-экономическом развитии региона (создание рабочих мест, возрождение сел, развитие сельской инфраструктуры). Акцентируется внимание на малоисследованных объектах культурного наследия, не включенным в туристические маршруты. Рассматривается концепция туристических «магнитов» Волыни с точки зрения включенности в них других интересных в туристическом плане объектов. Подчеркивается необходимость изучения культурного наследия населенных пунктов Волыни с привлечением к этому делу широкого круга исследователей на местах. Отмечается возможность формирования новых туристических маршрутов.

Ключевые слова: культурное наследие, объекты культурного наследия, памятники, культурный туризм, зеленый туризм, экологический туризм, Волынь.

CULTURAL HERITAGE OF VOLYN IN THE STRUCTURE OF CULTURAL AND GREEN / ECOLOGICAL TOURISM AND CREATION OF AN ATTRACTIVE IMAGE OF THE REGION

Dmytrenko Alla – Candidate of Historical Sciences (Ph. D.),
Associate Professor at the Department of Lesis Ukrainka Volyn National University

The article highlights the importance of various cultural heritage sites in Volyn (historical, architectural, archaeological, natural, etc.) for the development of cultural and green / ecological tourism, their role in increasing the

tourist attractiveness and socio-economic development of the region (job creation, village revival, rural infrastructure development). The focus is on little-explored cultural heritage sites not included in tourist routes. The concept of tourist «magnets» of Volyn from the point of view of inclusion of other objects of tourist interest in them is considered. The concept of tourist «magnets» of Volyn from the point of view of inclusion of other objects of tourist interest in them is considered. It is emphasized that it is necessary to study the cultural heritage of the settlements of Volyn with the involvement of a wide range of local researchers. It is noted that there is a possibility of forming new tourist routes.

Key words: cultural heritage, cultural heritage sites, monuments, cultural tourism, green tourism, ecological tourism, Volyn.

UDC 008/719(477.82):796.5:502+908(477.82)

CULTURAL HERITAGE OF VOLYN IN THE STRUCTURE OF CULTURAL AND GREEN / ECOLOGICAL TOURISM AND CREATION OF AN ATTRACTIVE IMAGE OF THE REGION

Dmytrenko Alla – Candidate of Historical Sciences (Ph. D.),
Associate Professor at the Department of Lesis Ukrainka Volyn National University

The aim of this work is to discover the place of various cultural heritage sites in the system of cultural and green / ecological tourism and their role in increasing the tourist attractiveness and socio-economic development of the region, especially rural settlements; identification of new locations for the development of tourist routes within the Volyn region.

Research methodology. Based on the Law of Ukraine «On Protection of Cultural Heritage», the main objects of cultural heritage are identified; Theoretical and methodological basis was the study of historians, geographers, economists on the use of cultural heritage in various types of tourism.

Results. It has been clarified which cultural heritage sites are included in the six tourist routes presented in 2020. The thematic content of the routes is briefly analyzed and it is determined which locations can complement them.

The study of new cultural heritage sites with the involvement of scientists, local historians, teachers, pupils and students will help increase tourist locations. It is important to build the infrastructure of tourist destinations, the formation of their attractive image. It is noted that the development of green and cultural tourism will contribute to the development of the region.

Novelty. The concept of tourist «magnets» of Volyn is analyzed and the subject for new tourist routes which it is expedient to create in Volyn for the purpose of attraction of tourists with various motivation of travels is offered.

Practical meaning. Materials and conclusions of the study can be used to develop new tourist routes and educational activities.

Key words: cultural heritage, cultural heritage sites, monuments, cultural tourism, green tourism, ecological tourism, Volyn.

Надійшла до редакції 1.03.2021 р.

УДК 316.776:027.52(477:62-2Ма)

ПУБЛІЧНА БІБЛІОТЕКА У ДИСКУРСІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ (з досвіду роботи ЦБС м. Маріуполя)

Сабадаш Юлія Сергіївна – доктор культурології, професор,
завідувач кафедри культурології та інформаційної діяльності,
Маріупольський державний університет, м. Маріуполь
<http://orcid.org/0000-0001-5068-7486>
juliasabadash2005@gmail.com

Нікольченко Юзеф Мойсейович – доцент, доцент
кафедри культурології та інформаційної діяльності,
Маріупольський державний університет, м. Маріуполь
<http://orcid.org/0000-0002-8149-6743>
DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpm.vi37.453>
nicolchenko46@ukr.net

На прикладі Централізованої бібліотечної системи м. Маріуполя аналізується проблема ефективного функціонування публічних бібліотек у сучасному глобалізованому інформаційному середовищі з використанням українського та міжнародного досвіду бібліотечно-інформаційного обслуговування. Встановлено, що основним інструментом досягнення позитивних результатів є надання бібліотеками рівного доступу всім верствам населення регіону до інформації, знань, історичної та культурної спадщини, формування сучасної системи бібліотечно-інформаційних ресурсів, сприяння розвитку інформаційної культури користувачів.

Ключові слова: публічна бібліотека, інформаційна культура, інформаційні технології, Інтернет, Централізована бібліотечна система м. Маріуполя, бібліотечно-інформаційне обслуговування споживачів.

Актуальність дослідження. Інтерес до бібліотеки не лише бібліотекознавців, а й культурологів, обумовлений тим, що вона як універсальне явище культури з дитинства супроводжує людину. Змінюються умови життя, з'являються нові технології в книжковому виробництві, нові форми і способи поширення знань, проте беззмінною залишається сутність бібліотеки. У минулому – школа, інститут, бібліотека і музей – виступали соціально й ідеологічно організованими засобами отримання необхідної інформації і були установами, що виконували відповідні функції. Роль бібліотеки визначалася тим, що вона не лише змінювала свідомість людини, а й формувала її. Фонд бібліотеки за допомогою каталогів, шифрів і розташування книг, створював свій порядок подання знання. Держава через систему організації бібліотек регулювала доступ масового читача до культури. Проте, сучасна бібліотека є лише одним із численних способів зберігання інформації і трансляції її споживачеві. На початку XXI ст. у бібліотечному середовищі відбулися значні зміни, пов'язані з трансформацією понять «текст», «книга», новим розумінням сутності бібліотек, музеїв і архівів. Культурна спільнота стає більш диференційованою і спеціалізованою. Впровадження інформаційних технологій, поява комп'ютерів і мобільного зв'язку привело до того, що люди мають можливість забезпечувати свої інформаційні потреби не виходячи з дому. Книга виходить за стіни бібліотеки як фізичного простору, а сама бібліотека стає елементом культурницьких та інформаційно-комунікативних систем [9]. Тож еволюція бібліотеки пов'язана з етапами розвитку світової та локальних цивілізацій. У той же час вона має свої закономірності. Актуальним постає поняття «життя бібліотеки», що включає у себе *повсякденне життя*, пов'язане з кількісними описами і підрахунками книжкових видань, і *внутрішнім*, що включає взаємовідносини всередині бібліотечної спільноти або конкретної бібліотеки – відносини з владою, іншими бібліотеками та установами.

Увага дослідника може бути прикута не лише до складу книжкових збірань, цінних видань, довідкового апарату бібліотеки та обслуговування, але й просторових зв'язків бібліотеки з установами і закладами культури та інформаційними центрами. Розуміння сутності і функцій сучасної бібліотеки дозволить перерозподілити кордон інформаційного і комунікативного простору, ввести бібліотеку в систему культурно-інформаційних центрів суспільства, виявити загальні закономірності її розвитку.

Для культурології ця тема актуальна тим, що не обмежується технологічними аспектами розгляду бібліотеки як книгосховища і інформаційного центру. Увага культурології прикута до повсякденного життя людини, тих культурних форм й інститутів, в яких проходить становлення і розвиток особистості. Її універсальність і багатогранність дозволяє виявити перспективні напрями бібліотеки як феномена культури, однієї зі складових історичного Буття. Цікавими є її дослідження як знака в сучасній знакової системі культури і співвідношенні риторичного дискурсу з бібліотечним.

Зміна культурного статусу публічної бібліотеки обумовлює створення нових форм комунікації в системі «Читач-Бібліотека», що релізуються в осмисленні прогресивних підходів до формування фондів та обслуговування її відвідувачів [4, 119].

Постановка проблеми. Глобалізація усіх сфер суспільного діяльності та техногенна революція в сфері комунікацій дозволила публічній бібліотеці трансформуватися і орієнтуватися не стільки на збір інформації, що міститься в документах, скільки на активізацію мислення людей, які освоюють ці комунікації. У спеціальній періодиці можна почути думку, що модернізація публічних бібліотек не може пов'язуватися лише з техногенним шляхом їх розвитку. Можливість подолання кризової ситуації спирається на розвиток комунікативної функції бібліотек, подальшої їх трансформації в інститути соціалізації особистості; перетворенні бібліотек в інтелектуальний простір міжособистісної і міжкультурної комунікації. Її існування обумовлено тим, наскільки ефективно вона виконує свої соціальні функції. На думку Н. Захарової, діяльність бібліотечних установ повинна бути підпорядкована оптимальному культурно-інформаційному забезпеченню життєдіяльності суспільства і кожного читача зокрема [1].

Мета статті – осмислення культурно-інформаційної функції публічної бібліотеки.

Бібліотеки намагаються задовольнити запити користувачів за допомогою сучасних комп'ютерних технологій, які дозволяють збільшити кількість відвідувань, полегшити працю бібліотекаря; комп'ютеризація бібліотек відкриває нові можливості для задоволення читацьких запитів, зменшує витрати часу на пошук необхідної інформації, робить доступ практично до будь-якої інформації відкритим. Не є винятком і публічні бібліотеки країни, об'єднані після 1976 р. у територіальні (міські та районні) централізовані бібліотечні системи, що формують єдиний книжковий фонд, дозволяють не лише уніфікувати систему його обліку, але і забезпечити якісне обслуговування читачів [5, 37–38].

Джерела та історіографія питання. Джерельна база статті включає документи щодо розвитку бібліотечної справи в країні: Закони України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» і «Про культуру», Програму «Маріуполь: стратегія розвитку–2021», «Цільову програму розвитку культури Маріуполя на 2018–2020 рр.», Департаменту культури і суспільного розвитку Маріупольської міськради, Маріупольської ЦБС.

У вітчизняній історіографії питання інформаційно-культурного забезпечення бібліотечної справи вивчалися у спеціальних дослідженнях Ю. Артемова, Е. Голодриги, Т. Гранчак, Н. Захарової, Т. Іваницької, Е. Коцюби, О. Красікової, В. Кудлая, Л. Мухи і Л.Затоки, О. Пашкової, П. Рогового і М. Мацибори, Ю. Сабадаш, О. Федоренка, Л. Чуприни та ін.

Виклад основного матеріалу. Сучасний підхід до сприйняття публічної бібліотеки дає можливість створити установу нового віртуального типу, де читач має можливість оперативно отримати інформацію з всесвітньої мережі книгозбірень. Інтернет впливає на довідково-бібліографічне обслуговування користувачів бібліотек, викликаючи необхідність реорганізації довідково-бібліографічних служб, змін у традиційних функціях обслуговування [3, 4]. Прикладом професійного використання Інтернет в бібліотечному обслуговуванні населення є діяльність КЗ «Міська ЦБС» м Маріуполя.

Створена 1976 р., вона об'єднує 16 бібліотек на чолі з ЦМПБ ім. В. Короленка (перша публічна міська бібліотека у Маріуполі відкрита у 1904 р). Станом на 01.01.2021 р фонд МЦБС становив 534433 прим., зокрема: книг – 507320, періодики – 26366, аудіовізуальних ресурсів – 334, електронних ресурсів – 413; кількість читачів досягло 77 тис., а книговидача – 1,6 млн. прим. За масштабами діяльності система є культурно-просвітницькою установою і методичним центром для державних бібліотек міста. Паралельно з обслуговуванням книгою, пріоритетним напрямом її діяльності є збір інформації про місто та українське Приазов'я, що здійснюється відділом електронної інформації й автоматизації бібліотечних процесів і літературним музеєм, створеним на базі бібліотеки ім. В. Короленка, що забезпечує доступ читачів до: нормативних і законодавчих документів країни за допомогою інформаційно-пошукової системи «Нормативні акти України»; документів органів місцевого самоврядування у центрі «Бібліотека і влада».

На базі бібліотеки щорічно проходить фестиваль «Книга і преса Маріуполя» за участю місцевих літераторів та презентацією їх творів. МЦБС пропонує: електронну доставку документів; віртуальні довідкові послуги з усіх напрямів бібліотечного обслуговування населення, а також з історії, економіки, освіти, культури Маріуполя; інформаційно-правову підтримку юридичними документами і безкоштовними юридичними консультаціями; на сайті МЦБС представлені: електронний каталог, електронна бібліотека повнотекстових видань місцевих авторів, а також зібрання матеріалів з історії та сучасності Маріуполя, його пам'ятні місця, імена видатних земляків у галузі літератури та краєзнавства; у системі діє «Мобільна галерея» – проект, що дає можливість талановитим жителям представити результати художньої творчості або ознайомитися з творчістю колег.

Пріоритетним напрямом модернізації бібліотечної справи у Маріуполі визначений дискурс інформаційної культури, що включає: впровадження і розвиток нових інформаційних технологій, формування і використання електронних ресурсів, впровадження мультимедійних технологій, розвиток мережевої взаємодії бібліотек, забезпечення вільного доступу населення до інформації. Одним із завдань МЦБС у сфері інформаційних технологій є впровадження програмного забезпечення Абіс Ірбіс. У 2019 р. у систему бібліотечного обслуговування МЦБС задіяно додаткове програмне забезпечення Web-Ірбіс, що дозволило об'єднати всі інформаційні ресурси ЦБС і надати до них доступ віддаленим користувачам, розташувати електронні каталоги на власній платформі і запровадити можливості розширеного, професійного і розподіленого пошуку книг читачами.

Каталоги МЦБС розташовані на АРМ Інтернет-центру, посилання на які розміщені на сайті системи, окремих сайтах бібліотек-філій. Ця модернізація збільшила відвідуваність бібліотечної сторінки віртуальними користувачами; з'явилася можливість вибору одного або декількох варіантів пошуку, що скорочує час для отримання результату.

Із переходом публічних бібліотек Маріуполя на сучасні системи автоматизації з'явилася можливість об'єднання їх з метою створення корпоративного електронного Каталогу видань (ККПВ), що відповідає запитам сучасного споживача. У цих умовах змінився підхід до формування корпоративного каталогу періодичних видань, що складається з опису журналів і газет, що надійшли до бібліотеки із зазначенням кількості примірників, місця зберігання в книгозбірнях системи. Із 2007 р у ЦБС впроваджена автоматизована бібліотечна інтегрована система «ІРБІС», що дозволило перевести всі електронні бази даних в єдиний формат і надати доступ до каталогу бібліотеки всім користувачам Інтернету, створити зведений електронний каталог періодичних видань бібліотек Маріуполя. До складу електронного каталогу цих видань ЦБС увійшли бібліотеки МДУ, Приазовського ДГУ та Азовського морського інституту НУ «Одеська морська академія» – загалом 28 бібліотек. Центром корпоративної електронної каталогізації стала ЦМПБ ім. В. Короленка.

У системі функціонує 12 баз даних, зокрема: 2 електронних каталоги, корпоративний каталог періодичних видань, які передплачують бібліотеки МЦБС, База даних (БД) «Край», БД «Бібліотека і влада», БД «Рішення сесій міськради», БД «Нормативні акти України (НАУ)» та ін.

Користувачі цього каталогу мають можливість здійснювати пошук за допомогою ключових слів, назвою періодичного видання і іншим інформаційним і пошуковим ознаками, перебуваючи у віртуальному режимі; отримувати в електронній формі і роздруковувати результати пошуку або зберегати їх на своєму носії. Для користувачів Інтернет-простору з'явилася можливість переходу за посиланням на зовнішній об'єкт на етапі створення бібліографічного запису.

Комп'ютеризовані бібліотечні процеси мають переваги перед традиційними: після обробки документа з'явилася можливість багатоаспектно його використовувати; збільшилася швидкість та зручність пошуку і передачі інформації; з'явився критерій економічності в інформаційному запиті користувачів послуги: інформація надходить до адресата за мінімальною час, незалежно від місця його знаходження. Для більшості користувачів електронна форма є єдиною можливістю отримати необхідний документ; підвищується дискурс інформаційної культури. Для зручності користувачів створено сайт МЦБС, де розміщені відомості про бібліотечну систему, що дає можливість скористатися електронним каталогом, дізнатися про наявність періодичних видань у бібліотеках міста, отримати електронні копії документів, а також відповіді на питання, що цікавлять читачів. Щорічно розділи сайту редагуються і доповнюються; більшість документів розташовані для перегляду на сайті без їх завантаження до ПК, що дає можливість відстежити кількість звернень до тієї чи іншої групи документів.

Моніторинг сайту, проведений в січні 2021 р., надав можливість ознайомитися з географією віртуальних користувачів сайту МЦБС і обсягами інформації, отриманої ними, зокрема [10]: Україна – 1,74 ГБ; Росія – 204 МБ; Нідерланди – 77,18 МБ; США – 76,47 МБ; Німеччина – 28,79 МБ; Франція – 18,32; Естонія – 10,10 МБ; МБ; Білорусь – 11,17 МБ; Швейцарія – 5,67 МБ; Канада – 5,62 МБ; Румунія – 4,88 МБ; Великобританія – 4,84 МБ; Ізраїль – 3,90 МБ; Чехія – 3,08 МБ; Європейський Союз – 2,90 МБ; Казахстан – 2,72 МБ; Туреччина – 1003,43 КБ; Польща – 740,22 КБ; Південна Корея – 403, 67 КБ; Китай – 302,50 КБ; Бразилія – 121,98 КБ; інші – 18 МБ.

Завдяки інформатизації ЦБС має можливість популяризувати фонди і перелік послуг для задоволення запитів відвідувачів, зокрема забезпечується доступ до електронних баз даних безпосередньо у бібліотеках системи та надається доступ до інформації на новітніх носіях (відкриття Інтернет-класів, відео-абонементів, фондів CD-ROM); стають доступними повнотекстові бази даних на електронних носіях, створених ЦБС або придбаних нею; відвідувачі можуть користуватись послугами Інтернету, Електронної пошти; організовується ефективна робота з дистанційного обслуговування різних категорій користувачів. Таким чином, електронні технології дозволяють комплексно підходити до розв'язувати інформаційні завдання з отримання користувачами повного асортименту інформаційних матеріалів.

Час вимагає від МЦБС удосконалювати чинні та створювати нові підходи до формування фондів і надання оперативної інформації користувачам щодо його складу. Йдеться про створення електронної бібліотеки.

Широкого розповсюдження у МЦБС набуло інформаційне обслуговування віддалених користувачів. Однією з форм такого обслуговування у ЦБС є надання послуг у режимі «віртуальна довідка». Популярною у користувачів є електронна доставка документів (ЕДД). Ця послуга використовується студентами ЗВО Маріуполя.

Аналіз роботи віртуальної довідкової служби дозволив акцентувати увагу на перевагах цієї послуги для користувачів, що включає: розширення кордонів інформаційного обслуговування населення; задоволення інформаційних потреб користувачів бібліотеки; отримання безкоштовної віртуальної консультації; доступність та оперативність довідкового обслуговування. Пріоритетним напрямом діяльності МЦБС є формування електронної бібліотеки із забезпеченням віддаленого доступу до ресурсів.

Що стосується фонду електронних бібліотек – створення повнотекстової бази даних електронних документів – це один із перспективних напрямів діяльності МЦБС. Бази даних формуються з метою доступу до документації, надання якої користувачам обмежено, забезпечується доступ до інформації, що існує виключно в електронному вигляді, підвищується книгозабезпеченість за рахунок повнотекстових електронних версій. Фонд електронної бібліотеки є частиною основного фонд бібліотеки.

Джерелами наповнення повнотекстової бази даних електронної бібліотеки є: електронні ресурси структурних підрозділів ЦБС; результати творчої діяльності бібліотекарів – публікації, методичні розробки, буклети та листівки тощо; інформаційні ресурси, що працюють у бібліотечних системах на оптико-магнітних носіях; скановані підручники, часописи тощо; електронні копії документів із книгозбірень, що не є структурними підрозділами ЦБС, відповідно з угодами про співпрацю.

Для формування баз даних «Електронна бібліотека» у МЦБС створена електронна бібліотека, що займається скануванням документів, створенням та обробкою електронних копій, реєстрацією електронних ресурсів на базах даних, завантаженням документів з Інтернету тощо.

Головне завдання відділу електронної бібліотеки – якісне наповнення повнотекстової бази даних «Електронна бібліотека» та оперативне обслуговування користувачів електронними ресурсами. Обслуговування електронними документами має свої особливості – на відміну від оригіналу на паперовому носії, відсутній термін користування ним. Єдина умова щодо отримання послуги від електронної бібліотеки – наявність у споживача читацької картки і доступу до Інтернету.

Користувачі звертаються до повнотекстової бази даних через бібліотеки веб-сайтів, а їх кількість з кожним роком зростає. Найбільша кількість наданих послуг припадає на розділи електронної бібліотеки – «За рівні можливості» та «Інформаційно-правова служба».

Електронні ресурси зберігаються на серверах МЦБС у форматах PDF, DJVU, HTML. Доступ до нього можливий як у місцевому, так і віддаленому режимах. З метою ефективного використання Інтернету на сайті МЦБС розміщені адресні посилання на бібліотечні системи, на книжковий фонд, включаючи розділ наукових видань та публікацій. Постійно зростає інтерес користувачів до електронних книг місцевих авторів. МЦБС бере участь у реалізації програм «Маріуполь: стратегія розвитку – 2021» [6] та «Цільовій програмі розвитку культури у Маріуполі на 2018–2020 рр.» [7], у яких передбачене впровадження сучасних інформаційних технологій у бібліотечну справу регіону. У рамках зазначеної цільової програми розвитку культури у Маріуполі на 2018–2020 рр. реалізується проект автоматизації систем управління ЦБС на основі RFID-технологій, погоджений з ІТ-департаментом Маріупольської міськради. Із впровадженням у практику цього проекту прискорився процес інвентаризації фондів, оптимізувався пошук і прийом/видача документів, покращився контроль за зберіганням книжкового фонду. Активне використання інформаційних технологій у діяльності МЦБС дозволило розміщувати на сайті інформацію не лише у традиційній текстовій формі, а й у вигляді мультимедійних додатків, таких як відео-та аудіо записів, тримірні моделі, панорамні зображення тощо. Робота персональної системи також поступово переміщується у мережу – відвідувачі веб-сайту можуть не лише шукати інформацію самостійно, але й звертатися за допомогою до «віртуального бібліографа» або відправляти запрошення поштою. Наприклад, статистика бібліотеки США свідчить, що електронна форма запитів (у вигляді заявок електронною поштою або в режимі онлайн-спілкування з бібліографом у чатах) стала найбільш популярним зверненням відвідувачів до працівників бібліотек.

В останні роки МЦБС використовує інформаційні технології у всіх форматах бібліотечного обслуговування населення так званих «сірих зон» на лініях розмежування у Донецькій та Луганській областях. Поруч із політичною, економічною та культурною підтримкою з боку української держави, її громадяни на означеній території мають можливість отримати допомогу у сфері бібліотечно-бібліографічного обслуговування. Це стосується і студентів ЗВО регіону.

Другий рік поспіль перед МЦБС гостро стоїть питання організації книговидачі та проведення культурно-масових заходів в умовах карантину, пов'язаному з пандемією COVID-19. Новим форматом роботи бібліотек є обслуговування онлайн-користувачів за допомогою постійної присутності книгозбірень міста на стрінках: Facebook; Instagram; Telegram; на каналі Youtube; на власному сайті. Важливе значення для інформаційної діяльності МЦБС має продуктивна та ефективна кадрова політика. У системі працюють висококваліфіковані професіонали із спеціальною вищою освітою.

Кваліфікований методичний супровід і керівництво філіями вимагають від керівництва МЦБС формувати її кадровий склад залученням фахівців високої кваліфікації у царині інформаційного забезпечення системи бібліотечного обслуговування різних вікових та професійних категорій. З цією метою підтримуються зв'язки з кафедрою культурології та інформаційної діяльності МДУ, яка забезпечує підготовку фахівців за спеціальностями «Документознавство, управління документальними процесами» і «Культурологія» I (бакалаврського) та «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» і «Культурологія, культурна регіоналістика» II (магістерського) рівнів. Зазначеною кафедрою проводяться курси підвищення кваліфікації для бібліотекарів Донецької обл., зокрема і для співробітників МЦБС. Так, на курсах, які відбулися у січні 2021 р., працівники бібліотек ознайомилися з особливостями роботи наукових, публічних і шкільних книгозбірень, інформаційними технологіями, які використовуються в їх роботі, сучасною довідково-бібліографічною діяльністю бібліотек, вимогами до інформаційної культури бібліотекаря тощо.

Висновки. Міжнародний досвід свідчить, що до традиційної бібліотечної автоматизації з розвитком телекомунікаційної інфраструктури додалися «хмарні» системи, зокрема – Grid – узгоджене, відкрите і стандартизоване середовище, що забезпечує гнучкий, безпечний, скоординований розподіл ресурсів у рамках віртуальної організації.

Grid – тип паралельно розподіленої системи, що дозволяє розділення, вибір та накопичення географічно розподілених «автономних» ресурсів у реальному часі в залежності від їх придатності, можливості, роботи, ціни та вимогам якості-обслуговування користувачів. Grid – технологія сумісного використання обчислювальних потужностей та сховищ даних, універсальна програмно-

апаратна інфраструктура, що об'єднує розрізнені комп'ютери у єдину територіально-розподілену інформаційно-обчислювальну систему.

Grid-мережі – нова модель обчислень, що пропонує можливості виконувати складніші обчислення шляхом використання багатьох комп'ютерів, під'єднаних до мережі, які моделюють архітектуру віртуального комп'ютера, здатного розподіляти задачі виконання процесу в паралельній інфраструктурі, надають можливість виконувати обчислення з великими об'ємами даних шляхом їх розділення на менші частини, або можливості виконувати більше паралельних обчислень, ніж це можливо на окремому комп'ютері шляхом розділення задач між процесами. Сьогодні розміщення ресурсів у Grid виконується відповідно до SLA.

Існують декілька «хмарних» систем для бібліотек: «Платформа як послуга» – оренда сховищ даних та техніки у провайдера та встановлення ним власного програмного забезпечення, «Програмне забезпечення як послуга – аутсорсинг» – передача компанією частини її завдань або процесів стороннім виконавцям на умовах субпідряду; угода, за якою робота виконується людьми з зовнішньої компанії, які є також експертами у цьому виді робіт; аутсорсинг використовується для скорочення витрат та «Інфраструктура як сервіс» – використання безкоштовних послуг найбільших ІТ-компаній в Інтернеті).

В Україні означені системи ще не отримали широкого розповсюдження у зв'язку з технічними та фінансовими складнощами. Разом із тим, МЦБС постійно аналізує зарубіжний досвід інформаційного обслуговування користувачів бібліотек, запроваджуючи його у власну практику. Прикладом слугує використання досвіду бібліотек Сингапура з використанням цифрової платформи AuRoSS (автономне сканування документаційного потоку), коли за допомогою роботів, що сканують RFID-позначення, книги автоматично розміщуються у визначеному для них місці [8].

У контексті перспективи з визначення ролі і місця публічної бібліотеки у дискурсі інформаційної культури, необхідно звернутися до положень Стратегії розвитку бібліотечного обслуговування в Україні на період до 2025 р., розробленої профільним Міністерством спільно з Українською бібліотечною асоціацією та затверджена Кабінетом Міністрів у березні 2016 р. Серед стратегічних завдань галузі домінуючим є створення нормативно-правової бази та системних стандартів забезпечення споживачів сучасними бібліотечно-інформаційними послугами та інтеграцію вітчизняних книгозбірень до світового інформаційно-культурного простору.

Список використаної літератури

1. Захарова Н. Культурно-просвітницька функція національної бібліотеки в умовах державотворення (з досвіду НБУ ім. В.І. Вернадського). *Бібліотечний вісник*. 2010. № 4. С. 49–54. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2010_4_5
2. Коммунальное учреждение «Городская централизованная библиотечная система», г. Мариуполь. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.marlibrary.com.ua/>
3. Коцюба Є.Ю. Комплектування, опрацювання та облік цифрових ресурсів НБУ ім. В.І. Вернадського. *Бібліотечний вісник*, 2014. № 2. С. 3–8.
4. Красікова О.Ю. Наукова бібліотека та інтернет: взаємодія інформаційних джерел, актуальні проблеми сьогодення. *Вісник Одес. нац. ун-ту. Сер. : Бібліотекознавство. Бібліографознавство. Книгознавство*. 2014. Т. 19. Вип. 1. С. 119–121.
5. Кудлай В.О. Розвиток бібліотечної справи в Україні: теоретичні, нормативні та змістовні засади. *Вісн. Маріупол. держ. ун-ту. Серія: Філософія, культурологія, соціологія: зб. наук. пр.* Маріуполь, 2013. Вип. 5. С. 34–47.
6. Маріуполь: стратегія розвитку – 2021. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mariupolrada.gov.ua/uploads/ckeditor/%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BA%D0%B0%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F%202021/Strategy-2021-UKR%20%283%29.pdf>
7. Міська цільова програма розвитку культури на 2018–2020 роки. (м. Маріуполь). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mariupolrada.gov.ua/city-council-solution-projects/pro-zatverdzhennja-miskoi-cilovoi-programi-rozvitku-galuzi-kulturi-u-m.mariupoli-na-2018-2022-roki5b0835dde4abe>
8. Работы в публичных библиотеках Сингапура. [Електронний ресурс] – Режим доступу: sibscience.info/ru/institutes/kak-izmenilas-biblioteka-s-razvitiem-18072016
9. Федоренко О. Роль публічних бібліотек в інформатизації суспільства та підвищенні інформаційної культури. *Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору*: матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 21–23 жовт. 2014 р.). С. 293–295.

References

1. Zakharova N. Kulturno-prosvitnytska funktsiia natsionalnoi biblioteky v umovakh derzhavotvorennia (z dosvidu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho). *Bibliotечnyi visnyk*. 2010. № 4. S. 49–54. [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2010_4_5
2. Kommunalnoe uchrezhdenye «Horodskaia tsentralyzovannaia byblyotchnaia sistema», h. Maryupol. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa: <http://www.marlibrary.com.ua/>

3. Kotsiuba Ye. Yu. Komplektuvannia, opratsiuvannia ta oblik tsyfrovyykh resursiv Natsionalnoi biblioteki Ukrainy im. V. Vernadskoho. *Bibliotechnyi visnyk*, 2014. № 2. S. 3–8.
4. Krasikova O. Yu. Naukova biblioteka ta internet: vzaiemodiia informatsiinykh dzherel, aktualni problemy sohodennia. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Ser. : Bibliotekoznavstvo. Bibliohrafoznnavstvo. Knyhoznnavstvo*. 2014. T. 19. Vyp. 1. S. 119–121.
5. Kudlai V.O. Rozvytok bibliotечноi spravy v Ukraini: teoretychni, normatyvni ta zmistovni zasady. *Visn. Mariupol. derzh. un-tu. Serii: Filosofiia, kulturolohiia, sotsiolohiia: zb. nauk. pr.* Mariupol, 2013. Vyp. 5. S. 34–47.
6. Mariupol: stratehiia rozvytku – 2021. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://mariupolrada.gov.ua/uploads/ckeditor/%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BA%D0%B0/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F%202021/Strategy-2021-UKR%20%283%29.pdf>
7. Miska tsilova prohrama rozvytku kultury na 2018–2020 roky. (m. Mariupol). [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://mariupolrada.gov.ua/city-council-solution-projects/pro-zatverdzhennja-miskoi-cilovoi-programi-rozvitku-galuzi-kulturi-u-m.mariupoli-na-2018-2022-roki5b0835dde4abe>
8. Roboty v publychnykh byblyotekakh Synhapura. [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupa: [sib-science.info/ru/institutes/kak-izmenilas-biblioteka-s-razvitiem-18072016](http://science.info/ru/institutes/kak-izmenilas-biblioteka-s-razvitiem-18072016)
9. Fedorenko O. Rol publichnykh bibliotek v informatyzatsii suspilstva ta pidvyshchenni informatsiinoi kultury. *Mistse i rol bibliotek u formuvanni natsionalnoho informatsiinoho prostoru: materialy mizhnar. nauk. konf. (Kyiv, 21–23 zhovt. 2014 r.)*. S. 293–295.

ПУБЛИЧНАЯ БИБЛИОТЕКА В ДИСКУРСЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ (из опыта работы ЦБС г. Мариуполя)

Сабадаш Юлия Сергеевна – доктор культурологии, профессор, заведующая кафедрой культурологии и информационной деятельности, Мариупольского государственного университета, г. Мариуполь
Никольченко Юзеф Моисеевич – доцент, доцент кафедры культурологии и информационной деятельности, Мариупольского государственного университета, г. Мариуполь

На примере Централизованной библиотечной системы г. Мариуполя анализируется проблема эффективного функционирования публичных библиотек в современной глобализированной информационной среде с использованием украинского и международного опыта библиотечно-информационного обслуживания. Установлено, что основным инструментом достижения положительных результатов является предоставление библиотеками равного доступа всем слоям населения региона к информации, знаниям, историческому и культурному наследию, формирование современной системы библиотечно-информационных ресурсов, содействие развитию информационной культуры пользователей.

Ключевые слова: публичная библиотека, дискурс, информационная культура, информационные технологии, Интернет, Централизованная библиотечная система г. Мариуполя, библиотечно-информационное обслуживание потребителей.

PUBLIC LIBRARY IN THE DISCOURSE OF INFORMATION CULTURE (from work experience of the Centralized Library System of Mariupol)

Sabadash Yulia – Doctor of Culturology, Professor, Head of the Department of Cultural Studies and Information Activities, Mariupol State University of Ukraine, Mariupol
Nikolchenko Yuzef – Associate Professor, Associate Professor of the Department of Cultural Studies and Information Activity, Mariupol State University of Ukraine, Mariupol

The article considers the problem of effective functioning of public libraries in the modern globalized information environment using the Ukrainian and international experience of library and information services on the example of the Centralized library system in Mariupol.

It is established that the main tool for achieving positive results is to provide libraries with equal access to all segments of the region's population to information, knowledge, historical and cultural heritage, to form a modern system of library and information resources and to promote the development of information culture of users.

Key words: public library, discourse, information culture, information technologies, Internet, Centralized library system of Mariupol (Ukraine), library and information service of users.

UDC 316.776:027.52 (477:62-2Ma)

PUBLIC LIBRARY IN THE DISCOURSE OF INFORMATION CULTURE (from work experience of the Centralized Library System of Mariupol)

Sabadash Yulia – Doctor of Culturology, Professor,
Head of the Department of Cultural Studies and Information Activities,
Mariupol State University of Ukraine, Mariupol
Nikolchenko Yuzef – Associate Professor, Associate Professor
of the Department of Cultural Studies and Information Activity,
Mariupol State University of Ukraine, Mariupol

The article considers the problem of effective functioning of public libraries in the modern globalized information environment using the Ukrainian and international experience of library and information services on the example of the Centralized library system in Mariupol.

It is established that the main tool for achieving positive results is to provide libraries with equal access to all segments of the region's population to information, knowledge, historical and cultural heritage, to form a modern system of library and information resources and to promote the development of information culture of users.

Key words: public library, discourse, information culture, information technologies, Internet, Centralized library system of Mariupol (Ukraine), library and information service of users.

Надійшла до редакції 2.05.2021 р.

УДК 379.82

ДІЯЛЬНІСТЬ КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЛЄВИХ ЦЕНТРІВ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ФОРМ ДОЗВІЛЛЯ МОЛОДІ

Шмаюн Ольга Юріївна – аспірантка,
Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ
<http://orcid.org/0000-0002-1863-3581>
DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpm.vi37.454>
olinka.fedorenko@gmail.com

Обґрунтовано необхідність дослідження способу проведення культурно-дозвілєвої діяльності молоді в сучасних умовах. Здійснено дослідження структури дозвілля студентської молоді за результатами анкетного опитування з врахуванням регіональності. Проведено порівняльний аналіз результатів анкетування з даними попередніх років. Виокремлено превалюючі форми відпочинку. При цьому визначено особливості дозвілля в сучасних умовах, яким надає перевагу молодь. Досліджено питання участі молоді в громадській діяльності та обґрунтовано впровадження практик волонтерства. За результатами анкетування сформовано пропозиції щодо подальшого розвитку та удосконалення діяльності центрів культурно-дозвілєвої діяльності через призму оновлення спектру послуг відповідно до сучасних запитів молоді.

Ключові слова: культурні послуги, центри культурно-дозвілєвої діяльності, молодь, соціальні мережі, відпочинок.

Постановка проблеми. Одним з основних завдань соціально-культурної діяльності є організація дозвілля молоді, формування у неї національної самосвідомості. Вільний час є одним із важливих засобів формування молодого людини. Він безпосередньо впливає і на її світогляд, і соціальну активність. Те, як буде проводити свій вільний час молоде покоління в подальшому визначить коло інтересів і суспільних потреб молодого людини зокрема і суспільства загалом. Тому сьогодні і в майбутньому необхідним для розвитку свідомого суспільства є формування середовища, інфраструктури, де молодь може сформувавши відповідні життєві цінності. Враховуючи швидкоплинність сьогоденного розвитку суспільства, зокрема й технологічного розвитку, доступності інформації будь-якого типу, структура і перелік занять у вільний час молоді видозмінюється. Важливим є розуміння змін у діяльності культурно-дозвілєвих центрах, що мають відбутись для зацікавлення молоді в перспективі.

Останні дослідження та публікації. В просторі наукових досліджень є досить значна кількість праць на тему культурно-дозвілєвої діяльності. Зокрема нами виділено роботи вітчизняних науковців, які розглядають проблеми саме української молоді, враховуючи культурні чинники, ментальні аспекти, тенденції соціально-економічного розвитку нашої країни. Це праці В. Вакуленко, В. Виткалова, А. Гузьман, О. Ляшенко, І. Конончук, Г. Олійник, І. Петрова, В. Сватенкова, В. Шевчук та ін. Проте в більшості такі дослідження здійснювалися до 2017 р., при цьому частіше в межах одного міста чи закладу вищої освіти. Враховуючи стрімкий перебіг часу та умов і стилю життя населення, Українським культурним фондом проведено дослідження дозвілля і культурних потреб міської молоді в Україні станом на вересень 2020 р. Але в роботі зроблено акцент саме на закладах культури та на співпраці зі структурними підрозділами обласних і районних державних адміністрацій, залишивши не достатньо дослідженим питання особливостей культурно-дозвілєвої

діяльності молоді, їх запиту на культурні послуги з подальшим формування нових інноваційних видів дозвілля в центрах культури для подальшого їх успішного функціонування.

Метою статті є формування пропозицій щодо удосконалення діяльності культурно-дозвіллевих центрів відповідно до особливостей сучасних видів і форм дозвілля студентської молоді.

Виклад матеріалу дослідження. Необхідність формування культури дозвілля молоді зумовлена державно-політичними і соціально-економічними перетвореннями ХХІ ст., які мають вагомий вплив на формування культурно-дозвіллевої діяльності студентської молоді.

Ми стаємо свідками зміни парадигми дозвілля загалом, оскільки є заручниками карантинних обмежень, які безпосередньо впливають на форми дозвілля, доступ до них. «Динаміка суспільного розвитку змінила конфігурацію, обсяг та якість дозвілля в соціумі, внаслідок чого сформувався усвідомлення того, що дозвілля є необхідною умовою, важливим чинником культурної та соціальної репродукції сучасного суспільства» [8; 108].

С. Виткалов [3] зазначає, що «одним з основних показників культури особистості є міра контакту з нею, тобто культурно-дозвіллева активність, яка характеризується участю в культурно-дозвіллевій діяльності, що розгортається у сфері вільного часу» [3]. Тож дослідження безпосередньої участі у культурно-дозвіллевій діяльності, споживання культурних послуг, дозволить центрам культурно-дозвіллевої діяльності, як найбільш ефективним структурам, де молодь реалізує свій вільний час, визначити основні напрями їх подальшого розвитку.

Найбільш активною цільовою аудиторією, яка є основним споживачем культурних послуг та продуктів є молодь, зокрема студентська. Така категорія суспільства, як правило, залишається активною частиною населення в межах проведення дозвілля, оскільки є найменш зайнятою (роботою, сімейними обов'язками, тощо).

Студентство – «це особлива соціальна спільнота і величезна інноваційна сила, яка перебуває в стадії становлення і формування своєї структури ціннісної системи, і тут одним з головних засобів соціалізації молоді виступає культура, що включає в себе накопичені людством знання, цінності, норми і зразки, які формують духовний світ окремих індивідів, соціальних груп, спільнот і всього суспільства» [1; 27].

Підвищення загальнокультурних і професійних вимог суспільства до молоді тягне за собою необхідність в її самоосвіті, саморозвитку. Особливості соціокультурного становища студентської молоді відбиваються в її дозвіллі, яке в порівнянні з дозвіллям інших вікових груп відрізняється різноманітністю і переважанням активних та розважальних форм.

Сьогодні в сфері дозвілля відбулися значні зміни, з'явилися нові форми дозвільної діяльності, змінюється їх характер і зміст. Стає все більш очевидним, що сучасні види молодіжної дозвіллевої діяльності володіють особливостями, помітно відрізняють їх від традиційних видів, більш відповідними умовам, що склалися [11].

У виборі видів дозвіллевої діяльності особливо яскраво відбивається рівень розвитку особистості, її спрямованість, ступінь формування життєвої позиції. І тут виявляється зворотний зв'язок – чим відповідальніше використовується вільний час, тим швидше формується життєва позиція особистості. Тож доводиться констатувати, що значна частина молоді активно залучена в процес споживання масової культури, яка «насаджує» культ індивідуалізму.

Враховуючи важливість думки споживача культурних послуг, продуктів, для розвитку центрів культурно-дозвіллевої діяльності, проведено дослідження серед студентської молоді щодо особливостей та форм їх дозвілля. Дослідження проведено методом анкетування, враховуючи технологічні можливості за допомогою Google форми. Анкета передбачала закриті та відкриті питання. Респондентами стали 355 студентів різних закладів вищої освіти, які відвідували / відвідують центри культурно-дозвіллевої діяльності різних областей (з метою врахування регіональних аспектів).

Так, молоді було поставлено ряд запитань, які дозволяють зрозуміти як проводять вільний час респонденти, скільки приділяють часу для культурно-дозвіллевої діяльності, чи активного роду це дозвілля. Важливим елементом анкетування є формування розуміння наскільки активно молоді люди беруть участь у громадському житті, користуються послугами дозвіллевих центрів та проводять дозвілля в умовах карантину.

Статистика свідчить про те, що студентська молодь приділяє значну частину часу на дозвілля. Зокрема на дозвіллеву діяльність понад 1 год. на день виділяє 61% опитаних (рис. 1).

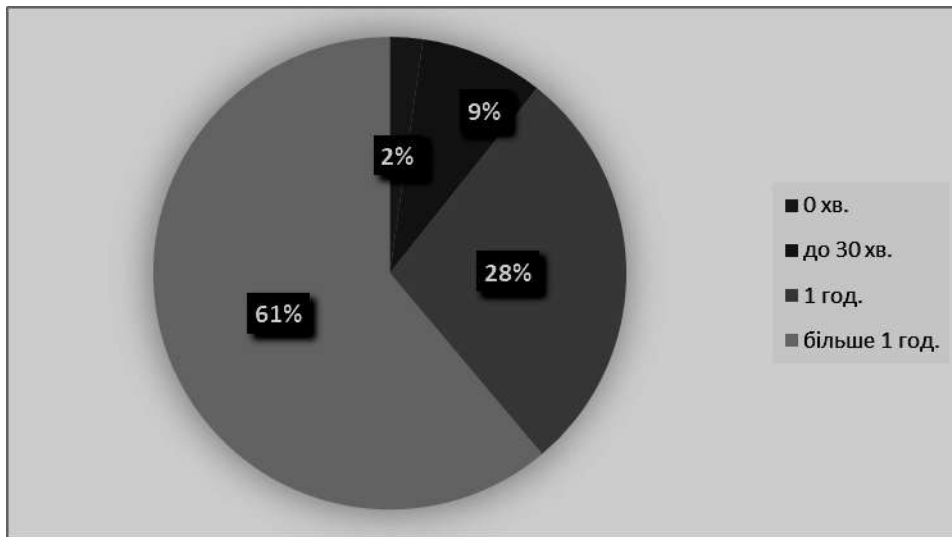

Рис. 1. Витрати часу на дозвілля студентської молоді на день

Тим не менш, 39% молодих людей практично не мають на дозвілля часу. Причиною є відсутність часу на дозвілля у зв'язку з частковим працевлаштуванням.

Важливим є й тип дозвілля, який обирає молодь. Зокрема в переліку були зазначені: перегляд передач, спілкування у соціальних мережах, прослуховування музики, книги, підкасти, комп'ютерні ігри, відвідування музеїв, театрів, кінотеатрів, концертів, майстер-класів, участь у тренінгах, прогулянки на природі, спорт та байдикування. При цьому респонденти могли обрати декілька відповідей, ранжуючи їх за важливістю. Таким чином, питання способу проведення власного дозвілля дозволило отримати показники пасивної та активної його форми.

На жаль, значна частина молоді сьогодні надає перевагу пасивному відпочинку. Серед 355 опитаних 108 обирають пасивне дозвілля, що складає 30% від загальної кількості респондентів (рис. 2). При цьому, такі види дозвілля як перегляд телепередач та спілкування у соціальних мережах превалюють.

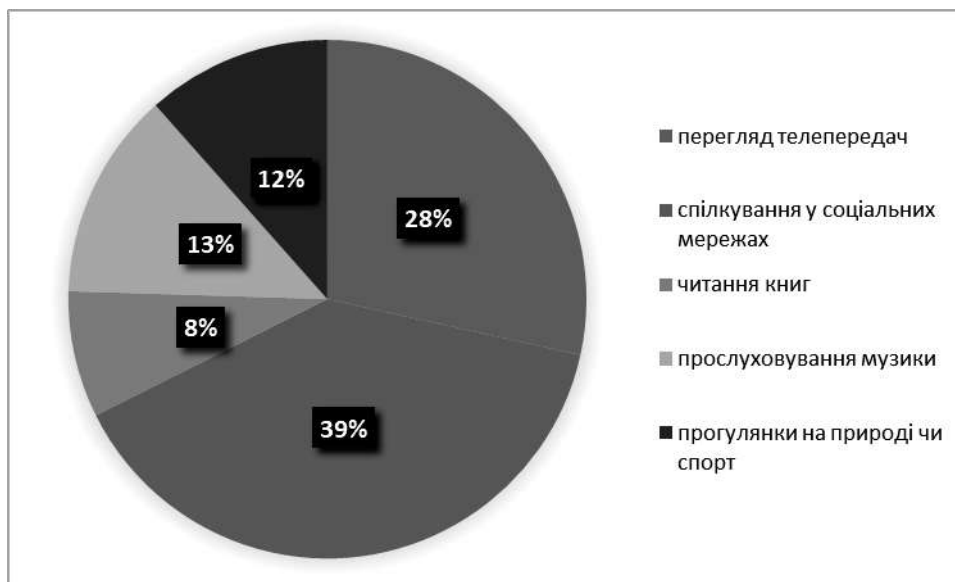

Рис. 2. Диференціація форми дозвілля серед студентської молоді

О. Гузьман, Н. Ляшенко у своїй праці також відмічають, що «порівняльний аналіз результатів минулих та сучасних соціологічних досліджень виявив, що рейтинговий розподіл форм проведення дозвілля залишився майже без змін. Спостерігається орієнтація молоді на пасивні види діяльності; нехтування фізичною культурою та спортом; незначна кількість занять творчого характеру; відсутність цілеспрямованого вибору занять, що призводить до неефективного використання вільного часу» [4; 33].

Так, 39% опитаних надають перевагу такому типу дозвілля як «спілкування у соціальних мережах». Звісно, епоха інформатизації та карантинні обмеження, виводять сьогоднішнє спілкування на інший рівень – не фізичний, емоційний. Але попри усі обставини, що складаються сьогодні лише 12% молодих людей обрали спорт та прогулянки на природі, що жодним чином не пов'язано з

жорсткими карантинними умовами, на нашу думку. Це ще раз підтверджує пасивність студентської молоді у виборі виду культурно-дозвілдової діяльності.

О. Сватенков ще у 2016 р. проводив аналогічне опитування за видами та формами культурно-дозвілдової діяльності. Результати його дослідження показали, що понад третину опитуваних надає перевагу перегляду телепередач [10]. Як бачимо у 2021 р. ситуація практично не змінилась.

Науковець дійшов висновку про «популярність у студентському середовищі такої форми дозвілля як перегляд телепередач підтверджує думку про значний вплив сучасного медійного простору на становлення і розвиток молодого покоління» [10; 188].

Саме тому, існуючим центрам культурно-дозвілдової діяльності як і тим, що планують свою діяльність у майбутньому, варто звернути на цей факт значну увагу. Досить важливим для зацікавлення молоді є врахування їх інтересів. І якщо сьогодні молодь як і п'ять років тому бачить свій саморозвиток через медійний простір, центри з метою привернення споживача не можуть ігнорувати цей факт.

З метою визначення інноваційних форм дозвілля, яким надає перевагу молодь, було поставлено питання закритого типу з вибором дозвілля серед існуючого переліку та відкрите питання з їх пропозиціями для сучасного культурно-дозвілдового центру.

У першому випадку респондентам запропоновано перелік існуючих послуг культурно-дозвілдового центру, серед яких можна обрати декілька, як ті «якими б скористались». Зокрема до списку увійшли такі види дозвілля як: уроки живопису; спецкурси, майстер-класи за темами; логічні та ділові ігри, що імітують конфліктні ситуації; перегляд фільмів; атракціони; мультимедійні виставки, арт-виставки; квести; театралізовані міні-вистави; місця для коворкінгу; пейнт-бол.

Таким чином, запропоновані послуги були заздалегідь розділені на активні та пасивні форми. Результати опитування показали, що студентська молодь надає перевагу знанням і обирає такий вид послуг як «спецкурси та майстер-класи». Як видно з таблиці 1, 115 респондентів із 355 опитаних обирає спецкурси, майстер-класи за обраними тематиками, що складає 32,4% від загальної кількості учасників опитування (третина). Сьогодні більшість таких спецкурсів, тренінгів, молодь відвідує он-лайн.

Таблиця 1

Форми дозвілля культурних центрів

№ п/п	Пропозиція	К-сть згадувань	% в загальній структурі
1.	Спецкурси, майстер-класи	115	32,4
2.	Уроки живопису	111	31,3
3.	Перегляд фільмів	63	17,8
4.	Логічні ігри	38	10,7
5.	Атракціони різних видів	8	2,2
6.	Квест-кімнати	6	1,7
7.	Пейнтбол-гра	5	1,4
8.	Місця для коворкінгу	3	0,8
9.	Виставки	3	0,8
10.	Театралізовані міні-вистави	1	0,3

Проте, ми схильні вважати, що інформаційне середовище, зокрема соціальних мереж, де проводиться такі тренінги не завжди передбачає достовірні дані, що обумовлено глобальними потоками інформації та загальним доступом до неї. Тому важливим є факт того, що молодь сьогодні прагне отримувати додаткові знання кваліфікованих експертів, зокрема в центрах культурно-дозвілдової діяльності.

Позитивним фактором є те, що вибір респондентів спрямований на користь уроків живопису. Третина учасників (31,3%) обирає серед переліку послуг культурного центру «уроки живопису». На нашу думку, це значний позитивний аспект з обох сторін. Оскільки в дослідженні О. Гузьман, Н. Ляшенко [4] зазначено відсутність бажання опитуваних займатись творчістю. Через мистецтво особистість пізнає історію, культуру, формує індивідуальність. З точки зору центру культурно-дозвілдової діяльності такий формат може привернути увагу молоді і не є затратним з боку ресурсів: фінансового, часового.

На питання «Який інноваційний вид заняття проведення дозвілля Ви б запропонували для сучасного культурно-дозвілдового центру?» отримано безліч найрізноманітніших відповідей. Ми намагались їх дещо уніфікувати, щоб визначити основні моменти важливі для молоді. Таким чином,

відповіді були сформовані у 10 категорій, які наведені у таблиці 2. Дані таблиці 2 свідчать про те, що значна частина молоді не готова була відповісти на питання – 43,1% осіб. Така невизначеність носить дещо загрозливий характер, оскільки свідчить про байдужість молоді до власного розвитку та розвитку інфраструктури дозвілля в цілому, а головне – про відсутність бажання щось змінювати.

Дослідник Г. Олійник в своїй роботі стверджує, що «спілкування є важливою складовою діяльності різних дозвіллевих об'єднань» [6; 141]. Так, серед відповідей поширеною пропозицією було створення можливості саме різноформатного спілкування (пасивна форма дозвілля). Щось на кшталт дискусійних клубів, спілкування он-лайн з молоддю інших країн світу, знайомства, спікінг клуби. Це ще раз підтверджує, що замінити живе спілкування та обмін думками повністю режимом он-лайн не можливо, а живе спілкування є все-таки частиною соціуму.

Таблиця 2

Структура пропозицій опитуваних щодо інноваційних послуг для культурно-дозвіллевих центрів

№ п/п	Пропозиція	К-сть згадувань	Відсоток в загальній структурі
1.	Пропозиції відсутні	153	43,1
2.	Спілкування у різних форматах	40	11,27
3.	Тренінги	38	10,7
4.	Віртуальна реальність	34	9,85
5.	Кіберспорт, інтерактивні ігри	20	5,63
6.	Музика	18	5,07
7.	Квести, інтелектуальні ігри	17	4,79
8.	Спортивні секції (пейнтбол, бокс, ролики та ін)	16	4,51
9.	Театр (ораторське мистецтво, написання сценаріїв, інше)	11	3,1
10.	Танцювальні гуртки	8	2,25

Справило враження бажання опитуваних відвідувати тренінги та спецкурси, зокрема згадано бізнес-тренінги, маркетинг, особлива увага була приділена тренінгам із психології та відносин із людьми. Так, майже 11% опитуваних, висловили бажання здобувати нові знання. Часто траплялись коментарі з бажанням вивчати те, що «не передбачено навчальними програмами закладів вищої освіти».

Звісно, діджиталізація сучасності дала про себе знати. Практично 10% опитуваних запропонували створення кімнат віртуальної реальності в центрах культурно-дозвіллевої діяльності. Додаємо, що ще 6% бажаючих хотіли б відвідувати інтерактивні ігри та брати участь у кіберспорті.

До особливостей молоді сьогодні належить переважання у неї пошукової, творчо-експериментальної активності. Молоді люди з інтересом займаються ігровою діяльністю, що викликає чимало емоцій. Вони шукають нових відчуттів і важко сприймають одноманітну діяльність. На сьогодні спостерігається підвищений інтерес молоді до ігрових програм. Діапазон цих інтересів широкий і різноманітний: участь у різних телевізійних програмах, конкурсах; комп'ютерні ігри; спортивні змагання.

У сьогоднішніх непростих економічних умовах соціально-культурна діяльність відчутно впливає на молодь. У міру втрати орієнтації на певні цінності, у молодих людей з'являється можливість відволіктися, знайти себе в будь-чому ще крім звичайних справ, проявити себе і свої здібності. Практика підготовки та проведення молодіжних культурно-дозвіллевих програм показує, що їх успіх у значній мірі залежить від включення в їх структури ігрових блоків, стимулюючих у молоді прагнення до змагальності, імпровізації і винахідливості. Тобто, студентська молодь відслідковує світові тренди та слідує таким світовим тенденціям. І центри культури, молодіжні центри ніколи не зможуть у повному обсязі охоплювати молодь України, якщо не дотримуватимуться аналогічних тенденцій.

Важливим аспектом, врахованим при побудові анкети, було питання «на скільки часто Ви берете участь у громадській діяльності?». Це питання вбудовано в анкету, оскільки дослідники вважають, що саме громадська діяльність, зокрема волонтерство, сприяють залученню молоді до процесу розвитку суспільства, набуття досвіду та проведення дозвілля з користю.

О. Вакуленко пише «сьогодні важливим аспектом життєвої позиції є активізація участі молодих людей у громадській діяльності на місцевому рівні. Переглянута Європейська хартія участі молоді в

громадському житті на місцевому і регіональному рівні наголошує, що участь молоді не є самоціллю, а засобом для досягнення позитивних змін у житті молодих людей та побудові кращого суспільства» [2; 12].

Як показано на рис. 3, 92% опитуваних стикались із громадською діяльністю і лише 8% ніколи не брали участі у ній. На нашу думку, центри культурно-дозвілєвої діяльності мають практикувати залучення молоді до такої діяльності. Саме залучення студентства до процесів соціальних, організаційних, дасть їм досвід, знання, уміння та навички спілкування, що в пріоритеті серед пропозицій нами опитуваного студентства.

Таким чином, культурно-дозвілєвим центрам доцільно переймати досвід сучасних «молодіжних хабів», які успішно практикують волонтерство, з подальшим працевлаштуванням молоді. Зокрема типовим Положенням про молодіжний центр та експертну раду при молодіжному центрі [9], одним із завдань передбачено «працевлаштування молоді та забезпечення зайнятості у вільний час, розвиток молодіжного підприємництва» [9]. Заохочення студентської молоді до громадянської діяльності та соціальних проєктів, дозволить останнім отримати практичний досвід, а закладам культурно-дозвілєвої діяльності – кваліфікованих фахівців по завершенню ними процесу здобуття освіти.

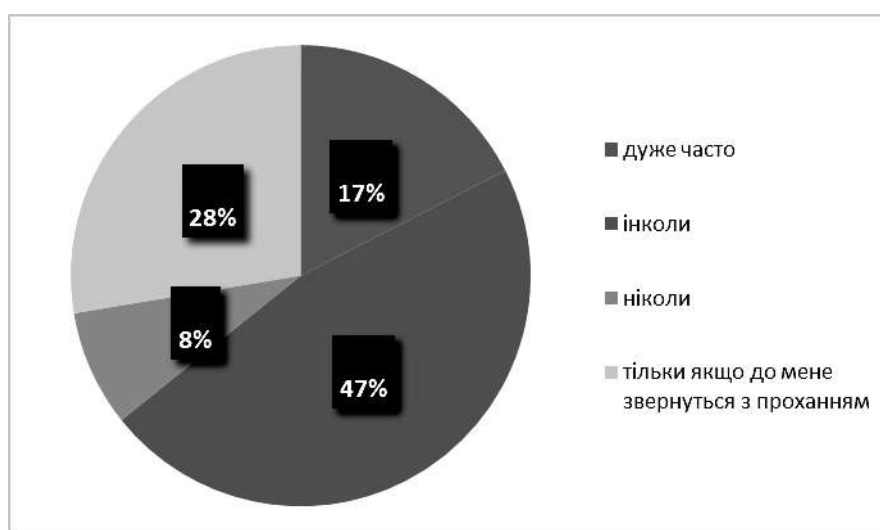

Рис. 3. Участь молоді в громадській діяльності, %

Основним у процесі розвитку центрів культурно-дозвілєвої діяльності залишається комунікація зі своєю цільовою аудиторією. При цьому це можна робити різними доступними шляхами, зокрема й через соціальні мережі. Відстеження сучасних тенденцій дозволить залучити аудиторію до діяльності центрів, оновити їх, реалізувати новітні проєкти.

Висновки. За результатами дослідження, аналізу наукової літератури, проведеного анкетного опитування, можна зробити наступні висновки щодо особливостей культурно-дозвілєвої діяльності студентської молоді:

– в умовах відсутності фільтрації інформації та необмеженого доступу до неї молодь зацікавлена в додатковому особистісному розвитку, зокрема в здобутті знань, умінь та навичок, не передбачених навчальними програмами закладів вищої освіти. Наприклад, психологія поведінки людини в різних обставинах, вирішення конфліктних ситуацій тощо;

– скоріше необхідністю, а не особливістю є прагнення вивчати віртуальну реальність, використання інтерактивних технологій в житті;

– формування простору і можливостей для вивчення культури інших країн, зокрема й через спілкування з їх представниками.

Враховуючи вище окреслені особливості культурно-дозвілєвої діяльності студентської молоді, культурним центрам варто в першу чергу розробляти і впроваджувати практики з вивчення аудиторії закладу та її потреб; проводити опитування аудиторії, брати до уваги відгук відвідувачів після подій, кількісні та якісні дані про аудиторію. Пропонуємо залучати молодих людей до роботи у культурно-дозвілєвих центрах, створювати можливості проходження навчальної практики, волонтерства у центрах з можливістю подальшого працевлаштування молоді.

Важливим сьогодні також є донесення інформації до студентської молоді сучасними комунікаційними інструментами. Керівництву культурно-дозвілєвих центрів доцільно розробляти комунікаційні стратегії центрів культури з огляду на потреби та інтереси цільової аудиторії,

використовувати різні канали комунікації, зокрема соціальні підкасти, й адаптовувати їх наповнення відповідно потреб цільової аудиторії.

Перспективою подальших досліджень є розробка механізму функціонування центру культурно-дозвіллевої діяльності, зокрема конкурентоспроможних послуг та продуктів центру, а також комунікаційної стратегії задля привернення уваги споживача.

Список використаної літератури

1. Азарова. Р. Н. Педагогическая модель организации досуга обучающейся молодежи. *Педагогика*. 2005. 1. С. 27-32.
2. Вакуленко О. В. Активізація молоді як чинник соціальної самореалізації та інтеграції. *Наук. часопис Нац. ун-ту ім. М.П. Драгоманова. Серія 11 : Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. 2018. 25. С. 9-16.
3. Виткалов С. В. Клубний потенціал в умовах сьогодення : (експериментальний досвід Рівненщини). *Культура України*. 2012. 36. С. 40-49.
4. Гузьман О. А., Ляшенко Н.О. Практики дозвілля сучасної студентської молоді. *Грані*. 2016. 9. С. 29-37.
5. Дослідження дозвілля і культурних потреб міської молоді в Україні. Український культурний фонд України. 2021. URL: <https://ucf.in.ua/archive/6042254b1149cb180122d742> (дата звернення: 19.03.2021).
6. Олійник Г. Теоретичні основи формування культурно-дозвіллевої діяльності студентської молоді. *Social Work and Education*. 2017. 3 (2). С. 136-145.
7. Панфилова Е. В. Ценности культуры досуга студенческой молодёжи: результаты исследования. *Молодой ученый*. 2012. 8 (43). С. 278-283.
8. Петрова І. В. Культурно-дозвіллеві практики населення сучасної України: тенденції та пріоритети. *Культура і сучасність*. 2011. 1. С. 108-112.
9. Про затвердження типових положень про молодіжний центр та про експертну раду при молодіжному центрі : постанова КМУ від 20.12.2017 № 1014. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1014-2017-%D0%BF> (дата звернення: 26.04.2021).
10. Сватенков О. В. Дослідження особливостей дозвілля студентської молоді. *Освітологічний дискурс*. 2014. 2 (6). С. 185-195.
11. Седова Н. Н. Досуговая активность молодёжи. *Социологические исследования*. 2009. 12. С. 56-59.

References

1. Azarova, R. N. Pedagogicheskaya model organizatsii dosuga obuchayusheysya molodezhi. *Pedagogika*. 2005. 1. S. 27-32.
2. Doslidzhennia dozvillia i kulturnykh potreb miskoi molodi v Ukraini. Ukrainyskyi kulturnyi fond Ukrainy. 2021. URL: <https://ucf.in.ua/archive/6042254b1149cb180122d742>
3. Huzman O. A., Liashenko N.O. Praktyky dozvillia suchasnoi studentskoi molodi. *Hrani*. 2016. 9. S. 29-37.
4. Oliinyk H. Teoretychni osnovy formuvannia kulturno-dozvillievoi diialnosti studentskoi molodi. *Social Work and Education*. 2017. 3 (2). S. 136-145.
5. Panfilova E. V. Tsennosti kulturyi dosuga studencheskoy molodYozhi: rezultaty issledovaniya. *Molodoy ucheniy*. 2012. 8 (43). S. 278-283.
6. Petrova I. V. Kulturno-dozvillievi praktyky naseleння suchasnoi Ukrainy: tendentsii ta priorytety. *Cultura i Suchasnist*. 2011. 1. S. 108-112
7. Pro zatverdzhennia typovykh polozhen pro molodizhnyi tsentr ta pro ekspertnu radu pry molodizhnomu tsentri : postanova KМУ vid 20.12.2017 № 1014. / *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1014-2017-%D0%BF>
8. Sedova N. N. Dosugovaya aktivnost molodYozhi. *Sotsiologicheskie issledovaniya*. 2009. 12. С. 56-59.
9. Svatentkov O. V. Doslidzhennia osoblyvostei dozvillia studentskoi molodi. *Osvitlohichnyi dyskurs*. 2014. 2 (6). S. 185-195.
10. Vakulenko O. V. Aktyvizatsiia molodi yak chynnyk cotsialnoi samorealizatsii ta intehratsii. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Seriiia 11 : Sotsialna robota. Sotsialna pedahohika*. 2018. 25. S. 9-16.
11. Vytkalov S. V. Klubnyi potentsial v umovakh sohodennia : (ekspery. dosvid Rivnenshchyny). *Kultura Ukrainy*. 2012. 36. С. 40-49.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КУЛЬТУРНО-ДОСУГОВОГО ЦЕНТРА В СООТВЕТСТВИИ С СОВРЕМЕННЫМИ ФОРМАМИ ДОСУГА МОЛОДЕЖИ

Шмаюн Ольга Юрьевна – аспирантка,

Киевский национальный университет культуры и искусств, г. Киев

Обоснована необходимость исследования способа проведения культурно-досуговой деятельности молодежи в современных условиях. Проведено исследование структуры досуга студенческой молодежи по результатам анкетного опроса с учетом региональности. Проведен сравнительный анализ результатов анкетирования с данными предыдущих лет. Выделены основные преобладающие формы отдыха. При этом

определены особенности досуга в современных условиях, которым отдает предпочтение молодежь. Исследован вопрос участия молодежи в общественной деятельности и обоснованно внедрения практик волонтерства. По результатам анкетирования сформированы предложения по дальнейшему совершенствованию деятельности центров культурно-досуговой деятельности сквозь призму обновления спектра услуг в соответствии с современными запросами молодежи.

Ключевые слова: культурные услуги, центры культурно-досуговой деятельности, молодежь, социальные сети, отдых.

ACTIVITY DEVELOPMENT CULTURAL CENTERS IN ACCORDANCE WITH MODERN FORMS OF YOUTH LEISURE

Shmayun Olga – postgraduate,
Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv

Substantiated the research of the way of carrying out cultural and leisure activity of youth in modern conditions. We have identified students as an indicator of the development of society. A study of the structure of student youth leisure based on the results of a questionnaire, taking into account regionality. Conducted a comparative analysis of the survey results with data from previous years. We have identified the main prevailing forms of recreation. At the same time, the peculiarities of leisure in modern conditions, which are preferred by young people, were determined. The issues of youth participation in public activities were investigated and the introduction of volunteering practices was substantiated. According to the results of the questionnaire, we have formed proposals for further development and improvement of cultural and leisure centers through the prism of updating the range of services in accordance with modern needs of young people.

Key words: cultural services, centers of cultural and leisure activity, youth, social networks, rest.

UDC 379.82

ACTIVITY DEVELOPMENT CULTURAL CENTERS IN ACCORDANCE WITH MODERN FORMS OF YOUTH LEISURE

Shmayun Olga – postgraduate,
Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv

The purpose of the article is to form proposals for improving the activities of cultural and leisure centers in accordance with the peculiarities of modern types and forms of leisure for student youth.

Research methodology. Some publications on the subject (survey reports, scientific journal and newspaper articles) have been reviewed. Statistical data have been widely drawn from formal and informal surveys conducted by ourselves.

Results. We have identified students as an indicator of the development of society. And we stated of the structure of student youth leisure based on the results of a questionnaire, taking into account regionalism. Also we substantiated The issues of youth participation in public activities were investigated and the introduction of volunteering practices. According to the results of the questionnaire, we have formed proposals for further development and improvement of cultural and leisure centers through the prism of updating the range of services in accordance with modern needs of young people.

Novelty. In this article, we have shown the main points of what cultural centers should implement in their activities and what strategies they should develop in accordance with the types of youth recreation.

The practical significance. The prospect of further research is the development of a mechanism for the functioning of the center of cultural and leisure activities, in particular competitive services and products of the cultural center.

Key words: cultural services, centers of cultural and leisure activity, youth, social networks, rest.

Надійшла до редакції 2.02.2021 р.

Розділ IV. РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ, ПОВІДОМЛЕННЯ**Part IV. SUMMARIES, REVIEWS, REPORTS**

УДК 378.47.28

ЦІННІСНИЙ РЯД ХУДОЖНЬОГО ЖИТТЯ КРАЇНИ : РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР

Виткалов Сергій Володимирович – доктор культурології, професор кафедри, культурології та музеєзнавства
<http://orcid.org/0000-0001-5345-1364>
sergiy_vsv@ukr.net

Виткалов Володимир Григорович – кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри культурології і музеєзнавства, Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне
<http://orcid.org/0000-0003-0625-8822>
DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpm.vi37.455>
volodumur_vitkalov@ukr.net

Розглядаються форми організації культурного життя в Західному Поліссі в умовах виходу України з епідеміологічної ситуації, виявляються провідні тенденції, найбільш помітні в цій практиці, характерними з яких є зміна формату проведених заходів, перенесення їх на повітряний простір, акцентування уваги на місцевому сегменті, введенні до культурного обігу творчості призабутих регіональних постатей, чия творчість залишила помітний слід у житті інших країн, поглибленні освітньої компоненти у самих виконавців, широких міжкультурних контактах, що допомагає українським митцям успадковувати інокультурний досвід та легше адаптуватися до загальносвітових культурних тенденцій.

Ключові слова: епідеміологічна ситуація, культурний досвід, фестивальний рух, Західне Полісся, ціннісний ряд.

Актуальність проблеми. Кожен історичний період у житті країни має свої особливості, розгортання яких обумовлюється безліччю факторів. У контексті сьогодення таким є епідеміологічна ситуація, стан якої та невизначеність ні її початку, ні її завершення, диктує свої «правила гри» у суспільстві. Впливає окреслена ситуація і на перебіг культурного життя, організатори та безпосередні учасники якого також змушені прийняти нові, не зовсім зрозумілі «правила гри» і запропонувати інший формат творчості, презентації її основних форм, віднайти найбільш ефективний засіб спілкування з публікою у кожному конкретному виді мистецтва.

Специфічно виявляє себе ця ситуація й на теренах Західного Полісся, яке сьогодні також намагається знайти власну нішу художнього позиціонування, виходячи з наявних умов та творчого потенціалу учасників цього процесу.

Огляд останніх досліджень та публікацій. Ґрунтовних досліджень, а тим більше публікацій з даного питання фактично немає через відносну короткочасність тривання події. Непоодинокі ж наявні розвідки у даному напрямі носять переважно емоційний чи політичний характер і нічого суттєвого не додають до поглиблення чи аналізу даного питання. Тому важливим інформаційним джерелом для виявлення специфіки організації культурного життя в даній ситуації слугують монографія О. Копієвської [10] стосовно виявлення особливостей трансформаційних процесів у культурній сфері України та безпосередні враження від виступів митців у різноманітних конкурсах чи фестивалях, участь у виставковій діяльності та інших подібних формах художньої презентації, що почали розгортатися з другого півріччя 2020 р. у Західному Поліссі, як і в Україні загалом, презентовані у мережі Інтернет. Сюди можна зарахувати й інформацію з їх прес-релізів, поширених у соціальних мережах, буклетах, програмах концертів чи виставок, каталогах та інших зразках джерельної бази стосовно характеристики того чи іншого виконавця, презентанта чи експонованих творів. До цього ряду інформаційного ресурсу додамо й інтерв'ю з учасниками та організаторами проведених у регіоні імпрез [9], а також окремі публікації одного з авторів даної розвідки про аналогічні заходи, організовані в інший період у західно-поліському етнорегіоні, співставлення яких із сьогоденням дає чималий матеріал для відповідної інтерпретації і посилання на які є безпосередньо в тексті даної статті. Вони допомагають виявити певні закономірності та тенденції у розгортанні культурного процесу загалом й дають підстави для відповідних висновків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серпень 2020 р. у м. Рівне, незважаючи на несприятливу ситуацію для культурного життя, пов'язану зі складним і не визначеним виходом з епідеміологічної ситуації з COVID-2019, усе ж продемонстрував чимало зрушень не лише у суспільній свідомості, що виявилися у формі більш високої мобільності населення в усіх сферах суспільного життя, акцентуванням уваги на національних пріоритетах тощо, але й обумовлених ними формами культурної ініціативи, зміні підходів до організації наступних культурних імпрез.

Навіть при обмеженій кількості відвідувачів вдалося якісно провести чимало помітних чи, навіть, резонансних заходів, зокрема III міжнародний фестиваль органної музики «Musica viva organum», що вкотре позиціонує місто в числі тих, для населення якого органна музика являє потужний пласт духовності і має чимало постійних відвідувачів і шанувальників таких концертів; здійснити надзвичайно оригінальне ретроспективне експонування творів Народного художника І. Марчука [1], що стало помітною культурною подією у місті, провести декілька оригінальних виставок у залі НСХ України та КЗ «РОКМ», зокрема «містичної» презентації творів останніх років Л. Дахової [2], засвідчивши пошук нових ракурсів бачення нею життя та повернувши увагу до тих змін, що розпочалися у спілчанському середовищі краю.

Сюди зарахуємо й XIV міжнародний фестиваль джазового мистецтва «Art Jazz Cooperation», який, зважаючи на ситуацію та форму функціонування цього виду мистецтва, все таки залишився в числі культурних пріоритетів регіону, утім демонструючи помітну зміну його формату і поступову еволюцію до професіоналізації форм та просвітницького чинника в його основі. У цьому ряду є й віднайдення нових прийомів залучення студентської аудиторії міста до культурного життя через ініціативу зали мистецтв обласної універсально наукової бібліотеки та відродженого «Арт-ательє Г.П. Косміади», спрямовану на пошук нових форм роботи з відвідувачами, а також упровадження оригінальних форм проведення екскурсій випускниками кафедри культурології і музеєзнавства РДГУ для студентів перших курсів університету вулицями міста, зокрема й іноземними мовами.

Завершуючи далеко не повний перелік художніх імпрез серпня 2020 р., тобто часу поступового й складного виходу країни та світу з епідеміологічної ситуації, слід акцентувати на певних висновках із концертного чи, ширше б сказати, культурного життя в регіоні загалом. Тим більше, що поступовий, а подекуди й проблематичний, вихід із цієї ситуації стимулював появу й нових ініціатив, на які не зверталася особлива увага у попередній період. За основу візьмемо досвід міжнародного джазового фестивалю.

Якщо у минулі роки, до прикладу, у 2014 – учасники фестивалю «Art Jazz Cooperation», започаткованого у Західному Поліссі (Рівне і Луцьк) концентрували увагу на широкій європейській концертній практиці в її кореляції з вітчизняними й іноземними (США, Грузія, РФ, Польща) виконавцями, і Дж. Паркер, Н. Катамадзе, К. Пурпуладзе та інші, запрошені й на волинську сцену (адже фестивальні заходи відбувалися майже одночасно в Рівному і Луцьку), завдячуючи власній ініціативі організатора фестивалю С. Гемберга, уточнювали виконавські (а надто роль в інтерпретації) позиції українських музикантів у культурному просторі [3], то сьогодні, у зв'язку з певною актуалізацією національного чинника, викликаною світовою епідемією, що загострила питання національної самоідентифікації, межі цього фестивалю «географічно» звузилися, концентруючись лише на майданчиках м. Рівне, що поглибило формотворчий пошук організаторів акцентуванням уваги на вітчизняному культурному продукті. А відтак розширено межі емоційного впливу концертних виступів за рахунок виявлення яскравих місцевих постатей і просування у суспільну свідомість їх художніх здобутків. Адже постать видатного, до прикладу, американського композитора і диригента, керівника Нью-Йоркського філармонічного оркестру Леонардо Бернстайна (1917-1990 рр.), що народився і частину життя провів у м. Рівне, однак талант якого розкрився у мюзиклах театрів Бродвею, допомагає повернути до культурного обігу як регіональні художні здобутки, так і урізноманітнює тематичний ряд художніх програм, насичує їх відповідним культурно-освітнім та патріотичним сегментом. І загалом краще позиціонує Україну у світовому культурному просторі [4].

У 2015 р. під час проведення фестивальных заходів згаданого вже «Art Jazz Cooperation» традиційною вважалася така форма як квін-пікс, або портрет виконавця, створеного лише упродовж звучання твору (до 5-7 хв.), які блискуче виконував різнобічно обдарований рівненський митець (керівник епатажного гурту «От вінта!», оригінальний письменник і художній критик) Ю. Журавель, неодноразово розглянутий нами у низці розвідок [5], який перетворив цей жанр на унікальну форму художнього позиціонування і обраного митця, і самого виконавця портретів, і з цим «джазовим образотворенням», на якому застигла найвища мить творчості, оргкомітет фестивалю позиціонував себе згодом в НБУ ім. В. Вернадського, виставкових залах Львова, Житомира чи Ужгорода, навіть цим розширюючи потенційну аудиторію цього виду мистецтва, то сьогодні об'єктивні обставини (не можливість зібрати (тобто,

відібрати за уподобанням) широку аудиторію і, відповідно, перенесення заходів на відкритий повітряний простір, обмеженість художнього оформлення, зокрема й звукового супроводу, яке не можна якісно забезпечити у просторі парку), стимулювали пошук нових засобів художньої виразності. І в цьому плані світлова палітра, що супроводжувала музичне звучання, майже перевершила сама себе, оскільки за допомогою професійного «світла» стало можливим компенсувати відсутність належної концертної зали з якісною акустикою, художнім обрамленням та розкрити чимало яскравих граней цього шоу, які не можна відтворити в обмеженому просторі зали Академічного театру.

Якщо у 2017 р. фінальні заходи «Art Jazz Cooperation» відбувалися й у замку Любарта (м. Луцьк), структура і середньовічне начиння якого додавали до звучання джазових композицій значного емоційного сегменту, оскільки «змішування епох», нічна атмосфера таємничості, нав'язана середньовічними стінами будови XIV ст., також розширювала емоційний простір міста, і традиційне для світових музичних імпрез спілкування виконавців (джаз-сейшн), організоване у спеціально збудованому для цього приміщенні – «Jazz» (м. Рівне) з його чималою кількістю історичної фотографії, внутрішньою структурою зал, то вже 2019 р., із перенесенням значної кількості виступів із приміщень Академічного театру (м. Рівне) і згаданого замку Луцька на місце традиційного відпочинку місцевої публіки («Лебединку») та специфічне «обрамлення» виступів грузинською кухнею, забезпечене оригінальним місцевим рестораном «Виноград», створило неперевершені враження для відпочинку й художнього спілкування митців та публіки.

Саме тоді вперше проведено й виступи виконавців, які відвідували літню Школу джазу, тобто здійснили короткотермінове навчання у Рівненському інституті мистецтв РДГУ, викладачами якого стали відомі музиканти [6], перетворивши це дійство і на значний освітній простір для музикантів, викладачів і студентів навчального закладу.

Сьогодні цю форму вже значно поглиблено, використовуючи й загальносвітову тенденцію до професіоналізації всіх форм людської життєдіяльності та навчання упродовж життя, а також й підтримку «American Voices» (США), суть якої зводилася до того, що упродовж 18-28.08.2020 р. у м. Рівне, на підставі оголошеного конкурсу у міжнародній програмі «Yes Academy Ukraine, 2020» задалегідь відібраних (50 із 320) учасників очікувало 10-денне навчання з вокалу, сценічної майстерності, театральної постановки у стилі Бродвейських мюзиклів, хореографії хіп-хопу й брейкдансу, яке проводили викладачі із Нью-Йорку на базі Рівненського Академічного музично-драматичного театру [7]. І їх виступи (зокрема й п'яти студентів кафедри хореографії РДГУ) підтвердили як ефективність такого навчання, так і факт проведення подібних літніх Шкіл у регіонах (Полтава, Опішне, Рибаківка та ін.). А з іншого, – адаптацію українських виконавців та організаторів до швидкого сприйняття інокультурних форм, їх критичного осмислення і уміння адаптуватися в заданих параметрах (До речі, цей вид художньої практики не користується державною підтримкою у США через певну легковажність самого жанру, спрямованого на залучення публіки. Майже аналогічні речі відбуваються і з українськими подібними заходами, організатори яких, незважаючи на їх актуальність та потрібність для дитячої чи молодіжної вітчизняної аудиторії, переважно орієнтуються на спонсорів чи меценатів, або, як виключення, – депутатів місцевих рад).

Поза сумнівом, вивчати будь-який досвід українолюбів потрібно, а сьогодні – особливо, у зв'язку з європейською інтеграцією України, заземлюючи його на місцевий (національний) ґрунт, інакше він не приживеться, а якщо і приживеться в своїй *першооснові*, то це й буде так звана глобалізація (чи її найгірший варіант) у чистому вигляді, мета якої – культурна уніфікація будь-якого етно (у значенні національно-культурного) середовища. Тому проведення подібних заходів у регіонах і країні загалом, є вкрай важливим, адже випробовує Україну на міцність її національної ідентичності чи самоідентифікації, дає реальний шанс для формування власних культурних форм.

Тож наявність глобальних викликів, як свідчить досвід участі у проведених імпрезах українських виконавців, не стає особливою перешкодою через мовний чинник у творчості та організаційно-культурній діяльності митців і організаторів аналізованих художніх прем'єр. Вони лише стимулюють творчу думку, ставши прикладом того, що для організації будь-якої справи потрібен, перш за все, лідер, а в умовах України, – так званий кризовий менеджер, здатний оперативно і ефективно реагувати на усі виклики сучасності і знайти оптимальне рішення у будь-якій ситуації, переформатовувати наданий йому простір у суцільну сцену, максимально використовуючи художні запити різноманітно підготовленої публіки, можливості технічного обладнання та, головне, яскравий потенціал наявних виконавців.

Висновки. Відтак активізація організаційно-культурної діяльності останнім часом, попри високу напругу в політичній системі країни, невизначеність її у світовому просторі у зв'язку з епідеміологічною ситуацією та безліч інших викликів сьогодення, виявляється в регіоні в різних

сферах, зокрема – виставковій, концертній, пошуковій. І приїзд до м. Рівне у серпні 2020 р. Народного художника України, лауреата Національної премії України ім. Т. Шевченка І. Марчука та експонування його майже 60-річної ретроспективної виставки, на якій демонструвалися основні художні техніки митця, еволюція його художнього ряду, портретний жанр і натюрморт, що вперше створила черги до приватної виставкової зали «Євро-Арт», як і проведення III міжнародного фестивалю органної музики «Musica viva organum» за участі в переважній більшості (за названих вище обставин) українських музикантів, повною мірою продемонстрували зміну ціннісного ряду в їх власній творчості, акцентування уваги на здобутті більш високих рівнів освіти [8]. А їх стажування чи навчання в інших освітніх закладах світу, розширення просвітницького аспекту як елементу їхньої творчості, як це багато років роблять їх закордонні колеги, можуть слугувати підтвердженням справді духовного відродження країни, накопичення значного духовного потенціалу, яке можливе лише за наявності певної критичної маси інтелекту, тобто групи особистостей, здатної запропонувати власні художні орієнтири у безмежному просторі духовної культури. І це також є певною ознакою сьогодення, зміни ціннісних орієнтацій сучасної художньої інтелігенції України.

Список використаної літератури

1. Виткалов С. В. Іван Марчук у Рівному: до проведення виставки художніх творів митця. *Культура і життя (Київ)*, 2020. № (16). 28 серп. С. 4.
2. Виткалов С. В. «Місячний маскарад тіней, або Фігури фантомів» (філософія душі Людмили Дахової. *Вільне слово (Рівне)*, 2020. № 33 (15173). 13 серп. С. 14.
3. Виткалов С.В. Перша помітна дата в історії джазового клубу «Джем». *Рівне-експрес*, 2014. № 7 (880). 13 лют. С. 5; Виткалов С. В., Чепелюк В. А. Мистецькі змагання на теренах історичної Волині під час «Art Jazz Cooperation, 2014». *Віче (Луцьк)*, 2014. 28 серп. С. 2.
4. Сайт Леонард Бернстайн <https://jew-observer.com/imya/leonard-bernstajn-evrejskaya-istoriya/>
5. Виткалов С. В., Корольчук О. Л. Фестивальна регіональна практика в проблемному ціннісному аспекті сучасної культурної ситуації. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: наук. зап.* Вип. 21, у 2-х тт. Т. 1. Рівне : РДГУ, 2015. С. 113-118; Виткалов С. В. Фестивальний рух як культурний феномен сучасності: спроба аналізу регіонального вектора. *Культура України: серія «Культурологія»: зб. наук. пр.* / Харків. держ. акад. культури: за заг. ред. В.М. Шейка. Харків, 2016. Вип. 52. С. 182-190 .
6. Виткалов С.В. «Art Jazz Cooperation» – 2018, або XI міжнародний джазовий фестиваль у Західному Поліссі. *Культура і життя (Київ)*, 2018. № 36. 7 верес. С. 13.
7. Виткалов С.В. Шанс для формування власних культурних форм: про новий формат міжнародного джазового фестивалю в Рівному. *День (Київ)*, 2020. № 171-172. 11 верес. С. 13.
8. Виткалов С.В. III міжнародний фестиваль органної музики знову в Рівному. *Вільне слова*, 2020. 20 серп. Сайт вид.
9. Інтерв'ю С. Виткалова з організатором XIV міжнародного фестивалю джазового мистецтва «Art Jazz» у м. Рівне, 30-31.08.2020 р. С. Гембергом. *Приватний архів С. Виткалова*.
10. Копієвська О.Р. Трансформаційні процеси в культурі сучасної України. Київ : НАКККіМ, 2014. 296 с.

References

1. Vytkalov S.V. Ivan Marchuk u Rivnomu: do provedennia vystavky khudozhnikh tvoriv myttsia. *Kultura i zhyttia (Kyiv)*, 2020. № (16). 28 serp. S. 4.
2. Vytkalov S.V. «Misiachnyi maskarad tinei, abo Fihury fantomiv» (filosofia dushi Liudmyly Dakhovoi. *Vilne slovo (Rivne)*, 2020. № (). serp. S.
3. Vytkalov S.V. Persha pomitna data v istorii dzhazovoho klubu «Dzhem». *Rivne-ekspres*, 2014. № 7 (880). 13 liut. S. 5; Vytkalov S.V., Chepeliuk V.A. Mystetski zmahannia na terenakh istorychnoi Volyni pid chas «Art Jazz Cooperation, 2014». *Viche (Lutsk)*, 2014. 28 serp. S. 2.
4. Sait Leonanard Bernstain <https://jew-observer.com/imya/leonard-bernstajn-evrejskaya-istoriya/>
5. Vytkalov S.V., Korolchuk O.L. Festyvalna rehionalna praktyka v problemnomu tsinnisnomu aspekti suchasnoi kulturnoi sytuatsii. *Ukrainska kultura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku: nauk. zap. Vyp. 21, u 2-kh tt. T. 1. Rivne : RDHU*, 2015. S. 113-118; Vytkalov S. V. Festyvalnyi rukh yak kulturnyi fenomen suchasnosti: sproba analizu rehionalnogo vektora. *Kultura Ukrainy: seriia «Kulturolohiia»: zb. nauk. pr.* / Kharkiv. derzh. akad. kultury: za zah. red. V.M. Sheika. Kharkiv, 2016. Vyp. 52. S. 182-190 .
6. Vytkalov S.V. «Art Jazz Cooperation» – 2018, abo KhI mizhnarodnyi dzhazovyi festyval u Zakhidnomu Polissi. *Kultura i zhyttia (Kyiv)*, 2018. № 36. 7 veres. S. 13.
7. Vytkalov S.V. Novyi format mizhnarodnogo dzhazovoho festyvaliu u Rivnomu. *Den*, 2020. 2020. № 171-172. 11 veres. S. 13.
8. Vytkalov S.V. III mizhnarodnyi festyval orhannoi muzyky zнову v Rivnomu. *Vilne slova*, 2020. 20 serp. Sait vydannia.
9. Interviu S. Vytkalova z orhanizatorom KhIV mizhnarodnogo festyvaliu dzhazovoho mystetstva «Art Jazz» u m. Rivne, 30-31.08.2020 r. S. Hemberhom. *Pryvatnyi arkhiv S. Vytkalova*.
10. Kopyievska O.R. Transformatsiini protsesy v kulturi suchasnoi Ukrainy. Kyiv : NAKKKiM, 2014. 296 s.

ЦЕННОСНЫЙ РЯД В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЖИЗНИ СТРАНЫ : РЕГИОНАЛЬНОЕ ИЗМЕРЕНИЕ

Выткалов Сергей Владимирович – доктор культурології, профессор кафедры культурологии и музееведения, Ривненский государственный гуманитарный университет, г. Ривне
Выткалов Владимир Григорьевич – кандидат педагогических наук, профессор, заведующий кафедрой культурологии и музееведения РГГУ, г. Ривне

Рассматриваются формы организации культурной жизни в Западном Полесье в условиях выхода Украины с эпидемиологической ситуации, выявляются основные тенденции, наиболее заметные в этой практике, характерными с которых есть изменение формата проведенных художественных мероприятий, перенесение их на открытое пространство, акцентирование внимания на региональном сегменте, введение в культурный пространство творчества призабытых региональных личностей, чье творчество оставило заметный след в жизни других стран, углубление образовательного компонента в жизнедеятельности самих исполнителей, широких межкультурных контактах, что помогает украинским деятелям искусств аккумулировать инокультурный опыт и легче адаптироваться к мировым культурным тенденциям.

Ключевые слова: эпидемиологическая ситуация, культурный опыт, фестивальное движение, Западное Полесье, ценносный ряд.

VALUE SERIES OF THE ARTISTIC LIFE OF THE COUNTRY: REGIONAL DIMENSION

Vitkalov Serhii – Doctor of cultural Studies, Professor, Department of Cultural Studies and Museum Studies, Rivne State Humanities University, Rivne -

Vytkalov Volodymyr – Candidate of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Cultural and Museum Studies, Rivne State Humanitarian University, Rivne

Forms of organization of cultural life in Western Polissya in the conditions of Ukraine's exit from the epidemiological situation are considered, the most noticeable leading tendencies in this practice are revealed, the characteristic of which is a change in the format of the conducted actions, their transfer to airspace, focusing on a local segment, introduction to the cultural circulation of the creativity of forgotten regional figures, whose work has left a noticeable mark in the life of other countries, deepening the educational components of the performers themselves, extensive intercultural contacts, which helps Ukrainian artists to inherit other cultural experience and adapt more easily to global cultural trends.

Key words: epidemiological situation, cultural experience, festival movement, Western Polissya, value series.

UDC 378.47.28

VALUE SERIES OF THE ARTISTIC LIFE OF THE COUNTRY: REGIONAL DIMENSION

Vitkalov Serhii – Doctor of cultural Studies, Professor, Department of Cultural Studies and Museum Studies, Rivne State Humanities University, Rivne -

Vytkalov Volodymyr – Candidate of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Cultural and Museum Studies, Rivne State Humanitarian University, Rivne

The urgency of the problem. Forms of organization of cultural life in Western Polissya in the conditions of Ukraine's exit from the epidemiological situation are considered, the most noticeable leading tendencies in this practice are revealed, the characteristic of which is a change in the format of the conducted art actions, transfer of their basic forms to airspace, focusing on a local segment, introduction to the cultural circulation of the creativity of forgotten regional figures, whose work has left a noticeable mark in the life of other countries, deepening the educational component in the practice of the performers, their extensive intercultural contacts, which helps Ukrainian artists to inherit other experience and adapt to global cultural trends.

Research methods. Content analysis, polls, interviews, the results of which gave the original factual material required for further comparative analysis.

Scientific novelty of the research. The forms of the region's exit from the epidemiological situation are revealed and the opinion is proved that any social challenge will always find an appropriate cultural response in society. The comparative analysis of festival events held in Western Polissya for the past six years is presented and the relevant trends in the forms of their organization are revealed. It is emphasized that the prevalent majority of Western European artists focus on the educational component in their practice, that is in adulthood they continue to obtain the necessary education for their further work in other countries. This practice has recently been used by many Ukrainian performers, encouraging educational institutions to change the forms of work with such artists.

The practical significance of the study. The collected and critically thought-out material expands the idea of the state of cultural creativity and makes it possible to predict further steps in the organization of the cultural life of the country and regions in particular. It will be useful for representatives of the domestic management industry.

Key words: epidemiological situation, cultural experience, festival movement, Western Polissya, value series.

Надійшла до редакції 5.09.2020 р.

УДК 7.01:7.038.3

ГЕНЕРАТИВНА РОЛЬ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ СТВОРЕННЯ АРХІТЕКТУРНИХ ФОРМ

Совгира Тетяна Ігорівна – кандидат мистецтвознавства, докторантка, доцент кафедри режисури естради та масових свят, Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ
<http://orcid.org/0000-0002-7023-5361>
DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpm.vi37.456>
STIsovgyra@gmail.com

Здійснюється культурологічний аналіз архітектурних артефактів первісного мистецтва, досліджується роль техніки та технологій у процесі культурного становлення людства. У результаті огляду факторів зародження архітектурних форм та принципів застосування будівничих технологій у процесі створення монументальних споруд виявлено риси наслідування виробничих технологій під впливом постійного процесу естетизації. На прикладі відомих культурних пам'яток людства автор доводить, що логіка застосування техніки стає вирішальним фактором історичного прогресу художньої творчості людини.

Ключові слова: технологія, артефакт, архітектура, культура, споруда.

Постановка проблеми. Загально прийнято вважати, що «Архітектура – це застигла в камінні музика». Цей славнозвісний вислів часто з'являється в науково-публіцистичній літературі, зокрема у «Фаусті» Й. Гете [4], у «Лекціях з філософії мистецтва» (1842 р.) Шеллінга, у кількох роботах В. Гюго. Навіть давньоримський архітектор Вітрувій (1 ст. до н. е.) у своїх теоретичних описах порівнював мистецтво архітектури з музикою: «архітектор, – вказує римський філософ, – повинен знати музику для того, щоб бути обізнаним в канонічній та математичній теорії, а крім того, бути в змозі правильно розраховувати напругу балок, що видають звук певної висоти» [3]. Багатівіковий порівняльний аналіз архітектури та музичного мистецтва виявляється вельми цікавим, однак, уточнимо, що застиглою в архітектурі є не музика, а технологія. Адже, ґрунтуючись на збережених донині прикладах архітектурних споруд можемо говорити про рівень наукової та культурної освіченості людей того чи іншого періоду. Враховуючи це, виявляється, що технологія є рушійним фактором еволюції культурного процесу. Про це свідчить масив відповідних публікацій українських і зарубіжних науковців.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Технологічна складова архітектури розглядається у роботах істориків К. Крістіансена та Т. Ларсона [12], Р. Кодокса, М. Стоункінга [10]. Роль технології в процесі розвитку архітектури осмислюється у роботах В. Глазичева [5], С. Безклубенка [1]. М. Піттс стверджує, що технологічний рівень архітектурних споруд указує на культурний розвиток людства [11]. В. Глазичев вказує, що в основі архітектурного вміння лежить наслідування, а саме вміння – результат давнього розвитку [5, 137].

С. Безклубенко наголошує, що попервах стара форма виробництва панує над новою, а отже технологія поступово трансформується і стає прийнятною для людини [1, 203]. Схожу думку висловлює Н. Головіна, стверджуючи, що трансформаційні процеси пов'язані з естетизацією мистецтва [6]. Д. Попович, стверджує, що «правильне і гармонійне поєднання нової і старої архітектури є важливим фактором при будівництві в історичній забудові» [9].

Ці та інші питання, що стосуються впливу технологій на культуру, спростування технологічної складової мистецтва та, навпаки, значимості техніки в організації художнього процесу піднімаються в дзеркалі мистецької критики та стають приводом для полеміки та дискусій. Разом із тим, немає розуміння функціональної значимості технології у процесі створення архітектурних споруд. Тож, *метою статті* є аналіз ролі технології та техніки будівництва у процесі становлення мистецтва архітектури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Первісна людина, споглядаючи за поведінкою братів наших менших, створювала перші рукотворні споруди за подобою житла оточуючих тварин та птахів. «Одні починали будувати хатини з листя, інші – копати печери біля підніжжя гір; деякі, наслідуючи поведінку ластівки, будували гнізда, виліплювали їх з глини і маленьких гілок дерев» [3].

У запозиченні технологій зведення житла тварин та птахів люди поступово пристосовувались до кочового способу життя. Винайдення перших будівельних практик дозволила людству мігрувати з Африки майже 200 тис. років тому на інші континенти [10]. Подібне наслідування побачених «природніх» технологій породило перші зачатки архітектури, відомої нам сьогодні.

Спостерігаючи за тим, як пташка зводить гнізда, людина лише частково запозичувала методику створення житла, адже пташине гніздо за відповідною формою, розміром та ще й на дереві їй було не потрібне. Натомість, її цікавила технологія зведення – логіка використання глиняної суміші та переплетення гілок задля створення надміцної, надстійкої та витривалої за будь-яких погодних умов форми.

Наслідкування технології зведення «пташиних» мазанок настільки вкоренилося в практиці людей, що набуло масового, що не сказати, характеру.

Задля зручності зведення мазанок та хатів-землянок люди почали виготовляти глиняну цеглу (саман, адобе, липач тощо) з домішками соломи та піска. У такий спосіб будівлі збиралися значно швидше. Цеглини можна було трансформувати у будь-який куточок Землі, навіть, здавалося б, найвіддаленіший. Так, у пустелі зводяться фортеці, міста, поселення, що своєю появою зумовлюють виникнення новостворених держав.

Переосмислення технології створення мазанок та очеретянок зумовило появу глинобитної архітектури. Звернемо увагу, що самою назвою цього виду пояснюється технологія виготовлення споруд.

Зведення глиняних стін відбувається за допомогою дерев'яного опалубка, що складається з двох з'єднаних між собою дощатих щитів. В отвір між щитами насипають глиняну масу у півметра завтовшки. Після висихання опалубку прибирають – у такий спосіб зводиться рівна глиняна стіна. Такі конструкції є більш витривалими та естетично привабливими, на відміну від звичних мазанок. Показовим прикладом глинобитної архітектури є комплекс споруд – цитадель Арг-е Бам (7 ст. н.е., м. Бам, Іран).

У результаті огляду глинобитної технології маємо ще один цікавий та важливий факт. У практиці зведення глиняних стін людина починає використовувати дерев'яні опалубки для формування необхідної вертикальної форми. З часом, деревина поступово переходить із розряду допоміжної конструкції у цілком несучу.

Прикладом може слугувати Великий китайський мур (1 ст. до н.е.), побудований за технологією глинобитної конструкції на дерев'яному каркасі, або ж пальові поселення в Альпах (час побудови 5000 – 500 рр. до н.е.), розташовані у Швейцарії, Німеччині, Австрії, Італії, Франції, Словенії в загальній кількості 111 споруд. Враховуючи те, що пальові поселення будувалися на берегах озер, річок або заболочених місцин, споруди укріплювалися на дерев'яні палі.

Важливим є той факт, що на вибір технології впливають географічні та кліматичні умови, можливість використання сировини та особливості ґрунту, адже в лісовій місцині зводяться дерев'яні будинки, на рівнині та біля водоймищ – мазанки та очеретянки, у пустелі – споруди з піщаника¹.

Отже, технологія диктує специфіку архітектури, естетичне та культурне значення. Понад те, розуміння складності застосування того чи іншого способу будівництва, зумовлює функціональне значення споруди.

Якщо глиняні та дерев'яні споруди зводились здебільшого для життя людей, то кам'яні, що за технологією обробки сировини та принципами будівництва були в рази складнішими – ставали своєрідними пам'ятниками та храмами, часто суто релігійного спрямування. Причиною тому є не тільки розуміння міцності та витривалості сировини, адже, якби люди створювали споруди з каменю лише для того, щоб останні вистояли якомога довше, то ці дивовижні артефакти не були б настільки вишукано та філігранно оздоблені.

Справа в тому, що саме релігійні та міфологічні переконання спонукали людей створювати архітектурні споруди, що вражали б своїм виглядом та масштабами будівництва. Єгипетські гробниці, саркофаги, японські кофуни, англійський Стоунхендж, китайські підземні храми – споруди релігійного призначення. На відміну від виробів повсякденного вжитку, ці артефакти вирізняються високим рівнем обробки матеріалів та оздоблення.

Мегалітичний кромлех Стоунхендж, побудований на думку експертів у 1400 р. до н.е. в графстві Уїлтшир (Англія) – донині загадкова споруда за технологічною та функціональною складовими. У наші дні накопичилося безліч гіпотез про призначення Стоунхенджа. Довгий час вважалося, що кам'яне кільце належало друїдам – кельтським жерцям, які здійснювали тут релігійні обряди. За іншою версією, Стоунхендж був місцем поховання язичницької королеви Боадіцеї. Понад те, науковці стверджують, що споруда служила кладовищем для вождів. Однак, всі ці роздуми не мають належного наукового дослідження, та й, надто, з огляду на предмет дослідження залишаються поза нашою увагою. Важливим є технологічна складова цієї загадкової споруди.

«Чим більше ми дізнаємося про Стоунхендж, тим більше розуміємо, наскільки технічно досконалим – і зовсім дивним – він був насправді», – зауважує М. Піттс у дослідженні культурних надбань людства [11].

Дійсно так, адже й нині незрозуміло в який спосіб було виготовлено, обтесано і навіть перенесено макролітичні споруди. Тридцять кам'яних брил, вагою до 30 тон, висотою 4,1 м, шириною 2,1 м, розташовані на мальовничій галявині та утворюють коло, діаметром у тридцять три метри. Зрозуміло, що за рахунок ручної обробки каміння, технології плавлення та кування металів (відомих на той час) складно, а й надто неможливо зробити такі дивоглядні артефакти.

Понад те, вражаючи масштаби споруд свідчать про складну організацію виробничого процесу, колективну роботу людей доісторичного періоду. Тому учені впродовж багатьох століть намагаються розгадати технологію будівництва та спосіб транспортування цього серсенового каміння.

Транспортування величезних брил, з яких, скажімо, зроблені Колоси Мемнона (гігантські статуї Аменхотепа III на західному березі Нілу в Фівах, поруч із сучасним Луксором, висічені з жовтого кварциту) чи кофуна Ісібутай (гробниці Сога-но Умако – споруди, створеної з гігантських каменів-монолітів²) вимагає наявності механізованої техніки.

У результаті нещодавніх розкопок (вересень 2020 р.) у Саккарі, в 30 км на південь від Каїра, виявлено велику кількість саркофагів та майстерно зроблених та прикрашених дрібних артефактів, віком понад 2,5 тис. років: «Первинне обстеження показало, що всі ці саркофаги запечатані і не відкривалися з моменту поховання» [12].

Наявність дивоглядно рівних ліній та площин, акуратно вирізьблених внутрішніх кутів вказують на застосування складного технологічного приладдя, яким оброблювався матеріал. Первісне рубило чи ручна кирка не зарадили б єгиптянам у виготовленні монументальних саркофагів із дуже твердого кварциту.

Брили з серсенового каміння вагою у 100 т зроблені на межі сучасних космічних технологій. Площини візуально зливаються в ідеально пряму лінію, якщо на кутках зроблене закруглення, то його можна не вимірювати: воно зроблено бездоганно, навіть якщо розмір дуже великий. По краю нижньої грані навіть знята фаска задля того, щоб не пошкодити блоки при транспортуванні.

Виявляється, що навіть сьогодні при наявності ультразвукової, механізованої техніки складно, а й надто неможливо зробити відповідні артефакти. Зрештою, саме ці донині не розгадані технологічні секрети засвідчують різкий стрибок людства в історичному технічному прогресі культури: від появи перших рубил до нерозгаданої унікальної «технології богів».

У ході дослідження технології кам'яної архітектури знаходимо прояви імітації попередніх архітектурних форм у процесі естетизації технології будівництва. Так само, як дерев'яна архітектура заснована на наслідуванні глиняної, в кам'яній спостерігаються спроби наслідування попередньої (умовно) – дерев'яної.

«Майже у всіх найдавніших і найбільш монументальних архітектурних стилях, на фасадах поховальних споруд часів Стародавнього царства Єгипту, на стінових облицюваннях в палацах Халдеї та Ассирії, в індійських печерних храмах і пагодах та навіть в ордерних храмах Греції виявляємо відгомони дерев'яної архітектури... Всі ці відгомони мають чисто символічний характер; вони пов'язані частково з релігійними переказами про культуру рідної старовини, частково є символічним вираженням запозичених у дерев'яних конструкцій деяких загальних формально-естетичних уявлень» – знаходимо твердження у науковій розвідці Г. Земпера [7].

Неймовірно рівна поверхня кам'яної підлоги в храмі біля Великої піраміди є тому підтвердженням. Таке враження, що будівельники вирівняли підлогу вже після укладання, так як ми циклюємо дерев'яну підлогу. Тільки вони працювали з чорним базальтом. І це при тому, що блоки сильно відрізняються за товщиною.

Навіщо єгиптянам потрібно було так вирівнювати кам'яну підлогу? Адже імітація рівної дерев'яної підлоги на базальтових блоках є вкрай складною навіть сьогодні. Для того, щоб сучасним фахівцям зробити подібне, довелося б вивозити в пустелю шліфувальні верстати з числовим програмним управлінням.

Схожий приклад ідеально гладкої підлоги знаходимо біля піраміди Джеткара Ісесі (2414–2375 до н.е.). В храмі підлога зроблена не з базальту, а з вапняка. Однак, на ній залишилися чіткі сліди її вирівнювання вже після укладання блоків.

Учені, аналізуючи цей аспект архітектурної творчості дійшли висновку, що «стара форма виробництва завжди попервах панує над новою» [1, 203]. Уточнимо, що стара форма є звичною для суспільного сприйняття, тому часто викарбовується на наступному технічному інваріанті. Масштаб побудованих гранітних стін вражає.

Вертикальні площини не обмежуються однією вимірністю, тобто є об'ємними та обробленими з усіх сторін. Що найдивніше: місця поворотів мають заокруглення, а радіус ідеально витриманий по всій висоті стінки. Нині щось подібне могло б утворитися в результаті роботи плазмового паяльника, що утворює потік повітря під сильним тиском, температуру плавлення близько 1000 градусів. Здавалося б, ці технології не мають нічого спільного з відомими нам технічними можливостями Стародавнього Єгипту.

Подібні факти змінюють уявлення не тільки про технології, якими користувались люди в Давньому Єгипті, але й загалом про цивілізацію того регіону.

Висновки. Ці приклади архітектури стають наочним підтвердженням того, що важливим є не тільки техніка виготовлення, а й сама технологія. Адже навіть найскладніший інструмент без розуміння його застосування в руках неосвіченої людини стає лише бутафорією, муляжем. На прикладі Єгипетських споруд та англійського Стоунхенжу видно, наскільки людина того часу вмiла точно «викарбовувати» кам'яні брили, майстерно обтесувати їх у потрібну образотворчу форму та розташувати їх відповідно до свого художнього задуму (траншеї Обеліска, брили Стоунхенжу, Колоси Мемнона тощо).

Логіка використання знарядь праці у процесі виробництва диктує специфіку виготовлення продуктів мистецтва. Виходячи з вищесказаного, виявляється, що логіка застосування техніки стає вирішальним фактором історичного прогресу художньої творчості людини.

Примітки

¹. Спорудам налічується понад 100 000 років. Побудовані в Єгипті неподалік від Ваді Халф (Судан) [13].

². Гора, з якої доставляли кам'яні брили для створення кофуна Ісібутай, знаходиться на відстані трьох кілометрів від споруди. Дивовижним є те, що кожен мегаліт, який є частиною камери, укладений таким чином, щоб щілини виявилися мінімальними. Ісібутай вражає своїми розмірами та точними пропорціями.

Список використаної літератури

1. Безклубенко С. Д. *Вступ до культурології*. Київ : Альтерпрес, 2015. 508 с.
2. Борухович В. Г. Историческая концепция египетского логоса Геродота. *Античный мир и археология*. Вып. 1. Саратов, 1972.
3. Витрувий. *Десять книг об архитектуре* (Пер. Петровского Ф.А.). Т. I. Текст трактата. Глава I. Образование архитектора. Москва, 1936.
4. Гете Й.-В. *Фауст. Лірика* (перекл. М. Лукаш). Київ : Дніпро, 1981.
5. Глазычев В. Л. *Архитектура. Энциклопедия*. Москва : Дизайн. Информация. Картография; Астрель; АСТ, 2002. 672 с.
6. Головіна Н. Естетизація соціального як тенденція сучасності. *Естетика. Філософія культури*. 2016. Вып. 36. С. 111–119.
7. Египетские археологи откопали сразу 27 саркофагов. URL: <https://www.bbc.com/russian/news-54228339>
8. Земпер Г. *Практическая эстетика* (Пер. В.Г. Калиша). Москва : Искусство, 1970. 320 с.
9. Попович Д. С. Особливості формування сучасної архітектури в історичному ансамблі великих міст. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. 2020. Вып. 57. С. 312–321.
10. Cordaux R., Stoneking M. South Asia, the Andamanese, and the Genetic Evidence for an Early Human Dispersal out of Africa. *American Journal of Human Genetics*. 2003. 72 (6). P. 1590–1593. doi:10.1086/375407. PMC 1180321. PMID 12817589).
11. Pitts M. *Digging Up Britain: Ten Discoveries, A Million Years of History*. New York: Thames and Hudson, 2019. 288 p.
12. Kristiansen K., Larsson T. *The Rise of Bronze Age Society. Travels, Transmissions and Transformations*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
13. World Heritage List. URL: <http://whc.unesco.org/en/list>

References

1. Bezklubenko S. D. *Vstup do kulturolohii*. Kyiv: Alterpres, 2015. 508 s.
2. Boruhovich V. G. Istoricheskaja koncepcija egipetskogo logosa Gerodota. *Antichnyj mir i arheologija*. Vyp. 1. Saratov, 1972.
3. Vitruvij. *Desjat' knig ob arhitekture* (Perevod Petrovskogo F.A.). T. I. Tekst traktata. № I. Obrazovanie arhitekora. Moskva, 1936.
4. Hete Y.-V. *Faust. Liryka* (pereklad M. Lukash). Kyiv : Dnipro, 1981.
5. Glazychev V.L. *Arhitektura. Jenciklopedija*. Moskva : Dizajn. Informacija. Kartografija; Astrel'; AST, 2002. 672 s.
6. Holovina N. Estetyzatsiia sotsialnoho yak tendentsiia suchasnosti. *Estetyka. Filosofiia kultury*. 2016. Vyp. 36. S. 111–119.
7. *Egipetskie arheologi otkopali srazu 27 sarkofagov*. URL: <https://www.bbc.com/russian/news-54228339>
8. Zemper G. *Prakticheskaja jestetika* (Perevod V.G. Kalisha). Moskva : Iskusstvo, 1970. 320 s.
9. Popovych D.S. Osoblyvosti formuvannia suchasnoi arkhitektury v istorychnomu ansambli velykykh mist. *Suchasni problemy arkhitektury ta mistobuduвання*. 2020. 57. S. 312–321.
10. Cordaux R., Stoneking M. South Asia, the Andamanese, and the Genetic Evidence for an Early Human Dispersal out of Africa. *American Journal of Human Genetics*. 2003. 72 (6). P. 1590–1593. doi:10.1086/375407. PMC 1180321. PMID 12817589).
11. Pitts M. *Digging Up Britain: Ten Discoveries, A Million Years of History*. New York: Thames and Hudson, 2019. 288 p.
12. Kristiansen K., Larsson T. *The Rise of Bronze Age Society. Travels, Transmissions and Transformations*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
13. World Heritage List. URL: <http://whc.unesco.org/en/list>

ГЕНЕРАТИВНАЯ РОЛЬ ТЕХНОЛОГИИ В ПРОЦЕССЕ СОЗДАНИЯ АРХИТЕКТУРНЫХ ФОРМ

Совгира Татьяна Игоревна – кандидат искусствоведения, докторантка, доцент кафедры режиссуры эстрады и массовых праздников, Киевский национальный университет культуры и искусств, г. Киев

Осуществляется культурологический анализ архитектурных артефактов первобытного искусства, исследуется роль техники и технологии в процессе культурного становления человечества. В результате осмотра факторов зарождения архитектурных форм и принципов применения строительных технологий в процессе создания монументальных сооружений обнаружены черты подражания производственных технологий под влиянием постоянного процесса эстетизации. На примере известных культурных памятников человечества автор доказывает, что логика применения техники становится решающим фактором исторического прогресса художественного творчества человека.

Ключевые слова: технология, артефакт, архитектура, культура, сооружение.

GENERATIVE ROLE OF TECHNOLOGY IN THE PROCESS OF CREATION OF ARCHITECTURAL FORMS

Sovhyra Tetiana – PhD in Arts, doctoral student, Docent of the Variety Art and Mass Events Department, Kyiv National University of Culture and Arts

A cultural analysis of architectural artifacts of primitive art is carried out, the role of technology and technology in the process of cultural development of mankind is investigated. As a result of examining the factors of the birth of architectural forms and the principles of using building technologies in the process of creating monumental structures, imitation traits of production technologies under the influence of the constant process of aestheticization were revealed. Using the example of well-known cultural monuments of mankind, the author proves that the logic of the use of technology is becoming a decisive factor in the historical progress of human artistic creativity.

Key words: technology, artifact, architecture, culture, construction.

UDC 7.01:7.038.3

GENERATIVE ROLE OF TECHNOLOGY IN THE PROCESS OF CREATION OF ARCHITECTURAL FORMS

Sovhyra Tetiana – PhD in Arts, doctoral student, Docent of the Variety Art and Mass Events Department, Kyiv National University of Culture and Arts

The aim of this paper is to examine the role of technology in the formation of the art of architecture. In accordance with this, the factors of technological transformation of architectural forms are identified. The article provides a culturological analysis of architectural artifacts of primitive art, examines the role of technology and technology in the process of cultural development of mankind. The factors of origin of architectural forms and principles of application of building technologies in the process of creating monumental structures are considered.

As a result of the inspection of architectural structures, the complex organization of the production process, the collective work of people of the prehistoric period is determined.

The study of the technological component of the art of architecture gives grounds to assert that the logic of using tools in the production process dictates the specifics of making art products. Thus, the author proves that the logic of the application of technology becomes a decisive factor in the historical progress of human artistic creativity.

Research methodology. According to certain tasks in the study, general scientific and specific scientific methods were applied: analytical – for considering philosophical, art history, culturological literature on the research topic; historical – for tracing the evolution of the formation of architecture, conceptual – in the analysis of the concept of «technology» and the technological component of architecture; comparative typological – to identify the features of differences in architectural forms.

The scientific novelty lies in the fact that for the first time, using the example of well-known cultural monuments of mankind, the author proves that the logic of the application of technology is becoming a decisive factor in the historical progress of human artistic creativity.

Practical value. Ukrainian educators, art historians, and artists may find the information contained in this article useful for developing a new strategy for using industrial technology in cultural practice.

Key words: technology, artifact, architecture, culture, construction.

Надійшла до редакції 23.03.2021 р.

ЗМІСТ

Розділ I. ДИНАМІКА КУЛЬТУРИ. КУЛЬТУРНА ПАМ'ЯТЬ.

КУЛЬТУРА ТА ТРАДИЦІЇ

<i>Приченій Є.М.</i> Структура і семантика орнаментів рукавів народних жіночих сорочок	3
<i>Підцерковна Я.Й.</i> Спеціальні меблі для немовлят в інтер'єрі Поліської хати	11
<i>Маслак В.І., Федоренко С.А., Бутко Л.В., Василенко Д.П.</i> Діяльність церковних православних братств Полтавської єпархії: соціокультурний вимір (друга половина XIX – початок XX ст.)	18
<i>Паур І.В.</i> Іконографія поштових листівок Київського видавництва «Новь» (1914–1916 рр.)	24
<i>Кухтій О.С.</i> Ювелірна культура України в контексті ідеологічної політики Радянської влади 1930-х рр.	32
<i>Василенко Д.П., Саранча В.І., Шабуніна В.В., Чернявська О.В.</i> Соціокультурні аспекти архітектурного планування міста в період 1959–1975 років (на прикладі міста Кременчука Полтавської області)	41

Розділ II. ПРОБЛЕМИ І СУПЕРЕЧНОСТІ СУЧАСНОГО

КУЛЬТУРНОГО ПРОЦЕСУ

<i>Судакова В.М.</i> Феномен повсякденності в культурі постмодерних суспільств	48
<i>Ухов О.С.</i> Біблейський текст та його reception history у контексті давньої близькосхідної літературної традиції	57
<i>Воронова В.В.</i> Концепт «Щастя» як поліпредметний об'єкт наукового дослідження : діахронічний аспект	66
<i>Харьков С.В.</i> Еволюція цінностей суспільства в аспекті взаємовідносин «Людина-Тварина»	73
<i>Обух Л.В.</i> Менеджмент академічної музики (на прикладі діяльності Львівської національної філармонії)	81
<i>Міронова Т.В.</i> Художні експозиційні практики : традиційність і сучасність. Проблеми існування сучасного мистецтва в експозиційних просторах	86

Розділ III. КУЛЬТУРА ТА СУСПІЛЬСТВО.

КУЛЬТУРА ПРОФЕСІЙНИХ СФЕР ДІЯЛЬНОСТІ

<i>Наконечна О.В.</i> Особливості методологічної стратегії дослідження матеріальних артефактів культури	93
<i>Більченко Є.В.</i> Відчуження як трансгресія бажання у бренд: культурологічні та психоаналітичні виміри	98

<i>Горбатюк А.Ю.</i> Колізії гуманістичних ідей в дискурсі некласичної культури	104
<i>Хлисту́н О.С.</i> Соціокультурне значення іміджу та образу шоумена	110
<i>Червінська Л.І.</i> Подієвий менеджмент як елемент формування іміджу територій	115
<i>Денькович В.С.</i> Народні інструменти в сучасній естрадній культурі України	122
<i>Романуцький В., Каблова Т.</i> Естрадне вокальне мистецтво в дискурсі універсальних культурних цінностей	126
<i>Дмитренко А.А.</i> Культурна спадщина Волині в структурі культурного і зеленого / екологічного туризму та створенні привабливого іміджу регіону	131
<i>Сабадаш Ю.С., Нікольченко Ю.М.</i> Публічна бібліотека у дискурсі інформаційної культури (з досвіду роботи ЦБС м. Маріуполя)	137
<i>Шмаюк О.</i> Діяльність культурно-дозвіллевих центрів в контексті сучасних форм дозвілля молоді	144

Розділ IV. РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ, ПОВІДОМЛЕННЯ

<i>Виткалов С.В., Виткалов В.Г.</i> Ціннісний ряд художнього життя країни : регіональний вимір	152
<i>Совгира Т.І.</i> Генеративна роль технології у процесі створення архітектурних форм	157

CONTENTS

Part I. DYNAMICS OF CULTURE. CULTURAL MEMORY.

CULTURE AND TRADITIONS

<i>Prychepii Y.</i> Structure and semantics of ornaments of sleeves of folk women's shirts	3
<i>Pidserkovna Y.</i> Infants' special furnishing in Polissia hut interior	11
<i>Maslak V., Fedorenko S., Butko L., Vasylenko D.</i> Activities of orthodox church fraternities in Poltava diocese: social and cultural dimensions (the second half of XIX – at beginning of XX century)	18
<i>Paur I.</i> Iconography of postcards of the Kiev publishing house «Nov'» (1914–1916)	24
<i>Kukhtii O.</i> Jewellery culture of Ukraine in the aspect of the ideological policy of Soviet power at the stage of the 1930 s	32
<i>Vasylenko D., Sarancha V., Shabunina V., Chernavska O.</i> The socio-cultural dimension of city architecture planning during 1959-1975 years (on the example of Kremenchuk in Poltava region)	41

Part II. PROBLEMS AND CONTRADICTIONS OF

MODERN CULTURAL PROCESS

<i>Sudakova V.</i> The phenomenon of the every day life in the culture of postmodern societies	48
<i>Ukhov O.</i> Scripture and its reception history in the context of ancient near eastern literary tradition	57
<i>Voronova V.</i> The concept of «Happiness» as a multidisciplinary object of a scientific research: diachronic aspect	66
<i>Kharkov S.</i> Society values evolution in the aspect of the «Human-Animal» relations	73
<i>Obukh L.</i> Implementation of academic music management at the modern stage (on the example of the Lviv national philharmony)	81
<i>Mironova T.</i> Artistic exhibition practices: traditionality and modernity. Existence of contemporary art in exhibition space	86

Part III. CULTURE AND SOCIETY.

CULTURE OF PROFESSIONAL SPHERE OF ACTIVITY

<i>Nakonechna O.</i> Properties of the methodological strategy of studying material artifacts of culture	93
<i>Bilchenko Y.</i> Alienation as transgression of desire into a brand: cultural and psychoanalytic dimensions	98
<i>Horbatiuk A.</i> Stage space: problems of terminology in scientific research collisions of humanistic ideas in the discourse of non-classical culture	104
<i>Khlystun O.</i> Socio-cultural significance of the image of the showman	110

<i>Chervinska L.</i> Event management as an element of territory image formation	115
<i>Denkovich V.</i> Folk instruments in modern pop culture of Ukraine	122
<i>Romanutsky V., Kablova T.</i> Variety vocal art in the discourse of universal cultural values	126
<i>Dmytrenko A.</i> Cultural heritage of Volyn in the structure of cultural and green / ecological tourism and creation of an attractive image of the region	131
<i>Sabadash Y., Nikolchenko Y.</i> Public library in the discourse of information culture (from work experience of the Centralized Library System of Mariupol)	137
<i>Shmayun O.</i> Activity development cultural centers in accordance with modern forms of youth leisure	144

Part IV. SUMMARIES, REVIEWS, REPORTS

<i>Vytkalov S., Vytkalov V.</i> Value range of the artistic life of the country: regional dimension	152
<i>Sovhyra T.</i> Generative role of technology in the process of creation of architectural forms	157

Наукове видання
Scientific edition

**Українська культура : минуле, сучасне, шляхи розвитку
Науковий збірник**

**Ukrainian culture : past, modern and ways of development
Scientific journals**

**Напрямок : Культурологія
Branch : *Culturology***

**Випуск 37
Issue 37**

Редактор :
С. В. Виткалов
Editor :
S. Vytkalov

Комп'ютерна верстка:
С. В. Виткалов, Л. М. Федорук
Computer make-up:
S. Vytkalov, L. Fedoruk

У зв'язку зі зміною вимог до наукових збірників цей випуск виходить із запізненням

**Електронні версії наукових збірників та вимоги до публікацій
знаходяться на сайті – *kulturologiya.rv.ua***

М/т.: 067-803-23-98 – головний редактор та 096-541-71-35 – відповідальний секретар

Електронна адреса: *sergiy_vsv@ukr.net*

Формат 60x84 1/8. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.

Зам. № 244/1. Ум. друк. арк. 20. Наклад 100.

***Видавничі роботи: ППДМ
свідоцтво про державну реєстрацію РВ № 11 від 12.06.2002 р.
35304, Рівненська обл., Рівненський р-н, с. Корнин, вул. Центральна, 58
Адреса редакції: 33000, Україна, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12,
Рівненський державний гуманітарний університет
Кафедра івент-індустрій, культурології та музеєзнавства***